

Львівський державний університет внутрішніх справ

ДОВІДНИК ЮВЕНАЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Львів
2022

УДК 342.95+351.74
Д58

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 30 березня 2022 року № 8)

Рецензенти:

*Парпан У. М., доктор юридичних наук, професор
(НУ «Львівська політехніка»);*

*Ковалів М. В., кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

Мороз О. Б., Ковальчук О. В., Хатнюк Ю. А.

Д58 Довідник ювенального поліцейського. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 388 с.

ISBN 978-617-511-350-9

Визначено загальні положення правового захисту прав дітей в Україні, а також правові засади, завдання, форми, методи й алгоритми діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності як одних з найбільш значущих підрозділів Національної поліції України, на які покладено багатofункціональні завдання, а саме: профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень; виявлення причин і умов, які цьому сприяють; життя у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; взаємодію з іншими підрозділами Національної поліції України, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і законних інтересів дітей.

Для здобувачів вищої освіти ЗВО із специфічними умовами навчання та практичних працівників Національної поліції.

The general provisions of legal protection of children's rights in Ukraine, as well as legal principles, tasks, forms, methods and algorithms of juvenile prevention of preventive police as one of the most important units of the National Police of Ukraine, which has a multifunctional task, namely preventive activities to avert children from committing criminal and administrative offenses, identify the causes and conditions that contribute to this, take measures within their competence to eliminate them and interact with other units of the National Police of Ukraine, public authorities and local governments to ensure the rights and legitimate interests of children are identified.

This guide is designed for applicants for higher education of the instituton of higher education with specific training conditions and for the National Police officer.

УДК 342.95+351.74

© Мороз О. Б., Ковальчук О. В.,
Хатнюк Ю. А., 2022

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2022

ISBN 978-617-511-350-9

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Права дитини як об'єкт правового захисту та роль адміністративного права в його реалізації.....	9
1.2. Загальний огляд нормативно-правових актів України про захист прав дітей і підлітків.....	20
1.3. Поняття та види прав дитини.....	35
Розділ 2. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ.....	45
2.1. Загальні положення про міжнародні організаційно-правові механізми захисту прав дітей і підлітків.....	45
2.2. Зародження концепції правового захисту прав дитини.....	63
2.3. Чинні для України міжнародно-правові договори універсального характеру про захист прав дітей і підлітків.....	76
2.4. Чинні для України міжнародно-правові договори Ради Європи про захист прав дітей та підлітків.....	82
2.5. Чинні для України міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру про захист прав дітей і підлітків.....	85
2.6. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту прав дітей і підлітків.....	87

Розділ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	91
3.1. Поняття та система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.....	91
3.2. Види суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні: їх функції та завдання.....	106
3.3. Механізм захисту прав дітей як складова національної безпеки України.....	122
3.4. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії.....	128
 Розділ 4. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ.....	139
4.1. Поняття і сутність юридичної відповідальності дітей.....	139
4.2. Особливості адміністративної відповідальності дітей.....	146
4.3. Кримінальна відповідальність дітей за українським законодавством.....	153
 Розділ 5. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ.....	163
5.1. Правові засади діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності.....	163
5.2. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції як суб'єктів профілактики правопорушень.....	178
5.3. Основні завдання, форми та методи діяльності «зелених кімнат» для дітей, функціонування та діяльність яких забезпечують підрозділи ювенальної превенції поліції превентивної діяльності.....	188
5.4. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.....	196

5.5. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей.....	211
5.6. Взаємодія правоохоронних органів України та ЄС у сфері ювенальної превенції.....	221

Розділ 6. ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ.....	229
6.1. Заходи загальної профілактики адміністративних правопорушень, учинених дітьми.....	229
6.2. Ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики.....	241
6.3. Особливості застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб.....	254
6.4. Організація роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них.....	263
6.5. Запобігання вживанню наркотичних засобів серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції.....	268
6.6. Зразки документів у діяльності підрозділів ювенальної превенції.....	276

Розділ 7. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КУпАП У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ.....	284
7.1. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції щодо дітей.....	284
7.2. Дитина як учасник провадження у справах про адміністративні правопорушення.....	297
7.3. Особливості провадження у справах про булінг.....	300
7.4. Особливості адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей.....	305

Розділ 8. ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....	314
8.1. Взаємодія поліцейських офіцерів громади з підрозділами ювенальної превенції у сфері захисту прав дітей.....	314
8.2. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх.....	320
8.3. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей.....	328
ГЛОСАРІЙ.....	337
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	373

ВСТУП

Нині відбувається процес вступу України до Європейського Союзу, який передбачає впровадження європейських стандартів і напрямів захисту та забезпечення прав і свобод дитини, основні вимоги яких визначені у Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021) та Стратегії Ради Європи про права осіб з інвалідністю (2017–2023). Але варто наголосити, як вказано в Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо імплементації Конвенції ООН про права дитини» до 2021 року, діючий у нашій державі механізм захисту прав та інтересів дітей є не актуальним і не досконалим, відтак не повністю відповідає вимогам сьогодення. На цю ситуацію опосередковано впливає недослідженість теоретичних та практичних положень про зміст і сутність ювенальної профілактики, а також відповідних (концепцій), які відповідають за соціалізацію дитини, встановлення структури, механізму та застосування профілактичних засобів щодо девіантної поведінки, яка стосується дитини.

24 лютого 2022 року відбувся відкритий воєнний напад Російської Федерації на Україну. Вторгнення є частиною російсько-української війни, розв'язаної Російською Федерацією 2014 року, участь у якій Росія постійно заперечувала. В ЗМІ та юридичних документах російське вторгнення в Україну 2022 року розглядається як агресивна війна РФ проти України. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні станом на 15.03.2022 загинуло 103 дитини, понад 100 отримали поранення, про це повідомила генпрокурор Ірина Венедіктова. Львівська область прийняла з інших регіонів кілька тисяч дітей-переселенців, які прибули без батьків, зокрема сиріт. За час війни десятки тисяч жінок і дітей-переселенців розмістилися по всій Україні, де не відбуваються військові дії. В цей складний час діти потребують найбільшого соціального захисту та підтримки з боку держави.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 18 грудня 2018 р. № 1027-р), для зниження рівня впливу правопорушень і мінімізації чинників формування протиправної поведінки дітей необхідно запровадити цілісну систему заходів, що охоплюватиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, профілактичні й освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок із

розв'язання соціальних і побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виважено ставитися до своїх вчинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї і громаді. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України та центри соціальних служб є одними з основних суб'єктів профілактики правопорушень серед дітей, які вживають профілактичних заходів для запобігання правопорушенням.

Поліпшення адміністративно-правового забезпечення та регулювання в діяльності правоохоронних органів у сфері ювенальної превенції вимагає визначення форм і методів такої роботи, оскільки вивчення їх природи та характеристик може забезпечити комплексний матеріал та положення для з'ясування сфери поліпшення суспільних відносин у вивченій сфері.

Система вдосконалення правоохоронної системи України, зокрема створення підрозділів з питань превенції Національної поліції України, визначає дослідження, характеристику їх адміністративно-правового статусу як суб'єктів попередження правопорушень серед дітей. Складні реалії нинішньої економічної, соціально-демографічної та культурної ситуації в нашій країні об'єктивно засвідчили, що сьогодні діти часто вразливі і намагаються вирішити свої проблеми методами та способами, які вони обирають самі і які, на їхню думку, є правильними.

Дитина є об'єктом посиленої уваги з боку сім'ї, суспільства, держави. Через фізичну та психічну незрілість людина потребує особливого захисту та догляду до досягнення повноліття, а також потребує відповідного правового захисту одразу після народження. Неповнолітня особа повинна бути належно підготовленою до самостійного життя в соціумі, а також зростати у душі гуманістичних ідеалів, насамперед миру, гідності, толерантності, свободи, рівності й солідарності. Однак ні сім'я, ні друзі, ні суспільство не завжди можуть створити належні умови для розвитку та виховання неповнолітнього члена суспільства.

Результатом є збільшення кількості дітей, поведінка яких відхиляється від морально-правових норм і які підлягають нагляду з боку правоохоронних органів.

Так, з-поміж пріоритетних завдань підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є запобігання та попередження вчинення дітьми правопорушень.

Отже, запропонована тема є актуальною та необхідною для ґрунтовного дослідження таких питань, як адміністративно-правові засади та напрями діяльності Національної поліції України у сфері ювенальної превенції.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ

1.1. Права дитини як об'єкт правового захисту та роль адміністративного права в його реалізації

Дитина з моменту народження і до досягнення 18-річного віку постійно перебуває у правових відносинах, які регулюються нормами конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, сімейного, житлового права тощо.

Так, момент народження дитини необхідно зафіксувати і зареєструвати – це є адміністративні правовідносини; необхідність забезпечити дитині умови на достатній життєвий рівень, що включають одяг, житло і харчування, – це конституційні, сімейні, цивільні, житлові правовідносини; направити дитину до дитячого садка та школи – це конституційні, адміністративні, цивільні правовідносини; притягнути неповнолітнього до юридичної відповідальності – це адміністративні, кримінальні, цивільні правовідносини; захистити її права, використовуючи потенціал міжнародних урядових і неурядових організацій, – це міжнародні правовідносини тощо. Тобто можемо говорити про те, що дитина є активним учасником суспільного життя, вона має свій правовий статус і відповідні гарантії його забезпечення¹. Мало того, дитина як

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 9.

конкретний учасник суспільства не ототожнюється з повнолітньою особою, тому можемо говорити про певні особливості такого правового стану дитини. Але не будемо забувати, що правовий статус (правовий стан) дитини впливає із загального правового статусу людини і громадянина.

Правовий статус дитини та його захист у різних сферах суспільного життя досліджувався багатьма вченими в різних галузях вітчизняної та зарубіжної науки. Так, можна виокремити праці таких учених, як Л. Миськів «Адміністративно-правові засади впровадження інклюзивної освіти в Україні»¹; І. Бандурка «Кримінально-правовий захист дитинства в Україні»², О. Синегубов «Здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб, що не досягли повноліття»³, А. Сазонова «Соціальні інститути забезпечення прав дитини на сім'ю»⁴, О. Бутько «Правовий статус дитини: теоретико-правовий аналіз»⁵, В. Кірюхін «Адміністративна діяльність поліції з профілактики правопорушень неповнолітніми: теоретично-правові основи та напрями удосконалення»⁶, В. Закопирін «Адміністративно-правовий статус комісій у справах неповнолітніх щодо захисту їх прав»⁷, Н. Лесько «Адміністративно-правова діяльність органів і служб у справах дітей щодо профілактики правопору-

¹ Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади впровадження інклюзивної освіти в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 360 с.

² Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 404 с.

³ Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 508 с.

⁴ Сазонова А. В. Социальные институты обеспечения прав ребенка на семью : дис. ... канд. юрид. наук : 22.00.04. СПб., 2008. 179 с.

⁵ Бутько О. В. Правовой статус ребенка: теоретико-правовой аспект : автореф. дис. на на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец.12.00.01. Краснодар, 2004. 26 с.

⁶ Кірюхін В. В. Административная деятельность полиции по профилактике правонарушений несовершеннолетних: теоретико-правовые основы и направления совершенствования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец.12.00.14. Москва, 2017. 36 с.

⁷ Закопирин В. Н. Административно-правовой статус комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.0014. Москва, 2006. 233 с.

шень»¹, Г. Горбова «Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї»², В. Абрамов «Права дитини та їх захист в Росії»³ С. Бойко «Адміністративно-правові засоби захисту прав і законних інтересів неповнолітніх»⁴, О. Таїбова «Державне управління у сфері охорони і захисту прав неповнолітніх: адміністративно-правовий аспект»⁵ та ін. Але назвати ці дослідження вичерпними не можна, оскільки вони охоплюють конкретну (однорідну) сферу життєдіяльності дитини. Тому варто, аналізуючи доктринальні положення та висновки наведених досліджень, продовжувати напрацьовувати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового стану дитини в суспільстві, оскільки діти – це майбутнє всієї світової спільноти, а не окремої держави як такої. Відтак доцільно приділяти увагу саме теоретичним аспектам захисту прав дитини для того, щоб розробити та впровадити більш ефективні та дієві механізми протидії їх порушенню. Такий підхід дасть змогу комплексно аналізувати проблеми захисту прав дитини та, відповідно, виробляти конкретні пропозиції щодо їх вирішення⁶.

Теоретичною основою є також праці Н. Крестовської «Ювенальне право України: генезис та сучасний стан»⁷, І. Цибуліної

¹ Лесько Н. В. Адміністративно-правова діяльність органів і служб у справах дітей щодо профілактики правопорушень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.07. Львів, 2013. 22 с.

² Горбова Г. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 239 с.

³ Абрамов В. И. Права ребенка и их защита в России: общетеоретический анализ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2007. 455 с.

⁴ Бойко С. С. Административно-правовые средства защиты прав и законных интересов несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Ростов н/Д., 2011. 237 с.

⁵ Таїбова О. Ю. Государственное управление в области охраны и защиты прав несовершеннолетних: административно-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. СПб., 2006. 254 с.

⁶ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 11.

⁷ Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01. Одеса, 2008. 40 с.

«Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини»¹, Р. Опацького «Ювенальна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація»², М. Перепелиці «Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект)»³, О. Максименко «Адміністративно-правові засади реалізації ювенальної політики в Україні»⁴, В. М. Стешенко «Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір»⁵ тощо.

Що ж за своїм змістом і суттю є «правовим статусом дитини» та як він впливає на захист її основних прав і законних інтересів? Певна річ категорія «правовий статус» є широко досліджуваною в юридичній науці. Доктринальні тлумачення зводяться до того, що під «правовим статусом» варто розуміти складні зв'язки, які виникають між державою та індивідом, а також міжособистісні стосунки людей, які фіксуються державою в юридичній формі – у формі прав, свобод і обов'язків та у своїй єдності становлять єдиний правовий статус особи. Водночас права й обов'язки є основою правового статусу. Вони відображають зразки, стандарти й основні моделі поведінки особи, які держава фіксує у відповідних нормативно-правових актах.

У структуру правового статусу також включають наявність громадянства, правоздатність, юридичну відповідальність, гарантії реалізації прав, свобод і законних інтересів, принципи правового

¹ Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. Х., 2006. 19 с.

² Опацький Р. М. Ювенальна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація : монографія ; за наук. ред. С. М. Алфьорова; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Запоріжжя : Дике Поле, 2013. 463 с.

³ Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / ред. М. М. Ілляш. Київ : Укр. ін-т соціальних досліджень; Укр. центр політ. менеджменту, 2001. 242 с.

⁴ Максименко О. В. Адміністративно-правові засади реалізації ювенальної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.07. Київ, 2011. 16 с.

⁵ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посібник. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. 392 с.

статусу особи тощо. Єдиного ж нормативного переліку елементів правового статусу особи, зокрема дитини, нині немає, що викликає певні труднощі при захисті основних прав людини, не говорячи про правовий статус дитини¹.

Так, В. Абрамов дає доволі лаконічне визначення терміна «правовий статус дитини». Під ним запропоновано розуміти сукупність її прав і обов'язків, зафіксованих державою в юридичній формі. Водночас, на думку автора, дитина наділена загальним (конституційним), галузевим, спеціальним (родовим) й індивідуальним правовим статусом. Варто підкреслити й ту обставину, що В. Абрамов ототожнює «правовий статус» і «правовий стан» дитини, мотивуючи це тим, що вказані категорії мають однакове змістове наповнення, але залежно від стану та характеру суспільних відносин, у яких перебуває суб'єкт, вони мають різну форму². Автор стверджує, що правовий статус є комплексною, інтеграційною категорією, яка відображає відносини людини та суспільства, громадянина й держави, індивіда й колективу та інші соціальні зв'язки. За таких обставин дуже важливо, на думку дослідника, щоб особа усвідомлювала своє становище у цих зв'язках і не сприймала його хибно³.

Ми цілком підтримуємо таке твердження автора та не відмежовуємо правову категорію «правовий статус» від «правового стану», тому що ці поняття відображають дитину в регламентованих нормах чинного законодавства взаємозв'язках із оточенням. Ба більше, у нас є конкретні визначення, що містяться у Великому словнику іншомовних слів та у філософській енциклопедії, які чітко закріплюють, що термін «статус» має латинське походження (лат. *status*) та означає стан, правове становище⁴; «становищем» відповідно є соціальна позиція індивіда, його співвідношення

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 13.

² Абрамов В. И. Права ребенка и их защита в России: общетеоретический анализ : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01. Саратов, 2007. С. 12.

³ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 13.

⁴ Большой словарь иностранных слов / сост. А. Ю. Москвин. М. : Центрполиграф; Полус, 2001. С. 628.

з іншими учасниками або групами в соціальній системі¹. Аналіз юридичної літератури, нормативних актів надає підстави виокремити два підходи у визначенні правового статусу: 1) статус – це сукупність (система) прав, обов’язків, відповідальності; 2) статус – це правовий стан суб’єкта (становище суб’єкта відносно інших осіб, з якими він вступає у правовідносини)².

О. Бутько пропонує під правовим статусом дитини розуміти об’єктивовані та формалізовані в праві можливості, необхідні особистості дитини для її всебічного розвитку, тобто для перетворення потенційних ресурсів у фактичні³. Більш розширено це твердження відображено в такій дефініції: правовий статус дитини – це концептуально й конкретно-історично обумовлена система її прав, свобод і обов’язків, що встановлюються з урахуванням вікових обмежень і типу юридичного зв’язку з державою і батьками або особами, які їх замінюють, структурованих і формалізованих за основними параметрами сфери дитинства, що реалізуються в особливому владно-вольовому режимі, що охороняються й гарантуються державою⁴. Авторка пропонує оцінювати правовий статус дитини як ядро нормативно-правового вираження основних засад відносин особистості й держави, оскільки в ньому ці основні засади повинні бути представлені в найчистішому, бездоганному вигляді й втілювати найбільші цінності людської спільноти: віру та моральність⁵.

До елементів правового статусу дитини, виходячи із загальної концепції правового становища особистості, авторка пропонує віднести:

- 1) громадянство дітей;
- 2) принципи правового становища дітей;
- 3) права, свободи і обов’язки дітей;

¹ Юнусова О. М. Административно-правовое регулирование защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2015. С. 18.

² Там само.

³ Бутько О. В. Правовой статус ребёнка: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Красноград, 2004. С. 8.

⁴ Там само.

⁵ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 14.

- 4) правоздатність та дієздатність дітей;
- 5) гарантії прав дитини, засоби і способи їх захисту¹.

Узагальнюючи викладене, можемо говорити про те, що **правовий статус дитини** – складна система, яка є похідною від загальноправового статусу людини та відображає місце дитини у правовому полі її життєдіяльності та взаємозв'язках із оточенням і державою. Вона характеризується наявністю таких елементів, як правосуб'єктність, громадянство (наявність або відсутність громадянства впливає на правове становище дитини в конкретних умовах місця і часу), гарантій реалізації прав, свобод та законних інтересів².

Отже, обов'язковим елементом правового статусу дитини є наявність у неї прав та обов'язків, які структурно входять до правосуб'єктності. У Енциклопедичному юридичному словнику так визначають права дитини: «Права дитини – це права людини, що застосовуються до дітей»³. Таке твердження, незважаючи на його лаконічність, є доволі повним, оскільки правам дитини притаманні всі ознаки, характерні для суб'єктивних прав узагалі, а правовий статус дитини, як згадувалося, впливає із загального правового статусу особи. Але очевидним є й те, що права дитини, з оглядом на її вік і розумовий розвиток, характеризуються своїми особливостями: по-перше, вони не можуть бути повною мірою реалізовані дитиною самостійно; по-друге, вони характеризуються наявністю спеціального державного механізму гарантування та захисту; по-третє, вони мають свою правову регламентацію; по-четверте, вони характеризуються наявністю спеціальних режимів реалізації та забезпечення (за наявності особливого стану дитини); по-п'яте, вони забезпечують більш м'яку процедуру реалізації деліктоздатності. Відтак, мовлячи словами законодавця, дитина є спеціальним суб'єктом суспільних правовідносин, не обмеженим у правоздатно-

¹ Бутько О. В. Правовой статус ребёнка: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Красноград, 2004. С. 8.

² Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 16.

³ Энциклопедический юридический словарь / под ред. В. Г. Крутских. 2-е изд. Москва : Инфра-М, 1998. С. 239.

сті, а її особливий правовий статус обумовлений тим, що вона, внаслідок своєї фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист і до, і після народження¹.

Уважаємо за доцільне розібратися зі співвідношенням таких правових категорій, як «права дитини», «свободи дитини» та «законні інтереси дитини», які ми постійно використовуємо в ході дослідження.

У літературі є різні підходи до цього: хтось ототожнює їх, хтось відмежовує, хтось зіставляє тощо. Так, О. Величко зазначає, що термін «право» у суб'єктивному значенні означає вид і міру можливої поведінки людини, здійснення тих чи інших дій, закріплених у нормативно-правових актах; термін «свобода людини» – самостійний вибір індивідом варіанта своєї поведінки. Отже, на думку вказаного автора, термін «свобода» – більш широке поняття порівняно з правом, хоча загалом провести чітке розмежування між ними складно².

Про відмінність прав і свобод зазначають також А. Головистікова та Д. Дмитрієв³, Ю. Клименко й інші. Ми ж, своєю чергою, схильні ототожнювати «права» і «свободи», оскільки права – це міра можливої поведінки, тобто можливість користуватися певними благами, які визначені законом, а свободи – це можливість обирати ті блага, які є найбільш прийнятними для особи в конкретних умовах місця і часу, уникаючи водночас будь-яких обмежень з боку держави, що по суті є одним і тим самим, оскільки і в тому, і в іншому випадку блага, якими може користуватися особа, є чітко визначеними, а порядок їх використання та бажання залежать від внутрішніх мотивів особи. Щодо інтересів, то це є ті ж можливості, лише особа сама обирає найважливіші з них для задоволення певних власних потреб. Відмінність «інтересу» від «прав та свобод» зводиться лише до того, що не завжди інтереси особи відповідають

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 17.

² Величко О. М. Права, свободи та законні інтереси громадянина як об'єкт захисту в адміністративному судочинстві. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). Ч. 2. Кн. 2. С. 69.

³ Головистікова А. Н., Дмитрієв Ю. А. Проблемы теории государства и права : учебник. Москва : Эксмо, 2005. С. 623.

мірі дозволеної законом поведінки. Тому ми зацікавлені лише в «законних інтересах дитини».

Відтак, узагальнюючи викладене, зазначимо, що в межах дослідження терміни «права», «свободи» та «законні інтереси» дитини є тотожними поняттями, які охоплюють будь-які її блага, визначені законом, але мають різні мотиви реалізації.

Переходячи до **правового захисту** прав дитини, який передбачає регламентовану нормами чинного законодавства діяльність уповноважених осіб щодо застосування правових форм і методів, спрямованих на протидію негативним впливам, забезпечення, реалізацію та відновлення у разі порушення прав, свобод та законних інтересів дитини, варто зазначити кричущо низький його потенціал, незважаючи на всю різноманітність його правових й інституційних складових. Цей факт не заперечують і парламентарі, які у своїх рекомендаціях зазначають про таке: у 2015–2016 роках у рамках програми реформування соціальної сфери України відбулося скорочення соціальних програм щодо підтримки дітей. Уряд не вжив належних заходів для збереження фахівців із соціальної роботи, які працювали на запобігання соціальному сирітству в громадах¹. Припинено фінансування санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку дітей, дитячо-юнацьких спортивних шкіл за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Багатодітні сім'ї позбавлені пільг з оплати житлово-комунальних послуг. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, втратили право на вступ до закладів вищої освіти поза конкурсом. Скасовано гарантоване державою безоплатне харчування для учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів та передбачено його забезпечення за рахунок коштів місцевих бюджетів у разі ухвалення відповідного рішення місцевою радою. Особливе занепокоєння учасників парламентських слухань викликає ситуація із забезпеченням права дітей на охорону здоров'я. Значно послабилася увага держави до захисту прав дітей соціально вразливих категорій, а саме: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 18.

підкування, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, а також дітей, які є особами без громадянства, біженцями, дітей осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні¹. І це лише те, що визнається державою. Обумовлена така ситуація низкою чинників, а саме:

- зростанням кількості внутрішньодержавних і міжнародних конфліктів, унаслідок чого дитина, її права та свободи, правовий статус нівелюються в загальній системі права;

- зростанням кількості дітей-біженців і дітей-переселенців, правове становище яких потребує особливого нормативно-правового врегулювання;

- втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність, використовуючи різні заходи примусового характеру та неможливість дитини з огляду на неповноліття і необізнаність протистояти такому впливу;

- зростанням кількості протиправних дій стосовно дітей;

- невиконанням державою своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту прав дитини;

- відсутністю чіткого розподілу функціональних обов'язків між різними державними органами щодо реалізації та забезпечення основних прав і свобод, а також законних інтересів дитини;

- відсутністю ефективного механізму реагування на порушення прав дитини тощо¹.

Отже, нині є чимало питань з удосконалення діяльної системи захисту прав та інтересів дитини, які вимагають злагодженого та системного вирішення, координації дій органів державної влади й громадянського суспільства з метою формування державної політики, орієнтованої на задоволення потреб кожної дитини. Захист прав дітей і сімейно орієнтована державна політика мають бути одним із основних пріоритетів держави. Проблеми, які стосуються дотримання прав дитини, посилюються, зокрема, через відсутність системного підходу до створення дієвих процедур та механізмів

¹ Коломосць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 19.

їх захисту, хоча необхідність у такому особливому захисті прав дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 р. і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 р., та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (в статтях 23 і 24), у Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (в статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями добробуту дітей¹.

Відтак, окрім захисту, права дитини потребують, зокрема, й правової охорони. Що передбачає правова охорона? Наразі це питання є складним та не визначеним і на законодавчому, і на доктринальному рівні. Під категорією «охороняти» пропонують розуміти: 1) оберігати від небезпеки кого-небудь або що-небудь, убезпечувати від загрози нападу, замаху тощо; 2) стояти на варті біля кого-, чого-небудь, стерегти; 3) оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди тощо; 4) захищати від чого-небудь².

Отже, можемо стверджувати, що назріла необхідність побудови та вироблення чіткого організаційно-правового та функціонального механізму захисту прав дитини за такими напрямками:

1) систематизація законодавства у сфері захисту прав дитини;

2) формування дієвого апарату органів державної влади, компетенція яких зводиться виключно до забезпечення, реалізації та захисту прав дитини;

3) утворення спеціальної контрольної групи з-поміж представників органів державної влади та громадськості, які здійснюватимуть моніторинг виконання указаними органами своїх повноважень у сфері захисту прав дитини, а також здійснюватимуть нагляд за порядком використання бюджетних коштів на реалізацію прав дитини в контексті виконання загальнодержавних, регіональних і місцевих програм захисту прав дитини.

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 20.

² Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 3 : Обє-Роб. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. С. 170.

Необхідність здійснення таких кроків обумовлена тим, що права дитини не є абстрактними категоріями. Їх правова охорона потребує чітких організаційно-правових заходів впливу з боку держави. Дитина є номінальною соціальною одиницею побудови громадянського суспільства, тому нехтувати її правами недоцільно з економічної, політичної та правової точок зору, оскільки здорова, освічена, захищена дитина є запорукою розвитку дійсно правової держави¹.

1.2. Загальний огляд нормативно-правових актів України про захист прав дітей і підлітків

Пріоритетним напрямом діяльності кожної сучасної держави є розроблення та реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей (ювенальної політики) з метою забезпечення свого подальшого розвитку. Водночас у цій сфері є проблеми, які потребують консолідації зусиль окремих держав і у міжнародному масштабі, і на регіональному, зокрема європейському, рівні. Україна як європейська держава повинна узгоджувати свою ювенальну політику з європейськими стандартами захисту прав і законних інтересів дітей, базуючи на цих стандартах дієву державну систему захисту дитинства².

Етапи формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей:

1991–1994 роки

У 1991 році Україною ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини, прийнято Закон України «Про освіту», у 1992 році –

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 24.

² Борисюк І. Е. Конвенції ради Європи та законодавство України у сфері захисту прав дитини: проблеми співвідношення. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 69–72.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», а також створено мережу центрів соціальних служб для молоді. Більшість громадян України опинилися в складній економічній ситуації, що супроводжувалося послабленням ролі усталених інститутів, які раніше опікувалися проблемами виховання дітей. Значно розширюється мережа інтернатних закладів, неконтрольованою є сфера іноземного всиновлення українських дітей¹.

1995–2004 роки

Унаслідок кризи 1990-х років актуальною стає проблема соціального сирітства і безпритульності дітей. Після 1998 року активується розвиток сімейних форм виховання сиріт, створюються прийомні сім'ї як альтернатива дитячим будинкам сімейного типу.

У 1995 році прийнято Закон України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» та створено служби у справах неповнолітніх як окремі структури, на які було покладено вирішення питання соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності та профілактики злочинності.

Створено Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту України (1996 р.), центр усиновлення при Міністерстві освіти України (1996 р.) та Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства (2000 р.).

Ухвалюється низка Законів України: Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1999 р.), Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.), Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» (2001 р.), Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.), Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.), Сімейний кодекс України (2002 р.), Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.).

Ухвалено перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національну програму «Діти України» на

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 35.

період 1996–2000 років, якою з 1996 року започатковується підготовка Державних доповідей про становище дітей в Україні. В 2001 році підписано Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року».

2000–2009 роки

Підписано Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005 р.), після чого розпочалася реформа державної системи опіки та піклування про дітей. Подолання дитячої безпритульності й сирітства визначено основним пріоритетом державної політики у сфері охорони дитинства. Зміна тенденції у сфері усиновлення: національне усиновлення почало переважати іноземне.

Повноваження щодо опіки та піклування були передані від органів управління освітою до служб у справах неповнолітніх. При Міністерстві сім'ї, молоді та спорту створено Державний департамент з усиновлення та захисту прав дітей (ліквідовано у 2010 році), якому від органів освіти було передано функцію ведення справ щодо усиновлення, опіки та піклування. Запроваджується принципово нова модель надання державної соціальної підтримки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування – «гроші ходять за дитиною».

Прийнято такі Закони України: Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2005 р.), Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009 р.); Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» (2008 р.), Постанову Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» (2008 р.). Кримінальна міліція у справах неповнолітніх реорганізована в Кримінальну міліцію у справах дітей (2007 р.).

2010–2013 роки

У 2011 р. засновано інститут дитячого омбудсмена (Уповноваженого Президента України з прав дитини).

Ліквідовано Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, Державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді.

Функції щодо здійснення державної політики з питань охорони дитинства та захисту прав дітей передано Мінсоцполітики України, у складі якого створено Департамент сім'ї та дітей.

Представлено Заключні спостереження Комітету ООН з прав дитини за 2011 р. У 2011 році затверджено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та план заходів щодо її реалізації.

Спершу призупинено, потім поновлено реформу інтернатних закладів. У 2012 році виданий Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року». З метою профілактики соціального сирітства сформовано штат соціальних фахівців для патронату сімей (із 2014 року фінансування їх діяльності призупинено).

У 2012 р. прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», внесено зміни в Сімейний кодекс України, відповідно до яких встановлено однаковий мінімальний шлюбний вік для хлопців і дівчат (18 років), виключно мінімальний шлюбний вік підвищено з 14 до 16 років.

У 2012 році відбулося підписання Урядом України Плану заходів Програми діяльності ЮНІСЕФ в Україні на 2012–2016 роки.

з 2014 року

Досвід світової спільноти стверджує, що будь-який збройний конфлікт насамперед гостро позначається на житті та розвитку дітей. Із початком воєнних дій в Україні нагальними стають проблеми вимушено переселених дітей, дітей які опинились у зоні конфлікту, дітей загиблих військовослужбовців тощо. У 2015–2016 роках в рамках програми реформування соціальної сфери України відбулося скорочення соціальних програм щодо підтримки дітей. У результаті децентралізації виникло питання унормування діяльності об'єднаних територіальних громад щодо забезпечення та

захисту прав дітей. Удосконалено нормативно-правову базу з питань упровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Пріоритетність сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

У 2017 році прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», підписано Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа», прийнято Постанову Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»».

У Кодексі України про адміністративні правопорушення закріплено відповідальність за вчинення булінгу (2018 р.).

Із 2019 року криміналізовано домашнє насильство¹.

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів із метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні².

Нормативно-правові акти у сфері охорони дитинства в Україні:

Загальні

1. Конституція України (1996).
2. Кримінальний кодекс України (2001).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (2012).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (1984).

¹ Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посібник / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальнової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2019. 416 с.

² Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 39.

5. Сімейний кодекс України (2002).
6. Цивільний кодекс України (2003).
7. Закон України «Про освіту» (2017).
8. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017).
9. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011).
10. Закон України «Про Національну поліцію» (2015).
11. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1999).
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» від 21 листопада 2013 № 895.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» від 23 листопада 2015 № 1393-р.
14. Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» від 06 липня 2016 № 612/679.

Спеціальні

1. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992).
2. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995).
3. Закон України «Про охорону дитинства» (2001).
4. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001).
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» (2001).
6. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2005).
7. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005).

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» (2016).

9. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»» 22 лютого 2017.

10. Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України» 18.01.1996 № 63/96.

11. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року» 24 січня 2001 № 42/2001.

12. Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» 22 жовтня 2012 № 609/2012.

13. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа» від 12 січня 2018 № 5/2018.

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 року № 866.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» від 21 листопада 2013 № 896.

16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08 жовтня 2008 № 905.

17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» від 30 травня 2018 р. № 453.

18. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» від 03 жовтня 2018 № 800.

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» від 09 серпня 2017 № 526-р.

20. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України «Про здійснення обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту» від 23 жовтня 2013 № 903/1464/711.

21. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» від 19 серпня 2014 № 564/836/945/577.

22. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України» від 03 липня 2017 № 560.

23. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства внутрішніх справ України «Про взаємодію місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу, соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» від 01 червня 2012 № 329/409/652/502.

24. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження форм документів про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та Інструкцій про порядок їх заповнення» 17 грудня 2013 № 1095/1239.

Допоміжні

1. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 липня 2011.

Головний законодавчий акт, який імплементує положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. – це Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III¹.

Зокрема, у Законі України «Про охорону дитинства» імплементовано основні права дитини, передбачені у Конвенції про права дитини, а також конвенційне визначення поняття «дитина», **дитина** – це особа віком до 18-ти років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше², ст. 1.

Система заходів щодо охорони дитинства в Україні охоплює:

– визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, вдосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, увідповіднення його з міжнародними правовими нормами у цій сфері;

– забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності;

– проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства;

– встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

¹ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.01.2022).

² Там само.

Організація охорони дитинства

Основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм.

Проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України. Щорічно Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей і тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень.

Місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують:

- проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері;

- розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

- вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

- організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

- можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів;

- вирішення питань про надання пільг і державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

- контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку й етичних норм стосовно дітей;

- вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України.

Інші органи виконавчої влади у межах своїх повноважень:

- подають Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення положень законодавства, які стосуються забезпечення захисту прав дітей;

- подають висновки до проєктів законодавчих актів із зазначених питань;

- надають засобам масової інформації, громадськості й особам чи органам, які займаються вирішенням питань захисту дітей, загальну інформацію про забезпечення захисту прав дітей.

У порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні й інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та патронату над дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, розвитку послуг з підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини.

Держава сприяє трудовим колективам, громадським і благодійним організаціям, іншим об'єднанням громадян та фізичним особам у їх діяльності, спрямованій на поліпшення становища дітей, охорону їх прав та інтересів, заохочує розвиток усіх форм благодійності, патронату і спонсорства щодо дітей шляхом надання податкових, інвестиційних, митних, кредитних і тарифних пільг у порядку, встановленому законами України.

Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього.

Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків.

Батько і мати мають рівні права й обов'язки стосовно своїх дітей. Предметом основної турботи й основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці¹.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського й інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку системи послуг з підтримки сімей з дітьми та мережі дитячих закладів.

Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей.

Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в прийомній сім'ї, сім'ї патронатного вихователя, дитячому будинку сімейного типу, будинку дитини, дитячому будинку, дитя-

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

чому будинку-інтернаті, школі-інтернаті чи іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці¹.

Слід також зазначити, що Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III у ч. 2 ст. 6 класифікує дітей за критерієм досягнення 14 років: **малолітньою** вважається дитина до досягнення нею 14 років, а **неповнолітньою** вважається дитина у віці від 14 до 18 років².

Що стосується понять «підліток» і «підлітковий», то ці поняття застосовуються у багатьох законодавчих актах України, однак визначення цих понять наразі містять лише підзаконні нормативно-правові акти. Так, Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та молоді, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02 червня 2009 р. № 382, містять таке визначення поняття **«підлітки»** – це особи у віці 10–18 років³. А пункт 2.6 Наказу Міністерства

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

² Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та молоді : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2009 р. № 382. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ9574.html (дата звернення: 01.02.2022).

охорони здоров'я України «Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку» від 12 грудня 2002 р. № 465 дає таке визначення поняття «діти підліткового віку» – це **діти віком від 15 років до 17 років 11 місяців 29 днів**¹.

Потрібно також акцентувати, що Законом України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI затверджена Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»². На виконання зазначеної Програми Кабінетом Міністрів України розробляються щорічні плани заходів. Останній на момент підготовки цього видання план затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 590-р³.

Окрім того, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 р. № 230-р схвалено Концепцію Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року⁴. На основі зазначеної Концепції Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453 затверджено Державну соціальну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року⁵. У Національному Плані враховані міжнародний досвід у сфері захисту прав дитини. Метою Програми є забезпечення продовження послідовної імплементації положень Конвенції ООН про права дитини, розбудови ефективної

¹ Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2002 р. № 465. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2111> (дата звернення: 01.02.2022).

² Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 05.03.2009 р. № 1065-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> (дата звернення: 01.02.2022).

³ План заходів з виконання у 2016 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 590-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2016-p> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Там само.

⁵ Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-p> (дата звернення: 01.02.2022).

системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини на період 2016–2021 років.

З-поміж *загальнодержавних програм, концепцій і стратегій* щодо захисту прав дітей і підлітків потрібно також назвати такі, як:

– Національна програма «Діти України», затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 р. № 63/96¹;

– Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148²;

– Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1545³;

– Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, затверджена Указом Президента України від 22 жовтня 2012 р. № 609/2012;

– Концепція безпечного материнства, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 161-р;

– Стратегія реформування системи надання соціальних послуг, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від серпня 2012 р. № 556-р⁴.

¹ Національна програма «Діти України»: затв. Указом Президента України від 18.01.1996 р. № 63/96. URL: <http://zakon2rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення: 01.09.2018).

² Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 роки: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-p>.

³ Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю: схвал. Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2000 р. № 1545. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-p> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір: навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків: Право, 2019. С. 61.

1.3. Поняття та види прав дитини

Відповідно до положень чинного законодавства України, діти можуть бути самостійними носіями майнових і немайнових прав.

Права дитини – це система обумовлених особливостями фізичного, психологічного, розумового розвитку дитини соціальних, економічних, культурних та інших можливостей, які визнаються за людською істотою від народження до повноліття, базуються на принципах природності, пріоритетності, автономності, закріплюються на міжнародному й національному рівнях, гарантуються державою та іншими суб'єктами правовідносин, мають особливий механізм реалізації і захисту¹.

Права дитини є об'єктивно визначеними соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою. Це ті можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку і здійснюється самою дитиною або з допомогою інших осіб. Права і свободи дитини є різними поняттями, бо свобода дитини є її можливістю реалізовувати особисті потреби й інтереси, зумовлені віковими особливостями фізичного, інтелектуального, культурного розвитку².

Відмінність між правами та свободами дитини полягає у тому, що більшістю прав дитина користується із народження (право на життя, право на охорону здоров'я тощо). А використовувати законодавчо закріплені свободи дитина до певного віку не може, оскільки їх реалізація потребує певного рівня інтелектуального розвитку³.

¹ Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2013. № 2. С. 123–128.

² Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 25.

³ Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2010. 24 с.

Свободи дитини – це закріплені в законодавстві й гарантовані суб'єктивні можливості дитини реалізовуватися у звільненій від державного регулювання сфері життя, обирати відповідно до своїх інтересів і потреб розвитку певний вид і міру суспільно значущої поведінки.

Свободи дитини є певною сферою автономії дитини, що законодавчо закріплена, однак вони не завжди визнаються батьками, вчителями, вихователями. Крім того, межа між правом батьків виховувати дитину та свободами дитини на невтручання в особисте життя, свободу віросповідання тощо є дуже тонкою, тому це питання складно врегулювати на законодавчому рівні. Варто вказати й на недоліки законодавства, оскільки на законодавчому рівні не встановлено відповідальності батьків чи інших осіб за порушення свобод дитини на висловлення власної думки, за неповагу до людської гідності дитини.

Права та свободи дитини є юридичними способами реалізації її інтересів, тобто інтереси дитини є ширшим поняттям, аніж права та свободи, бо це претензії на соціальні блага, які не завжди охоплюються змістом прав і свобод. Вікові особливості дитини дають змогу умовно поділити їх на два види:

1) інтереси дитини, які вона не усвідомлює – це суб'єктивно обумовлені потреби дитини у сприятливих умовах її існування та розвитку. Такі інтереси дитини реалізуються через виконання чи дотримання батьками або особами, що їх замінюють, прав дитини та своїх обов'язків, передбачених законодавством;

2) інтереси дитини, які вона усвідомлює, – це суб'єктивно обумовлені потреби дитини у сприятливих умовах її існування та розвитку, які можуть забезпечуватися батьками, або особами що їх замінюють, а також самою дитиною через реалізацію своїх прав і свобод¹.

Інтереси дитини – це потенційні мотиви до реалізації дитиною чи іншим суб'єктом об'єктивно обумовлених визнаних

¹ Опольська Н. М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2010. 24 с.

соціумом та закріплених на законодавчому і міжнародному рівнях потреб, які враховують індивідуальність дитини і пов'язані з її виживанням, захистом, розвитком та соціалізацією.

Відповідно до статті 52 Конституції України, діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей¹.

Положення цієї конституційної норми втілені у спеціальному законодавчому акті – Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері².

У розділі II Закону України «Про охорону дитинства» закріплено перелік прав та свобод дитини: стаття 6 «Право на життя та охорону здоров'я»; стаття 7 «Право на ім'я та громадянство»; стаття 8 «Право на достатній життєвий рівень»; стаття 9 «Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації»; стаття 10 «Право на захист від усіх форм насильства».

Окрім того, інші розділи вказаного Закону визначають комплекс прав дітей: стаття 15 «Право дитини на контакт з батьками, які проживають окремо»; стаття 16 «Право дитини на контакт з батьками, іншими членами сім'ї та родичами, які проживають у різних державах»; стаття 17 «Право дитини на майно»; стаття 18 «Право дитини на житло»; стаття 19 «Право на освіту»; стаття 22 «Право на зайняття підприємницькою діяльністю»; стаття 23 «Право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації».

¹ Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. (із наступними змінами і доповненнями в редакції від 30.09.2016 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>

² Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

Цей перелік прав та свобод дітей не є вичерпним, а лише орієнтовним, він доповнюється і деталізується низкою законодавчих актів, зокрема поряд із наведеними «спеціальними законами» є низка «комплексних» нормативних актів, що охоплюють правове регулювання різних сфер суспільного життя, в тому числі й питання правового статусу дітей.

Так, норми Сімейного кодексу України визначають права й обов'язки матері, батька і дитини (Розділ III), особливості влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Розділ IV), особливості усиновлення дітей громадянами України, які проживають за її межами, та іноземцями (Розділ VI) тощо. Регулювання сімейних відносин цим Кодексом здійснюється також і з метою забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку¹.

Цивільний кодекс України забезпечує регулювання особистих немайнових та майнових відносини, в тому числі тих відносин, учасникам яких є діти (наприклад статті 24–35, що стосуються право- та дієздатності; статті 55–79, що стосуються опіки та піклування; статті 1178–1183, що стосуються порядку відшкодування шкоди, заподіяної малолітньою та неповнолітньою особою; статті 1241, 1260, 1261, що стосуються правил спадкування, тощо)².

Позитивними є положення нового Кримінального процесуального кодексу України, що сприяють захисту прав дітей, які притягуються до кримінальної відповідальності, оскільки вони врегульовують питання кримінального провадження щодо неповнолітніх (Глава 38), встановлюючи особливості такого провадження, вимоги до осіб, які беруть участь у такому провадженні (судді, слідчого, прокурора), особливості захисту таких осіб тощо³.

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх закріплені в нормах Кримінального кодексу України (Розділ XV), а застосування заходів впливу до неповнолітніх осіб,

¹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

² Цивільний кодекс України від 16.03.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

які вчинили адміністративне правопорушення, зазначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення¹ (стаття 24-1).

Водночас Загальна частина Кримінального кодексу України містить низку норм, що мають забезпечити нормальний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх. Зокрема, вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує кримінальне покарання (пункт 3 частини 1 статті 66), також, до осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, не застосовується довічне позбавлення волі (частина 2 статті 64).

Особливе становище неповнолітньої особи, яка вчинила злочин, закріплює Розділ XV Кримінального кодексу України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»². Норми цього розділу:

1) встановлюють більш широкі, ніж щодо повнолітніх, умов звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

2) містять обмеження щодо суворості видів і розмірів кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру;

3) передбачають більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання;

4) регламентують вимоги щодо погашення і зняття судимості неповнолітніх.

Також правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, що є складовою законодавства про охорону дитинства, визначені у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»³ від 13 січня 2005 року.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>.

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³ Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

Конвенція про права дитини (1989 р.) закріплює такі права дитини:

Стаття 6: Життя, виживання та розвиток

Дитина має право на життя; обов'язком держави є забезпечення виживання та розвитку дитини.

Стаття 7: Ім'я та громадянство

Із моменту народження дитина має право на ім'я та набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування.

Стаття 8: Збереження ідентичності

Держава зобов'язана допомогти дитині відновити свою ідентичність, якщо дитина була незаконно її позбавлена.

Стаття 9: Принцип нерозлучення з батьками

Дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками у випадку розлучення з ними. Коли таке розлучення спричинене затриманням, ув'язненням чи смертю когось із батьків, держава повинна надати дитині чи батькам інформацію щодо місця перебування відсутнього члена сім'ї.

Стаття 10: Возз'єднання сім'ї

Прохання про виїзд із країни чи в'їзд до неї з метою возз'єднання сім'ї повинні розглядатися гуманним чином. Дитина має право підтримувати регулярні контакти з обома батьками, якщо ті живуть у різних країнах.

Стаття 11: Незаконні переміщення та неповернення дітей

Держава повинна вживати заходів для боротьби з викраденням дітей партнером чи третьою стороною.

Стаття 12: Висловлення поглядів

Дитина має право на висловлення своїх поглядів і на те, що її погляди братимуться до уваги.

Стаття 13: Свобода на самовираження та інформацію

Право шукати, отримувати та передавати інформацію в різних формах, зокрема у мистецькій, письмовій чи друкованій.

Стаття 14: Свобода думки, совісті та релігії

Держави повинні поважати права й обов'язки батьків спрямовувати розвиток дитини у сфері її думки, совісті та релігії відповідно до здібностей дитини, які розвиваються.

Стаття 15: Свобода асоціацій

Дитина має право на свободу асоціацій і мирних зборів.

Стаття 16: Особисте життя, честь, гідність

Жодна дитина не може бути об'єктом втручання в здійснення її права на особисте і родинне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції.

Стаття 17: Доступ до інформації та засобів масової інформації

Дитина повинна мати доступ до інформації з різноманітних джерел; слід заохочувати засоби масової інформації приділяти особливу увагу меншинам, а також захистові дитини від шкідливих для неї матеріалів.

Стаття 18: Батьківська відповідальність

Обоє батьків несуть відповідальність за виховання дитини. Держава повинна надавати батькам належну допомогу у вихованні дітей.

Стаття 19: Насильство та небале поведження (з боку сім'ї чи опікунів)

Держава має обов'язок захищати дітей від усіх форм насильства. Сюди входять соціальні програми й інші форми боротьби проти жорстокого поведження з дитиною.

Стаття 20: Догляд за дитиною в разі відсутності батьків

Законодавство повинно гарантувати право дитини на догляд у разі відсутності батьків, причому держава, забезпечуючи таке право, зобов'язана належним чином враховувати етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову дитини.

Стаття 21: Всиновлення

Держава повинна забезпечити, щоб питанням усиновлення дитини займалися лише компетентні органи. Всиновлення в іншій країні може прийматися до розгляду лише тоді, коли неможливо вирішити це питання на національному рівні.

Стаття 22: Діти-біженці

Діти-біженці потребують спеціального захисту. Держава повинна співпрацювати з міжнародними компетентними організаціями з питання захисту такої дитини та допомагати дітям, що відлучені від своїх родин, віднайти їх.

Стаття 23: Діти-інваліди

Діти-інваліди мають право на особливе піклування та освіту, щоб мати змогу вести в суспільстві гідне і повноцінне життя.

Стаття 24: Охорона здоров'я

Дитина має право на послуги системи охорони здоров'я і на засоби лікування хвороб та відновлення здоров'я, а також на поступову заборону традиційних методів лікування, які негативно впливають на здоров'я дитини.

Стаття 25: Періодичний перегляд опікунства

Дитина, яка віддана під опіку, захист чи лікування, має право на періодичний перегляд якості такого піклування.

Стаття 26: Соціальне забезпечення

Дитина має право на соціальне забезпечення.

Стаття 27: Рівень життя

Батьки несуть відповідальність за надання дитині належних умов життя, потрібних для її розвитку, навіть тоді, коли один із батьків живе поза межами країни проживання дитини.

Стаття 28: Освіта

Держава визнає право дитини на безплатну початкову освіту, доступність професійного навчання та дбає про зниження кількості учнів, які залишили школу.

Стаття 29: Мета навчання

Освіта повинна бути спрямована на розвиток дитини та її талантів, підготовку до самостійного життя, виховання поваги до прав людини, а також до культурних та національних цінностей країни, в якій дитина проживає, а також цінностей інших народів.

Стаття 30: Діти національних меншин та корінного населення

Дитина, яка належить до якоїсь національної меншини чи корінного населення, має право виховуватися у своїй культурі, а також послуговуватися рідною мовою.

Стаття 31: Відпочинок і дозвілля

Дитина має право брати участь в іграх, розважальних заходах, культурному житті та займатися мистецтвом.

Стаття 32: Економічна експлуатація

Дитина має право на захист від експлуатації та шкідливих для її здоров'я видів робіт.

Стаття 33: Наркотичні та психотропні речовини

Держава повинна захищати дитину від незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин і не допускати використання дітей у виробництві таких речовин і торгівлі ними.

Стаття 34: Сексуальна експлуатація

Держава повинна захищати дитину від сексуальної експлуатації, зокрема від проституції та використання дітей у виробництві порнографічної продукції.

Стаття 35: Викрадення, торгівля та контрабанда

Держава зобов'язана не допускати викрадення дітей, торгівлі чи контрабанди ними.

Стаття 36: Інші форми експлуатації

Держава зобов'язана захистити дітей від усіх форм експлуатації.

Стаття 37: Тортури, смертна кара, позбавлення свободи

Держава має обов'язок піклуватися про дітей, що перебувають в ув'язненні.

Стаття 38: Збройні конфлікти

Держава повинна забезпечити, щоб діти до 15 років не брали прямої участі у воєнних діях. Держава не повинна призивати на військову службу дітей до 15 років.

Стаття 39: Відновлення і реінтеграція

Держава повинна сприяти освіті, фізичному і психологічному відновленню та поверненню до повноцінного соціального життя дітей, які стали жертвами експлуатації, катувань чи збройних конфліктів.

Стаття 40: Підліткова злочинність

Поводження держави з підлітками, які порушили кримінальне законодавство, повинно сприяти відновленню гідності дитини.

Стаття 41: Права дитини в інших документах

Ніщо в цій Конвенції не заперечує ті положення інших документів, які сприяють захисту дітей більшою мірою¹.

На думку П. М. Рабіновича, для цієї категорії суб'єктів значна частина прав людини нічим не відрізняється за своїм змістом від

¹ Конвенція про права дитини 1989 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021

прав повнолітніх («дорослих») осіб. Інша ж група таких прав певним чином специфікується, змістовно конкретизується (наприклад, право на розвиток). Та, крім того, дітям належать і особливі, додаткові можливості, які зафіксовані зазначеною Конвенцією в усіх «змістовних» різновидах прав. Зокрема, серед таких прав вирізняють:

фізичні – права на першочерговість захисту і допомоги, здорове зростання, неприпустимість таких кримінальних покарань, як смертна кара та довічне тюремне ув'язнення;

особистісні – права на знання своїх батьків і нерозлучення з ними (сімейні зв'язки), отримувати виховання;

культурні – право на ігри і розважальні заходи;

економічні – право не бути залученим до роботи до досягнення певного віку;

політичні – права не призиватись на державну військову службу до 15 років, на захист з боку держави від недбалого і брутального, жорстокого поводження, експлуатації та розбещення¹.

¹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібн. Вид. 9-те, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

**Розділ
2**

**МІЖНАРОДНІ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ
ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ**

**2.1. Загальні положення про міжнародні
організаційно-правові механізми
захисту прав дітей і підлітків**

Правовий захист прав дітей і підлітків на міжнародному рівні забезпечується низкою міжнародних організаційно-правових механізмів судового та несудового характеру¹.

Загальне правило звернення за правовим захистом до міжнародних органів та організацій сформульовано у частині 5 статті 55 Конституції України: *«Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»*².

Інституції системи ООН, які найбільше залучені до захисту прав дітей і підлітків в Україні, це: ЮНІСЕФ, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, УВКБ ООН, ВООЗ і ЮНЕСКО. Зазначимо, що ЮНІСЕФ має статус фонду ООН; Моніторин-

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посібн. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 242.

² Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

гова місія ООН з прав людини в Україні структурно входить до Управління Верховного комісара ООН з прав людини; УВКБ ООН має статус спеціалізованої агенції ООН, а ВООЗ і ЮНЕСКО є спеціалізованими установами¹.

Зауважимо, що **правовими підставами для здійснення діяльності інституцій системи ООН в Україні** є² насамперед членство України в ООН (з 1945 р.), участь України у Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р. (для України ця Конвенція чинна з 20 листопада 1953 р.)³, а також Угода між Урядом України та ООН про заснування Представництва Організації Об'єднаних Націй від 06 жовтня 1992 р. (Угода набрала чинності з моменту її підписання).

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371 затверджено Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна⁴, і Перелік центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1276)⁵.

¹ The United Nations System United Nations. URL: http://www.un.org/en/aboutun/structure/pdfs/UN_System_Chart_30June2015.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

² Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти : матеріали V Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 22 жовтня 2020 року). Полтава, 2020. 43 с.

³ Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_150#Text

⁴ Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371. «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 213. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

⁵ Там само.

Комітет ООН по правах дитини

Правовий захист прав дітей і підлітків на міжнародному рівні здійснює низка міжнародних інституцій, чільне місце з-поміж яких посідає Комітет по правах дитини (Committee on the Rights of the Child / CRC), який розпочав свою діяльність 27 лютого 1991 р¹.

Комітет по правах дитини засновано на підставі статті 43 Конвенції про права дитини з метою розгляду прогресу, досягнутого Державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з Конвенцією².

Комітет складається з 18 експертів. Експерти (члени) Комітету мають відзначитися високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, охоплюваній цією Конвенцією. Спочатку членів Комітету обирають Держави-учасниці з числа своїх громадян, які виступають в особистій якості, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу, а також головним правовим системам.

Далі членів Комітету обирають таємним голосуванням на нарадах Держав-учасниць, які скликає Генеральний Секретар у центральних установах ООН, із числа внесених до списку осіб, висунутих Державами-учасницями. Кожна Держава-учасниця може висувати одну особу з числа своїх громадян³ Art. 43. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними у випадку повторного висунення їх кандидатур.

Основний правовий інструмент роботи Комітету – це розгляд доповідей Держав-учасниць про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції 1989 р. прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав. Такі доповіді Держави-учасниці мають подавати Комітету через Генерального Секретаря ООН кожні 5 років. У доповідях зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за Конвенцією.

¹ Committee on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIndex.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

² КОНВЕНЦІЯ про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року, Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Там само.

Доповіді містять також достатню інформацію, для того, щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у даній країні. Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах. Комітет може запитувати у Держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується виконання Конвенції.

Із метою сприяння ефективному здійсненню Конвенції про права дитини та заохочення міжнародного співробітництва в галузі, охопленій цією Конвенцією, Дитячий фонд ООН, спеціалізовані установи та інші органи ООН мають право бути представленими на засіданнях Комітету і подавати Комітету висновки експертів, Арт. 45(a).

Комітет по правах дитини може рекомендувати Генеральній Асамблеї ООН запропонувати Генеральному Секретарю ООН провести від її імені дослідження з питань, що стосуються прав дитини.

Комітет встановлює власні Правила процедури (Rules of procedure). Чинні наразі Правила процедури прийняті 18 березня 2015 р.

Доповіді про результати своєї діяльності Комітет по правах дитини один раз на два роки представляє Генеральній Асамблеї ООН через Економічну та Соціальну Раду ООН (ЕКОСОП/ ECOSOC).

Комітет по правах дитини може вносити пропозиції (suggestions) і рекомендації загального характеру (general recommendations), засновані на інформації, одержаній відповідно до статей 44 і 45 Конвенції про права дитини. Такі пропозиції і рекомендації загального характеру направляються будь-якій зацікавленій Державі-учасниці і повідомляються Генеральній Асамблеї ООН поряд із зауваженнями Держав-учасниць, якщо такі є. Загальні коментарі або застереження загального порядку (general comments) розробляються Комітетом по правах дитини з метою уточнення нормативного змісту конкретних прав, що передбачені у Конвенції про права дитини, або конкретних тем, що стосуються Конвенції, а також пропонують керівництво з практичних заходів. Загальні коментарі забезпечують тлумачення та аналіз конкретних статей Конвенції про права дитини або охоплюють тематичні питання, пов'язані з правами дитини. Загальні коментарі – це авторитетні

тлумачення того, що очікується від Держав-учасниць під час виконання ними зобов'язань згідно з Конвенцією про права дитини.

Отже, загальні коментарі мають сприйматися учасниками Конвенції про права дитини 1989 р. як авторитетні коментарі цієї Конвенції.

Розгляд повідомлень відбувається згідно з Правилами процедури від 16 квітня 2013 р. Після розгляду повідомлення Комітет невідкладно надсилає свої міркування (views) щодо цього повідомлення разом зі своїми рекомендаціями (recommendations), якщо такі є, відповідним сторонам.

Усі акти, які приймає Комітет по правах дитини, зокрема загальні коментарі (general comments), рішення (decisions), усні і змістовні заяви (oral and substantive statements), міркування (views) та рекомендації (recommendations), хоча формально і не мають обов'язкової юридичної сили, повинні братися до уваги і виконуватися Державами-учасницями Конвенції про права дитини 1989 р.

За співробітництво з Комітетом ООН по правах дитини відповідалні Мінсоцполітики, МОН, Мін'юст, МЗС, МОЗ, МВС, Міноборони, за участю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини¹.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)

ЮНІСЕФ (UNICEF) – Дитячий фонд ООН (United Nations Children's Fund) був заснований на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 57(І) від 11 грудня 1946 р.² як Міжнародний надзви-

¹ Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371 «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 213. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

² Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 57(І) від 11 грудня 1946 р. URL: <https://www.un.org/ru/ga/1/docs/1res.shtml>. Establishment of an International Children's Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly Resolution 57(I) of 11 December 1946. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf

чайний дитячий фонд (International Children's Emergency Fund) для надання допомоги дітям і підліткам, які постраждали під час Другої світової війни. Початково очікувалося, що діяльність Фонду матиме тимчасовий характер. Однак позитивні результати роботи Фонду і збереження необхідності у його подальшій діяльності зумовили розширення мандату Фонду і перетворення його на Дитячий фонд ООН на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 802(VIII) від 06 жовтня 1953 р.¹.

Наразі ЮНІСЕФ здійснює діяльність із захисту дітей у 190 країнах і територіях. У 1965 р. ЮНІСЕФ був нагороджений Нобелівською премією миру.

Дитячий фонд ООН відкрив своє представництво у Києві у 1997 році. Наразі діяльність ЮНІСЕФ в Україні регулюється на підставі Основної Угоди про співробітництво між Дитячим Фондом Організації Об'єднаних Націй та Урядом України від 07 вересня 1998 р.².

Також потрібно зазначити, що 27 травня 2003 р. між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні було укладено Меморандум про взаєморозуміння у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю, який набрав чинності з моменту підписання³. А 18 грудня 2012 р. підписано Угоду про співробітництво між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ)⁴.

¹ Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 802(VIII) від 06 жовтня 1953 р. United Nations Children's Fund (UNICEF). Adopted by UN General Assembly Resolution 802(VIII) of 6 October 1953. URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/086/67/IMG/NR008667.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

² Основна Угода про співробітництво між Дитячим Фондом Організації Об'єднаних Націй та Урядом України, м. Київ, 07.09.1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_364 (дата звернення: 01.02.2022).

³ Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Представництвом Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у сфері соціальної політики щодо дітей з інвалідністю, м. Київ, 27.05.2003 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c77 (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Діяльність ЮНІСЕФ в Україні UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/overview.html> (дата звернення: 01.02.2022).

ЮНІСЕФ є єдиною організацією системи ООН, діяльність якої присвячена виключно вирішенню проблем, пов'язаних зі здоров'ям і життям дітей. ЮНІСЕФ співпрацює з іншими установами ООН, урядовими й 53 неурядовими організаціями багатьох країн для створення та підтримки мережі служб, які забезпечують охорону здоров'я, харчування, базову освіту, чисту питну воду й елементарну санітарію в країнах, що розвиваються.

Відсутність або нестача таких служб спричинює виникнення загрозливих ситуацій для життя наймолодших мешканців Землі, і одним із завдань Фонду є зменшення негативного впливу зазначених чинників. Кожна окремо взята країна має свої особливості правового устрою, географічного розташування, зовнішності корінного населення, генетичного фонду, екологічного стану, а також організації життєдіяльності населення. Проте глибокий аналіз цих складових указує на схожість причин виникнення проблем дитячого здоров'я і ймовірно однаковий, частіше спільний або подібний, підхід до їх вирішення.

ЮНІСЕФ співпрацює з Урядом України і має своє представництво в Україні. Необхідність співпраці України та ЮНІСЕФ, як приклад міжнародної співпраці, шляхом упровадження кращих міжнародних практик у подоланні негативних тенденцій щодо забезпечення життєдіяльності дітей. Порушення права дитини на гідні умови життя в родині за живих батьків є одним із питань, яким опікується ЮНІСЕФ у багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні.

Участь України в програмах ЮНІСЕФ у сфері захисту прав дитини щодо здоров'я та розширення цих можливостей для більш ефективного позитивного впливу на чинники та наявні проблеми у сфері порушень права дитини на достойне життя визначається у спільних заходах з метою прискорення результатів щодо покращення здоров'я дітей. Про зацікавленість ЮНІСЕФ у посиленні спільних зусиль щодо подолання проблем здоров'я та життя дітей свідчать приклади численних соціологічних досліджень, здійснених на замовлення ЮНІСЕФ з єдиною метою – забезпечення дотримання прав дитини в українському суспільстві.

У Загальній декларації про права людини, міжнародних пактах і конвенціях стосовно питань дітей, що мають обов'язкову юридичну силу з погляду міжнародного права для тих країн, які

підписали ці документи та ратифікували їх, міститься низка правових положень, які можна розглядати самостійно або разом з іншими правами кожної дитини на життя, свободу й безпеку, доступне медичне забезпечення, соціальний захист на рівні родини та суспільства. Незважаючи на те, що матеріали міжнародних конференцій не мають обов'язкової сили з позиції юридичного права, а є здебільшого рекомендаційними або декларативними, вони мають вагоме інформаційно-нормативне значення в розвитку національної концепції щодо дотримання прав дитини, оскільки вони за узагальненими результатами здобули визнання і підтримку більшості країн.

ЮНІСЕФ Україна постійно збільшує масштаби своєї підтримки Уряду України у створенні програм з охорони здоров'я, харчування, освіти та захисту для дітей. Уряд України розробив низку національних стратегій і програм, спрямованих на потреби дітей.

Однак механізми реалізації та бюджетні асигнування на ці зусилля часто неефективні й недостатні. Формування політики не завжди ґрунтується на об'єктивній інформації через відсутність даних і неадекватний аналіз. Окрім того, діти мають мало можливостей для участі у прийнятті політичних рішень, що впливає на їхнє життя і добробут. Вирішенням цієї проблеми є поліпшення становища дітей в Україні за допомогою ефективнішої політики, моніторингу прав дитини та їх розширеної участі¹. Представництво ЮНІСЕФ в Україні реалізовує програму «Адвокація, інформаційна та соціальна політика». Програма працює з Урядом і громадянським суспільством, допомагаючи розробляти доброзичливі для дітей стратегії та норми, створювати прозору й ефективну систему 55 моніторингу прав дитини, надавати молоді можливість дізнаватися про свої права та користуватися ними².

ЮНІСЕФ надає допомогу Міністерству охорони здоров'я України у покращенні надання послуг з охорони здоров'я дітям і молоді віком до 18 років шляхом створення мережі клінік, дружніх до молоді.

¹ Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. Москва : Наука, 1988. 145 с.

² Богатирьова Р. Права дітей, що живуть з ВШ. *Український журнал про права людини*. 2005. № 7. С. 5–14.

Передусім зусилля ЮНІСЕФ спрямовані на:

- забезпечення права кожної дитини виховуватись у родинному середовищі;
- захист молоді, дітей і жінок від ВІЛ-інфекції та СНІДу;
- забезпечення здоров'я та розвитку дітей, поліпшення їх харчування;
- захист дітей від насильства та жорстокого поводження;
- інформування про права дитини і підтримку ефективної політики в інтересах дітей.

ЮНІСЕФ працює над тим, щоб захистити дітей і жінок від експлуатації, жорстокого та недбалого поводження шляхом: надання технічної допомоги для подальшого вдосконалення системи правосуддя у справах неповнолітніх і захисту дітей, які конфліктують із законом; сприяння у розробці та впровадженні реформи надання ефективних соціальних послуг дітям і родинам у кризових ситуаціях.

Нині головним завданням ЮНІСЕФ є забезпечення прав дітей на сході України.

Перед дітьми на сході України постають численні проблеми, пов'язані із захистом їхніх прав, у тому числі переміщення, ризику постраждати або стати свідком насильства, включаючи гендерне насильство, відділення від сім'ї та психосоціальний стрес. Тисячі дітей мають емоційні та психічні травми через часті травматичні переживання. Від початку конфлікту на сході України ЮНІСЕФ працює над виконанням основних зобов'язань стосовно дітей в гуманітарній діяльності, включаючи доступ до освіти, психологічну підтримку, воду і санітарію, просвіту з питань мінної небезпеки, охорону здоров'я матері та дитини і послуги у зв'язку з ВІЛ та СНІДом.

Основними цілями нової програми ЮНІСЕФ (2018–2022 рр.) є:

- сприяння прогресивній реалізації прав усіх дітей в Україні;
- скорочення розриву в капіталі;
- підтримання балансу між гуманітарними заходами, заходами з відновлення і розвитку;
- включення програмування, що підтримує конфлікти;
- будівництва світу в рамках поточних ключових реформ у соціальних секторах і децентралізації.

Протягом наступних п'яти років ЮНІСЕФ в Україні зосередиться на наступних п'яти основних напрямках:

- зміцнення систем соціального благополуччя та правосуддя для забезпечення послуг із захисту, включаючи альтернативний догляд за родиною і правосуддя з урахуванням інтересів дітей;
- зосередження уваги на відновленні загального охоплення дітей імунізацією та скорочення передачі ВІЛ від матері до дитини;
- сприяння соціальній інтеграції шляхом підтримки комплексної і справедливої політики соціального захисту;
- поліпшення справедливого доступу до безпечної питної води в районах, порушених конфліктом, і поліпшення практики гігієни в громадах, школах і медичних установах;
- забезпечення того, щоб всі діти в Україні, включно з дітьми, які не відвідують школу, які проживають з обмеженими можливостями і що проживають у постраждалих від конфліктів районах, могли отримати якісну дошкільну, початкову та середню освіту.

Після семи років конфлікту жінки і діти на сході України залишаються вкрай уразливими. Конфлікт завдає великої шкоди цивільному населенню: регулярні порушення режиму припинення вогню завдають шкоди будинкам і соціальній інфраструктурі, призводять до замінування і обмежують доступ до послуг, погрожуючи психічному і фізичному благополуччю дітей.

Пандемія коронавірусного захворювання 2019 року (COVID-19) створила додаткові проблеми для і без того слабких служб охорони здоров'я. Головним завданням ЮНІСЕФ у 2021 році є захист права дітей на безпеку, здоров'я, освіту, психосоціальну підтримку, надання їм послуг водопостачання, санітарії та гігієни (WASH), водночас задовольнивши потреби понад 820 000 осіб. Діти, які проживають у зоні бойових дій, перебувають під серйозною загрозою обстрілу, вибуху протипіхотних мін і боєприпасів. Окрім того, їхнє життя є в небезпеці ще й тому, що в ході збройних зіткнень була знищена інфраструктура, життєво важлива для цивільного населення: медустанови, навчальні заклади та системи водопостачання. Мільйони людей потребують відновлення інфраструктури, зокрема водопостачання. Для вирішення проблемних питань Представництвом ЮНІСЕФ в Україні створено План роботи на сході України 2020–2021 рр.

План роботи ЮНІСЕФ на 2020–2021 роки охоплює зусилля з поліпшення доступу до соціальних послуг для вразливих сімей із дітьми та сімей із дітьми з інвалідністю, забезпечення доступу до сімейного піклування для дітей, які залишилися без батьківської опіки та мають ризики інституціоналізації.

ЮНІСЕФ продовжує працювати над підвищенням спроможності органів місцевої влади реалізовувати дружню до дитини бюджетну політику, вибудовувати систему правосуддя, дружню до дитини, створювати інклюзивне, безнасильницьке освітнє середовище для всіх. ЮНІСЕФ має намір й надалі забезпечувати безперервне водопостачання та водовідведення, підтримуючи публічні підприємства сфери централізованого водопостачання та громади у постраждалих від конфлікту регіонах, зокрема для розв'язання екологічних проблем, сталого управління водними ресурсами та відходами у районах, найсильніше зачеплених конфліктом. Цього року робота ЮНІСЕФ на сході України ще більше активізувалася у зв'язку з пандемією COVID-19. Діяльність Дитячого фонду ООН тут спрямована зокрема на поліпшення якості послуг ланки первинної медицини, навчання медичного персоналу, а також на забезпечення лікарів медичними засобами й обладнанням. Міністерство освіти і науки України спільно з ЮНЕСКО й іншими партнерами співпрацюють над підвищенням рівня безпеки шкіл, розташованих у зоні збройного конфлікту на сході України. Існування системи освіти є важливим для створення у дитини відчуття «нормального» життя, але щонайменше кожна п'ята школа на сході України пошкоджена або зруйнована. Тому Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл і стала соотою країною, яка підтримала положення цього документа. З метою реалізації положень Декларації Міністерство освіти і науки України підготувало проєкт Плану заходів з її реалізації і працює над упровадженням підходів до імплементації документа¹.

Загалом Декларація містить зобов'язання попереджувати напади на заклади освіти та їх використання у військових цілях у період збройного конфлікту. Документ також передбачає збереження

¹ Декларація про безпеку шкіл. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil>

безпеки в закладах освіти, захист права на освіту та моніторинг порушень прав дітей в умовах збройного конфлікту. 4 серпня 2021 року Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, що створив умови для забезпечення права на освіту та формування безпечного освітнього середовища у період збройного конфлікту на сході України¹.

Важливим аспектом приєднання до Декларації є відновлення освітньої інфраструктури, забезпечення психологічної роботи з учнями, батьками, вчителями, а також сприяння проведенню навчання з безпеки й охорони здоров'я.

Як зазначає Голова Представництва ЮНІСЕФ в Україні, життя в умовах конфлікту має руйнівний вплив на психологічне та соціальне благополуччя цілого покоління дітей, які зростають на сході України. Майже 400 тисяч учнів ходять до шкіл, розташованих поблизу лінії розмежування, де обстріли та надзвичайне забруднення мінами загрожують їхньому життю і добробуту. Нині простежуються деякі позитивні зміни, а також зроблено кроки в межах гуманітарної допомоги Європейського Союзу у розбудові безпечного середовища навколо закладів освіти під час конфлікту. До розроблення та імплементації Плану заходів з реалізації Декларації про безпеку шкіл, окрім МОН, долучені співробітники Міністерства оборони, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Служби безпеки України й інших державних органів та військово-цивільних адміністрацій на сході України.

Також МОН активно співпрацює з ЮНЕСКО щодо проведення ключової реформи Міністерства «Нова українська школа»².

Головною метою є впровадження освітніх реформ, зокрема інклюзивної освіти, дистанційного навчання, освіти в умовах пандемії та конфлікту на сході України. МОН реалізує реформу «Нова українська школа», що покликана створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

¹ Декларація про безпеку шкіл. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil>

² Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Розроблено нові Державні стандарти загальної середньої освіти, які ґрунтуватимуться на компетентнісному й особистісно орієнтованому підході до навчання. ЮНІСЕФ надає експертну міжнародну допомогу для впровадження в Україні багаторівневої підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в закладах освіти, а саме: вироблення фінансової моделі багаторівневої підтримки здобувачів освіти; розроблення методичних рекомендацій для мережі інклюзивноресурсних центрів і закладів дошкільної та загальної середньої освіти щодо впровадження моделі багаторівневої підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Також у реформі зазначається, що створення безпечних умов для навчання та викладання, забезпечення сталості доступу до якісної освіти, створення безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, зокрема в умовах збройного конфлікту на сході України, є наскрізним пріоритетом для всіх сфер освіти.

Отже, ЮНІСЕФ співпрацює з Урядом України і має своє представництво в Україні. Необхідність співпраці України та ЮНІСЕФ, як приклад міжнародної співпраці, шляхом упровадження кращих міжнародних практик у подоланні негативних тенденцій щодо забезпечення життєдіяльності дітей підтверджується показниками здоров'я дітей. ЮНІСЕФ Україна постійно збільшує масштаби своєї підтримки Уряду України у створенні програм з охорони здоров'я, харчування, освіти та захисту для дітей.

Нині головним завданням ЮНІСЕФ є забезпечення прав дітей на сході України. Перед дітьми на сході України постають численні проблеми, пов'язані із захистом їхніх прав, зокрема переміщення, ризики постраждати або стати свідком насильства, включаючи гендерне насильство, відділення від сім'ї та психосоціальний стрес. Тисячі дітей мають емоційні та психічні травми через часті травматичні переживання.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні діє на підставі Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні

від 31 липня 2014 р. (Угода набрала чинності з моменту її підписання)¹.

16 липня 2015 р. до зазначеної Угоди було укладено Протокол, який подовжив дію Угоди на прохання Української Сторони (Протокол набрав чинності з моменту його підписання)².

На запрошення Уряду України та реагуючи на події в нашій країні, Генеральний Секретар ООН у березні 2014 р. погодив розміщення Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні втілює мандат Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо захисту і сприяння правам людини для всіх у світі.

Місія з прав людини здійснює моніторинг, готує публічні доповіді та займається адвокацією щодо ситуації з правами людини задля поліпшення доступу до правосуддя і притягнення винних до відповідальності. Особлива увага приділяється східним регіонам і Криму. Офіси Моніторингової місії ООН з прав людини розташовані у містах Київ, Донецьк, Краматорськ, Луганськ, Одеса та Харків. Робота по Криму здійснюється через офіси у Києві й Одесі³.

Станом на кінець 2017 р. Моніторингова місія ООН підготувала 20 публічних доповідей щодо ситуації з правами людини в Україні та дві тематичні доповіді: про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом⁴, та про ситуацію з правами людини в Автономній Республіці Крим.

¹ Угода між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, м. Женева, 31.07.2014 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_001-14 (дата звернення: 01.02.2022).

² Протокол між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про внесення змін до Угоди між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, м. Женева, 16.07.2015 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 01.02.2022).

³ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посібн. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 265.

⁴ Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні. 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р. 45 с. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV-UA.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

За співробітництво з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (а відповідно – і з Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні) відповідальні Мін'юст, МЗС та МВС України¹.

Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ) утворено у 1950 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Відповідно до свого мандату, УВКБ координує міжнародні дії для забезпечення захисту біженців і вирішення їхніх проблем у світі. Станом на листопад 2018 р. учасниками Конвенції 1951 р. про статус біженців і Протоколу 1967 р. до неї є 148 держав.

Мандат УВКБ був розширений рішеннями його Виконавчого комітету (102 держави-члени станом на жовтень 2019 р.) та Генеральної Асамблеї ООН на інші групи, зокрема, осіб без громадянства, шукачів притулку та репатріантів, а також для проведення операцій за певних обставин із захисту та надання гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Станом на жовтень 2019 р. 94 держави є учасниками Конвенції 1954 р. про статус осіб без громадянства та 75 держав – Конвенції 1961 р. про скорочення без громадянства².

Станом на жовтень 2019 р. загальна чисельність працівників УВКБ становить 16803 (90% персоналу УВКБ працює в реальних польових умовах). Управління провадить діяльність у 134 країнах світу, допомагаючи переміщеним особам і спеціалізуючись на широкому спектрі дисциплін, включаючи правовий захист, адміністрування, громадські послуги, державні справи й охорону здоров'я.

¹ Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371. «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 213. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

² Управління Верховного Комісара ООН (УВКБ). URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2603-refugees>

Згідно зі статистикою УВКБ, близько 70,8 млн осіб у світі були вимушені залишити свої домівки. З-поміж них 41,3 млн ВПО; 25,9 млн біженців і 3,5 млн шукачів притулку. Також налічується близько 3,9 млн осіб без громадянства.

УВКБ фінансується майже виключно за рахунок добровільних внесків: 86% – від урядів і Європейського Союзу, 3% – від інших міжурядових організацій та об'єднаних механізмів фінансування, 10% – від приватного сектору, включаючи фонди, корпорації та громадськість. Окрім того, 1% отримується з бюджету ООН на адміністративні витрати, а також приймаються негрошові внески, включаючи такі предмети, як намети, ліки та вантажівки.

Штаб-квартира УВКБ знаходиться у м. Женева (Швейцарія). 11-м Верховним комісаром ООН у справах біженців є Філіппо Гранді, який зайняв посаду у 2016 р. терміном на п'ять років і був переобраний на другий термін із продовженням мандату з 01 січня 2021 р. до 30 червня 2023 р. Його попередником був Антоніу Гутеріш.

Україна та УВКБ

В Україні УВКБ працює із 1994 р. Відповідно до свого мандату, Представництво УВКБ в Україні співпрацює з державними органами та, за підтримки НУО, бере участь у розробленні національного законодавства з питань захисту прав біженців, шукачів притулку й осіб без громадянства, а також надає гуманітарну допомогу¹.

Із 2014 р. УВКБ підтримує український уряд і громадянське суспільство у реагуванні на вимушене переміщення ВПО з Автономної Республіки Крим та Донбасу на сході України. Представництво УВКБ надає їм юридичну, матеріальну та соціальну допомогу безпосередньо або у партнерстві з міжнародними і місцевими організаціями. Управління зосереджує діяльність на зміцненні прав і свобод ВПО, поліпшенні їхніх умов життя та забезпеченні довгострокових рішень.

Нині в Україні УВКБ має 6 офісів/логістичних пунктів у містах: Київ, Донецьк, Луганськ, Маріуполь, Северодонецьк,

¹ Управління Верховного Комісара ООН (УВКБ). URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2603-refugees>

Слов'янськ. Налічує 126 співробітників (106 – українців та 20 – міжнародників). Представництво організації очолює Пабло Матеу.

Україна є учасником Конвенції 1951 р. про статус біженців та Протоколу 1967 р. до неї з 2002 р., а також Конвенції 1954 р. про статус осіб без громадянства та Конвенції 1961 р. про скорочення без громадянства з 2013 р.

Норми Конвенції про статус біженців імплементовані у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. № 3671-VI¹.

Представництво УВКБ ООН в Україні функціонує на підставі Угоди про співробітництво між Урядом України та УВКБ ООН від 23 вересня 1996 р.². До зазначеної Угоди згідно з Протоколом від 23 вересня 1998 р. були внесені доповнення, які дозволили УВКБ ООН за згодою Уряду України відкривати Відділення Представництва УВКБ ООН в містах України.

Із 2014 р. Представництво УВКБ ООН в Україні також опікується захистом 1,8 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (internally displaced people) та інших осіб, які постраждали внаслідок конфлікту, з-поміж яких є значна кількість дітей і підлітків. Для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб прийнято також Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII³.

За співробітництво з УВКБ ООН в Україні відповідальні ДМС, МВС, Адміністрація Держприкордонслужби та МЗС.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)

ВООЗ (WHO) – Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization) діє на підставі Статуту (Конституції)

¹ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 01.02.2022).

² Угода між Урядом України та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців, м. Київ, 23.09.1996 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_078 (дата звернення: 01.02.2022).

³ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

від 22 липня 1946 р¹. Україна є учасником Статуту ВООЗ із 3 квітня 1948 р.

Преамбула Статуту ВООЗ установлює, що здоровий розвиток дитини є фактором першорядної важливості, а здатність жити гармонічно у мінливих умовах середовища є основною умовою такого розвитку (Healthy development of the child is of basic importance; the ability to live harmoniously in a changing total environment is essential to such development).

Окрім того, стаття 2(1) Статуту ВООЗ передбачає, що одна із функцій ВООЗ – це сприяти розвитку охорони материнства та дитинства і застосовувати заходи, що сприяють здатності до гармонічного життя у мінливих умовах середовища (to promote maternal and child health and welfare and to foster the ability to live harmoniously in a changing total environment).

ВООЗ провадить діяльність у понад 150 країнах світу. В Україні Представництво ВООЗ працює з червня 1994 р. Між Урядом України і ВООЗ 12 червня 1997 р. підписано Базову угоду про встановлення відносин технічного консультативного співробітництва (Угода набрала чинності з моменту її підписання)².

За співробітництво з ВООЗ відповідальні МОЗ, МЗС, Мін'юст і Держсанепідслужба³.

¹ Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_599#Text

² Базова угода між Урядом України і Всесвітньою організацією охорони здоров'я про встановлення відносин технічного консультативного співробітництва, м. Копенгаген, 12.06.1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_005 (дата звернення: 01.02.2022).

³ Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371. «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 213. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

2.2. Зародження концепції правового захисту прав дитини

Ідея захисту прав дитини виникла через безпосередню участь дітей у «дорослих» (насамперед у трудових) суспільних відносинах, що призвело до формування правосуб'єктності дітей, і, як наслідок, – до об'єктивної необхідності захищати їхні права¹.

Наприкінці 1700-х – на початку 1800-х років у Європі (зокрема в Англії), а згодом і в США промислові машини почали замінювати ручну працю, а дітей почали розглядати як «**маленьких дорослих**» (*«small adults»*) і залучати їх до роботи на мануфактурах, заводах і фабриках.

Роботодавці охоче брали дітей на свої підприємства, оскільки дитяча праця була дешевшою, дітьми легше керувати і вони менше схильні до страйків². Дітей залучали до різноманітних видів роботи: вони працювали у копальнях і на фермах, збирали бавовну й ловили устриць, розносили газети та доставляли повідомлення³.

Перші заходи із захисту прав дитини були запроваджені саме на національному рівні. Це відбулося в Європі у середині XIX ст. – у 1841 р. – в Франції прийнято перші законодавчі акти щодо поліпшення умов праці дітей, а в 1881 р. так само у Франції вперше закріплено право дітей на освіту⁴.

Перша національна конституція, яка офіційно врегулювала правовий статус дитини, – це, очевидно, Конституція Німецької

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 40.

² Paul, Catherine. National Child Labor Committee (NCLC): Founded April 25, 1904. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/programs/child-welfarechild-labor/national-child-labor-committee/> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Taylor Alan. Child Labor in America 100 Years Ago. URL: <https://www.theatlantic.com/photo/2015/07/child-labor-in-america-100-years-ago/397478/> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Children's Rights History. Historical overview of the Children's rights evolution. URL: <https://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/> (дата звернення: 01.09.2018).

імперії (Веймарська конституція) від 11 березня 1919 р.¹, яка відносила до повноважень парламенту реалізацію державної політики у питаннях материнства, новонароджених, дитинства та юнацтва (ст. 7).

Окрім того, Веймарська конституція містила прогресивні конституційні норми, які вперше в історії людства на конституційному рівні гарантували рівні умови фізичного, духовного та суспільного розвитку для позашлюбних дітей і дітей, народжених у шлюбі (ст. 121), а також загальнообов'язкову безкоштовну шкільну освіту (ст. 145). Пізніше в Конституції Австрійської республіки (у редакції 1929 р.)² передбачено право Федерального президента визнавати позашлюбних дітей за клопотанням їхніх батьків такими, які народжені у шлюбі (ст. 65). Ця конституційна новела стала першим кроком до зрівнювання у правах дітей, незалежно від їхнього походження³.

Першим міжнародно-правовим документом про правовий захист прав дитини є підготовлена на 3-й сесії Гаазької Конференції з міжнародного права Конвенція, що регулює опіку над неповнолітніми, від 12 червня 1902 р.⁴. Зазначена Конвенція втратила чинність майже через 100 років – на підставі статті 51 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. (набрала чинності 01 січня 2002 р.)⁵.

¹ The Reich Constitution of August 11th 1919 (Weimar Constitution). URL: http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php (дата звернення: 01.02.2022).

² Austria the Federal Constitutional Law of 1920 as amended in 1929. URL: http://www.constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20_FULL_%20Constitution.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

³ Кудрявцева О. М. Генезис і перспективи утвердження та захисту конституційних прав і свобод дитини в Україні. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Nashp_2015_2_7.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Convention du 12 Juin 1902 pour Régler la Tutelle des Mineurs. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-oldconventions/1902-guardianship-convention/> (дата звернення: 01.02.2022).

⁵ Convention on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. Done at The Hague, on the 19th day of October 1996. Entry into force: 1-I-2002. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70> (дата звернення: 01.02.2022).

У 1919 р. британка Еглантайн Джебб (*англ.* Eglantyne Jebb) разом зі своєю сестрою Дороті Бакстон (Dorothy Buxton) заснувала у Лондоні громадську організацію «Врятуйте дітей» («*Save the Children*») для допомоги німецьким та австрійським дітям, які страждали під час Першої світової війни. Згодом організація «Save the Children» почала відкривати представництва в інших країнах і в 1920 р. за підтримки Міжнародного Комітету Червоного Хреста набула статусу міжнародного фонду.

Саме Еглантайн Джебб розробила проєкт Декларації прав дитини, який 23 лютого 1923 р. затверджено Міжнародним фондом «Save the Children» і 28 лютого 1924 р. передано на розгляд Ліги Націй (League of Nations)¹.

Женевська декларація прав дитини 1924 р. Роль Ліги Націй і Міжнародної організації праці у становленні правового захисту прав дітей та підлітків

На підставі проєкту Еглантайн Джебб Генеральна Асамблея Ліги Націй 26 вересня 1924 р. прийняла **Декларацію прав дитини** (Geneva Declaration of the Rights of the Child), яка за місцем її прийняття має назву Женевської².

Структурно Декларація 1924 р. є достатньо компактним документом, що складається лише з п'яти основних програмних пунктів:

1. Дитина має отримувати всі засоби, необхідні для її нормального матеріального і духовного розвитку.
2. Голодна дитина має бути нагодована; хвора дитина має бути доглянута; дитина у скруті має отримати допомогу; сирота або безпритульна дитина має отримати притулок і догляд.
3. У лихі часи дитина першою має отримати допомогу.
4. Дитина повинна мати засоби для існування і захист від будь-яких форм експлуатації.
5. Дитина має бути вихована з усвідомленням того, що її кращі якості повинні служити іншим людям³.

¹ Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>.

² Там само.

³ Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

Фактично Декларація 1924 р. визначає обов'язки дорослих стосовно дітей¹.

У 1934 р. Генеральна Асамблея Ліги Націй **повторно затвердила Декларацію 1924 р.**, а країни – члени Ліги Націй пообіцяли інкорпоровати норми Декларації у своє національне законодавство, однак без прийняття юридичних зобов'язань².

У цьому зв'язку цілком логічно виникає питання про юридичну силу Декларації прав дитини 1924 р³.

З огляду на те, що преамбула Конвенції про права дитини 1989 р.⁴ містить посилання на Декларацію прав дитини 1924 р.⁵, можна зробити достовірний висновок, що саме зазначена Декларація започаткувала сучасне міжнародно-правове регулювання захисту прав дитини, а тому зберігає свою чинність і наразі розглядається як документ «м'якого» міжнародного права («soft law»).

Інший доречний міжнародний документ про права дитини⁶, укладений під егідою Ліги Націй, – це Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 р⁷. Після

¹ Левченко Катерина. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини. 23.11.2009. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1258983351>

² Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. About the Declaration. URL: <https://www.humanium.org/en/genevadeclaration/>

³ Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

⁴ Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entered into force on 2 September 1990, in accordance with article 49. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

⁵ Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

⁶ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 40.

⁷ International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children, concluded at Geneva on 30 September 1921, as amended by the Protocol signed at Lake Success, New York, on 12 November 1947. URL: https://ec.europa.eu/antitrafficking/sites/antitrafficking/files/1921_international_convention_en_1.pdf

заснування Організації Об'єднаних Націй до цієї Конвенції були внесені зміни на підставі Протоколу від 12 листопада 1947 р., тому наразі зазначена Конвенція зберігає чинність.

Особливе значення для становлення правового захисту прав дитини має діяльність **Міжнародної організації праці** (International Labour Organization), що була створена у 1919 р. в рамках Ліги Націй як спеціалізована установа цієї організації, а з 1946 р. є спеціалізованою установою ООН¹.

Міжнародна організація праці (МОП) почала першою серед міжнародних міждержавних організацій приймати в межах своєї компетенції спеціальні правові акти про захист прав дітей. Зокрема конвенції МОП встановлювали мінімальний вік дітей і підлітків для прийому на роботу в різних галузях економіки, а держави – учасниці таких конвенцій відповідно мали імплементувати ці норми у своє національне законодавство.

Водночас стандарти й умови праці для дітей і підлітків поступово поліпшувалися. Так, Конвенція МОП № 5 від 29 жовтня 1919 р. встановила 14 років як мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості², а Конвенція МОП № 59 від 22 червня 1937 р. встановила вже 15 років як мінімальний вік початку роботи дітей у промисловості³.

Із часом деякі з перших конвенцій МОП втратили чинність, наприклад, Конвенція про мінімальний вік допуску підлітків до роботи вантажниками вугілля чи кочегарами на флоті № 15

¹ International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

² Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 5. Adoption: Washington, 1st ILC session (28 Nov 1919), entry into force: 13 Jun 1921), Convention currently open for denunciation. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312150:NO (дата звернення: 01.09.2018).

³ Convention Fixing the Minimum Age for Admission of Children to Industrial Employment No. 59 (Revised 1937). Adoption: Geneva, 23rd ILC session (22 Jun 1937), entry into force: 21 Feb 1941. Status: Outdated instrument. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312204:NO

від 11 листопада 1921 р.¹. Окремі з перших конвенцій МОП хоча формально і зберігають чинність, але з огляду на прийняття нових конвенцій МОП із відповідного питання або вважаються застарілими інструментами (outdated instruments) і практично не застосовуються, наприклад, як Конвенція про мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості № 5 від 29 жовтня 1919 р. або перебувають у статусі перегляду (instruments to be revised), наприклад, як Конвенція про нічну працю підлітків у промисловості № 6 від 28 листопада 1919 р., або мають тимчасовий статус (instrument with interim status), наприклад, як Конвенція про мінімальний вік допуску дітей до роботи на морі № 58 від 24 жовтня 1936 р.².

Доречні конвенції МОП з приводу умов дитячої праці ми розглянемо у наступних розділах.

Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р.

Визнаючи важливу роль Ліги Націй у становленні правового захисту прав дитини, потрібно зауважити, що врегулювання сучасного міжнародно-правового захисту прав дитини відбулося в рамках Організації Об'єднаних Націй³.

У 1957 р. Комісія ООН з прав людини розпочала роботу над проектом тексту нової Декларації про права дитини, який був розроблений ЕКОСОП за участю низки громадських організацій.

¹ Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Young Persons to Employment as Trimmers or Stokers No. 15. Adoption: Geneva, 3rd ILC session (11 Nov 1921), entry into force: 20 Nov 1922, abrogated by decision of the International Labour Conference at its 106th Session (2017). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312160:NO

² Convention Fixing the Minimum Age for the Admission of Children to Employment at Sea No. 58. (Revised 1936). Adoption: Geneva, 22nd ILC session (24 Oct 1936), entry into force: 11 Apr 1939. Status: Instrument with interim status. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312203:NO (дата звернення: 01.02.2022).

³ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 45.

20 листопада 1959 р. Декларація прав дитини (Declaration of the rights of the child) була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у формі резолюції 1386 (XIV)¹.

Потрібно підкреслити, що ця Декларація була прийнята одноголосно. Зважаючи на те, що до того жоден із документів, навіть Загальна декларація прав людини, не приймалися одноголосно, цей факт свідчить про значний моральний авторитет Декларації 1959 р. і про те велике значення, яке міжнародна спільнота приділяє захисту прав дитини.

Згідно з преамбулою, Декларація прав дитини 1959 р. проголошена з метою забезпечити дітям щасливе дитинство (a happy childhood) та користування передбаченими нею правами і свободами для їхнього особистого блага та блага суспільства². Загалом Декларація прав дитини 1959 р. містить 10 принципів.

Порівняно із Женевською декларацією 1924 р.³, Декларація 1959 р. є більш досконалим і більш широким за обсягом документом. Головна ідея Декларації 1959 р.: «добро – дітям», оскільки дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує особливої опіки й уваги, включаючи правовий захист, і до, і після народження.

Декларація 1959 р. закликає батьків, громадські організації, органи влади на місцевому та національному рівнях визнати ці права та забезпечити їх виконання через правову реформу та іншими шляхами. В цьому полягає горизонтальний ефект Декларації 1959 р.

Зазначена Декларація торкається не лише життєвих потреб дитини, а й потреби дитини у любові та розумінні; наголошує на необхідності зберігати єдність родини, до та післяпологової допомоги матері та дитині, проголошує право на ім'я і національність дитини.

¹ Declaration of the rights of the child. Proclaimed by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

² Там само.

³ Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> (дата звернення: 01.02.2022).

Крім того, Декларація 1959 р. передбачає обов'язкову і безкоштовну початкову освіту, заборону дитячої праці до певного віку, право дитини на гру й творчість.

Згідно з листом Міністерства юстиції України від 19 вересня 2015 р. № Ш-16216/10.2 «Щодо надання роз'яснення»¹, Декларація прав дитини 1959 р. є документом «soft law» і з формально-юридичного погляду не є тим жорстким правом, яке зобов'язує державу діяти у певний спосіб. Водночас Декларація визнається універсальним й ефективним механізмом та інструментом захисту прав дитини у світовому масштабі й діє з дати прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 р.

Генеральна Асамблея ООН на підставі Резолюції 836 (IX) від 14 грудня 1954 р. рекомендувала всім країнам запровадити з 1956 р. Міжнародний день прав дітей (Universal Children's Day) і обрати для нього прийнятну (appropriate) для всіх дату². Більшість країн світу обрали дату «20 листопада». Саме тому і Декларація прав дитини 1959 р., і Конвенція про права дитини 1989 р. були прийняті саме 20 листопада.

Отже, міжнародний день прав дітей (Universal Children's Day) святкують щорічно 20 листопада. Крім міжнародного свята, в Україні на підставі Указу Президента від 30 травня 1998 р. № 568/98³ встановлено національний День захисту дітей, який щорічно відзначають 01 червня.

Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. і три факультативні протоколи до Конвенції

Конвенція про права дитини (Convention on the Rights of the Child, CRC або UNCRC) була підписана у Нью-Йорку 20 листо-

¹ Лист Міністерства юстиції України від 19.09.2015 р. № Ш-16216/10.2. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v10_2323-15 (дата звернення: 01.02.2022).

² Universal Children's Day, adopted by the UN General Assembly Resolution 836 (IX) of 14 December 1954. URL: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836\(IX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/836(IX)) (дата звернення: 01.02.2022).

³ Про День захисту дітей : Указ Президента України від 30.05.1998 р. № 568/98. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/568/98> (дата звернення: 01.02.2022).

пада 1989 р.¹ і набрала чинності 02 вересня 1990 р.². На момент підготовки до опублікування цього видання учасниками Конвенції про права дитини є 196 суб'єктів міжнародного права. Для порівняння – учасниками Статуту ООН і членами ООН наразі є 193 держави³.

Для України Конвенція про права дитини 1989 р. набрала чинності 27 вересня 1991 р.⁴.

Що ж нового для правового захисту прав дітей і підлітків запровадила Конвенція ООН про права дитини 1989 р.? Насамперед у статті 1 Конвенції про права дитини закріплено базове міжнародно-правове визначення поняття «дитина» («child»):

***дитиною** є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.*

Головна ж ідея Конвенції полягає у тому, що діти – це не маленькі дорослі із маленькими правами, а повноправні члени суспільства, які мають, окрім багатьох прав дорослих, і свої *особливі права*, – право на гру, на сімейне виховання, на спілкування з однолітками. У Конвенції втілено прогресивний погляд, що дитинство – це не лише підготовка до дорослого життя, а й важливий і самоцінний етап життя людини⁵.

¹ Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entered into force on 2 September 1990, in accordance with article 49. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

² United Nations Convention on the Rights of the Child – UNTC. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsq_no=IV-11&chapter=4&lang=en (дата звернення: 01.02.2022).

³ Member States United States. URL: <http://www.un.org/en/member-states/> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 48.

⁵ Левченко Катерина. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини. 23.11.2009. URL: <http://khpq.org/index.php?id=1258983351> (дата звернення: 01.02.2022).

В основі Конвенції про права дитини є чотири керівні принципи або загальні вимоги до виконання всіх прав, що закріплені у цій Конвенції¹:

Принцип 1: Недопущення дискримінації (стаття 2). Стаття про недопущення дискримінації має абсолютний характер: вона не лише забороняє дискримінацію за переліченими у статті 2 підставами, а й забороняє інші можливі форми дискримінації. Однакові можливості повинні надаватися дівчатам і хлопчикам, працездатним дітям та дітям з інвалідністю, мусульманам, індусам і християнам, багатим і бідним та ін.

Принцип 2: Врахування інтересів дитини (стаття 3). Цей принцип визнає дітей повноправними людьми, чий інтереси мають враховуватися. Цей принцип не просто стверджує, що потреби дітей є важливими, він означає, що врахування інтересів дитини має бути головним чинником під час прийняття рішення щодо реалізації конкретного суб'єктивного права дитини. Водночас немає обов'язку задовольняти всі побажання дитини і з будь-якого приводу, – такі побажання потрібно оцінювати з огляду на комплексне задоволення прав та інтересів дитини, насамперед у їх довгостроковій перспективі.

Принцип 3: Право на життя, виживання і розвиток (стаття 6). Цей принцип набагато ширше, ніж здається на перший погляд: він накладає зобов'язання на держави, які підписали Конвенцію, контролювати не лише фізичний розвиток дітей, а і їх ментальний, духовний, моральний, психологічний та соціальний розвиток. Уряди повинні «створити середовище», яке найкраще підходить для підготовки кожної дитини до самостійного життя у вільному суспільстві.

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 49.

Принцип 4: Повага до поглядів дитини (стаття 12). Держави-учасниці Конвенції у своєму звіті, який вони надають Комітету по правах дитини, повинні підкреслити необхідність надання дітям можливості висловлювати свою думку стосовно сімейного життя, шкільного життя, закладів соціального забезпечення, а також щодо положень про безпритульних. Структурно Конвенція про права дитини складається із 54 статей, які згруповані у 3 частини.

Частина I Конвенції 1989 р. передбачає права дітей, які можна об'єднати у 4 категорії¹:

1. *Керівні принципи* – загальні вимоги до всіх прав: визначення поняття «дитина» (стаття 1), недискримінація (стаття 2), найкращі інтереси дитини (стаття 3), право на життя, виживання і розвиток (стаття 6), а також повага до поглядів дитини (стаття 12).

2. *Права виживання і розвитку* – базові права на життя, виживання і розвиток потенціалу дитини: захист прав (стаття 4), право на керівництво з боку батьків (стаття 5), право на виживання і розвиток (стаття 6), право на реєстрацію, ім'я, громадянство, піклування (стаття 7), право на збереження індивідуальності (стаття 8), право на зв'язки з батьками (стаття 9), право на возз'єднання сім'ї (стаття 10), свобода думки, совісті та релігії (стаття 14), відповідальність батьків і державна підтримка (стаття 18), права дитини, яка позбавлена сімейного оточення (стаття 20), права дітей-біженців (стаття 22), права дітей з розумовими або фізичними вадами (стаття 23), право на охорону здоров'я та лікування (стаття 24), періодична оцінка лікування, наданого дитині (стаття 25), право на соціальне забезпечення (стаття 26), право дитини на належний рівень життя (стаття 27), право на освіту (стаття 28) і цілі освіти дитини (стаття 29).

3. *Права безпеки* – захист від шкоди: захист прав (стаття 4), захист від викрадення (стаття 11), захист від будь-яких проявів насильства (стаття 19), захист дитини, яка позбавлена сімейного

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 50.

оточення (стаття 20), усиновлення (стаття 21), захист дітей-біженців (стаття 22) і дитяча праця (стаття 32).

4. *Права на участь* – права активно висловлювати свою позицію: захист прав (стаття 4), повага до поглядів дитини (стаття 12), право вільно висловлювати свої думки (стаття 13), свобода думки, совісті та релігії (стаття 14), право на свободу асоціацій (стаття 15), право на приватність (стаття 16) і право на доступ до інформації (стаття 17).

Частина II Конвенції 1989 р. запроваджує контрольний механізм за дотриманням Конвенції – Комітет по правах дитини (Committee on the Rights of the Child/CRC). Комітет по правах дитини приймає загальні коментарі (general comments), які формально не мають обов'язкової юридичної сили, однак сприймаються учасниками Конвенції про права дитини 1989 р. як авторитетні коментарі та рекомендації.

Частина III Конвенції 1989 р. містить формальні умови про набрання нею чинності.

Потрібно також зазначати, що до Конвенції 1989 р. було прийнято три факультативні протоколи (Optional Protocols):

1. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р.¹. Цей Протокол набрав чинності для України 11 серпня 2005 р., Art. 10(2).

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 р. Протокол набрав чинності для України 03 серпня 2003 р.

¹ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/66/138 від 19 грудня 2011 р. Протокол набрав чинності для України 02 грудня 2016 р.

Зазначений Протокол дає змогу розглядати повідомлення від осіб або груп осіб, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці, або від імені таких осіб чи груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення цієї державою-учасницею будь-якого з прав, передбачених у Конвенції про права дитини 1989 р., у Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах, а також у Факультативному протоколі щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії¹.

Окрім Конвенції про права дитини 1989 р., трьох факультативних протоколів до неї, Женевської декларації прав дитини 1924 р. і Декларації прав дитини 1959 р., правовий захист прав дітей та підлітків у міжнародному праві складається з великої кількості міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, обов'язкової та рекомендаційної юридичної сили, які ми розглянемо у наступних питаннях.

Зважаючи на те, що Україна є членом ООН (з 1945 р.), а на регіональному рівні – є також членом ОБСЄ (з 1992 р.) і Ради Європи (з 1995 р.), зазначені міжнародно-правові акти можна поділити на такі види:

- 1) чинні для України міжнародно-правові договори універсального характеру про захист прав дітей і підлітків;
- 2) чинні для України міжнародно-правові договори Ради Європи про захист прав дітей і підлітків;
- 3) міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру про захист прав дітей і підлітків.

Розглянемо ці правові акти детальніше.

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 50.

2.3. Чинні для України міжнародно-правові договори універсального характеру про захист прав дітей і підлітків

Чинні для України міжнародно-правові акти універсального характеру про захист прав дітей і підлітків складаються з декількох блоків, зокрема ми маємо на увазі:

- базові міжнародно-правові акти про захист прав людини;
- міжнародні договори ООН про захист прав людини;
- конвенції Міжнародної організації праці і
- конвенції Гаазької конференції з міжнародного приватного права¹.

Базові міжнародно-правові акти про захист прав людини – це Статут Організації Об'єднаних Націй (Charter of the United Nations), зокрема преамбула і стаття 1(3), а також Міжнародний білль про права людини (International Bill of Human Rights).

За загальним розумінням, Міжнародний білль про права людини охоплює декілька міжнародно-правових актів універсального характеру, до яких зокрема належать²:

- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права від 16 грудня 1966 р. (набрав чинності, зокрема і для України, 03 січня 1976 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (набрав чинності, зокрема і для України, 23 березня 1976 р.);

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 51.

² Fact Sheet No.2 (Rev.1), the International Bill of Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Publications/FactSheet2Rev.1en.pdf>

– Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, від 16 грудня 1966 р.¹;

– Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари, від 15 грудня 1989 р.;

– Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, від 10 грудня 2008 р.

Факультативний протокол від 16 грудня 1966 р. до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає створення спеціального Комітету як контрольного механізму за дотриманням Пакту (набрав чинності для України з 25 липня 1991 р.).

Другий Факультативний протокол від 15 грудня 1989 р. до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права стосується скасування смертної кари (набрав чинності для України з 25 липня 2007 р.).

Факультативний протокол від 10 грудня 2008 р. до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права засновує Комітет для контролю за виконанням Пакту. На момент підготовки до опублікування цього видання Україна наразі не є стороною зазначеного Протоколу.

Чинні й обов'язкові для України міжнародні договори ООН про захист прав людини – це насамперед універсальні міжнародні договори про захист людини від міжнародних злочинів: зокрема ми маємо на увазі:

– Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. На момент підготовки цього видання Україна ще не ратифікувала Римський Статут², ст. 124;

¹ Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 23 March 1976. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opccpr1.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

² Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

– Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09 грудня 1948 р. (набрала чинності для України 15 листопада 1954 р.)¹;

– Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. (набрала чинності для України 07 березня 1969 р.);

– Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р. (набрала чинності для України 18 липня 1976 р.);

– Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02 грудня 1949 р. (набрала чинності для України 15 листопада 1954 р.)²;

– Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв подібних до рабства від 07 вересня 1956 р. (набрала чинності для України 03 грудня 1958 р.);

– Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, від 10 грудня 1984 р. (набрала чинності для України 26 червня 1987 р.);

– Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (набрала чинності для України 03 січня 1955 р.) та ін.

Окрім зазначених договорів, захист окремих прав дітей і підлітків забезпечують також такі міжнародні договори, що укладені під егідою ООН:

¹ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Approved and proposed for signature and ratification or accession by UN General Assembly Resolution 260 A (III) of 9 December 1948. Entry into force: 12 January 1951. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en (дата звернення: 01.02.2022).

² Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Approved by UN General Assembly Resolution 317(IV) of 2 December 1949. Entry into force: 25 July 1951. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=VII-11-a&chapter=7&clang=_en (дата звернення: 01.02.2022).

– Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 р. (набрала чинності для України 19 жовтня 2006 р.);

– Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 р. (набрала чинності для України 19 грудня 1962 р.);

– Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 р. (набрала чинності для України 06 березня 2010 р.);

– Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. (набрала чинності для України 10 червня 2002 р.);

– Конвенція про скорочення без громадянства від 30 серпня 1961 р. (набрала чинності для України 23 червня 2013 р.) тощо.

Чинні й обов'язкові для України конвенції Міжнародної організації праці про захист прав дітей і підлітків у сфері праці:

– Конвенція МОП № 77 від 09 жовтня 1946 р. про медичний огляд дітей та підлітків з метою виявлення їхньої придатності до праці у промисловості (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.);

– Конвенція МОП № 78 від 9 жовтня 1946 р. про медичний огляд дітей та підлітків з метою виявлення їхньої придатності до праці на непромислових роботах (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.);

– Конвенція МОП № 79 від 09 жовтня 1946 р. про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах (набрала чинності для України 14 вересня 1957 р.).

Чинні й обов'язкові для України конвенції про права дітей і підлітків, прийняті під егідою Гаазької конференції з міжнародного приватного права:

– Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02 жовтня 1973 р. (набрала чинності для України 01 серпня 2008 р.);

– Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. (набрала чинності для України 01 вересня 2006 р.);

– Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. (набрала чинності для України 01 лютого 2008 р.);

– Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 р. (набрала чинності для України 01 листопада 2013 р.).

Також потрібно зазначити, що наразі Україна ще не є стороною Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р., що набрала чинності 01 травня 1995 р¹.

У 2012 р. важливим кроком України на шляху до утвердження європейських стандартів у сфері прав дитини є ратифікація Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (ETS № 201).

Цілями цієї Конвенції є:

а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами;

б) захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства;

в) сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей².

Окрім того, захист дитини від сексуального насильства забезпечує національний закон³, який визнає сексуальне насильство

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 54.

² Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

³ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

однією з форм домашнього насильства, що охоплює будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, в тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. Як випливає з наведеного визначення, дитина визнається потерпілою від сексуального насильства навіть тоді, коли правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості було вчинено щодо іншої особи, але в присутності дитини.

Конвенція Ради Європи визнає сексуальним насильством такі умисні діяння:

а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру;

б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли:

– використовується примус, сила чи погрози або – насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або

– насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища¹.

Тобто, згідно з Конвенцією, потерпілою дитина є лише тоді, коли сексуальне насильство було спрямоване безпосередньо проти неї. Вважаємо, що національний закон забезпечує захист дитини від сексуального насильства більшою мірою, водночас сфера його дії є вужчою, ніж Конвенції, оскільки в ньому регламентовано тільки «домашнє» сексуальне насильство².

¹ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

² Борисюк І. Е. Конвенції ради Європи та законодавство України у сфері захисту прав дитини: проблеми співвідношення. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 71.

2.4. Чинні для України міжнародно-правові договори Ради Європи про захист прав дітей та підлітків

Чинні та обов'язкові для України конвенції Ради Європи про права дітей та підлітків – це¹:

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (ETS No. 005), що набрала чинності для України 11 вересня 1997 р. і відповідні протоколи до неї;

– Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, від 15 жовтня 1975 р. (ETS No. 085), що набрала чинності для України 27 червня 2009 р.;

– Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. (ETS No. 105), що набрала чинності для України 01 листопада 2008 р.;

– Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 р. (ETS No. 126), що набрала чинності для України 01 вересня 1997 р.;

– Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. (ETS No. 160), що набрала чинності для України 01 квітня 2007 р.;

– Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 травня 1996 р. (ETS No. 163), що набрала чинності для України 01 лютого 2007 р. Доречно зауважити, що Україна не є стороною Європейської соціальної хартії від 18 жовтня 1961 р. (ETS No. 35), так само, як не є стороною і протоколів до цієї Хартії;

– Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 р. (ETS No. 166), що набрала чинності для України 01 квітня 2007 р.;

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 54.

- Конвенція про контакт з дітьми від 15 травня 2003 р. (ETS No. 192), що набрала чинності для України 01 квітня 2007 р.;
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р. (CETS No. 197), що набрала чинності для України 01 березня 2011 р.;
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. (CETS No 201), що набрала чинності для України 01 грудня 2012 р.¹.

Доречно зазначити, що Україна наразі ще не є стороною таких договорів Ради Європи, як: Європейський кодекс соціального забезпечення від 16 квітня 1964 р. (ETS No. 048), Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 р. (CETS No. 210)² і Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами від 25 березня 2015 р. (CETS No. 216).

Потрібно також вказати на існування Угоди про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання від 07 жовтня 2002 р. (набрала чинності для України 14 лютого 2005 р.³).

Відповідно до частини 1 статті 9 Конституції України⁴ і статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 56.

² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). Istanbul, 11/05/2011, entry into force 01/08/2014. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання. Вчинено у м. Кишинів 7 жовтня 2002 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_614 (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

29 червня 2004 р. № 1906-IV¹, усі чинні міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і мають юридичну перевагу перед законами України у випадку колізії. Зазначена норма відображена також у пункті 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01 листопада 1996 р. № 9².

Отже, всі зазначені міжнародні договори і універсального характеру, і укладені в рамках Ради Європи, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України та мають юридичну перевагу над законами України в разі колізії³.

Окремо слід пояснити чинність для України правових норм Європейського Союзу про захист прав дітей та підлітків, зокрема йдеться про пункти 3 і 5 статті 3 Договору про Європейський Союз (Treaty on European Union)⁴, статті 14(3), 24, 32, 33(2) і 34(1) Хартії основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union) від 07 грудня 2000 р.⁵ Art. 24, документ Європейської Комісії від 04 липня 2006 р. під назвою «На шляху до Стратегії Європейського Союзу про права дитини» тощо.

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 01.02.2022).

² Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 57.

⁴ Consolidated version of the Treaty on European Union. Adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007. URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 01.02.2022).

⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union. Proclaimed on 7 December 2000, and will replace it as from the date of entry into force of the Treaty of Lisbon. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (дата звернення: 01.02.2022).

Оскільки Україна наразі *не є членом* Євросоюзу, всі доречні правові акти ЄС, зокрема стосовно захисту прав дітей і підлітків, Україна може застосовувати *лише як норми, адаптовані* у своєму національному законодавстві, на підставі Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що затверджена Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV¹.

2.5. Чинні для України міжнародно-правові акти рекомендаційного характеру про захист прав дітей і підлітків

Питанням прав дитини присвячена значна кількість міжнародних документів, що не мають статусу міжнародних договорів, – декларацій і резолюцій міжнародних організацій, підсумкових документів, спільних заяв-платформ тощо. Такі міжнародні документи, насамперед ті, які мають універсальний характер, не слід недооцінювати, оскільки в них висловлена певна позиція значної кількості держав, що засвідчує їхнє ставлення до відповідних проблем.

Відсутність правового (юридично обов'язкового) характеру таких документів дає можливість широко їх використовувати з метою висвітлення та підтримки позитивного досвіду, для формування певного стандарту поведінки, що може призвести до змін у суспільстві, для пропонування певних моделей змін у законодавстві тощо².

¹ Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: затв. Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 01.02.2022).

² Стешенко В. М., Буроменський М. В. та ін. Нормативно-правовий огляд щодо профілактики ВІЛ/СНІДу та доступу підлітків, зокрема з груп ризику, до медико-соціальних послуг: аналіт. звіт. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2013. 232 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/1_normativno-pravoviy_oglyad.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

Зокрема захисту прав дітей і підлітків присвячена низка універсальних міжнародних актів рекомендаційного характеру:

– Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів, проголошена резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р.;

– Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (м. Нью-Йорк, ООН, 30 вересня 1990 р.);

– План дій зі здійснення Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей у 1990-х роках, прийнятий на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей (м. Нью-Йорк, ООН, 30 вересня 1990 р.);

– Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей», прийняті Резолюцією S-27/2 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 травня 2002 р.;

– Резолюція 60/3, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, «Міжнародне десятиріччя культури миру і ненасильства в інтересах дітей планети, 2001–2010 роки» від 20 жовтня 2005 р.;

– Резолюція 60/231 «Права дитини», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, від 23 грудня 2005 р. та ін.

На регіональному рівні нас цікавлять відповідні документи ОБСЄ (до 1995 р. – НБСЄ / Нарада з безпеки та співробітництва в Європі) та Ради Європи.

Доречні акти ОБСЄ (НБСЄ) у сфері захисту прав дітей і підлітків – це¹:

1. Заключний (Гельсінський) акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 р.;

2. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 р.;

3. Паризька хартія для нової Європи від 21 листопада 1990 р. та ін.

¹ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 59.

Зауважимо, що правова природа актів ОБСЄ – це норми «м'якого» права (soft law)¹.

Рада Європи через свої статутні органи – Комітет Міністрів і Парламентську Асамблею (ПАРС) прийняла у сфері захисту прав дітей та підлітків десятки рекомендацій, резолюцій та інших документів, зокрема, це:

- Стратегія Ради Європи з прав дитини на період 2016–2021 років;

- Рекомендація Комітету Міністрів No. R (98) 8 від 18 вересня 1998 р. про участь дітей у сімейному і соціальному житті;

- Рекомендація Комітету Міністрів CM/Rec(2011)12 від 16 листопада 2011 р. про права дітей та соціальні послуги, дружні до дітей та сімей;

- Рекомендація Комітету Міністрів CM/Rec(2018)7 від 4 липня 2018 р. «Про принципи дотримання, захисту та реалізації прав дитини у цифровому середовищі»;

- Резолюція ПАРС 1995(2014) від 11 квітня 2014 р. «Припинення дитячої бідності в Європі»².

2.6. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту прав дітей і підлітків

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є органом, який створено для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. і протоколами до неї (далі – ЄКПЛ). Конвенція про захист прав людини

¹ Міжнародне право: навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.

² Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посібн. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 61.

і основоположних свобод (далі – ЄСПЛ або Конвенція) та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Ратифікація Конвенції відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.; Конвенція набула чинності для України 11.09.1997 р.¹.

Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах.

У пункті 1 частини 1 Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції».

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ і застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції.

Окрім того, стаття 17 Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. Водночас варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» в значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України.

¹ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. К., 2015. С. 5.

Важливо пам'ятати, що у Законі України № 3477-IV немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн¹.

Згідно з пунктом 12 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. № 13² застосування судами України ЄКПЛ має здійснюватись з обов'язковим урахуванням практики ЄСПЛ не тільки щодо України, а й щодо інших держав. Недотримання вимог ЄКПЛ за умови наявності рішення ЄСПЛ, яке набуло статусу остаточного, може бути підставою для перегляду судового рішення Верховним Судом України.

Згідно з частиною 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, українські суди застосовують при розгляді справ ЄКПЛ, практику ЄСПЛ і практику Європейської комісії з прав людини (що існувала до 1998 р.) як *джерело права*³.

Застосування практики ЄСПЛ в Україні ґрунтується на пріоритеті ЄКПЛ щодо національного законодавства та презумпції відповідності ЄКПЛ нормам Конституції України⁴.

Далі розглянемо деякі справи із практики ЄСПЛ про захист прав дітей та підлітків.

Як ми зазначали, ЄКПЛ не містить норми про мінімальний вік звернення до ЄСПЛ. У справі *T. and V. v. United Kingdom* (1999) заявниками були визнані діти у віці 10 років.

¹ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. С. 6.

² Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. № 13. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Захист права на життя (стаття 2 ЄКПЛ).

У рішенні по справі *Vo v. France* (2004)¹ ЄСПЛ не визнав право на життя шестимісячного плоду, який загинув у результаті лікарської помилки. Крім того, ЄСПЛ відмовився розглядати питання про визнання людського ембріона людською істотою.

У справі *Kayak v. Turkey* (2012)² ЄСПЛ розглянув випадок смерті неповнолітніх у приміщенні школи внаслідок насильства з боку учнів. Держава порушила позитивні зобов'язання щодо права на життя. Було зроблено висновок, що особлива вразливість дітей вимагає від державних органів особливих заходів для попередження ризиків їх життю та здоров'ю. Зокрема, за певних обставин це може вимагати забезпечення належного контролю та охорони шкільних приміщень.

У справі *Kontrová v. Slovakia* (2007)³ ЄСПЛ встановив, що протягом кількох років діти зазнавали насильства з боку співмешканця їх матері. Одного разу жінка подала скаргу до поліції, звинувативши цього чоловіка у катуванні своїх дітей із використанням електричного кабелю. Потім жінка майже одразу повернулася до поліцейського відділку разом із своїм співмешканцем і відкликала свою скаргу. Поліція жодним чином не реагувала на факти, які були зазначені у відкликаний заяві. Через певний час цей чоловік убив дітей. ЄСПЛ визнав порушення статті 2 ЄКПЛ, оскільки державні органи в цьому випадку були зобов'язані забезпечити захист дітей у доступний, ефективний і реалістичний спосіб⁴.

¹ Judgment in the Case *Vo v. France* from 8.7.2004 (application no. 53924/00). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/003-1047783-1084371.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

² *Kayak v. Turkey* (Judgement 10 July 2012). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Chamber%20Judgment%20Kayak%20v.%20Turkey%2010.07.2012.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

³ *Kontrová v. Slovakia* (Judgement 31 May 2007). URL: https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/Kontrova%20v.%20Slovakia_en.asp (дата звернення: 01.02.2022).

⁴ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посібн. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 261.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

3.1. Поняття та система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні

Захист прав дитини здійснюється завдяки поєднанню зусиль низки правових категорій нормативного й інституційного змісту. Тобто йдеться про сукупність правових норм і конкретних механізмів, які в межах цих же норм забезпечують захист прав дитини¹.

Забезпечення прав і свобод людини є однією з найактуальніших проблем для юридичної науки та державної діяльності. Важливе місце з-поміж її складових посідає захист прав дітей, специфіка якого обумовлюється і особливостями вікового, фізичного та психічного стану дітей, і сферою діяльності органів державної влади щодо охорони, захисту та гарантування їх прав і свобод.

Жорстоке поводження з дітьми визнано однією з найпоширеніших форм порушення прав людини у світі². Саме тому в сучасних умовах розвитку українського суспільства необхідно більше уваги приділити належному рівню правового, соціального захисту прав дітей і з'ясуванню конкретних причин протиправної поведінки окремих із них. Цього можна досягти шляхом політичної стабілізації, соціально-економічного розвитку, програми дій щодо нале-

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 55.

² Дідик Н. І. Адміністративно-правові аспекти подолання насильства над дітьми. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. К. 2. С. 319.

жного виховання та розвитку потенціалу нації у таких напрямках, як навчання, спорт, дозвілля тощо¹.

Тому впевнено можемо констатувати, що система адміністративно-правового захисту прав дитини є доволі складною категорією, що обумовлено низкою обставин:

по-перше, права дитини та її правовий статус, як було визначено, становлять похідну від загальноправового статусу людини, тому й система захисту її прав буде похідною від загальноправової системи захисту прав людини;

по-друге, немає єдиного підходу до розуміння і тлумачення термінів «система», «правовий захист», «адміністративно-правовий захист», тому яке б не було сформовано нами надалі визначення «системи адміністративно-правового захисту прав дитини», воно характеризуватиметься суб'єктивізмом і підтриманням найбільш прийнятної для дослідника точки зору з-поміж наявних доктрин;

по-третє, система адміністративно-правового захисту прав дитини є динамічною категорією, оскільки її складові можуть постійно змінюватися та трансформуватися для того, щоб відповідати потребам місця і часу для підтримання та забезпечення правового статусу дитини в конкретних життєвих обставинах. Тому для того, аби правильно підійти до з'ясування змісту і сутності «системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні», важливо дослідити кожен її понятійну складову².

Отже, дослідження доречно розпочати зі з'ясування змісту категорії «адміністративно-правовий захист прав дитини». Одразу зазначимо, що це комплексне правове явище, тому що об'єднує:

- 1) права дитини та її правовий статус;
- 2) механізм адміністративно-правового захисту, тобто за допомогою кого і як забезпечується такий захист;
- 3) сукупність адміністративно-правових норм, які регламентують і правовий статус дитини, і повноваження органів державної влади та неурядових організацій щодо захисту прав дитини.

¹ Ніколайчук А. І. Сучасний стан захисту прав дітей. *Форум права*. 2014. № 1. С. 378–381. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_66.pdf

² Коломосць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 56.

Оскільки адміністративно-правовий захист прав дитини є похідною категорією від загальноправового захисту прав людини, то варто розглядати їх у нерозривній єдності. Але в теорії права ми дуже часто простежуємо ситуацію, коли відбувається підміна, отожднення, неправильне тлумачення понять, їх колізія тощо.

Наприклад, дуже часто поняття «правовий захист» і «правова охорона» отожднюються. Це можна побачити в словнику В. Даля: «Захист – це заступництво, покровительство, охорона, оборона»¹; у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Захист – заступництво, охорона, підтримка»²; у словнику С. Ожегова: «Захист – це охорона, оборона від зазіхань, від ворожих дій, від небезпеки»³; у тлумачному словнику української мови: «Захист – 1) дія за значенням захищати, захистити і захищатися, захиститися; 2) заступництво, охорона, підтримка»⁴.

М. Вітрук стверджує, що охорона прав – це діяльність, спрямована на:

- 1) усунення перешкод у реалізації прав та обов'язків;
- 2) боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами;
- 3) профілактику та попередження порушень прав та обов'язків.

Своєю чергою, захист має місце, коли безпосередньо існують перешкоди або є невиконання обов'язків чи зловживання правом⁵.

Отже, правовий захист у теоретико-множинному розумінні – це юридична діяльність, правова поведінка, правова активність,

¹ Даль В. И. Защищать // Толковый словарь живого Великорусского языка. URL: <http://slovardalya.ru/description/zashchishchat/10625> (дата звернення: 01.02.2022).

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 432.

³ Защитить // Словарь Ожегова : толк. слов. рус. яз. URL: <http://www.ozhegov.org/words/10063.shtml> (дата звернення: 20.12.2018).

⁴ Захист // Словник української мови : в 11 т. Т. 3: 3 / редкол.: І. М. Білодід (голова) ; ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. Київ : Наук. думка, 1972. С. 379. URL: <http://sum.in.ua/s/zakhyst> (дата звернення: 01.02.2022).

⁵ Теория государства и права : учеб. для бакалавров / под ред. В. К. Бабаева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2013. С. 667.

правові відносини тощо уповноважених осіб у сфері забезпечення прав людини. Він відображає рівень задоволення суб'єкта наявністю необхідних правових механізмів, які здатні забезпечити ефективний захист його прав та законних інтересів. Тому, як було зазначено, правовий захист охоплює діяльність окремих суб'єктів владних повноважень у процесі реалізації норм процесуального права та сукупність правовідносин, які виникають між цими органами державної влади та місцевого самоврядування й окремими громадянами, і виступає в якості процедур забезпечення, виконання та застосування суб'єктами правовідносин юридичних норм, спрямованих на реалізацію прав, свобод та законних інтересів людини. Тобто правовий захист – це діяльність компетентних органів державної влади, органів делегованих повноважень та органів місцевого самоврядування щодо створення та приведення в дію правових механізмів, які забезпечують реалізацію прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, а також гарантій, компенсацій та пільг, які є похідними від правового статусу людини¹.

Правовий захист дитини передбачає універсальну, нерозривну єдність правового регулювання та діяльності представників інституційного апарату, які спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів дитини, їх відновлення в разі порушення та недопущення таких протиправних дій у майбутньому². До цих висновків ми доходимо, аналізуючи наукові праці О. Скакун, яка під механізмом охорони прав людини розуміє сукупність заходів профілактичного спрямування щодо утвердження правомірної поведінки, а під механізмом захисту прав людини – заходи, які спрямовані на відновлення порушених прав неправомірними діями та застосуванням заходів відповідальності до осіб, які ці правопорушення вчинили; В. Венедиктова, який під захистом будь-яких суб'єктивних прав розумів правове забезпечення недоторканості, їх непопорушності, а в разі порушення – застосування заходів примусового

¹ Юнусова О. М. Административно-правовое регулирование защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2015. С. 35.

² Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 58.

характеру, спрямованих на відновлення цих прав¹; О. Обушак, який справедливо зазначає, що поняття «захист» пов'язане не з нормальною реалізацією прав, а лише з конкретним правопорушенням або оскарженням прав, тобто під захистом автор розуміє передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, насамперед правоохоронних і контролюючих, та їх посадових осіб щодо поновлення порушеного права, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних дій, унаслідок яких було завдано шкоди правам і законним інтересам конкретних осіб² тощо.

Переходячи до адміністративно-правового захисту прав дитини, варто зазначити, що в ході його реалізації в обов'язковому порядку долучаються органи державної влади та застосовується їх управлінський вплив на забезпечення правового статусу дитини в суспільстві та державі. Тобто нас цікавитиме те, як органи державної влади забезпечують права, свободи та законні інтереси дитини, а також сприяють їх розвитку³.

Під «адміністративно-правовим захистом прав, свобод та законних інтересів людини» в науці адміністративного права прийнято розуміти сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій (процедур) щодо припинення незаконного посягання на права, свободи та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; визнання або підтвердження,

¹ Венедіктов В. С. Теоретичні питання соціальної політики держави в умовах ринкової економіки. *Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 31 трав. – 2 черв. 2007 р.) / за ред. В. С. Венедіктова; Укр. асоц. фахівців труд. права; Черніг. держ. ін-т права соціальних технологій та праці. Чернігів, 2007. С. 9.

² Обушак О. О., Обушак С. А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgzdia_2009_36_9 (дата звернення: 01.02.2022).

³ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні: монографія. Харків: Панов, 2019. С. 59.

поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежно виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності¹. Тобто це діяльність уповноважених осіб щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини в межах визначеної компетенції, де, відповідно, сутністю адміністративно-правового захисту є застосування заходів адміністративного примусу, спрямованих на відновлення, визнання прав і припинення порушень прав громадян, здійснюваних органами публічної влади за заявами громадян або з ініціативи компетентних органів². За таких умов ми можемо побачити, що адміністративно-правовий захист прав людини, зокрема й дитини, відповідає основному змісту здійснення державного управління, тобто врегулювання суспільних відносин у певних сферах суспільного життя за допомогою використання заходів адміністративного впливу.

Відсутність же органів державного управління, їх посадових осіб чи осіб делегованих повноважень виключає можливість здійснення адміністративно-правового захисту людини загалом і дитини зокрема³.

Із погляду наукового пізнання доволі цікавим є підхід О. Юнусової щодо визначення адміністративно-правового захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх. Під таким захистом авторка пропонує розуміти одну з форм правового захисту, яка є сукупністю матеріальних і процесуальних організаційно-правових засобів, за допомогою яких задовольняється потреба неповнолітніх, а також інтерес держави у визнанні, реалізації та відновленні їх порушених суб'єктивних прав чи усуненні загроз порушення цих прав із метою забезпечення їх безперешкодному здійсненню⁴.

¹ Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1: Загальна частина / редкол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 378.

² Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація : монографія. Київ: Ін Юре, 2004. С. 127.

³ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 60.

⁴ Юнусова О. М. Административно-правовое регулирование защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2015. С. 52–53.

Але до такого визначення ми підходимо дещо критично, оскільки, по-перше, інтереси дитини, її права та свободи ставляться на один рівень із інтересами держави, тобто права дитини не є домінантою за такого підходу, по-друге, мабуть, все ж таки варто адміністративно-правовий захист дитини/неповнолітнього розглядати не як форму, а як вид загальноправового захисту, оскільки ще є цивільно-правовий, конституційно-правовий, кримінально-правовий захист тощо, і, по-третє, такий підхід є дещо звужений, оскільки зачіпаються лише матеріальні та процесуальні організаційно-правові засоби захисту прав дитини, що є частиною загального механізму адміністративно-правового захисту прав дитини¹.

Отже, можемо говорити про те, що **адміністративно-правовим захистом прав дитини** в Україні є врегульована нормами адміністративного права діяльність уповноважених органів державної влади щодо застосування правових форм і методів, спрямованих на протидію негативним впливам, забезпечення, реалізацію та відновлення у разі порушення прав, свобод і законних інтересів дитини в межах, визначених компетенцією цих суб'єктів.

Отже, **системою адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні** є сукупність адміністративно-правових норм і механізмів, які у взаємній єдності спрямовані на утвердження, забезпечення та гарантування прав, свобод і законних інтересів дитини.

Лаконічність такого визначення не обмежує ознак системи адміністративно-правового захисту прав дитини. Мало того, варто виокремити ту обставину, що ці ознаки варто класифікувати на загальні та спеціальні. Обумовлено це тим, що правовий статус дитини є похідним від загальноправового статусу людини. Тому до загальних ознак відноситимемо ті, які притаманні й для системи адміністративно-правового захисту прав людини, а до спеціальних – виключно ті, що характеризують систему адміністративно-правового захисту дитини².

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 61.

² Там само. С. 63.

Отже, загальними ознаками системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні є такі:

- адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні реалізується широким колом уповноважених на те органів та осіб, які мають статус як державних (урядових), так і приватних (неурядових);
- система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні регламентується великою кількістю вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів, які мають різну юридичну силу;
- наукова обґрунтованість системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні застосовується у разі невиконання або неналежного виконання її суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів;
- ретроспективність і перспективність заходів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- оперативність і динамічність адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- різноманітність форм і методів забезпечення адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні забезпечується заходами адміністративного примусу.

Сформований нами перелік загальних ознак системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні не є вичерпним і може бути основою подальшої наукової роботи у сфері розвитку прав людини/дитини.

Що стосується *спеціальних ознак*, то вони є характерними виключно для системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. Ними є:

- інтегрованість та адаптованість системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, що виявляється у виробленні власних процесів і шляхів захисту, але водночас зберігається нерозривна єдність із загальноправовою системою захисту прав людини;
- наявність спеціального об'єкта (дитини), на який спрямовано адміністративно-правовий захист і весь його механізм;

- наявність спеціального механізму системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні є обов'язком держави, який сформувався внутрішніми та зовнішніми факторами (зобов'язаннями);
- специфічність форм і методів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні;
- система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні одночасно охоплює правотворчу, правореалізаційну та правоохоронну сфери діяльності держави;
- масштабність системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, що виявляється в управлінському впливі на всі сфери суспільних відносин у державі, де залучені діти;
- посилений контроль і постійний моніторинг (зокрема громадський) за забезпеченням адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Перелічивши загальні та спеціальні ознаки системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, можемо сформулювати її *мету*, яка полягає у тому, щоб створити такі умови розвитку дитини, використовуючи всю варіативність заходів і засобів адміністративно-правового впливу, в яких би повноцінно забезпечувалися її права, свободи та законні інтереси.

Зауважимо, що будь-яка система, зокрема й система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, складається з елементів, які структурно між собою поєднані. Важливим моментом у розумінні сутності елемента та його взаємозв'язку із системою є те, що елементом системи буде не будь-який компонент, а лише той, який наділений специфічними особливостями зазначеної системи, що здатний відображати її специфіку, а також виконувати функції, характерні для системи¹.

Елементами системи адміністративно-правового захисту прав дитини² в Україні є її нормативно-правова й інституційна складові, які забезпечуються засобами контролю та постійного моніторингу. До складу норм адміністративно-правового захисту

¹ Мельник Р. С. Система адміністративного права України : монографія. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. С. 19.

² Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 65.

прав дитини в Україні входять міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти різної юридичної сили (обов'язковою умовою чинності міжнародних нормативно-правових актів на території України є їх ратифікація Верховною Радою України).

Інституційна складова має більш складну структуру.

Обумовлено це тим, що її основу становить механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, до складу якого входять:

1) суб'єкти адміністративно-правового захисту прав дитини, які залежно від обсягів повноважень діють на рівні держави або на рівні міжнародної спільноти;

2) засоби адміністративно-правового захисту прав дитини, що сприяють реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини;

3) юридичні гарантії адміністративно-правового захисту прав дитини, що підтверджують наявність прав, свобод і законних інтересів дитини та можливість їх правового забезпечення й захисту¹.

Структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Механізмом адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні є складна універсальна система, представлена взаємною єдністю суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини, дії яких скоординовані у визначеному напрямі, відповідних засобів адміністративно-правового впливу та юридичних гарантій, які забезпечують реалізацію захисту прав дитини².

Структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини обов'язково передбачає наявність засобів їх адміністративно-правового забезпечення, які сприяють реалізації прав дитини. Так, на рівні теорії права під засобами правового захисту, тобто юридичною забезпеченістю прав, прийнято розуміти засоби матеріально-правового та процесуально-правового характеру. Це можуть бути, на думку окремих дослідників, правові норми, нормативно-правові акти, правовідносини, правозастосовні акти, правозахисна діяльність державних органів, громадських організацій,

¹ Коломєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 67.

² Там само. С. 104.

юридичних і фізичних осіб, а також самозахист. Усі ці засоби реалізуються різними суб'єктами та відображаються у відповідних формах на різних етапах і рівнях захисту (міжнародний рівень, вітчизняний, регіональний, місцевий рівні тощо)¹.



Рис. Система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 105.

У рамках адміністративного права «засіб захисту» є сукупністю всіх правових інструментів, що виражаються у формах правореалізаційної практики, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права і забезпечується досягнення соціально корисних цілей. Об'єднуючись у єдиний механізм, вони складають єдину внутрішньо узгоджену систему, яка здатна вирішити встановлені законодавством і вимогами суспільства завдання у сфері захисту прав людини. Засоби адміністративно-правового захисту прав людини характеризуються низкою ознак, що дає змогу виокремити їх із-поміж інших засобів, які застосовуються в конституційному, кримінальному, цивільному й інших галузях права. Отже, особливостями адміністративно-правових засобів захисту прав людини, зокрема дитини, є:

- імперативність засобів захисту, що дає можливість застосувати заходи адміністративного впливу та примусу;
- системність засобів адміністративно-правового захисту, що дає можливість уповноваженим суб'єктам оптимально їх застосовувати для більш якісного захисту прав, свобод і законних інтересів особи;
- публічний характер засобів захисту, що виражається в управлінні та організаційно-правовому впливі органів державної (виконавчої) влади на упорядкування суспільних відносин із метою захисту прав їх учасників;
- настання певних юридичних наслідків у сфері захисту прав людини завдяки публічному характеру засобів захисту;
- розгалуженість системи нормативно-правового забезпечення застосування адміністративно-правових заходів захисту прав людини, що охоплює акти державного управління різної юридичної сили;
- наявність широкого кола суб'єктів загальної та спеціальної компетенцій, які уповноважені застосовувати адміністративно-правові засоби захисту прав людини;
- відображення адміністративно-правових можливостей уповноважених суб'єктів діяти у сфері захисту прав людини¹.

¹ Наталія Коломоєць. Особливості та система засобів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Национальный юридический журнал: теория и практика. «National law journal: theory and practice»*. Январь 2019 года. № 1. С. 86–92.

Наведене дає можливість сформулювати визначення *адміністративно-правових засобів захисту прав дитини в Україні*, під якими варто розуміти сукупність правових норм, явищ і дій, що в системній єдності при реальному використанні сприяють захисту прав, свобод та законних інтересів дитини.

Засоби адміністративно-правового захисту прав дитини є тими ключовими структурно-інструментальними правовими ланками, які забезпечують адміністративно-правовий статус дитини та його захист у разі порушення. Їх характеризує імперативність, публічність, системність і перспектива настання юридичних наслідків у результаті застосування, що є вкрай важливим для адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Відповідно, до системи засобів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні варто віднести:

- акти державного управління;
- міжнародні приписи або договори;
- адміністративний примус;
- діяльність уповноважених суб'єктів, яка забезпечується наявністю в них відповідного адміністративно-правового статусу з чітко визначеним колом прав та обов'язків у сфері захисту прав дитини;
- звернення до органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів делегованих повноважень, міжнародних інституцій та їх посадових осіб;
- допомогу та сприяння інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав дитини;
- активну правову позицію дітей, їх батьків та осіб, що їх замінують, у взаємодії з органами публічної адміністрації¹.

Щодо юридичних гарантій адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні варто розуміти сукупність нормативно закріплених організаційно-правових дій, форм і заходів, що перебувають у єдності й утворюють механізм правового впливу, за допомогою якого держава забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних прав дитини².

¹ Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 121.

² Там само. С. 123.

Звісно, що держава представлена уособленням діяльності державних органів та органів делегованих повноважень, проте за таких обставин вона є гарантом того, що відповідні органи дійсно реалізують волю держави та її політику в сфері забезпечення та захисту прав дитини. Так, Кабінет Міністрів України реалізує державну політику щодо охорони дитинства, розробляє та здійснює цільові загальнодержавні програми соціального захисту та поліпшення становища дітей, підтримки сімей із дітьми, координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади в цій сфері, щорічно звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей і тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень.

Місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом із метою гарантування прав, свобод і законних інтересів дитини, своїми діями забезпечують:

1) проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері;

2) розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

3) вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, установа опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

4) організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей,

які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»;

5) забезпечення пільгового проїзду учнів, вихованців, студентів до місця навчання й додому в порядку та обсягах, визначених органами місцевого самоврядування, передбачення на це відповідних видатків з місцевих бюджетів;

6) вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

7) контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей;

8) вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, захисту прав дитини, віднесених до їх компетенції законодавством України¹.

Також варто зазначити, що юридичними гарантіями адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні є сукупність форм, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних прав дитини. Що стосується форм, то вони є зовнішнім відображенням діяльності держави, її органів та органів місцевого самоврядування щодо захисту прав дитини. В теорії адміністративного права форми управлінської діяльності можуть бути і правовими, що тягнуть настання певних юридичних наслідків, і неправовими, що сприяють реалізації правових форм, проте юридичних наслідків не створюють (ми детальніше їх розглянемо в наступних розділах). Так, наприклад, видання акта державного управління, що є найбільш поширеною правовою формою реалізації державної влади, є юридичною гарантією адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, оскільки в такому підзаконному акті містяться конкретні приписи та зобов'язання, які має виконати об'єкт управління з метою забезпечення реалізації прав дитини².

¹ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III, ред. від 01.01.2019 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.01.2022).

² Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 131.

3.2. Види суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні: їх функції та завдання

Питання про забезпечення прав дитини є важливим не тільки у функціонуванні органів державної влади, а й є відображеним у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні, громад та інших суб'єктів, які в умовах сучасного розвитку державності реформуються та потребують налагодженої, регламентованої на законодавчому рівні взаємодії¹.

Але нині визначення курсу децентралізації влади призводить до того, що держава намагається перекласти на органи місцевого самоврядування окрему сферу відповідальності за забезпечення прав дитини. Відтепер саме за рахунок коштів з місцевих бюджетів має фінансуватися санаторно-курортне лікування та оздоровлення дітей, професійно-технічна освіта, дитячо-юнацький спорт. У 2017 році запропоновано законопроект, згідно з яким передбачалося фінансування протитуберкульозних та дитячих санаторіїв із місцевих бюджетів, а також фінансування пільг дітям-інвалідам, багатодітним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу². Однак, цей законопроект не було підтримано, оскільки існував ризик того, що фінансове забезпечення відповідної категорії дітей органами місцевого самоврядування не виконуватиметься або виконуватиметься у недостатньому обсязі. Мало того, це порушує припис Закону України «Про охорону дитинства» стосовно того, що державна політика спрямована на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг і соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства.

¹ Мельник А. Л. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 22–28.

² У Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист». URL: http://rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/135857.html

На підтвердження того, що в умовах децентралізації держава намагається покласти певну відповідальність на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення прав дитини, слугує й те, що під час обговорення питання реалізації Плану заходів першого етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки¹ Уповноважений Президента України з прав дитини зазначив, що основне завдання в умовах децентралізації – збудувати спроможну громаду, яка буде відповідальною за безпеку та благополуччя кожної дитини, яка проживає на її території, аби діти не відривались від сім'ї і отримали всі необхідні послуги, щоб не потрапити в інтернатні заклади. Це свідчить про те, що на місцевому рівні є необхідним створення дієвого механізму забезпечення прав дитини, адже той насамперед інституційний механізм, який діє на сьогодні, з огляду на положення законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», не є запорукою та гарантією належного стабільного й сучасного функціонування органів влади у сфері забезпечення прав дитини.

Щодо діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, то згідно зі статтею 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини². Призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні здійснює Верховна Рада України³ (ст. 85 (17)). Частина 3

¹ Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу : Розпорядження Кабінету Міністрів від 09 серпня 2017 р. № 526-р. (зі змінами від 02 червня 2021 р. № 691-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>

² Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Там само.

статті 55 Конституції України передбачає, що кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини врегульовано на підставі відповідного Закону України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР¹. У сфері правового захисту прав дитини доречними є норми пункту 8 статті 13 Закону.

Першим Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у 1998 р. була призначена Н. І. Карпачова², яка обіймала цю посаду до 2012 р. У період із 2012 р. по 2017 р. зазначену посаду обіймала В. В. Лутковська³. Нині посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини обіймає Л. Л. Денісова⁴.

Для забезпечення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини утворюється Секретаріат. Одним із структурних підрозділів Секретаріату є Управління з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, який очолює представник Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності⁵.

В Управлінні з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності працює Відділ з питань дотримання прав дитини, який із метою забезпечення реалізації повноважень

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року. Редакція від 16.07.2021. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 20. Ст. 99.

² Про призначення Карпачової Н. І. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини : Постанова Верховної Ради України від 14.04.1998 р. № 214/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/214/98-вр>

³ Про призначення Лутковської В. В. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини : Постанова Верховної Ради України від 24.04.2012 р. № 4660-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4660-17>

⁴ Про призначення Денісової Л. Л. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини : Постанова Верховної Ради України від 15.03.2018 р. № 2344-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2344-19>

⁵ Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861–EPP–1–2016–1–EE–EPPKA2–CBHE–JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 204.

Уповноваженого у сфері здійснення парламентського контролю за дотриманням прав дитини виконує *такі завдання*:

- здійснює моніторинг дотримання прав дитини та підготовку пропозицій Уповноваженому щодо вжиття заходів парламентського контролю з метою забезпечення дотримання прав і свобод дитини;

- здійснює моніторинг засобів масової інформації щодо проблем дотримання прав дитини;

- бере участь у підготовці пропозицій щодо розробки та, за дорученням Уповноваженого, участь у розробці проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції відділу;

- бере участь у підготовці проєктів конституційних подань Уповноваженого до Конституційного Суду України, подань до Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, керівників державних органів, органів місцевого самоврядування, проєктів листів тощо, з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню та здійсненні контролю за їх реалізацією;

- бере участь у підготовці матеріалів для щорічних і спеціальних доповідей Уповноваженого та інших документів з питань, що внесені до компетенції відділу;

- розглядає звернення громадян з питань, що належать до компетенції відділу, готує пропозиції щодо відкриття провадження у справах про порушення прав дитини та здійснює реалізацію відкритих проваджень¹.

Із метою забезпечення належних умов для реалізації особистих, економічних, соціальних і культурних прав дітей в Україні, беручи до уваги необхідність особливого піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав дитини в Україні з 2011 року запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини. Пізніше та посада була скасована, запровадивши посаду спеціалізованого

¹ Уповноважений з прав людини. Інформація про підрозділ. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/child/information.html> (дата звернення: 01.01.2022).

омбудсмена – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації та Указом Президента України № 245/2021 від 15 червня 2021 було призначено Д. Герасимчук Радником — уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації¹.

Створення інституції Уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації відповідає Конвенції ООН про права дитини та рекомендаціям Комітету ООН про права дитини.

Але, аналізуючи правову основу, на підставі якої Уповноважений Президента України з прав дитини провадить діяльність, зауважимо, що чинним законодавством встановлено тільки завдання та права Уповноваженого Президента України з прав дитини. Так, основними завданнями є: 1) постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентом України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини; 2) внесення Президентом України пропозицій щодо підготовки проєктів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; 3) вжиття заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати; 4) підготовка заходів за участю Президента України, зокрема міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей; 5) здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з питань захисту прав і законних інтересів дитини.

Отже, прописані на законодавчому рівні завдання Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації дають змогу стверджувати, що зазначена інституція не є абсолютно самостійною у своїй діяльності. Її функціонування відбувається шляхом безперервної взаємодії із Президентом України, який є гарантом додержання прав і свобод людини, а Уповноваже-

¹ Про призначення Д. Герасимчук Радником – уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації : Указ Президента України від 15 червня 2021 року № 245/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2452021-39169#>

ний Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, своєю чергою, забезпечує здійснення Президентом України повноважень щодо забезпечення конституційних прав дітей.

Окрім Уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, у сфері забезпечення прав дитини важливу роль відіграє *Кабінет Міністрів України*, незважаючи на те, що його повноваження у сфері забезпечення прав дитини у законодавчій площині конкретно не визначені. До завдань Кабінету Міністрів України належать: вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина; створення сприятливих умов для вільного й всебічного розвитку особистості, що деталізовано у Законі України «Про Кабінет Міністрів України». Однак, у цьому законі немає положення, яким чітко визначено повноваження Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення прав дитини, що призводить до помилкового уявлення з приводу того, що Кабінет Міністрів України не бере участі у забезпеченні прав дитини. Тому закон має чітко регламентувати, що Кабінет Міністрів України у сфері забезпечення прав дитини повинен¹:

1) здійснювати контроль за діяльністю органів публічного адміністрування у сфері забезпечення прав дитини;

2) взаємодіяти з органами державної влади й органами місцевого самоврядування з питань забезпечення прав дитини;

3) вносити до Верховної Ради України як суб'єкт законодавчої ініціативи проекти законів України, які спрямовані на забезпечення прав дитини, захисту їх прав та законних інтересів, посилення їх безпеки та статусу².

На думку А. Мельник, запропонована тріада повноважень є мінімальним необхідним стандартом, який вищий орган державної виконавчої влади повинен здійснювати у сфері забезпечення прав

¹ Трестер Ю. О. Державні механізми забезпечення безпеки дитини в Україні: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Київ, 2018. 205 с.

² Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. С. 205.

дитини та яким повинен бути доповнений Закон України «Про Кабінет Міністрів України»¹.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР у статті 1 передбачає наявність в Україні центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей та реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей².

Згідно з Положенням про Міністерство соціальної політики України, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423, саме *Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики)* є головним центральним органом виконавчої влади України, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми (п. 1, 3)³.

Згідно з пунктом 4 зазначеного Положення, Мінсоцполітики відповідно до покладених на нього завдань:

28) розробляє та вносить в установленому порядку пропозиції щодо надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають можливості їх утримувати або місце проживання чи перебування батьків яких невідоме;

29) організовує роботу з призначення та виплати передбаченої законодавством державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю, тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких не мають можливості їх утримувати або місце проживання батьків яких невідоме;

¹ Мельник А. Л. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 22–28.

² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Редакція від 09.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

³ Положення про Міністерство соціальної політики України : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. Редакція від 09.02.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п> (дата звернення: 01.02.2022).

32) здійснює організаційно-методичне керівництво структурними підрозділами місцевих держадміністрацій з питань соціального захисту населення щодо організації роботи з надання соціальних послуг безпритульним дітям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування;

40) проводить моніторинг стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту дітей;

44) визначає правові, економічні та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність закладів соціального обслуговування, реабілітаційних установ, санаторіїв для дітей з інвалідністю;

50) організовує в межах повноважень, передбачених законом, безоплатне харчування дітей на радіоактивно забруднених територіях та виплату компенсації сім'ям з дітьми, потерпілим внаслідок Чорнобильської катастрофи;

55) організовує та координує роботу із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

56) здійснює координацію роботи із соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей та їх соціально-психологічної реабілітації та інші¹.

Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) відповідно до покладених на нього завдань і на підставі Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 90)²:

затверджує форми:

– медичного висновку про стан здоров'я для зарахування/вступу до закладів освіти;

– акта про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки або

¹ Положення про Міністерство соціальної політики України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. Редакція від 09.02.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п> (дата звернення: 01.02.2022).

² Положення про Міністерство охорони здоров'я України: затв. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 90). Редакція від 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та інструкцію щодо заповнення такого акта;

затверджує:

- норми харчування для дітей у закладах дошкільної освіти, фізіологічні норми харчування для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

- норми радіаційної безпеки та допустимі рівні впливу на людину інших фізичних факторів;

- порядок проведення обов'язкових медичних оглядів здобувачів освіти усіх рівнів;

- положення про здійснення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у закладах загальної середньої освіти;

- правила визначення придатності за станом здоров'я осіб для роботи на суднах;

- стандарт надання медичної допомоги особам, які постраждали або особам, які ймовірно постраждали від домашнього насильства;

- порядок проведення та документування результатів медичного обстеження осіб, які постраждали від домашнього насильства¹.

Визначаючи компетенцію державних органів влади у сфері забезпечення прав дитини, не можна оминати увагою *суди*, які розглядають справи щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей; про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе; про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання

¹ Положення про Міністерство охорони здоров'я України : затв. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 90). Редакція від 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

дітей; щодо інших питань, пов'язаних з особистими, житловими і майновими правами неповнолітніх.

Нині порушується дискусійне питання щодо впровадження ювенальних судів і центрів в Україні.

Наступними органами влади, які наділені компетенцією у сфері забезпечення прав дитини, є *органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей*, які діють на підставі Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»¹. У цих нормативно-правових документах визначено, що забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки дітям і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей; органи Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

З огляду на це, потрібно зазначити, що в Україні система органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей має доволі розгалужену структуру, кожен ланцюг якої здійснює конкретну компетенцію для забезпечення прав дитини².

¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Редакція від 09.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

² Мельник А. Л. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 22–28.

Чинним законодавством передбачено, що на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, покладаються завдання щодо розроблення і здійснення самостійно або разом з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими організаціями заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; координації зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності; здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей незалежно від форми власності; ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів; проведення роботи з соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них, із соціально-психологічної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, контроль та координація діяльності служб у справах дітей тощо¹.

Також створення в Україні *Національної поліції* та наділення її відповідною компетенцією у сфері забезпечення прав дитини відіграє важливу роль, адже діяльність цих органів спрямована на те, щоб зменшувати рівень зростання потенційних майбутніх злочинців, притягувати до відповідальності винних дітей за скоєння правопорушення, чим виховувати у неповнолітніх правомірну поведінку, деякою мірою правову культуру тощо. В цьому напрямі органами Національної поліції неухильно провадиться діяльність щодо

¹ Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 20 с.

виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, що вчинені дітьми, та вжиття з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розгляду заяв і повідомлень про правопорушення, вчинені дітьми; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, та ужиття заходів до їх усунення; участі у правовому вихованні дітей; розшуку дітей, які зникли; виявлення дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявлення батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; ведення обліку правопорушників, які не досягли 18 років, з метою проведення профілактичної роботи, інформування відповідних служб у справах дітей стосовно цих дітей тощо. Також слід зауважити, що органи Національної поліції наділяються певними правами у ході законного затримання дітей. Надалі в довіднику ми розглянемо діяльність підрозділів ювенальної превенції.

Своєю чергою, спеціальними установами (юридичними особами) органів Національної поліції, призначеними для тимчасового тримання дітей віком від 11 років, є *приймальники-розподільники для дітей*. Такі заклади створюються в областях, місті Києві та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України¹.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної

¹ Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України : Наказ МВС України від 03.07.2017 № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-17#Text>

реабілітації є: створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму¹.

До загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду діти віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації – віком від 14 років. Дітей тримають у зазначених школах і професійних училищах соціальної реабілітації у межах встановленого судом терміну, але не більше трьох років. Дострокове звільнення дітей із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації провадиться судом за місцезнаходженням закладу за клопотанням ради школи чи училища.

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації. Основним завданням центрів медико-соціальної реабілітації є створення умов і забезпечення лікування дітей від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та їх психосоціальної реабілітація і корекція².

Спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України – це установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі.

¹ Навроцький О. О. Компетенція окремих органів державної влади у сфері забезпечення прав дитини: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 127–131.

² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Редакція від 09.02.3017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

Організація та діяльність спеціальних виховних установ регламентується кримінально-виконавчим законодавством¹.

Притулки для дітей є закладами соціального захисту, що створені для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років.

Ці притулки підпорядковуються відповідній службі у справах дітей. Основними завданнями притулків для дітей є соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ї, навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей підпорядковуються відповідній службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей затверджує Кабінет Міністрів України.

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, дітей, розлучених із сім'єю, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування. Такі центри (дитячі містечка) утворюються, реорганізуються та ліквідуються місцевою державною адміністрацією і підпорядковуються службі у справах дітей.

Слід зауважити, що наведений перелік повноважень державних органів, що провадять діяльність у сфері забезпечення прав дитини, не є вичерпним, адже вони можуть виконувати й інші обов'язки та мати інші права, що передбачені законодавством.

¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Редакція від 09.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.02.2022).

Слід зауважити, що недавніми роками (2015–2018 роки) компетенція органів місцевого самоврядування зазнала значних змін у сфері забезпечення прав дитини.

Так, Законом України «Про охорону дитинства» встановлено, що органи місцевого самоврядування забезпечують: проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері; розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази; вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей; організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів; вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства; контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, диско-теках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей тощо.¹

Отже, визначення за органами місцевого самоврядування достатньої компетенції у сфері забезпечення прав дитини є важливим

¹ Лабенська Л. Л., Савич В. О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 118–122.

напрямом, який відіграє значну роль, оскільки сільські, селищні, міські ради кожної адміністративно-територіальної одиниці максимально наближені до проблем дитинства і володіють цією інформацією більше, ніж інші органи влади¹.

Не можна оминати увагою участь *громадськості* у реалізації державної політики в сфері захисту прав дітей. Активна участь громадян у здійсненні такої політики дає змогу більш повно представити інтереси дітей, підвищити якість та легітимність управлінських рішень, запобігти зловживанню владою та її бюрократизації, а також вона сприяє налагодженню конструктивного співробітництва між владою і громадянами.

Активність участі громадян у суспільно-політичному житті зумовлена й станом політичної культури суспільства. Однак сучасний стан політичної культури українського суспільства не відповідає стандартам демократії участі, якій характерна активістська культура. Пасивність участі громадян у суспільно-політичному житті спричинена впливом таких політико-культурних факторів, як: низька політична ефективність та інтерес населення до політики, недостатня політична компетентність, низький рівень довіри громадян і одні до одних, і до громадських та державних інститутів; брак громадянської відповідальності, стійкі патерналістські установки, домінування екстернальних орієнтацій, переважна орієнтація масової свідомості на матеріалістичні цінності, а також невисока значущість для більшості населення політико-громадянських цінностей. Тож і суб'єктність представників громадськості у сфері державної політики щодо захисту прав дітей можна охарактеризувати здебільшого як потенційну².

У суспільствах із розвинутою демократією поява громадських ініціатив відбувається в міру усвідомлення тих проблем, вирішення яких наразі не входить до функцій держави. Або ж лідери громадських рухів та організацій пропонують інші способи

¹ Мельник А. Л. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 26.

² Лабенська Л. Л., Савич В. О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 118–122.

вирішення нагальних проблем, альтернативні діям влади. Також доволі поширений варіант використання ресурсу громадських організацій для реалізації різних державних програм і соціальних проєктів.

Тому посиленню впливу громадськості на реалізацію державної політики щодо захисту прав дітей сприяло б створення системи громадянської освіти (зокрема запровадження у навчальних закладах спеціалізованих дисциплін, спрямованих на формування громадянськості; проведення для учнів середніх шкіл позакласних заходів із громадянської освіти; періодичне опублікування у засобах масової інформації матеріалів, спрямованих на підвищення загальної поінформованості про демократичне громадянство, а також про права дітей, контроль за їх дотриманням)¹.

3.3. Механізм захисту прав дітей як складова національної безпеки України

Сучасна соціально-економічна, морально-психологічна і духовна ситуація в Україні дуже суперечлива та багатоаспектна. Є нестабільність в економіці, гостро відчувається дефіцит республіканського бюджету, майже не знижується чисельність людей із доходом нижче прожиткового мінімуму, посилюється диференціація населення за доходами, підвищується напруженість на ринку праці, зростає заборгованість із виплати заробітної плати, пенсій і соціальної допомоги, гостро виявляються тенденції неблагополуччя, зокрема соціальні девіації².

¹ Мельник А. Л. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 22–28.

² Опацький Р. Захист прав дітей, як складова Національної безпеки України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції / ДДУВС. 12.03.2021. С. 65–68.

Науковці, розглядаючи дію закону еволюційної валідності в системі державного управління, наголошують: «...кожна людина від народження має борг перед суспільством, що виростило її. Цей борг з часом перетворюється на обов'язок перед майбутніми поколіннями»¹. Тож, відповідно, і твердження такого: «Охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом»² сприймаються без заперечень, але переважно тоді, коли йдеться про теоретичний бік проблеми.

Натомість інші фахівці зазначають: «Сьогодні стан дитячих і підліткових проблем в Україні досяг такої загрозливої межі, що подальше їх поглиблення вже обертатиметься національною катастрофою»³. Отже, обґрунтовується необхідність розроблення та реалізації активної державної політики, яка полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов і гарантій для забезпечення всебічних потреб неповнолітніх, реалізації їх творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції тощо⁴.

Слушною є думка, що державна політика, яка охоплює всі сфери й напрями людської життєдіяльності, має спиратися на принципи та закономірності системної трансформації суспільства, повинна бути чітко визначена за пріоритетами, що мають дедалі більше розкривати саме соціальний характер усієї державної політики⁵. Водночас ми є свідками того, що «інституціональні транс-

¹ Дзюндзюк В. Б., Ковбасюк Ю. В. та ін. Предметна сфера науки державного управління. *Публічне управління: теорія і практика* : монографія / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2011. С. 70.

² Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. С. 3.

³ Коніщева Н. Наслідки трансформації української сім'ї. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-прагм. конф. / за заг. ред. О. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 24–26.

⁴ Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 3 (30). С. 59.

⁵ Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження : навч.-наук. вид. / авт. кол. В. А. Ребало (кер.) та ін. ; за заг. ред. В. В. Тертички, В. А. Шахова. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. С. 123.

формації в Україні наразі не дали відчутних результатів у підвищенні якості життя населення і стабілізації соціальної ситуації в суспільстві»¹. А це не може не впливати і на сферу захисту прав дітей. Тож у науковому середовищі приділяється певна увага різним аспектам формування та здійснення державної політики щодо захисту прав дітей в Україні².

Незважаючи на широкий діапазон наукових поглядів за всіма наведеними критеріями, захист і виховання дітей (підростаючого покоління) є цілком самостійними, функціонально відособленими елементами національної безпеки. Причому елементами вищого порядку, які потрібно виділяти поряд із воєнною, інформаційною, культурною, соціальною, науково-технічною, продовольчою безпекою тощо. Цей висновок ґрунтується на тому, що:

по-перше, загрози у сфері захисту прав дітей мають абсолютно реальний, «опредметнений» характер. Що 20–40 хвилин в Україні скоюється злочин проти дитини. Щодня в державі гинуть і одержують травми, стають жертвами злочинів і правопорушень десятки наших співгромадян, з яких 85% – представники середньої вікової категорії, 3,5% – неповнолітні. Ступінь кореспондуючих загроз теж неможливо перебільшити. За понад двадцять років незалежності кількість населення України зменшилося більше ніж на 6 мільйонів осіб;

по-друге, підростаюче покоління, будучи основним джерелом поповнення генофонду країни, є запорукою соціально-економічного прогресу. Підвищення захисту прав дітей мобілізує духовний і фізичний потенціал населення, концентрує суспільно корисну енергію, збільшує просторову й професійну мобільність, стимулює політичну та економічну активність соціуму, сприяє інноваційним процесам. Безпека дітей – об'єктивний показник рівня державного розвитку, якості життя громадян, а також одна з перед-

¹ Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. В. А. Скуратівський та ін. ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трошинського. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 368 с.

² Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 3 (30). С. 60.

умов інтенсифікації виробництва, зростання національного добробуту, поліпшення демографічної ситуації¹;

по-третє (і це прямо впливає зі наведеного), сфера захисту прав дітей є осереддя пріоритетних національних інтересів. Значною мірою саме від стану та безпечних умов розвитку дитини як індивіда залежать: ефективність реалізації конституційних прав і свобод; розвиток громадянського суспільства; захист державних кордонів, соціально-політична стабільність; конкурентоспроможність економіки; наявність екологічно й техногенно безпечних умов життєдіяльності, збереження природного середовища; раціональне використання природних ресурсів; інтеграція України в світовий цивілізаційний простір;

по-четверте, ювенальна політики – це специфічна площина людської діяльності, чітко окреслена в своїх соціальних, технологічних і функціональних межах. І, хоча вітчизняне законодавство не містить відповідної дефініції, суть цього явища зрозуміла кожному. Відкинувши різноманітні теоретичні нашарування, його можна охарактеризувати як процес захисту та виховання (зокрема і патріотичного). В соціальному сенсі ювенальна політика є порівняно автономною системою, яка стикається з багатьма іншими сферами суспільного життя, але водночас не «розчиняється» в них, зберігаючи функціональну визначеність. Звідси впливає іманентний характер «продукованих» нею (системою) загроз. Останні характерні саме для виховання молодого покоління і можуть бути усунені тільки у межах окремого напрямку політики національної безпеки;

по-п'яте, характерні для сфери захисту прав дітей чинники небезпеки загрожують майже всім групам (рівням) національних інтересів. Їхній вплив прослідковується на індивідуальному, мікросоціальному, загальносуспільному та державному рівнях. Вони перешкоджають реалізації основних конституційних прав людини (на життя, на свободу пересування, на безпечні умови праці, на безпечне довкілля тощо), завдають відчутної шкоди суспільству (почи-

¹ Донченко В. В., Кунин Ю. И., Казьмин Д. М. К вопросу о разработке и реализации единой государственной политики в области организации дорожного движения. *Транспортная безопасность и технологии*. 2007. № 3. С. 25–37.

наючи з його первинної ланки – сім'ї та закінчуючи масштабними економічними інститутами), стають на заваді євроінтеграційним устремлінням держави; створюють загрозу як для зовнішньої безпеки держави (особи, що в неповнолітньому віці притягувалися до кримінальної відповідальності, не можуть служити в Збройних Силах України, відтак держава втрачає захисників цілісності державного кордону), так і для внутрішньої (судимі особи, а також діти, що стали жертвами злочинів, майже завжди не здатні проходити службу в правоохоронних органах);

по-шосте, захист прав дітей перебуває в тісному й динамічному взаємозв'язку з більшістю секторів національної безпеки. Умови виховання дітей суттєво визначають ефективність трудових ресурсів держави, демографічну ситуацію, екологічну стабільність, мобільність військових з'єднань, а також низку інших чинників, якими обумовлюється поточний стан соціальної, економічної, воєнної, екологічної безпеки. Своєю чергою, ювенальна політика також залежить від захищеності національних інтересів у політиці, економіці, медицині, науковій, освітній і правоохоронній сферах¹.

Отже, доцільність розгляду захисту прав дітей крізь призму захисту національних інтересів зумовлена актуальними потребами практики й органічно «вплітається» у канву галузевої теорії. Цілком очевидно, що без визнання захисту прав дітей інтегральною складовою національної безпеки, уявлення про останню буде усіченим і неповним, а кореспондуючий напрям державної політики – недостатньо розробленим і не ефективним. З іншого боку, проблему захисту прав дітей не можливо вирішити на рівні окремих підсистем національної безпеки. Зазвичай намагання вирішити це завдання в якійсь одній площині (політичній, нормативно-правовій, економічній тощо) не дає тривалого позитивного результату. В цьому контексті має рацію економіст О. О. Квасов, який зазначає, що «... процес структуризації поняття «національна безпека» не можна вважати закінченим доти, доки в ньому відсутня така важлива складова, як захист прав дітей, бо ж вона зачіпає інтереси

¹ Гринберг П. А. Транспортное право : научное пособие. Москва : Изд-во «Р.А.С.», 2003. 415 с.

окремих громадян, груп населення й усього суспільства загалом. Натомість, розподіл поняття «ювенальна політика» по різних аспектах – соціальному, екологічному, інформаційному і т. д. – видається неконструктивним, оскільки це порушує цілісність відповідної проблематики, ускладнює застосування щодо неї системного підходу¹».

Багатоаспектний характер і виняткова суспільна значущість проблем захисту прав дітей зумовлюють доцільність їхнього вирішення у межах політики національної безпеки. Однак наразі ця проблема не згадується ні в переліку національних інтересів, ні серед основних політичних пріоритетів, ні при оцінці ключових загроз для особи, суспільства, держави. Задля усунення цієї «прогалини» необхідно:

1) на підставі ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» включити до Стратегії національної безпеки України боротьбу з деструктивними чинниками, які прямо чи опосередковано пов'язані з функціонуванням ювенальної системи. Наразі такими є: у зовнішньополітичній сфері – гальмування процесів інтеграції провідних галузей права в європейські галузеві макроструктури; невідповідність міжнародних і вітчизняних правил, норм і стандартів; в економічній сфері – незахищеність дітей, яка призводить до зменшення трудового резерву в майбутньому, що своєю чергою послаблює економічний, оборонний та правоохоронний стан України; у соціальній сфері – високий рівень деліктності стосовно дітей і серед дітей призводить до зниження загального соціального клімату в державі;

2) зважаючи на ці загрози, передбачити в Законі України «Про національну безпеку України» такі напрями державної політики, як адаптація до вимог ЄС чинного законодавства; профілактика дитячої деліктності, зменшення негативного впливу на психофізичний розвиток дітей; зниження рівня та соціальних наслідків злочинів проти дітей і наслідків домашнього насильства; підвищення правової культури й свідомості громадськості тощо;

¹ Квасов А. А. Влияние современных СМИ на процесс социокультурной динамики : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Москва, 2007. 155 с.

3) визначити шляхи та механізми реалізації окреслених напрямів державної політики в Стратегії національної безпеки України, зокрема, передбачити нею:

- активізацію діяльності України в складі універсальних міжнародних структур, діяльність яких спрямована на захист прав дітей (ООН, ЮНЕСКО тощо);
- удосконалення вітчизняного ювенального законодавства;
- запровадження довгострокової національної стратегії реалізації ювенальної політики;
- підвищення ефективності планування, координації та контролю в сфері ювенальної політики;
- оптимізацію системи управління сферою ювенальної політики;
- посилення боротьби з правопорушеннями проти дітей;
- здійснення комплексу інформаційних, виховних та освітніх заходів, спрямованих на підвищення правосвідомості громадськості¹.

3.4. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії

Діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій характерні особливі правила поведінки.

Воєнні дії в Україні та соціально-економічна нестабільність спричиняють напругу в суспільстві, зокрема й у дитячому середовищі. Внаслідок свого становища діти потребують особливого підходу, соціального захисту й поваги до їхніх прав. На жаль, у сучасному українському суспільстві його бракує, і соціальний захист в багатьох випадках лише задекларований у нормативних

¹ Опацький Р. Захист прав дітей, як складова Національної безпеки України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції / ДДУВС. 12.03.2021. С. 67.

документах, але внаслідок браку коштів і бюрократії є неадресним та неефективним¹.

Наразі немає єдиної скоординованої соціальної політики стосовно захисту прав дітей на окупованих територіях; консолідованої статистичної бази щодо жертв війни, насамперед дітей, із початку бойових дій (2014 року), а також чіткого механізму надання їм відповідного соціального статусу й адекватної соціальної допомоги. Більшість ініціатив у цій сфері є ситуативними та неефективними. Захист прав дітей на окупованих територіях потребує нормативно забезпеченого механізму і надання реальної допомоги, чітко визначеного статусу дітей, які проживали/проживають на окупованих територіях і під час збройного конфлікту; окремого порядку відшкодування завданої шкоди здоров'ю під час військових дій.

Конвенція про права дитини була ратифікована Україною у 1991 році, її положення мають неухильно дотримуватися і є відображеними у національному законодавстві, зокрема передбачені Конституцією України (статті 24, 51, 52), Сімейним кодексом України (глави 13, 14), Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Окрім того, Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення дитина визнається особливим об'єктом, що захищається державою.

Незважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, за даними Гельсінської спілки, «сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту»².

¹ Щebetун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33.

² Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України / за ред. А. П. Бущенко. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2016. 82 с.

У 2014 р. прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», норми якого містять лише загальні, недеталізовані положення щодо соціально-правового захисту дітей під час збройного конфлікту.

Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян» від 29 жовтня 2014 року звернено увагу на необхідність вирішення питання щодо навчання дітей учасників бойових дій і дітей, батьки яких загинули під час участі в антитерористичній операції¹.

До 2016 року фактично єдиною спеціальною правовою нормою, що врегульовувала статус дитини в умовах збройного конфлікту, було положення статей 30–33 Закону України «Про охорону дитинства», які не відповідали ситуації, що виникла в Україні.

Задля вдосконалення системи забезпечення прав дітей в Україні шляхом удосконалення механізмів і процедур прийняття рішень щодо захисту дитини за місцем її фактичного перебування, розвитку соціальних послуг з підтримки сімей із дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів Верховною Радою України 26 січня 2016 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». А 05 липня 2017 року уряд України ухвалив постанову № 268 про надання дітям статусу постраждалих унаслідок воєнних дій².

Отже, можна дійти висновку, що права дітей в Україні нормативно визначені доволі широко, зараз у цій сфері є чимало проблем:

¹ Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян: Указ Президента України від 29 жовтня 2014 року № 835/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 88. Ст. 2516.

² Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.02.2022).

– залишається не вирішеним питання щодо належного правозастосування та притягнення до відповідальності винних осіб за недотримання законодавства із захисту прав дітей;

– моніторинг дотримання українського законодавства в сфері захисту прав дітей на окупованих територіях Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей не проводиться, на що неодноразово зверталась увага, зокрема і під час Парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»;

– досі найменше підтримки з боку держави отримують діти, що були поранені під час бойових дій, які втратили годувальника чи батьків або отримали інвалідність унаслідок військових дій і які зазнали найбільших страждань від бойових дій;

– діти, які проживають у «сірій зоні» та поблизу проведення військових дій у Донецькій, Луганській областях і суміжних районах, потребують особливого піклування. За даними ЮНІСЕФ, зараз близько 200 тисяч дітей у віці до 18 років проживають на відстані 15 кілометрів по обидва боки від лінії розмежування. Це діти, які щодня бачать зброю, чують постріли, ховаються у школі в бомбо-сховища під час бомбардувань, але наперекір усьому навчаються. Це діти війни, які ростуть і формуються під час війни. Для багатьох із них наслідками збройного конфлікту є втрата батьків, психологічні травми, стреси, розірвання сімей, переїзд, розірвання стосунків зі друзями.

Розглядаючи правову суть питання, потрібно зазначити, що нещодавно до Закону України «Про охорону дитинства» внесли нову категорію дітей: дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, а також доповнили зазначений Закон статтями 30 «Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах» та 30-1 «Захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів».

Із метою забезпечення дітей і протидії злочинам щодо них доцільно проаналізувати основні порушення прав і свобод дитини в умовах збройного конфлікту¹.

Соціальною цінністю і передумовою всіх інших прав є **право дитини на життя**. Війна є найбільшою загрозою життю дитини. За даними ООН (ЮНІСЕФ), під час бойових дій у Донецькій і Луганській областях було вбито 44 дитини, 160 дітей отримали осколкові поранення².

Одним із факторів національної безпеки країни є охорона здоров'я, тому захист **права дитини на охорону здоров'я** є одним із пріоритетних напрямів державної політики. В районах України, охоплених конфліктом, це право зазнає численних порушень. Поширюються соціально небезпечні й інфекційні хвороби, відбувається скорочення програм імунізації, погіршується доступ до послуг охорони здоров'я. Незважаючи на норми та звичаї, закріплені міжнародним гуманітарним правом, об'єктами обстрілів є заклади охорони здоров'я, автомобілі швидкої допомоги, існує гостра нестача медичного обладнання та ліків. Неможливість отримати медичну допомогу неспівмірно впливає на найуразливіші групи, передусім на дітей, що є прямим порушенням права дитини на охорону здоров'я³.

Згубні наслідки мають порушення **права дитини на освіту**, що має ключове значення для стабільного миру, подальшого відновлення зруйнованих регіонів. У зоні проведення антитерористичної операції не мають змоги функціонувати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади, що шкодить безпосередньо розвитку дітей. Тільки у західній частині Донецької області знищено понад 150 шкіл, близько 50 тисяч дітей не мають змоги навчатися в нормальних умовах. Школи всупереч міжнародним нормам

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 63.

² Діти в Україні. Звіти ЮНІСЕФ про ситуацію в Україні. URL: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr>

³ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 63.

піддаються нападам і використовуються військовими як казарми, склади тощо¹.

Офіційної інформації щодо порушень **права дитини на захист від усіх форм насилля** немає, однак ЗМІ наводять приклади трудової, сексуальної експлуатації дітей. Факти насильства над дітьми у ході збройного конфлікту, як правило, залишаються прихованими і через недоступність районів, охоплених військовими діями, і через мовчання постраждалих через страх перед соціальним відчуженням або помстою. Жертви насильства зазвичай є поза досяжністю заходів зі звільнення, реінтеграції та надання правової допомоги, хоча потребують доступу до правосуддя і послуг реабілітації та соціальної інтеграції².

Окрім того, у Донецькій і Луганській областях загострення жорстокого ставлення до дитини інколи спричинене переконанням, що діти відповідають за дії батьків. Словесні образи дитини через її політичні погляди, погрози з боку сусідів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини – це є прикладами емоційного насильства над дитиною. Численних порушень зазнає право дитини на сімейне виховання.

В умовах збройного конфлікту підвищується ризик зростання сирітства, зокрема і соціального. Прямим порушенням **права дитини на сімейне виховання** є людські втрати у зоні військового конфлікту, оскільки гинуть зазвичай люди, які мали сім'ї та виховували дітей. Чимало є випадків, коли батьки залишаються на окупованих територіях, сподіваючись, що припиняться обстріли, а дітей тимчасово відправляють на безпечну відстань до інтернатів, санаторіїв тощо. Це суперечить принципам сімейного виховання дитини.

Тісно пов'язане із правом на сімейне виховання **право вибору місця проживання дитини**. За даними Дитячого фонду ООН

¹ Діти в Україні. Звіти ЮНІСЕФ про ситуацію в Україні. URL: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr>

² Ежегодный доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о детях и вооруженных конфликтах Лейлы Зерруги (A/HRC/25/46), 26 December 2013. URL: <https://studylib.ru/doc/4018634/annual-report-of-the-special-representative-of-the-secretary>

ЮНІСЕФ, загальна кількість українців, які були змушені покинути домівки внаслідок конфлікту, близько півтора мільйони осіб, понад 136 тисяч із них – діти. Загалом від наслідків конфлікту в Україні страждають близько 1,7 млн дітей¹.

Тимчасове переміщення є найбільш прийнятним для захисту життя та здоров'я дитини. Але діти зазнають психологічних страждань через те, що втратили своє звичне оточення, друзів і живуть сьогодні в зовсім іншому середовищі.

Унаслідок збройного конфлікту на сході України знову з'явилося явище безпритульності дітей. Управління Верховного комісара ООН з прав людини виокремлює ще одну проблему: чоловіки, які підтримують самопроголошені «ДНР» і «ЛНР», перешкоджають дружинам, зокрема із малими дітьми, покидати зону конфлікту. Додатково бойовики забороняють переміщати дітей за межі контрольованих ними територій Луганської та Донецької областей, окрім Російської Федерації².

Діти внаслідок вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб. Вони є однією з найменш захищених верств населення і їм найскладніше пережити жахи війни.

Через піддатливість до різних маніпуляцій і зловживань із боку дорослих важливе значення має **право дитини на захист від втягнення у військові дії та збройні конфлікти**. Вперше в Україні з'явилося поняття «*діти-комбатанти*». Відповідно до термінів міжнародного права, – *це діти, які залучені до участі в збройних конфліктах*. У Маріуполі Донецької області правоохоронні органи затримали групу підлітків, які готували диверсії на території міста на вимогу терористів³.

¹ Діти в Україні. Звіти ЮНІСЕФ про ситуацію в Україні. URL: <http://www.unicef.org/ukraine/ukr>

² Підсумки моніторингу Уповноваженого щодо забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту було підведено 20 листопада 2020 року. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/sogodn%D1%96-v%D1%96dbulosya-zas%D1%96dannyakoordinacz%D1%96jno%D1%97-radi-z-pitan-dotri mannya-prav-ditini-ta-s%D1%96m%D1%97/>

³ Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. *Право*. 2015. № 27. С. 278–283.

Один із російських телеканалів поширив інформацію про малолітніх хлопців із батальйону «Восток». Так званий «син полку», 10-класник Андрій Іванхо, був прийнятий на службу в батальйон «Восток» на прохання батька, одного з місцевих командирів¹.

Незважаючи на те, що Україна ратифікувала низку міжнародних конвенцій, які категорично забороняють участь дітей у збройних конфліктах, один із українських телеканалів також схвально охарактеризував історію про 17-річного Євгена, який вступив до закладу вищої освіти, але покинув навчання, взяв зброю та пішов воювати в зону ООС².

Через такі сюжети у суспільстві формується схвальне ставлення до забутих «піонерів-героїв» і сьогоднішніх «дітей-комбатантів», хоч це грубе порушення прав дитини. Стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються³.

Аналізуючи досвід тимчасового переміщення дітей із зони збройного конфлікту, можна зробити висновок, що в умовах війни законодавство щодо захисту прав дитини не діє. Як зазначає Л. С. Волинець, незважаючи на те, що півтора місяці не працювало казначейство, інтернати не мали за що купувати продукти харчування, діти не голодували і не хворіли. Працівники інтернатів, які були оточені снайперами, із ризиком для свого життя, привозили продукти харчування та ліки. В цих людей не було правил поведінки в умовах збройного конфлікту, але вони повелися героїчно виключно на основі людяності⁴.

Чинні нормативно-правові акти спрямовані на захист прав дитини, поліпшення соціального захисту дітей, зокрема дітей-сиріт

¹ «ДНР» та «ЛНР» дітей використовують для диверсій та охорони блокпостів. *Експрес онлайн*. URL: <http://expres.ua>

² Сирітству – ні! Всеукраїнська громадська організація «Магнолія». URL: <http://magnolia.org.ua>

³ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁴ Волинець Л. С. Війна – це найбрутальніше порушення прав дитини. *День*. Kiev.ua. URL: <http://www.day.kiev.ua>

і дітей, позбавлених батьківського піклування, вдосконалення державної системи опіки.

Проаналізувавши численні порушення прав дитини, слід зазначити, що військові дії є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля та втягнення у воєнні дії і збройні конфлікти, вибору місця проживання дитини тощо. Ці діти мають право на особливий захист і допомогу з боку держави¹.

Водночас наразі законодавством не визначено питання щодо пільг дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Оскільки статус має право отримати дитина, яка зареєстрована як внутрішньо переміщена особа, то всі права, що визначені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»², поширюються на дітей цієї категорії. Крім того, не вирішено питання дітей, які проживають (перебувають) на підконтрольній Україні території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 вказаного Закону: «негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства, порушень прав людини та надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру». Крім того, отримання зазначеного статусу пов'язано з численними бюрократичними перепонами і враховуючи відсутність його змістовного наповнення, зрозумілими є причини небажання осіб отримувати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів: станом на 01 вересня 2018 року цей статус отримали всього 0,18% дітей від тієї кількості, що мають право на його отримання³.

Також цим статусом не охоплюються всі аспекти шкоди, від яких може потерпати дитина, яка перебуває на території збройного конфлікту. Тому Н. В. Лесько запропоновано поряд із категорією

¹ Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. *Право*. 2015. № 27. С. 278–283.

² Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року (у редакції від 27.03.2018). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

³ 0,18%. Саме стільки дітей отримали статус постраждалих внаслідок військових дій. URL: <http://radnyk.org/noviny/0-17-same-stilki-ditey-otrimali-status-postrazhdalih-vnaslidok-viyskovih-diy/> (дата звернення: 01.02.2022).

«діти, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів» закріпити категорію «діти, що перебувають у зоні збройного конфлікту»¹. З такою позицією можна погодитися, уточнивши конструкцію «діти, що перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту», оскільки навіть знаходження певний час на території воєнних дій накладає величезний відбиток на психіку дитини та її подальше життя.

Хоча інституції громадянського суспільства та міжнародні неурядові організації намагаються привернути увагу до проблеми захисту прав дітей під час збройних конфліктів та надати інформаційну і методичну допомогу, на сучасному етапі організаційні засади роботи із дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб якісно не поліпшилися. Так, ще у 2016 році Даньською радою у справах біженців і Ла Страда – Україна проведено спільний тренінг для державних службовців у соціальній сфері з надання послуг внутрішньо переміщеним особам, де, зокрема, розглядалися ризики для дітей у зоні конфлікту, наслідки знаходження там й особливості роботи з такими дітьми². Проте, аналізуючи фактичну ситуацію, рекомендації так і не було втілено у практичну діяльність.

Уваги потребують і факти використання дітей у військовому конфлікті та пов'язаних із ним діях (допомога з облаштуванням блок-постів, виконання прохань військових, пов'язаних із несенням служби, тощо). Однак у чинному законодавстві немає поняття «залучення дитини у збройний конфлікт», що згідно з прийнятим у міжнародному праві визначенням не обмежено прямою участю у бойових діях, а віднесено до будь-якого використання дітей збройними силами або угрупованнями. Проте у Кримінальному кодексі України також немає визначення залучення (втягнення) дитини у збройний конфлікт (збройні сили/угруповання) як злочину³.

¹ Лесько Н. В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 161–164.

² Особливості захисту дітей в умовах збройного конфлікту на сході України: вразливість дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Київ, 2016. 77 с.

³ Захист прав дітей під час збройного конфлікту на території Східної України: проблема правової визначеності. URL: <http://ukrainepravo.com/>

Невизначеним є питання щодо співвідношення норм національного та міжнародного права про те, що діти, втягнуті у військовий конфлікт, не несуть відповідальності за вчинені дії, причому конвенційно під дітьми найчастіше розуміється особа у віці до 18 років. Кримінальним же кодексом України (ст. 22) передбачено діяння, за які кримінальна відповідальність настає з 14-ти років, зокрема, певні з них можуть вчинятися під час воєнних дій.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що забезпечити безумовну реалізацію чинних норм у зоні збройних конфліктів доволі складно, а то й взагалі неможливо, враховуючи конкретні обставини на територіях, де державні органи України тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження. Для ефективного виконання обов'язків стосовно дітей, які перебувають у зоні воєнних дій, доцільно розширити співпрацю держави з відповідними неурядовими організаціями й іншими складовими громадянського суспільства та сприяти їм у проведенні відповідної діяльності¹.

Окрім того, підлягають удосконаленню норми чинного законодавства щодо правового статусу дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Він потребує конкретизації, уточнення та «наповнення» фактичними можливостями і пільгами. Важливим також вбачається спрощення бюрократичних процедур, пов'язаних із отриманням відповідного статусу та безперешкодна реалізація дитиною прав і можливостей, що ним передбачені.

Для вдосконалення категоріально-понятійного апарату необхідно законодавчо визначити поняття нових категорії дітей, які виникли внаслідок проведення ООС на сході України, а саме: «дитина, що перебуває в зоні збройного конфлікту»; «дитина, залучена до збройного конфлікту»; «дитина-солдат»; «дитина-комбатант»; «дитина-військовий злочинець»; «дитина, яка потребує тимчасового захисту»; «дитина, яка потребує додаткового захисту»; «дитина, розлучена з сім'єю».

international_law/public_international_law/zakhyst-prav-ditey-pid-chaszbroynogo-konfliktu-na-terytoriyi-skhidnoyi-ukrayiny-problema-pravovoyi-/

¹ Щебетун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33.

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

4.1. Поняття і сутність юридичної відповідальності дітей

Дитинство є періодом, коли молода людина формується і фізично, і психологічно, а тому легше підпадає під вплив зовнішнього середовища. Сам факт дитинства не завжди стримує особу від учинення протиправних діянь, тому законодавець передбачає можливість притягнення дітей до відповідальності. Звісно, порушення дітьми встановлених правил поведінки в суспільстві часто відбувається через незнання законів і нерозуміння дітьми наслідків своїх дій. Однак, як відомо, незнання закону не звільняє від відповідальності¹.

Дитина у конфлікті з законом – дитина, що підозрюється або обвинувачується у вчиненні дій, за які передбачена кримінальна або адміністративна відповідальність для дітей відповідного віку чи дорослих.

Дитина у контактi з законом – дитина, яка через різні обставини, що стосуються її життя (розлучення, усиновлення, міграція, насильство тощо), вступає в контакт із системою правосуддя у тій чи іншій формі².

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 77.

² Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальнової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2019. 416 с.

Юридична відповідальність – це юридичний обов’язок правопорушників зазнати примусового позбавлення певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних або особистих), які належали їм до факту правопорушення¹.

Юридичну відповідальність дітей можна визначити як регламентовану правовими нормами реакцію з боку уповноважених суб’єктів на діяння неповнолітніх осіб, що проявилися в порушенні ними встановлених законом заборон або невиконанні покладених на них обов’язків, що виражається в застосуванні до винних осіб заходів впливу, які тягнуть позбавлення їх певних благ особистого або майнового характеру².

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 визначає термін дитина, як особа віком до 18 років (повноліття)³. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 передбачає, що неповнолітніми визнаються особи віком до 18 років⁴.

Сімейний кодекс України визначає, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто вісімнадцяти років. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років⁵.

Отже, термін «діти» охоплює «неповнолітніх» і «малолітніх» осіб.

¹ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Вид. 6-е. Харків : Консум, 2002. 160 с.

² Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ : КНУВС. 2006. 18 с.

³ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

⁴ Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

⁵ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Головні ознаки юридичної відповідальності дітей:

1. Спирається на державний примус – державно-владний вплив відповідних державних органів і службових осіб на поведінку людей.

2. Виражається в обов'язку особи зазнавати певних втрат – позбавлення конкретних благ особистого та майнового характеру за свою вину, тобто нести кару, яка є новим, додатковим, юридичним обов'язком, що не існував до правопорушення.

3. Здійснюється в ході правозастосовної діяльності за дотримання певного процедурно-процесуального порядку і форм, установлених законом.

4. Здійснюється компетентним органом у суворій відповідності з законом, а саме – з санкціями норм права, якими встановлюються вид і міра втрат.

5. Настає лише за вчинені або вчинювані правопорушення у разі встановлення складу правопорушення¹.

Юридичний склад правопорушення становлять такі елементи: суб'єкт правопорушення; об'єкт правопорушення; суб'єктивна сторона правопорушення; об'єктивна сторона правопорушення.

Суб'єкт правопорушення – фізична або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність. Деліктоздатність фізичної особи визначається законом з урахуванням віку і психічних можливостей контролювати свою поведінку волею і розумом (свідомістю).

Об'єкт правопорушення – охоронювані нормами права суспільні відносини, соціальні блага, права і законні інтереси суб'єктів права, природне становище тощо, яким у разі здійснення правопорушення заподіюється шкода.

Суб'єктивна сторона правопорушення – сукупність ознак, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 78.

протиправного діяння та його негативних наслідків. Ознаками суб'єктивної сторони правопорушення є вина (основна ознака); мотив, мета (факультативні ознаки).

Об'єктивна сторона правопорушення – сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону правопорушення. Головні ознаки об'єктивної сторони правопорушення:

1) наявність протиправного діяння (дії чи бездіяльності), де дія є активною поведінкою особи, яка усвідомлює свої вчинки і здатна керувати ними, а бездіяльність – пасивна поведінка особи, що виражається у невиконанні тих дій, які вона повинна була і могла здійснити в конкретній ситуації;

2) результат діяння, його суспільно небезпечні або шкідливі наслідки;

3) причинно-наслідковий зв'язок між діянням і шкідливим результатом.

Факультативними ознаками об'єктивної сторони правопорушення є спосіб і обставини вчинення правопорушення, місце і час тощо, які враховуються при кваліфікації діяння (визначенні ступеня суспільної шкоди) у випадках, передбачених нормою права.

Відсутність хоча б одного з основних елементів означає відсутність підстави для притягнення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності.

Основними видами юридичної відповідальності дітей, як і повнолітніх осіб, є: адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Кожний із цих видів юридичної відповідальності дітей має свої особливості, зокрема: нормативно-правові акти, які є джерелом відповідальності; вік, з якого вона настає; коло суб'єктів, уповноважених її застосовувати; санкції, які в її межах застосовуються, тощо¹.

Дисциплінарна відповідальність дітей настає відповідно до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України).

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 80.

Будь-яка дисциплінарна відповідальність настає в результаті дисциплінарного проступку в формі дисциплінарного стягнення. Дисциплінарний проступок – це протиправна дія чи бездіяльність працівника, що порушує встановлений на підприємстві, в установі, організації внутрішній трудовий розпорядок.

Суб'єктом дисциплінарного проступку завжди є особа, яка перебуває у трудових правовідносинах із власником або уповноваженим ним органом.

Усі неповнолітні мають рівні права й обов'язки в трудових правовідносинах із повнолітніми. Це свідчить про те, що до дисциплінарної відповідальності працівник може притягатися з моменту, коли він за віком досяг трудової правоздатності й уклав трудовий договір із роботодавцем. Трудова правоздатність за загальним правилом настає з 16 років, у певних випадках – з 15 років, а учнів – з 14 років (ст. 188 КЗпП України).

Дисциплінарна відповідальність полягає у застосуванні до працівника дисциплінарних стягнень, якими, відповідно до ст. 147 КЗпП України, можуть бути лише догана чи звільнення. Законодавством, статутами і положеннями про дисциплінарну відповідальність можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення.

Відповідно до ст. 198 КЗпП України, звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей.

Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийому на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника. Дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше 1 місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку¹.

¹ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

У трудовому праві відповідальність має тільки особистий характер, на відміну від цивільного права, де майнову відповідальність за неповнолітніх до певного віку мають батьки або особи, що їх замінюють.

Цивільно-правова відповідальність дітей настає відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Малолітні особи не відповідають за заподіяну шкоду. Згідно з ст. 1178 ЦК України, за заподіяну шкоду особами, що не досягли 14 років, несуть відповідальність їхні батьки (усиновлювачі), опікуни, навчальні, виховні та інші установи, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їх вини¹.

І мати, і батько відповідають за малолітніх за принципом рівної дольової відповідальності. Вони несуть відповідальність за неналежне виконання своїх батьківських прав та обов'язків, які закріплені в Сімейному кодексі України, опікуни, усиновлювачі несуть аналогічну відповідальність.

При відшкодуванні шкоди, завданої малолітнім, не виключається можливість укладення письмового договору між особою, зобов'язаною відшкодувати завдану шкоду і потерпілим, чи проста домовленість між ними, що звільняє від необхідності звернення до суду².

Заклади, які зобов'язані здійснювати нагляд за малолітніми, – це навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, приватні школи, спеціальні навчальні заклади. Вони несуть відповідальність, якщо не доведуть відсутність своєї вини. На заклад, де діти знаходяться невизначений час, обов'язок відшкодування шкоди не покладається. Установа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотню вимогу до особи, винної в її завданні, яка порушила вимоги педагогічного характеру, наслідком чого стала неправомірною поведінка дитини.

Відповідальність всіх перелічених осіб – це відповідальність за власну вину. У зв'язку з цим вони позбавлені права регресної

¹ Цивільний кодекс України від 16.03.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

вимоги до малолітнього при досягненні ним повної дієздатності – тобто повноліття (18 років).

Щодо цивільної відповідальності осіб віком 14–18 років, то неповнолітній самостійно відповідає за невиконання договору, укладеного ним самостійно, а також за згодою батьків.

Однак, якщо в неповнолітнього немає майна, достатнього для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть його батьки.

У випадку заподіяння шкоди неповнолітнім у віці від 14 до 18 років він відповідає на загальних підставах. Якщо в нього немає майна чи заробітку достатнього для відшкодування шкоди, шкода відшкодовується цілком чи у частині, якої не вистачає, його батьками.

У разі відшкодування зазначеної шкоди, батькам надається право довести, що шкоду було завдано не з їх вини. Обов'язок батьків чи закладу, який за законом здійснює функції піклувальника, відшкодувати шкоду припиняється:

- 1) після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття;
- 2) коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом 3-х років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

Шкода, завдана спільними діями кількох дітей, відшкодовується їхніми батьками (усиновлювачами), опікунами в частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду. Якщо в момент завдання шкоди кількома малолітніми чи неповнолітніми особами одна з них перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна чи піклувальника, цей заклад відшкодовує завдану шкоду у частці, яка визначається за рішенням суду¹.

¹ Цивільний кодекс України від 16.03.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4.2. Особливості адміністративної відповідальності дітей

Національна поліція України у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями й визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Безперечно, у цьому контексті особливої уваги та захисту потребують діти, які є найменш захищеними, залежать від рішень дорослих, нерідко не можуть самостійно звернутися за потрібною допомогою, не володіють знаннями та вміннями щодо захисту своїх прав. В умовах кризи загострюються соціально-економічні проблеми в суспільстві, що впливає на збільшення випадків потрапляння дитини в складні життєві обставини, вчинення жорстокого поводження стосовно дитини, втягування дітей у кримінальні угруповання, що призводить до вчинення ними адміністративних і кримінальних правопорушень¹.

Основний обов'язок будь-якого, зокрема неповнолітнього громадянина, – дотримуватися законів і не вчиняти правопорушень, а також поважати права й законні інтереси інших осіб. Неповнолітній як будь-який громадянин несе юридичну відповідальність за свої вчинки перед державою та іншими людьми. Ця відповідальність залежить, зокрема, від тяжкості вчиненого правопорушення².

Одна з відмінностей адміністративної відповідальності повнолітніх та осіб віком від 16 до 18 років полягає в меті такої відповідальності. Так, метою застосування адміністративної відповідальності до неповнолітніх є не бажання покарати, а бажання переко-

¹ Корнієнко В. М. Деякі особливості адміністративної відповідальності дітей згідно з чинним законодавством. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2 (82). С. 162–170.

² Белікова М. І., Крамінська Д. М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 243–245.

нати особу в неправильності й суспільній шкідливості її діяння та запобігті повторенню подібної поведінки¹.

Підкреслимо, що у вітчизняному законодавстві не дається визначення адміністративної відповідальності. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) лише обмежується вказівкою про те, що мірою адміністративної відповідальності є адміністративне стягнення, яке застосовується з метою перевиховання особи, що вчинила адміністративне правопорушення, та запобігання вчиненню правопорушень. У цьому випадку варто підтримати думку К. С. Вельського, який стверджує, що для того, аби поняття використовувалося в суспільстві ефективно, запам'ятовувалось людьми, ставало часткою їх правосвідомості, йому потрібно дати визначення в законодавчому акті². Відсутність законодавчого визначення поняття адміністративної відповідальності дає змогу науковцям проводити палкі дискусії з питань поняття, сутності й значення адміністративної відповідальності.

Якщо узагальнити наявні розуміння, адміністративна відповідальність розглядається як діяльність, пов'язана із застосуванням адміністративних стягнень до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення, та як специфічна форма негативного реагування, а також як різновид правовідносин³. Доцільно зазначити, що за основу дефініцій адміністративної відповідальності вчені беруть дві основні ознаки: адміністративний проступок і адміністративне стягнення. На підставі викладеного можна зробити висновок, що адміністративна відповідальність пов'язана із застосуванням заходів примусу, й розглядати її слід як реакцію на правопорушення,

¹ Калдашева Э. Э., Межуева В. С. Особенности административной ответственности несовершеннолетних. *Тенденции развития юридической науки в Беларуси (к 80-летию Белорусского государственного экономического университета и 15-летию факультета права в БГЭУ)* (г. Минск, 19–20 ноября 2013 г.). Минск : БГЭУ, 2013. С. 165–167. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/16993/2/Kaldasheva_E_E_s_165_ocr.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

² Вельский К. С. Административная ответственность: генезис, основные признаки, структура. *Государство и право*. 1999. № 12. С. 20–25.

³ Белікова М. І., Крамінська Д. М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 244.

передбачене санкціями правових норм, а також здійснення відповідних стягнень¹.

Відповідно до ст. 12 КУпАП, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. В КУпАП немає визначення поняття неповнолітній, проте Цивільний кодекс України встановлює, що це особа у віці від 14 до 18 років.

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні до особи, яка вчинила адміністративний проступок, певного заходу – адміністративного стягнення.

Стаття 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначає, що **адміністративне стягнення** є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Стаття 34 КУпАП зазначає, що однією із обставин, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, є вчинення правопорушення неповнолітнім². Пояснюється це тим, що неповнолітні загалом не мають стійкої психіки, достатнього життєвого досвіду, не завжди усвідомлюють шкоду від заподіяного, легко піддаються вливу інших осіб, особливо старших за віком. Враховується також, що неповнолітні легко піддаються виховному впливу і можуть виправитись без застосування до них жорстких заходів адміністративного стягнення.

Фактичною підставою настання адміністративної відповідальності є вчинення адміністративного правопорушення (проступку).

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент учинення адміністративного правопорушення

¹ Чернецький О. Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання. *Форум права*. 2008. № 1. С. 439–444.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

шістнадцятирічного віку. Передбачається, що саме при досягненні 16-річного віку люди здатні повною мірою усвідомлювати, що таке адміністративне правопорушення, розуміти неприпустимість його вчинення і тому нести за нього особисту відповідальність.

Загальні положення притягнення неповнолітніх осіб до адміністративної відповідальності регламентує стаття 13 КУпАП. Так, до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються *заходи впливу*, передбачені статтею 24-1 Кодексу¹, зокрема:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого.

Цей захід впливу застосовується у тих випадках, коли неповнолітня особа усвідомила неправомірність своєї поведінки, суспільну шкідливість вчиненого діяння і розкаялась у ньому. Публічність вибачення полягає в тому, що винна особа здійснює це у присутності не лише потерпілих, а й інших осіб. Зміст поняття «іншої форми» у законодавстві не визначено, тому можна припустити, що воно передбачає вибачення через засоби масової інформації, якщо відповідна неправдива інформація була повідомлена саме через ЗМІ.

2) попередження.

Полягає у тому, що в усній формі від імені держави оголошується офіційний осуд поведінки неповнолітньої особи, яка виражається у вчиненні адміністративного проступку. Головною метою є попередження протиправної поведінки неповнолітньої особи у майбутньому. Цей захід впливу застосовується у присутності батьків або осіб, що їх замінюють. Як правило, про факт застосування попередження складається протокол, проте його форма та зміст офіційно не визначені.

3) догана або сувора догана.

Являють собою заходи морально-психологічного впливу, що застосовуються до неповнолітніх осіб у випадку систематичного невиконання ними встановлених правил поведінки та вчиненні правопорушень. Догана і сувора догана також проголошуються від

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

імені держави і супроводжуються суворим осудом вчиненого діяння. Факт застосування догани чи суворої догани фіксується в особовій справі неповнолітньої особи за місце роботи або навчання.

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Цей захід впливу полягає в тому, що на означених осіб покладаються обов'язки посилити виховний вплив на неповнолітню особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, здійснювати культурно-виховні заходи, ввести роз'яснювальну роботу, систематично контролювати її поведінку тощо.

Не допускається передача неповнолітньої особи під нагляд батьків, які позбавлені батьківських прав, а також батькам чи іншим особам, які за своїм рівнем культури та характером поведінки нездатні позитивно впливати на дитину (наприклад, особи, які зловживають алкогольними напоями та наркотичними речовинами). Не можуть бути передані під нагляд батьків також неповнолітні особи, якщо батьки перебувають у місцях позбавлення волі або ж тривалий час перебувають поза місцем свого постійного проживання (наприклад, у тривалому відрядженні).

Передача під нагляд трудовому колективу можлива лише за умови, що неповнолітня особа є членом такого колективу і колектив здатний здійснити перевиховання неповнолітньої особи та здійснювати постійний контроль за її поведінкою. Такі ж вимоги висуваються і до педагогічного колективу, який здійснює навчання неповнолітньої особи. Згода педагогічного колективу не вимагається, якщо неповнолітня особа перебуває на повному утриманні держави та проживає й навчається у спеціалізованих виховних закладах.

Передача неповнолітньої особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, під нагляд окремих громадян може здійснюватися лише за їх проханням, але також за умови, що вони зможуть здійснювати належний виховний вплив на неповнолітню особу та забезпечувати контроль за її поведінкою.

Заходи впливу та адміністративні стягнення застосовуються до дитини лише судом.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121–127, частинами 1–3 статті 130, статтею 139, частиною 2 статті 156, статтями 173, 174, 183-1, 185, 190–195 КУпАП, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах, тобто до них можуть бути застосовані адміністративні стягнення, які застосовуються до повнолітніх правопорушників. Водночас до неповнолітніх осіб у будь-якому випадку не може бути застосоване таке стягнення, як адміністративний арешт.

З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185 «Злісна непокоря законному розпорядженню чи вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця» КУпАП) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 КУпАП.

У разі притягнення неповнолітньої особи до адміністративної відповідальності її вік встановлюється відповідно до документів про народження (число, місяць, рік народження). Якщо особа, винна у вчиненні адміністративного правопорушення, не має документів, за допомогою яких можна визначити її вік, і такі документи не можна витребувати у відповідних органів, призначається судово-медична експертиза. При визначенні віку правопорушника судово-медичною експертизою днем його народження варто вважати останній день того року, що названий експертами, а при визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років, варто виходити з передбачуваного експертизою мінімального віку такої особи.

При чому особа вважається такою, що досягла певного віку, не в день народження, а починаючи з 0 годин наступної за днем народження доби.

Окрім загальних ознак, *адміністративна відповідальність неповнолітніх має свої, притаманні тільки їй, специфічні особливості*¹.

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 87.

1. Адміністративна відповідальність неповнолітніх більшою мірою, ніж адміністративна відповідальність дорослих правопорушників, має насамперед морально-виховну мету, оскільки перевиховання і виправлення їх зазвичай можливе й без застосування заходів адміністративної відповідальності. Тому до неповнолітніх найчастіше застосовуються засоби суспільного, морально-виховного впливу, а адміністративні стягнення накладаються тільки в крайніх випадках, що чітко визначені в законі.

2. Обмеженість деліктоздатності як одна з особливостей адміністративної відповідальності проявляється в тому, що хоча адміністративна відповідальність і настає з шістнадцятирічного віку, але за окремі правопорушення особи віком від 16 до 18 років не можуть притягатися до відповідальності. Так, за порушення правил військового обліку, за порушення правил керування транспортними та електротранспортними засобами адміністративна відповідальність настає лише з 17 чи 18-річного віку.

3. При визначенні міри покарання за вчинення того чи іншого правопорушення, факт учинення правопорушення неповнолітньою особою є обставиною, що пом'якшує відповідальність (ст. 34 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Водночас втягнення неповнолітнього у правопорушення є обставиною, яка обтяжує адміністративну відповідальність (ст. 35 КУпАП).

4. Можливість її перекладення («трансмисії») на інших осіб, тобто, йдеться про випадки, коли неповнолітні вчинили адміністративне правопорушення або скоїли злочин, але через свої вікові особливості не можуть бути деліквентами цих протиправних діянь. Або ж, якщо неповнолітні своїми протиправними діями заподіяли матеріальну шкоду, але не мають самостійного джерела прибутку, то за їхні вчинки несуть відповідальність батьки або особи, які їх замінюють.

5. Встановлення додаткових гарантій для неповнолітніх при притягненні їх до відповідальності (присутність при проведенні певних процесуальних дій батьків неповнолітніх або осіб, які їх замінюють, захисника тощо).

6. Застосування обмеженого кола адміністративних стягнень. Навіть у тих випадках, коли неповнолітні правопорушники притягаються до адміністративної відповідальності на загальних

підставах, до них не можуть застосовуватися деякі адміністративні стягнення, наприклад, адміністративний арешт (стаття 32 КУпАП).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані доставляти в органи Національної поліції на строк до восьми годин дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для встановлення особи, обставин вчинення правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або у притулки для дітей служб у справах дітей¹.

Водночас потрібно зазначити, що якщо дитина досягла віку, з якого настає адміністративна відповідальність (16 років), адміністративне затримання здійснюється з дотриманням строків, передбачених ст. 263 КУпАП, а саме не більш як три години за загальним правилом та до 3 діб за правопорушення, пов'язані з незаконним перетиним державного кордону України, а також порушенням правил обігу наркотичних засобів і психотропних речовин².

Після встановлення особи дитини необхідно невідкладно сповіщати батьків або осіб, які їх замінюють, про адміністративне затримання дитини, а в разі вчинення кримінального правопорушення слід також інформувати органи прокуратури.

4.3. Кримінальна відповідальність дітей за українським законодавством

Злочинність неповнолітніх є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства, її частка в загальній структурі

¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

злочинності є стабільно високою; не зменшується і суспільна небезпечність діянь, що вчиняються неповнолітніми¹.

Покарання є одним із способів реакції суспільства на протиправну поведінку неповнолітніх. Але, вирішуючи проблеми відповідальності неповнолітніх за скоєні злочини, необхідно мати на увазі, що навіть неповнолітній, який учинив злочин, через свій вік є об'єктом підвищеного правового захисту. Зазначений фактор ураховує більшість міжнародно-правових документів, що регулюють правовий статус неповнолітніх, які вчинили правопорушення.

Це зумовлює особливу побудову системи поводження з неповнолітніми правопорушниками та наявність у ній специфічних засобів впливу на осіб зазначеної категорії. Забезпечення максимальної ефективності кримінального покарання, досягнення його цілей – одне з пріоритетних завдань кримінально-правової політики, для реалізації якої необхідно сформувати цілісну, несуперечливу систему кримінальних покарань. Ця проблема набуває особливої значущості у зв'язку з тим, що не будь-яке покарання може бути ефективним у разі його застосування до особи, яка не досягла повноліття, через особливості її психофізичного розвитку.

Кримінальна відповідальність неповнолітніх і практика призначення їм покарання реалізуються завдяки застосуванню основних положень кримінально-правової політики України в цій сфері, яка формується на основі особливого підходу до реалізації кримінальної відповідальності зазначеної категорії правопорушників. Аналіз сучасного стану національної і світової кримінальної політики засвідчує, що її визначальною ознакою є гуманізація кримінально-правової репресії. Пріоритетами цієї діяльності є докорінна зміна наявних кримінальних правовідносин та їх урегулювання відповідно до вимог міжнародно-правових актів і Конституції України².

Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, по-друге, передбачає особливості

¹ Казначесва Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 176.

² Там само.

притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування¹. Працівники поліції різних структурних підрозділів опиняються в ситуаціях контакту з дітьми, які скоїли злочини. Незважаючи на тяжкість скоєного, кожен випадок потребує особливої уваги щодо забезпечення і дотримання прав дитини².

Поряд із загальними положеннями, що належать до питань кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини, Кримінальний кодекс України передбачає певні особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Ці особливості передбачено розділом 15 КК України, вони стосуються: звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (ст. 97, ч. 2 ст. 106); видів покарань, що застосовуються до неповнолітніх (ст.ст. 98–102); призначення покарання (ст. 103); звільнення від покарання та його відбування (ст.ст. 104–107); погашення і зняття судимості (ст. 108).

Установлюючи ці особливості, законодавець виходив із психологічної характеристики цього віку – нестійкості психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань і навичок, соціальної поведінки.

Зазначені особливості не протиставляються загальним інститутам відповідальності та покарання, а деталізують щодо неповнолітніх зміст і межі загальних інститутів, виходячи з реальних особистих особливостей неповнолітніх. Законодавець визнає, що неповнолітній – це злочинець особливий, який потребує не лише примусового впливу, а й захисту з боку суспільства та держави. З огляду на це кримінальна відповідальність неповнолітніх, насамперед у формі покарання, коригується низкою спеціальних норм.

¹ Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальнової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2019. 416 с.

² Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 89.

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх обумовлюються їх незначним життєвим досвідом, як наслідок цього – недостатньою зрілістю і психофізіологічними особливостями особистості. З огляду на ці обставини підлітки вимагають особливого підходу не лише під час притягнення до кримінальної відповідальності, а й у процесі реалізації щодо окремих із них покарання, передусім у виді позбавлення волі. Треба погодитися з думкою, що кримінально-правовий статус неповнолітнього як суб'єкта злочину з його різними соціальними особливостями перебуває в галузі ювенального права, де однією з основних цілей є його захист від протиправного впливу¹.

Однак перелік покарань, що застосовуються до неповнолітнього, стосовно осіб, які досягли повноліття, є суттєво обмеженим. Так, відповідно до статті 98 КК України,² до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові – штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю³.

Так, затримання дитини за підозрою у вчиненні злочину проводиться лише за наявності однієї з підстав:

- дитину застали під час учинення злочину або безпосередньо після його вчинення; потерпілий та очевидці прямо вказали на дитину, яка вчинила злочин;
- на дитині, що підозрюється або на її одягу, при ній або в її житлі виявлено явні сліди злочину;
- є ухвала слідчого судді або суду про примусовий привід⁴.

Упродовж 24 годин з моменту затримання дитині має бути пред'явлено повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо впродовж 72 годин з моменту затримання

¹ Пудовочкин Ю. Е. Ювенальное уголовное право: теоретико-методологические и историко-правовые аспекты. Москва : Глобус, 2001. С. 45.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

³ Казначєєва Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 178.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

дитині не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою, її слід негайно відпустити.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які:

– підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, за які Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі до п'яти років або більш м'яке покарання, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – до передачі їх під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, або адміністрації навчального чи іншого дитячого закладу, в якому постійно проживає ця дитина, але не більше восьми годин;

– підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діянь, за які КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – до доставлення їх до суду для вирішення питання про поміщення їх у приймальники-розподільники для дітей, але не більше дванадцяти годин з моменту їх затримання¹.

Норми, спрямовані на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку неповнолітніх, вміщено в низці статей Загальної частини КК України². До них належать ті, які: регламентують вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України); передбачають, що обставиною, яка пом'якшує покарання, є вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України), а обставинами, які обтяжують покарання, – вчинення злочину щодо малолітнього (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України) або з використанням малолітнього (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України).

¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Разом із посиленням кримінально-правового захисту неповнолітніх КК України передбачає специфіку вирішення низки питань відповідальності за злочини, вчинені неповнолітніми. Такі норми об'єднані у розділі XV Загальної частини КК України. Підстава кримінальної відповідальності неповнолітніх та її принципи такі ж, які діють стосовно повнолітніх осіб. У розділі XV Загальної частини КК України зосереджені лише норми, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх:

1) встановлюють більш широкі, ніж стосовно повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

2) містять обмеження щодо суворості видів і розмірів покарань та інших заходів кримінально-правового характеру;

3) передбачають більш м'які вимоги (умови для звільнення від кримінального покарання);

4) регламентують вимоги щодо погашення і зняття судимості¹.

Форми кримінально-правового впливу на неповнолітню особу, яка вчинила злочин:

– звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України);

– звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України);

– звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України);

– звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК України);

– умовно-дострокове звільнення неповнолітнього від відбування покарання (ст. 107 КК України);

– призначення неповнолітньому покарання та його виконання (ст. 98, ст. 103 КК України);

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 90.

– погашення та зняття судимості неповнолітнього (ст. 108 КК України).

Кримінальна відповідальність неповнолітніх настає з 16 років, а за тяжкі й особливо тяжкі злочини – з 14 років. До тяжких та особливо тяжких злочинів належать: умисне вбивство (ст.ст. 115–117 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), крадіжку групою осіб або з проникненням (ч. 3 ст. 185 КК України), грабіж (ч. 2 ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України)¹.

У статті 97 КК передбачено застосування щодо неповнолітніх специфічного виду звільнення від кримінальної відповідальності – із застосуванням примусових заходів виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

Поряд із застосуванням одного чи кількох примусових заходів виховного характеру суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя.

¹ Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посіб. В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнського громадського центру «Волонтер», 2019. 416 с.

При виборі примусових заходів виховного характеру суд має враховувати характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, особу винного, обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання за цей злочин, якби воно насправді призначалося. Водночас суд не зв'язаний санкцією статті Особливої частини КК України, якою передбачений злочин, від відповідальності за який звільняється неповнолітній.

Застосування розглядуваного виду звільнення від кримінальної відповідальності є правом суду, а не його обов'язком. Водночас суд може застосувати таке звільнення, лише встановивши наявність умов, зазначених у ч. 1 ст. 97 КК України. Позиція неповнолітнього, його законних представників не має вирішального значення для суду. Однак застосування такого заходу, як передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють (п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України), як впливає з його характеру, можливе лише за згоди осіб, що здійснюватимуть такий нагляд.

Відповідно до ч. 1 ст. 97 КК України, примусові заходи виховного характеру призначаються неповнолітнім, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, тобто 16, а в деяких випадках – 14-річного віку. Примусові заходи виховного характеру застосовуються і до неповнолітніх у віці від 11 до 14 років, які вчинили злочини. Застосування примусових заходів виховного характеру до таких осіб не пов'язане зі звільненням від кримінальної відповідальності, оскільки вони, не будучи суб'єктом злочину, не підлягають такій відповідальності.

До неповнолітнього може одночасно бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, передбачених ч. 2 ст. 105 КК України, якщо застосування одного із них не виключає можливості застосування іншого. Приміром, направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків робить непотрібним установлення обмежень дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього або ж передачу неповнолітнього під нагляд батьків. І навпаки, покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків може (і повинно) супроводжуватися застосуванням примусових заходів, пов'язаних із тривалим виховним впливом.

Примусові заходи виховного характеру не є кримінальним покаранням, істотно відрізняються від них за своєю суворістю. Водночас вони пов'язані з певними обмеженнями та позбавленнями для особи, щодо якої застосовані. Примусові заходи виховного характеру є заходом державного примусу, які застосовуються незалежно від бажання винного, їх покладення, крім іншого, зумовлені необхідністю позбавлення неповнолітнього, який учинив злочин, ілюзії про безкарність його дій і повне прощення вчиненого у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності.

Звільнення неповнолітнього, що вчинив злочин, від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру не є остаточним. Можливі два наслідки – позитивний і негативний¹.

Позитивний є тоді, коли неповнолітній сприймає застосовувані до нього виховні заходи, виконує покладені обмеження, вимоги, обов'язки. У такому випадку після реалізації виховного заходу разового характеру (проголошення застереження, відшкодування заподіяних майнових збитків) або ж спливу строку, на який були призначені триваючі виховні заходи (обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки, завершення перебування у спеціальній навчально-виховній установі), звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності є остаточним і безповоротним. Незалежно від його подальшої поведінки він не може бути підданий відповідальності за раніше вчинений злочин.

Негативний для неповнолітнього наслідок передбачений ч. 3 ст. 97 КК України і полягає у скасуванні раніше призначених примусових заходів виховного характеру і притягнень його до кримінальної відповідальності.

Єдиною підставою для скасування примусових заходів виховного характеру КК України називає ухилення неповнолітнього від застосування до нього таких заходів. Ідеться про ухилення від реалізації призначених судом заходів, яке може полягати, зокрема, у:

- втечі неповнолітнього з дому;

¹ Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 96.

– невиконанні вимог батьків, педагогічного або трудового колективу, окремих громадян, під нагляд яким переданий неповнолітній;

– невиконанні покладеного судом обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки або ж інших обмежень чи особливих вимог до його поведінки;

– втечі зі спеціальної навчально-виховної установи чи порушенні правил поведінки в них.

Якщо неповнолітня особа у період відбування примусових заходів виховного характеру вчиняє інший злочин, то це свідчить про ухилення від таких заходів, насамперед від винесеного їй застереження. Тому вони мають бути скасовані, а винний притягати-ся до кримінальної відповідальності за обидва злочини¹.

Вікові особливості неповнолітніх і специфіка злочинів, які вони вчиняють, свідчать про необхідність розроблення таких заходів покарання, в яких акценти зміщуються з каральних на виховні та попереджувальні аспекти. Тому актуальним є розроблення теоретично обґрунтованого й практично значущого комплексу заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, які вчинили злочини, для того, щоб виключити домінування в ньому позбавлення волі, оскільки це покарання, як жодне інше, впливає на життя неповнолітнього, причому, як правило, змінює його поведінку на ще більш негативну².

¹ Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальнової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2019. 416 с.

² Казначєєва Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 181.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

5.1. Правові засади діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності

Постійне вивчення ефективного функціонування кожного нормативно-правового акта полягає у вдосконаленні механізму реалізації та запровадженні нових показників для оцінки його ефективності та прогалин. У результаті реформи міліції і створення нового правоохоронного органу – Національної поліції – були сформовані підрозділи у сфері ювенальної превенції. Захист законних прав та інтересів дітей є головною метою новоствореного підрозділу (порівняно із діяльністю колишнього відділу КМСД), це завдання залишається основним пріоритетом в організації роботи органів поліції. Але відбулося переформатування та перерозподіл головних напрямів роботи підрозділів, оскільки завдання держави – завжди вдосконалювати та поглиблювати основні засади законодавства у галузі захисту прав і свобод дітей¹.

Реформа й удосконалення діяльності Національної поліції в Україні наближається до завершення, тому вчені-експерти та експерти вже оцінюють результати трансформації правоохоронної системи. Деякі підрозділи, зокрема підрозділи з питань ювенальної

¹ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 117–121.

превенції, щойно розпочали практику в новому правовому напрямі¹. Отже, рішення про створення підрозділу з питань превенції у складі Національної поліції України прийнято в серпні 2015 року, але тривалий час залишалося невизначеним, оскільки документ про створення Управління ювенальної превенції підписано лише в липні 2017 року, і пізніше у 2018 році набула чинності Інструкція відділу з організації напрямів діяльності цих підрозділів поліції.

Етапи формування діяльності цього підрозділу становлять науковий інтерес і вимагають об'єктивного й всебічного аналізу та перегляду нормативної бази, яка регулює діяльність підрозділів у сфері ювенальної превенції. Отже, новостворений підрозділ фактично щойно здійснив роботу в галузі захисту прав та інтересів дітей².

Адміністративно-правове регулювання та забезпечення організації діяльності підрозділів у сфері ювенальної превенції регулюється багатьма нормативно-правовими актами. В механізмі норм права є кілька етапів, що охоплюють організаційно-правові аспекти попередження адміністративних правопорушень відповідно до їх залежності від юридичної сили, змісту, дії в просторі, часу та кола осіб, а саме:

1) міжнародно-правові документи-акти, що стали частиною вітчизняного законодавства та ратифіковані Верховною Радою України;

2) Основний Закон – Конституція України – нормативний акт вищої юридичної сили, політико-правового характеру, який визначає найважливіші аспекти боротьби зі злочинністю, захисту прав та гідності громадян, регулювання правопорядку тощо;

3) закони нашої держави, зокрема кодифіковані, такі як Кодекс України про адміністративні правопорушення, що визначають організаційні принципи профілактичної роботи та попередження проступків;

¹ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 117–121.

² Там само. С. 117.

4) підзаконні акти, що передбачають форми і методи, порядок роботи підрозділів поліції як суб'єктів попередження адміністративних правопорушень¹.

Тому розглянемо їх у вищезазначеній категорії².

У ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що поліцейські у своїй діяльності керуються міжнародними договорами України, згода на використання яких надана Верховною Радою України. У статті 9 Конституції України вказано, що наявні міжнародні договори, застосування яких було затверджено Верховною Радою України, є складовими вітчизняного законодавства України³.

Адміністративно-правовою основою організації та регулювання напрямів діяльності Національної поліції є використання міжнародно-правових норм, що містяться в: 1) Рекомендації Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухваленій Комітетом Міністрів 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів; 2) Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р.; 3) Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію»; 4) Декларації Міжнародної організації праці про основоположні принципи у сфері праці та механізм її реалізації, прийнятій Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на 86-й сесії⁴; 5) Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 р.; 6) Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1963 р.; 7) Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність,

¹ Школа С. М. Правові засади профілактичної роботи Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 129–132. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2016/31.pdf

² Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 117.

³ Там само.

⁴ Адміністративна діяльність органів поліції України: підручник / О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін.; за ред. В. В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

видів поведження і покарання від 09 грудня 1975 р.; 8) Конвенції про права дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН від 20 листопада 1989 р., 9) Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. тощо.

Отже, підрозділи у сфері ювенальної превенції Національної поліції України при виконанні своїх службових обов'язків регулюються чималою кількістю міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких затверджена Верховною Радою України.

Конституція є основою системи та змістом усіх норм і джерел права в нашій державі. Крім того, це основа для подальшого розвитку українського правоохоронного законодавства, адже на основі її норм і положень приймаються всі інші нормативні акти, що регулюють та забезпечують організацію діяльності української поліції¹.

Виконуючи свої обов'язки, підрозділи поліції з питань ювенальної превенції керуються ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Підрозділи Національної поліції у сфері ювенальної превенції, виконуючи свої обов'язки щодо напрямів роботи, відповідно до положень ст. 19 Конституції України, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України, і ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом. Варто наголосити, що ще однією правовою основою діяльності поліцейських є забезпечення рівності конституційних прав і свобод дітей. В Конституції України, відповідно до ст. 24, ніхто не може мати привілеїв чи обмежень через расові, політичні, релігійні та інші переконання, стать, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мову чи інші ознаки². Тлумачення поняття «дитина» визначено в декількох нормативних актах. Згідно з Законом України «Про захист дити-

¹ Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; за ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2017. 432 с.

² Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ни», дитина – це особа, яка не досягла 18-річного віку (повнолітній вік), якщо відповідно до чинного законодавства вона раніше не набуває прав дорослого. У ст. 6 Сімейного кодексу України передбачено, що дитина – це особа, яка не досягла повноліття, дитина вважається малолітньою до чотирнадцяти років, а дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років – неповнолітньою.

У статті 28 Конституції України закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям¹.

Усі неповнолітні особи є рівними у своїх правах, тому будь-які дії агресивного чи насильницького характеру є не припустимими та експлуатація дитини переслідується, а поліцейські повинні вжити заходів для запобігання та боротьби з домашнім насильством і жорстоким поводженням з дітьми під час виконання своїх обов'язків, а також вжити заходів щодо запобігання та заборони вчинення проти дитини будь-яких протиправних дій².

Отже, Конституція України є правовою основою діяльності підрозділів Національної поліції у сфері ювенальної превенції, а також основою для подальшого вдосконалення та вивчення змісту та положень законодавства про захист неповнолітніх тощо.

Вивчаючи положення нормативної бази, що забезпечує адміністративно-правове регулювання організації діяльності підрозділів ювенальної превенції, до основних законів України варто віднести такі законодавчі акти: Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р., Закони України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р., «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 118.

від 18.12.2018 р., «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. тощо.

Наголосимо, що Закон України «Про Національну поліцію» є основоположним у організації діяльності поліцейського, адже він визначає та регулює завдання Національної поліції, організацію діяльності й основні напрями роботи. У статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. В статті 2 передбачено, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах¹:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги².

Далі розглянемо принципи поліцейської діяльності. Честь і гідність, життя і свобода людини є одними з пріоритетних напрямів діяльності органів публічної адміністрації в державі. Працівник поліції в правовому розумінні особи та соціуму є засобом досягнення справедливості та законності. І тому доцільно якомога чіткіше та детальніше описати поліцейські заходи, які обмежують права та свободи людини. В статті 7 закону вказано, що обмеження прав і свобод людини та громадянина допускається лише на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України, в разі необхідності і в межах, які потрібні для виконання обов'язків працівниками поліції. Їм заборонено сприяти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких видів катувань, агресивного,

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

² Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання.

Значимо, що поліцейське піклування вперше описується у законі, який забезпечує напрями діяльності з питань правозастосування.

Особливе значення з-поміж превентивних заходів поліції для підрозділів ювенальної превенції має догляд за неповнолітніми до 16-ти років, які залишилися без нагляду¹.

У ст. 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначено, що до адміністративної відповідальності притягуються особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку, а в ст. 24-1 указано, що за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років може бути застосований такий захід, як передача неповнолітньої особи під нагляд батькам чи особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання².

Детальне вивчення чинних нормативних актів дозволяє зробити висновок, що закон дає працівникам поліції можливість піклуватися про осіб віком до 16 років як про тих, хто не може нести повну відповідальність за себе. Отже, якщо така особа залишається без нагляду батьків, опікунів чи інших відповідальних за неї осіб у встановленому законом порядку, то така допомога тимчасово покладається на поліцейського в межах його повноважень.

Законодавці до переліку правових актів, які посідають чільне місце в організації діяльності роботи підрозділів ювенальної превенції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та захисту дітей від усіх форм насильства, включають Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII, Декларацію прав дитини від 20 листопада 1959 р., прийняту резолюцією 1386 (XIV) Генеральної

¹ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 119.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Асамблеї ООН, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифіковано 23.06.2004 р.), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифіковано 03.04.2003 р.), Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., Рекомендацію СМ/Rec (2009) 10 про викорінення всіх форм насильства щодо дітей¹.

У цих документах викладено організаційно-правові заходи щодо захисту дітей від торгівлі людьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, участі у публічних конфліктах, наводяться особливості протидії та боротьби з домашнім насильством, а також головні напрями державної політики у сфері боротьби та протидії насильству, де захищаються права й інтереси жертв, які постраждали від насильства.

Також важливим законом, який відіграє провідну роль у здійсненні превентивних заходів підрозділами ювенальної превенції, є Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р., який визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку².

Відповідно до статті 5, уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані:

- проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей;
- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

¹ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 119.

² Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

- розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей;
- розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей;
- виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;
- виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту¹.

Головним нормативно-правовим документом, який передбачає напрями роботи, формування методів, порядок роботи підрозділів поліції ювенальної превенції як суб'єктів попередження адміністративних процесів, є Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України від 19.12.2017.

Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України описано: профілактичну діяльність, яка спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності,

¹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей¹.

Велика частина сфери роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України полягає у запобіганні адміністративним і кримінальним правопорушенням серед дітей. Цей алгоритм (процес) охоплює одноразові та довгострокові заходи, які містять загальну й індивідуальну профілактику. Неточність і нерозуміння викликає те, що здійснення окремих заходів профілактики поліцією в інструкції стосується організації роботи підрозділів у сфері ювенальної превенції, яка охоплює лише заходи з неповнолітніми, які є на обліку в поліції. Тому можна стверджувати, що це фактично виключає право поліцейського здійснювати профілактичні та виховні бесіди з дитиною, вживати інших профілактичних заходів, якщо її немає на профілактичному обліку. Фактично така необхідність може виникнути, якщо дитина вперше вчинила адміністративне правопорушення (немає причин реєструвати, але варто відвідати її, щоб з'ясувати умови життя, а також фактори, які можуть негативно вплинути на дитину, тощо)².

Наголосимо, що вдосконалення в напрямках роботи підрозділів ювенальної превенції (порівняно з роботою колишнього підрозділу КМСД) полягає в посиленні складової захисту прав дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації, тощо³.

Незважаючи на переваги нової інструкції з організації роботи підрозділів, вона потребує і певних коригувань. Не зазначено у документі, скільки дітей повинен обслуговувати на своїй дільниці поліцейський. Також співробітники підрозділу з питань превенції повинні мати спеціальні знання з психології підлітків, оскільки

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис*. 2018. № 3 (64). С. 97.

³ Там само.

неповнолітні до 18 років є особливою групою з уразливими ознаками. Також немає чіткого механізму співпраці з іншими відділами поліції, насамперед під час пошуку зниклої дитини¹.

Для більш детального вивчення аспектів організації підрозділів ЮП варто поділити їх на дві основні групи: внутрішня та зовнішня організація роботи².

Перша група має на меті забезпечити чітке існування та організацію роботи кожного окремого відділу та всіх відділів загалом як єдиної поліцейської системи, а також ефективне використання наявних сил і ресурсів. Початковими елементами внутрішньої організації є визначення місцезнаходження підрозділів ЮП у системі поліцейських органів, їх структура та персонал, а також розуміння завдань, з якими стикається служба.

До другої групи належать: система заходів, спрямованих на виконання обов'язків кожної особи (визначених у пункті 1 Інструкції ОРПЮП) підрозділів ЮП; організація взаємодії з іншими певними органами та підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями; застосування ефективних, якісних методів роботи з дітьми, якими послуговуються в інших країнах.

Визначною складовою організації роботи, особливо якісної та результативної роботи та законності підрозділу, є нагляд за своєчасністю та якістю рішень підлеглими в районах управління, а також надання їм допомоги у виявленні прямої ініціативи при прийнятті та реалізації управлінських рішень. Поточна версія профільної інструкції (пункт 3 розділу III) регулює лише контроль за веденням обліково-профілактичних справ (далі – ОПС).

Велика частина роботи щодо зовнішнього виду та напряму діяльності поліції ювенальної превенції полягає у забезпеченні

¹ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 120.

² Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 95.

запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням серед дітей. Процес, який містить і одноразові, і довгострокові заходи, передбачає загальну й індивідуальну профілактику¹. Вдосконалення та реформування на цьому етапі ювенальної юстиції, реалізація Меморандуму про взаєморозуміння щодо реалізації ініціативи про співпрацю у сфері захисту дітей показує у діяльності Національної поліції України (НПУ) розробку неформальних стандартів співпраці поліції з дітьми для запобігання правопорушенням серед дітей. У США американські експерти підрахували економічну вигоду від основних освітніх та профілактичних заходів зі школярами, щоб запобігти подальшому збільшенню злочинності та зловживанню наркотичними речовинами².

Такі заходи взаємодії поліції з дітьми є початком та організацією соціальних проєктів, конкурсів, освітніх програм тощо. Із 2016/2017 навчального року в українських школах розпочато впровадження експериментальної моделі співпраці між навчальними закладами та поліцією «Шкільний офіцер поліції». Співробітники поліції зосередяться на проведенні навчально-профілактичних занять з учнями за програмою «Школа та поліція»³. Під час виконання такої роботи поліцейські мають можливість особисто поспілкуватися з дітьми, з'ясувати, які в них є проблеми, відтак це безпосередньо у шкільному просторі посилює зв'язки між поліцією та школою, тому такі заходи є важливими для розвитку дитини⁴.

Неточності в дискусії щодо реалізації індивідуальних заходів профілактики підрозділами поліції ЮП, які регламентовані

¹ Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 95.

² Delinquency Prevention & Intervention: Juvenile Justice Guide Book for Legislators / National Conference of State Legislatures. P. 7–8. URL: <http://www.ncsl.org/documents/cj/jjguidebookdelinquency.pdf> (23.06.2018).

³ Методичні рекомендації щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1–11 класів за програмою «Школа і поліція» / МОН України, Національна поліція України. Київ, 2016. 197 с.

⁴ Butković Ana, Valenta Zdravko, Tišma Velimir (2016). Važnost policijskih preventivnih programa za mlade – rezultati istraživanja. Časopis «Policija i sigurnost» (Zagreb), godina 25. broj 4, str. 399–404.

в Інструкція щодо ОРПЮП, передбачають проведення індивідуальних заходів лише з дітьми, які перебувають на профілактичному обліку в поліції. І тому унеможливується проведення працівником поліції профілактичних і виховних бесід із дитиною, якщо її немає на профілактичному обліку¹.

Хоча така потреба може виникнути, якщо дитина вперше вчинила адміністративне правопорушення (немає підстав реєструвати, але варто відвідати її, щоб з'ясувати умови життя, а також фактори, які можуть негативно вплинути на дитину і спонукати її вчиняти правопорушення, тощо)².

Як наголошував І. В. Іщенко, визначення в законодавстві повноважень поліції щодо вжиття загальних та індивідуальних профілактичних заходів, інших освітніх і профілактичних заходів має бути дискреційним (у значенні цього терміна, наведеному в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2). Передбачені функції мають бути визначені в законодавстві з формулюванням «поліція може» або «правильно», але з низьким рівнем процесуального компонента, в методичних рекомендаціях, підготовлених або затверджених НПУ³.

Окрім запобігання та профілактики правопорушень, заходів щодо запобігання бездоглядності дітей і профілактичної реєстрації дітей, в Інструкції ОРПЮП регламентовано особливості організації діяльності підрозділів ЮП із метою визначення місця перебування зниклої дитини (Розділ IV); організації роботи та вжиття заходів для попередження і боротьби з домашнім насильством, учиненим дітьми та проти них (Розділ V).

Нині НПУ та «Київстар Телеком» підписали угоду про співпрацю, в межах якої реалізується спільна соціальна послуга «Пошук дітей». Ця інноваційна форма допомагає знайти загублену дитину. На прохання НПУ «Київстар» надсилає sms-повідомлення

¹ Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 96.

² Там само.

³ Там само.

своїм абонентам, які могли бути свідками зникнення та можуть надати поліції корисну інформацію для пошуку дитини¹.

Щодо запобігання, попередження та реагування на домашнє насильство, слід зазначити, що компетенція підрозділів поліції ЮП стосується випадків, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка пережила домашнє насильство або була свідком домашнього насильства, не досягла 18-ти років. Окрім організації акції у підрозділі «Гаряча лінія» та на сторінці звернень у соціальній мережі «Facebook», ще одним ефективним нововведенням у протидії домашньому насильству є система «Поліна», запроваджена в червні 2017 р. Система співпраці між операторами «102» та патрульними, дільничними, слідчими та оперативними працівниками для реагування та запобігання домашньому насильству².

Булінг (цькування) – це соціальна проблема, подібна до домашнього насильства. Однак в Інструкції щодо ОРПЮП не міститься напряму організації заходів щодо протидії цьому негативному явищу підрозділами ЮП. Слід зазначити, що новелою у завданнях органів ювенальної превенції є вжиття заходів, пов'язаних із забезпеченням прав неповнолітнього на отримання загальної середньої освіти в школі. Однак вивчення положень Постанови Кабінету Міністрів від 13.09.2017 № 684 «Про затвердження Порядку введення обліку дітей шкільного, дошкільного віку та учнів» свідчить про те, що особливий пункт у цьому плані належить переважно посадовим особам служби у справах дітей³. Співробітники поліції, в межах компетенції, визначеної Законом України «Про Національну поліцію», регулюють здійснення повноважень спеціалістами служби у справах дітей, до вжиття примусових заходів щодо

¹ Річний звіт проєктного офісу при Міністерстві внутрішніх справ України. 21.12.2017 / МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/infographic/2017/COVV/nacionalna_policiya/Richniy_zvit_Proektnogo_ofisu_pri_Ministerstvi_vnutrishnih_sprav_Ukraini.htm

² Інформаційний бюлетень про реформу органів правопорядку в Україні. Вип. 2: черв.–серп. 2017 р. Київ : Експертна група «Поліція під контролем», 2017. С. 9–10.

³ Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного віку, шкільного віку та учнів : Постанова КМУ від 13.09.2017 р. № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

батьків дитини або інших осіб. Тому було б доцільно конкретніше визначити таку діяльність, як «допомога».

І найголовніше завдання підрозділів ЮП, викладене в пункті 1 Інструкції ОРПЮП, слід сформулювати як «допомогу установам влади у забезпеченні та захисті прав неповнолітнього на отримання загальної середньої освіти в школі»¹.

Отже, підрозділи Національної поліції у сфері ювенальної превенції при виконанні своїх службових обов'язків керуються багатьма нормативними актами, а саме міжнародними угодами, затвердженими Верховною Радою України, та нормами національного законодавства. Вивчаючи норми законів України, зазначимо, що недавніми роками правник вніс низку змін, важливих для посилення складової захисту прав та інтересів неповнолітніх.

Основним нормативним актом, що регулює діяльність підрозділів з питань ювенальної превенції Національної поліції України, є Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»². Зазначимо, що цей наказ містить чимало позитивних аспектів, порівняно з попереднім наказом, який регулював діяльність підрозділів кримінальної міліції у справах дітей.

Отже, позитивним нововведенням є зміна формату профілактичного підрозділу – зараз головним завданням підрозділу ювенальної превенції є профілактична діяльність, замість покарання, але водночас існують і негативні тенденції. Тому варто зазначити, що законодавець не описав конкретного апарату співпраці з іншими підрозділами поліції, наприклад, при пошуку зниклої дитини³.

¹ Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 97.

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

³ Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 120.

5.2. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції як суб'єктів профілактики правопорушень

Складні реалії нинішньої економічної, соціально-демографічної та культурної ситуації в нашій країні фактично засвідчили, що діти часто є вразливими і намагаються вирішити свої проблеми за допомогою методів і способів, які вони самі обирають. Як наслідок, відбувається збільшення кількості дітей, поведінка яких відхиляється від морально-правових норм і які підлягають нагляду з боку правоохоронних органів.

Механізм удосконалення правоохоронної системи України, а саме утворення підрозділів із питань ювенальної превенції Національної поліції України, визначає вивчення та аналіз їх організаційно-правового статусу суб'єктами попередження проступків серед неповнолітніх. До головних завдань підрозділів із питань ювенальної превенції Національної поліції України належать протидія та профілактика вчинюваних дітьми різних проступків¹.

Повноваження, сфера діяльності суб'єкта, що становить його адміністративно-правовий статус, складні за своєю структурою, це підтверджується значним обсягом наукових досліджень. У юриспруденції немає єдиного підходу серед науковців до визначення понять «правовий статус», «адміністративно-правовий статус» і складові адміністративно-правового статусу органів державного управління, включаючи підрозділи з питань превенції неповнолітніх Національної поліції України².

Визначення поняття «правовий статус» є загальним стосовно статусів, установлених галузевими стандартами, і вважається більш значущим, тому що охоплює елементи організаційно-правового статусу. Це, на думку М. М. Алексійчука, регулюється тим, що

¹ Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 188.

² Там само.

правовий стан означає загальний правовий статус кожного органу МВС шляхом надання йому комплексу прав та обов'язків¹. У Розділі II «Основні завдання та компетенція підрозділів ЮП» Інструкції з організації роботи підрозділів з питань превенції неповнолітніх Національної поліції України² зазначено, що серед основних завдань підрозділів ювенальної превенції є профілактична діяльність, спрямована на запобігання проступкам серед дітей, вивчення факторів, причин та умов, які цьому сприяють, вжиття заходів у межах їх компетенції щодо їх усунення.

Д. М. Ластович подає під поняттям адміністративно-правовий статус Національної поліції, визначений нормами адміністративного права, правовий статус такого органу в державному механізмі та системі зв'язків з громадськістю та доводить, що суть правового статусу Національної поліції проявляється в цілях, завданнях і принципах цього органу, в тих можливостях, які він має, усвідомлюючи функціональне призначення та покладені на нього завдання³. Визначаючи адміністративно-правовий статус Національної поліції у певних сферах діяльності або окремих підрозділах поліції, дослідники враховують загальні складові адміністративно-правового статусу поліції та демонструють деякі особливості.

Для вивчення змісту адміністративно-правового статусу підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкта запобігання злочинності серед дітей доцільно розглянути елементи цього статусу. В науковій літературі більшість учених аналізують адміністративно-правовий статус органу державного управління на основі класифікації елементів, запропонованої

¹ Алексійчук М. М. Адміністративно-правовий статус міського, районного органу внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2009. С. 7.

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

³ Ластович Д. М. Поняття адміністративно-правового статусу поліції як суб'єкта надання поліцейських послуг. *Наше право*. 2015. № 6. С. 71.

Д. М. Бахрачем, згідно з якою загальний правовий статус публічного органу охоплює три елементи:

- 1) цільова, що визначає правила мети, цілей і функцій діяльності;
- 2) організаційно-структурна, яка формується законодавчими нормативними актами, що регулюють питання формування, реорганізації, ліквідації органу, його структури, лінійної та функціональної залежності;
- 3) повноважень як сукупності завдань і напрямів та юрисдикції¹.

Отже, для проведення ефективного аналізу адміністративно-правового статусу підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкта запобігання проступкам серед дітей, доцільно охарактеризувати складові відповідно до наведеної класифікації елементів управління та правовий статус державного управління².

Важливі складові адміністративно-правового статусу певною мірою передбачені адміністративним законодавством. Правові основи адміністративно-правового статусу підрозділів із питань ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкта попередження правопорушень визначені Конституцією України та Наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19 грудня 2017 р. № 1044³. Зокрема, Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України на законодавчому рівні прищеплює концепцію попередження проступків серед дітей як діяльність Національної поліції України, спрямовану на виявлення

¹ Бахрах Д. Н. Административное право : учебник для вузов. Москва : БЕК, 1996. С. 85.

² Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 189.

³ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

та усунення причин і умов, що призводять до адміністративних та кримінальних правопорушень (п. 5, с. 1).

Цільовий блок охоплює такі елементи, як «мета», «завдання», «функції». Саме у цьому випадку можна розуміти, якою є мета – показник у нормативно-правових актах для задоволення певної соціальної потреби, яка в нормативно-правових актах та інших матеріалах зазначена у частині виконуваних функцій. Профілактичні дії як одні з головних завдань і складова діяльності адміністративно-правового статусу підрозділів із питань ювенальної превенції Національної поліції України, хоча і не зазначена в Інструкції з організації роботи підрозділів з питань ювенальної превенції Національної поліції України, але конкретизована і показана через свої завдання¹.

В Інструкції зазначено, що основними завданнями підрозділів ЮП як підрозділів щодо захисту прав та інтересів дітей та профілактики правопорушень є:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики;
- участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;
- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поведженню з дітьми;
- вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

¹ Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 189.

- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти;
- взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей;
- здійснення у межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання¹.

Завдання та напрями діяльності підрозділів ювенальної превенції спрямовані на протидію вчиненню проступків дітьми. Іншим елементом адміністративно-правового статусу підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкта запобігання злочинності серед дітей є структурно-організаційний підрозділ, який містить нормативні акти щодо створення, реорганізації, ліквідації відділів і структур поліції; створення та зміни структури організації, напрямів роботи; контролю тощо.

На рівні персоналу Центрального управління поліції створено Департамент превентивної діяльності Національної поліції України. Цей підрозділ треба вважати спеціалізованою стороною профілактики для виконання основних завдань, пов'язаних із попередженням і запобіганням правопорушенням. Варто зазначити, що у системі Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України є, зокрема, Управління ювенальної превенції.

Окрім того, згідно з Інструкцією щодо організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, до підрозділів ювенальної превенції належать підрозділи ювенальної превенції головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві, а також підрозділи ЮП територіальних (відокремлених) підрозділів головних управлінь Національної поліції. На регіональному та місцевому рівнях підрозділи з питань ювенальної превенції є структурними підрозділами відділів (секторів) превентивної діяльності Головного управління Національної поліції (далі – ГУ НПУ) (відділів поліції).

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

Як приклад, згідно з Положенням про Управління превентивної діяльності Національної поліції України у Львівській області, цим управлінням керує начальник, до його повноважень входить керування підрозділом, забезпечення ефективного здійснення своїх повноважень та несення особистої відповідальності за виконання підлеглими своїх функціональних обов'язків. Управління виконує завдання, основані на поєднанні єдності та колегіальності у вирішенні питань, пов'язаних з оперативно-службовою діяльністю, враховуючи особисту відповідальність керівництва та кожного працівника за стан справ у певних сферах, швидке здійснення запланованих заходів та індивідуальні завдання. Як висновок, система підрозділів ювенальної превенції складаються із структурних підрозділів, що сприяє якісному здійсненню функцій з попередження проступків, вчинюваних дітьми¹.

Наступна група складових адміністративно-правового статусу розкриває завдання підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкта попередження проступків серед дітей. Компетенція вважається головним елементом у структурі адміністративно-правового статусу будь-якого органу публічної адміністрації. Як вважає Ю. П. Битяк, компетенція становить певний обсяг управлінської діяльності, що покладений на конкретний орган, або коло питань, які містяться в нормах права, іншими нормативно-правовими актами, які орган має право розв'язувати в процесі здійснення поставлених завдань².

Як зазначає А. М. Сердюк, механізм адміністративно-правового статусу щодо патрульної поліції регулює функції та повноваження, тобто описує види прав та обов'язків, які необхідні для реалізації мети, обсяг прав та обов'язків³.

¹ Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 190.

² Адміністративне право України / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2001. С. 59.

³ Сердюк А. М. Поняття й елементи адміністративно-правового статусу патрульної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Вип. 1. Т. 3. 2016. С. 79. URL: http://lj.kherson.ua/2016/pravo01/part_3/22.pdf

Сфера діяльності визначається через вивчення повноважень (прав та обов'язків) і предмета відання підрозділів ювенальної превенції, що належать до суб'єктів профілактики проступків, учинюваних дітьми. Саме підвідомчість охоплює наявність відповідного напрямку роботи й кола суспільних відносин, щодо яких підрозділи поліції здійснюють свою роботу, виходячи зі своєї мети і функцій. Повноваження підрозділів ювенальної превенції як суб'єктів профілактики проступків, які вчиняються дітьми, затверджено на рівні нормативно-правових документів дуже чітко. Як зазначено в п. 2 р. II Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, головними завданнями підрозділів ювенальної превенції, які мають превентивне значення, є:

- планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей;
- контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування;
- вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь;
- притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей;
- унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень;
- участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей;
- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками,

членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною;

- відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання;

- виклик дітей та їх батьків, інших законних представників під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, учинене дитиною;

- вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень¹.

Здійснюючи такі превентивні та профілактичні заходи, підрозділам поліції ювенальної превенції варто співпрацювати із такими сторонами або суб'єктами попередження правопорушень².

Розглянемо методи взаємодії між підрозділами ювенальної превенції Національної поліції та центрами соціальних служб щодо запобігання правопорушенням серед дітей.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи юстиції у справах дітей до 2023 року (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р), зменшення вчинення правопорушень і їхнього впливу, причин та умов незаконної поведінки, забезпечення ефективної справедливості, соціальних та реабілітаційних програм для неповнолітніх, які конфліктують із правом, вжиття превентивних заходів та проведення програм, надання цілеспрямованих соціальних послуг, які можуть допомогти дитині здобути навички вирішення соціальних і побутових проблем, створюючи можливості вчитися управляти своєю поведінкою та розуміти наслідки своїх дії, професійно роз-

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 190.

виватися і будувати відносини у сім'ї та громаді¹, є важливими та актуальними.

Саме підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України та центри соціальних служб виконують важливу роль у запобіганні та попередженні вчинення правопорушень серед дітей. Для досягнення найбільш оптимального результату профілактичної діяльності підрозділи ювенальної превенції співпрацюють із центрами соціальних служб, застосовуючи різні методи взаємодії².

Взаємодія підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з центрами соціальних служб у сфері попередження адміністративних правопорушень є важливою умовою їх функціонування. Щоб забезпечити ефективну профілактичну діяльність – суб'єкти, що займаються профілактикою злочинів, використовують різні методи та форми співпраці.

Відомий вчений адміністративіст В. О. Бурбика щодо методів взаємодії (співпраці) органів місцевого самоврядування з органами поліції вказує на систему науково обґрунтованих і затверджених на законодавчому рівні, які виникають унаслідок організації та здійснення взаємодії між органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами, – засобів та прийомів³.

Учений В. Р. Остропілець, розглядаючи проблемні моменти взаємодії органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України з іншими підрозділами правоохоронної системи, визначив методи співпраці цих органів, як систему прийомів, засобів керівного впливу на правовідносини, які вини-

¹ Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78.

² Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78.

³ Бурбика В. О. Методи взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 99. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/ file/No.29-2/part_3/24.pdf

кають як висновок системи організації та напрямів роботи зазначених органів¹.

Поліцейські структури ювенальної превенції НПУ також мають такі повноваження щодо індивідуальних превентивних дій із дітьми, які є на профілактичному обліку в НПУ:

- здійснюють бесіди попереджувального характеру з дитиною за місцем її проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;

- провадять бесіди, зокрема превентивного характеру, із батьками дитини, її законними представниками, опікунами, членами сім'ї, які спонукали дитину вчинити правопорушення, для виявлення причин і чинників, які призвели до таких наслідків;

- розробляють плани з індивідуальної профілактики на основі вивчення документів і характеристики особливостей дитини;

- приходять у гості до дитини та її батьків для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть впливати на дитину, особливо негативних, і причин, які сприяють вчиненню проступків².

Як висновок до цього підрозділу, охарактеризовуючи мету, завдання, побудову, напрями організації діяльності структурних підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, на законодавчому рівні розрізняють превентивну роботу з дітьми як важливу складову сфери роботи поліції. Також необхідно на нормативно-правовому рівні визначити напрями роботи ювенальної превенції Національної поліції України, а саме проведення та розроблення запланованих заходів з іншими підрозділами Національної поліції України щодо превенції, запобігання проступкам, які вчиняють діти³.

¹ Остропілець В. Р. Методи взаємодії органів досудового розслідування МВС України з іншими правоохоронними органами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 118.

² Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 190.

³ Там само.

5.3. Основні завдання, форми та методи діяльності «зелених кімнат» для дітей, функціонування та діяльність яких забезпечують підрозділи ювенальної превенції поліції превентивної діяльності

Основна мета та завдання «зеленої кімнати»¹.

Основна мета та підстави для створення і функціонування «зеленої кімнати» для дітей полягають у соціальному та правовому захисті дітей і виявленні та документуванні злочинної діяльності, спрямованої на дітей чи за участю дітей. «Зелена кімната» може також використовуватися для проведення заходів щодо психологічної профілактики та корекції відхилень у поведінці дітей, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню дітьми злочинів і правопорушень.

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку та ступеня розвитку. Якщо працівник поліції помітить, що підліток потребує додаткової допомоги, то запрошується відповідний фахівець – психолог або педагог. У разі виявлення факторів, які негативно впливають на поведінку дитини, фахівцями вносяться пропозиції щодо їх усунення та рекомендації стосовно проведення подальшої профілактичної чи психологічної роботи.

«Зелена кімната» – це спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом.

Основна мета проведення опитування в такій кімнаті – запобігання повторній травматизації психіки дитини в ході слідчих та процесуальних дій за допомогою спеціальних методик та створення психологічно комфортної атмосфери, а також технічного оснащення, що дозволяє коректно вести відеозапис допиту та надалі вико-

¹ Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посіб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. А. С. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 160.

ристовувати його для ведення слідства без здійснення повторних допитів.

Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей. «Зелена кімната» допомагає дітям відчувати домашню атмосферу, сприяє довірливому спілкуванню з дорослими.

Система роботи в «зелених кімнатах» враховує вікові та психологічні особливості і тих дітей, які перебувають у конфлікті (скоїли правопорушення або злочини), і тих, що є в контакті із законом (стали жертвами або свідками злочину чи правопорушення). Для цих дітей необхідні особливі, порівняно із дорослими, юридичні процедури, соціальний супровід, психологічна допомога та реабілітаційні послуги. Саме такі процедури мають здійснюватися в спеціально обладнаних приміщеннях.

Урахування потреб вищезазначених груп дітей є свідченням гуманності держави, виявом її соціального та правового характеру, спрямованості на допомогу та врахування потреб й інтересів кожної дитини. Робота щодо створення «зелених кімнат» сприятиме також підвищенню професійного рівня фахівців, надасть змогу проводити ефективну комплексну та системну роботу з дітьми, досягати в ній належних результатів.

Обладнання кімнат, призначених спеціально для проведення опитувань дітей, має відповідати положенням міжнародних та регіональних стандартів з питань правосуддя, дружнього до дитини, зокрема, у справах, пов'язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів¹.

«Зелена кімната» допомагає дітям відчувати затишну, доброзичливу атмосферу, сприяє відкритому спілкуванню з дорослими. Як показала практика, діти в таких кімнатах краще ідуть на контакт.

Основними завданнями «зелених кімнат» є:

а) збір доказового матеріалу про злочин чи правопорушення, в яких дитина стала жертвою чи свідком злочину або правопорушником;

¹ Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство : метод. посібник / авт.-упор. Д. Пукас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ : ФОП Клименко, 2015. С. 21.

б) робота з адаптації дитини після скоєння над нею насильства;

в) поновлення психоемоційного статусу дитини, яка перебуває в стресовому стані внаслідок конфліктної, аварійної чи іншої екстремальної ситуації;

г) блокування гострих стресових реакцій у дитини;

д) попередження психоемоційного навантаження у дитини, пом'якшення впливу психотравмуючих ситуацій та психофізичних навантажень;

е) усунення фізичного дискомфорту та емоційної напруги, нормалізація процесу життєдіяльності;

ж) короткотермінова чи довготермінова психокорекція;

з) психологічна допомога особам, схильним до різних видів залежностей;

і) психологічні консультавання з рекорегування взаємовідносин в родині, навчальних закладах, у дитячому колективі;

к) попередження, профілактика, корекція негативних наслідків відхилення в поведінці та психологічної деформації дітей, схильних до скоєння правопорушень і злочинів;

л) допомога дитині зрозуміти й усвідомити причини її поганого пристосування до реальності, і надання допомоги в адаптації та побудові більш реалістичної комунікації¹.

Категорії дітей, з якими працюють у «зелених кімнатах»

Зважаючи на багатофункціональність і численність основних завдань «зелених кімнат», їх можливості в роботі з надання дітям необхідної допомоги та підтримки щодо поновлення їхніх прав і в кращих інтересах дитини, можна визначити основні категорії дітей, з якими потрібно працювати в «зелених кімнатах». Це, зокрема, діти, які:

1) потрапили в кризову ситуацію;

2) стали жертвою насильства: фізичного, сексуального, психологічного, економічного;

¹ Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство : метод. посібник / авт.-упор.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ : ФОП Клименко, 2015. С. 22.

- 3) постраждали від торгівлі людьми;
- 4) стали жертвою чи свідком злочину;
- 5) з відхиленням у поведінці;
- 6) вчинили злочин чи правопорушення;
- 7) з неблагополучних родин;
- 8) бездоглядні діти; діти без постійного місця проживання; діти, які займаються жебрацтво або бродяжництвом;
- 9) перебувають на обліках поліції (звільнені з місць позбавлення волі; які повернулись із загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації; засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі обвинувачені у вчиненні злочинів і не взяті під варту в період досудового слідства; що вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність; звільнені від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру);
- 10) систематично покидають навчально-виховні заклади; віком до 18 років, які систематично залишають сім'ю, а також діти, покинуті батьками та опікунами;
- 11) систематично вживають спиртні напої або практикують немедичне вживання наркотичних засобів;
- 12) скоїли правопорушення, за яке настає адміністративна відповідальність, до досягнення віку, з якого настає адміністративна відповідальність, у випадках, коли їх особа не встановлена чи якщо вони не мають місця проживання чи перебування¹.

Основні вимоги до розмірів кімнати, її інтер'єру, меблів та облаштування

«Зелена кімната» для дітей – це дві суміжні кімнати²:

– терапевтичний зал, в якому безпосередньо з дитиною працюють працівник ювенальної превенції, психолог, залучені фахівці із педіатрії, дитячої гінекології, психіатрії, педагогіки тощо;

– робоче приміщення для працівників ювенальної превенції та залучених спеціалістів, з якого ведеться спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження).

¹ Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посіб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. А. С. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 161.

² Там само. 162.

Між двома кімнатами повинно бути скло позавізуального спостереження та вмонтована відеоапаратура.

Терапевтичний зал

При облаштуванні терапевтичного залу повинні бути дотримані основні стандарти.

Є декілька основних вимог до оформлення терапевтичного залу:

1) передусім, атмосфера кімнати повинна бути затишною. Кімната має розташовуватись у тихому місці, ізольованому від шуму вулиці, розмов, які ведуться в коридорі або в сусідніх кімнатах. Чуючи голоси, які долинають з-за дверей чи стіни, дитина може побоюватись, що її конфіденційні свідчення почує хтось сторонній ззовні. У кімнаті не повинно бути телефона, який будь-коли може задзвонити.

Також неприпустимо, щоб до кімнати під час опитування заходили сторонні. Це порушує в дитини відчуття безпеки і приватності, викликає втрату концентрації, може спровокувати відмову від контакту і ускладнити продовження надання свідчень;

2) терапевтичний зал повинен бути світлим і теплим. Зразкова кімната – це освітлене приміщення зі шторами на вікнах. Відповідна кімнатна температура і хороша вентиляція також важливі для сконцентрованості дитини і спеціалістів, які працюють із нею;

3) необхідною є атмосфера конфіденційності, оскільки дитина прибула сюди розповідати про речі, які викликають сором, страх і дуже часто становлять глибоко приховану таємницю.

Терапевтичний зал «зеленої кімнати»:

- обладнаний відповідно до потреб дитини і забезпечує фізичну та емоційну безпеку для дитини під час інтерв'ю;
- пофарбований у заспокійливі кольори;
- відповідний до потреб і старших, і маленьких дітей;
- комфортний (столи та стільці, диван чи крісло, м'який килим);
- обладнаний матеріалами та пристосуваннями, корисними для збору інформації від дитини (кольорові олівці, папір, анатомічні ляльки тощо).

Обстановка в приміщенні повинна заспокоювати дитину, налаштовувати її на довірливу розмову з спеціалістом¹;

4) створення умов безпеки й інтимності. Діти краще концентруються в малих кімнатах. Невеликий простір краще забезпечує почуття безпеки та інтимності, створює відчуття контролю над ситуацією. У великих приміщеннях дитина може почуватися загубленою, а її увагу більшою мірою привертатиме оточення, а не запитання, які ставляться. Стіни в теплих пастельних тонах створюють почуття безпеки, роблять можливою більш чітку фіксацію того, що відбувається;

5) ніщо не повинно нагадувати дитині про трагедію, яка з нею трапилась. У кімнаті не повинно бути плакатів і брошур, пов'язаних із темою насильства, ображення дітей, їх сексуального використання, оскільки вони можуть викликати стрес у дитини. В обстановці й оформленні кімнати не може бути нічого, що могло б асоціюватися з травматичною подією, насильством, сексуальним використанням тощо;

6) атмосфера спокою – основа проведення успішної роботи з дитиною, тому варто уникати декорацій, які могли б викликати неспокій або агресію. Хороший інтер'єр має бути лише фоном для проведення розмови. Але це не означає, що в ньому мають бути повністю відсутні декоративні елементи. Навпаки, використовуючи в інтер'єрі дитячі малюнки або прості візерунки на стінах, можна посилити в дитини почуття безпеки – так дитина дізнається, що інші діти теж були в цій кімнаті і переживали складні ситуації, пов'язані з спогадами про неприємні події.

Елементи, які свідчать про перебування тут інших дітей, дуже важливі, але стіни варто декорувати помірно, бо надлишок декоративних елементів може відволікати увагу дитини і розпорошувати її;

7) робота з дитиною передбачає безпосередню присутність тільки однієї дорослої особи, яка опитує дитину. Інші беруть участь в опитуванні з іншої робочої кімнати. Через допоміжну апаратуру вони можуть ставити додаткові запитання, спілкуючись із спеціалі-

¹ Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посіб. / кол. авт.; кер. авт. кол. А. Є. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 163.

стом, який присутній безпосередньо біля дитини. Таке вирішення ідеальне з погляду забезпечення спокою дитини і значно підвищує якість її свідчень. Опитування в присутності одного, максимум двох дорослих людей, зазвичай, є найефективнішим;

8) дотримання техніки безпеки. Безпека дітей, передусім найменших, вимагає, щоб розетки в кімнаті були закриті і щоб у доступних для малюків місцях не було небезпечних предметів, наприклад, тих, що легко б'ються. Обов'язково в кімнаті мають бути гігієнічні серветки, питна вода й аптечка;

9) дитина не повинна в жодному разі зустрічатися із звинуваченим у вчиненні злочину, що розслідується. Якщо необхідно провести впізнання підозрюваних, це може бути зроблене тільки через скло позавізуального спостереження. Якщо дитина побачить виконавця злочину безпосередньо, шанси отримання достовірної інформації значно зменшаться;

10) прості, зручні і пристосовані до віку дитини меблі забезпечують комфорт у цьому особливому місці. Це може бути вирішальним в успішності проведення роботи. Підліток, якого посадять за маленький столик, може почувати себе приниженим або таким, якого всерйоз не сприймають. Така ситуація ускладнює процес опитування і може спровокувати «блокування» підлітка. Облаштування приміщення повинно складатися з двох комплектів стільців і столиків різної висоти.

Облаштування кімнати м'яким кріслом чи диваном дає дитині можливість вибору місця для сидіння. Така банальна можливість вибору перед початком розмови посилює в дитини почуття її важливості і додає трохи сміливості. Плануючи розміщення меблів, слід за можливістю взяти до уваги те, щоб місце, яке дитина може обирати для сидіння, було розташоване навпроти дверей. Це забезпечує дитині почуття певного контролю над ситуацією – дитина може спостерігати, чи хтось заходить до кімнати. Деякі маленькі діти почуваються найбільш комфортно, коли сидять на підлозі – для цього необхідний маленький килимок або килимове покриття, що одночасно утеплює приміщення¹.

¹ Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посіб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. А. С. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 164.

У такій особливій ситуації людина, що веде опитування, також сідає на підлогу, щоб бути на тому ж зоровому рівні, що й дитина. В деяких кімнатах є столи зі скляною поверхнею, що дозволяє спостерігати і фіксувати рухи тіла дитини – наприклад, рухи ніг, що може бути важливим при аналізі невербальних реакцій дитини. Але треба брати до уваги, що звук постукування крейди (чи інших предметів) по скляній поверхні може позначитися на якості аудіозапису;

11) оформлення інтер'єру. Матеріали, що найчастіше використовуються у зразкових кімнатах для опитування дітей, – це натуральне дерево і тканини. Вони краще допомагають зробити інтер'єр теплішим, забезпечити атмосферу інтимності і «домашності», ніж метал чи пластик. Діти потребують часу, щоб освоїлись у новому просторі – що багатшим буде облаштування кімнати, то довше дитина буде залишатись дезорієнтованою і розгубленою. При формуванні середовища з метою терапевтичного ефекту доцільно використовувати керамічні композиції, акваріуми й інші доповнення, щоб інтер'єр приміщення підвищував психологічну комфортність дітей. Загальний інтер'єр «зеленої кімнати»: меблі (дивани, крісла), килимове покриття, шпалери на стінах – усе в зелених тонах. Різноманітні іграшки та художня дитяча література. Головна вимога – використання спокійних або нейтральних кольорових тонів, що не викликають зайвого подразнення. Різноманітні деталі інтер'єру повинні гармоніювати між собою за кольором.

Отже, як підсумок, для зняття напруги в залученій до слідчих дій дитини необхідно при обладнанні «зеленої кімнати» дотримуватися таких вимог¹:

- наявність належної звукоізоляції приміщення;
- забезпечення мікроклімату (постійна температура і свіже повітря) завдяки наявності витяжки та кондиціонерів;
- достатня кількість зручних м'яких місць для сидіння (диван, крісла з високими спинками, що дозволяють приймати розслаблену позу);
- належне освітлення;

¹ Довідник працівника поліції превентивної діяльності : навч. посіб. / кол. авт. ; кер. авт. кол. А. С. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 165.

– естетичне оформлення «зеленої кімнати» (наявність кімнатних квітів, різноманітних дитячих іграшок тощо).

Обстановка у приміщенні повинна заспокоювати дитину, налаштовувати її на довірливу розмову з спеціалістом.

5.4. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України

Нині надзвичайно гострою є проблема зростання злочинності серед осіб підліткового віку, адже кожний п'ятнадцятий злочин в Україні скоюють неповноліті. Правопорушення, вчинені неповнолітніми, – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливають на формування особистості; по-друге, завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграють значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми). Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх зокрема є профілактична діяльність¹.

Запобігання та профілактика правопорушень серед дітей продовжує залишатися одним із пріоритетних напрямів діяльності і держави, і суспільства. Протягом 2019 року зареєстровано 393 кримінальні правопорушення, скоєні неповнолітніми, що на 23 або на 5% менше, ніж за аналогічний період 2018 року.

Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року визначає, що основними факторами, що впливають на формування протиправної поведінки дітей, є негативне (криміногенне, протиправне тощо) оточуюче середовище, в якому зростають діти та під впливом якого формується

¹ Блінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 9.

їх світогляд, моральні цінності й особистості; бажання до самореалізації та утвердження авторитету серед однолітків; недостатній рівень виховання та правової освіти; відсутність розуміння наслідків своїх учинків, а також відсутність доступних програм організації дозвілля.

Для зниження рівня впливу правопорушень і мінімізації чинників формування протиправної поведінки дітей, згідно з Національною стратегією реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, необхідно запровадити цілісну систему заходів, що охоплюватиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні й освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок із розв'язання соціальних, побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виваженого ставлення до своїх вчинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї та громаді. Отже, забезпечення такого механізму вимагає комплексного підходу, який можливо забезпечити за умови скоординованих дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема судів, органів прокуратури, підрозділів Національної поліції, органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби, організацій громадянського суспільства, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг. Така скоординованість дій можлива тільки за умови якісного інформаційного забезпечення органів публічної влади та підрозділів ювенальної превенції¹.

Основні документи, які складають працівники ЮП: протокол про адміністративне правопорушення; рапорт; пояснення, терміновий заборонний припис, обмежувальний припис; постанова про взяття на профілактичний облік дитини; повідомлення дитини, її батьків, інших законних представників про взяття дитини на профілактичний облік; постанова про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини.

¹ Блінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 8.

Ювенальна превенція активно взаємодіє зі службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді, органами прокуратури, освіти, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я відповідно до законодавства. У разі потреби термінового вилучення дитини із сім'ї, де батьки чи особи, що їх замінюють, жорстоко поведуться з нею, працівники ювенальної превенції спільно зі службами у справах неповнолітніх вирішують питання щодо подальшого влаштування дитини.

До електронних засобів, що містять інформацію загальну для всіх органів публічної адміністрації та громадян про діяльність таких органів, належать такі: Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів, Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдина база даних електронних адресів, номерів факсів, телефаксів суб'єктів владних повноважень, Національна система електронної взаємодії «Трембіта» тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» передбачено запровадження системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів відповідно до вимог ЄС.

Положення про електронну взаємодію державних електронних інформаційних ресурсів визначає загальні засади здійснення обміну електронними даними, крім інформації, що становить державну таємницю, між суб'єктами владних повноважень із державних електронних інформаційних ресурсів під час надання адміністративних послуг і здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань. Система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів призначена для автоматизації та технологічного забезпечення обміну електронними даними між суб'єктами владних повноважень з державних електронних інформаційних ресурсів під час надання адміністративних послуг та здійснення інших повноважень відповідно до покладених на них завдань шляхом використання сервіс-орієнтованої архітектури, що є інтерфейсами прикладного програмування доступу до державних електронних інформаційних ресурсів, побудованими згідно з єдиними вимогами, а також шляхом використання єдиних форматів, протоколів, довідників, шаблонів та класифікаторів.

Порядок організації електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів визначає механізм організації електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів¹. Для організації електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів суб'єкти владних повноважень використовують засоби програмного комплексу Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів. Державне агентство з питань електронного урядування створює за допомогою засобів програмного комплексу Національного реєстру особисті кабінети суб'єктів владних повноважень із розміщеними в них формами заявок постачальника й отримувача.

Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів ведеться з метою запровадження єдиної системи обліку електронних інформаційних ресурсів держави і формується з використанням новітніх досягнень у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій. Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів – це інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для реєстрації, обліку, накопичення, оброблення і зберігання відомостей про склад, зміст, розміщення, умови доступу до електронних інформаційних ресурсів та задоволення потреб юридичних і фізичних осіб в інформаційних послугах². До Національного реєстру включається інформація про державні електронні реєстри, кадастри, державні та інші обов'язкові класифікатори, а також інформаційні системи, які забезпечують їх функціонування та використовують інформацію з них. Замовником і утримувачем Національного реєстру є Державне агентство з питань електронного урядування. Створення, функціонування та вдосконалення ведення Національного реєстру забезпечується за рахунок бюджетних коштів, передбачених на цю мету Державному агентству з питань електронного урядування. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші юридичні особи публічного права користуються інформаційним фондом Національного реєстру безоплатно.

¹ Блінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 10.

² Там само. С. 11.

Працівники підрозділів ювенальної превенції використовують у своїй діяльності Єдину інформаційну систему МВС, про взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено ОПС. Підрозділи ювенальної превенції здійснюють профілактичний облік дітей, тобто комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота¹.

Із метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу ЮП заводить обліково-профілактичну справу (ОПС) та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, щодо яких поліцейські ЮП здійснюють профілактичну роботу, яка охоплює: проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід із дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць; проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини; відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень; життя інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України².

¹ Методичні матеріали з питання протидії домашньому насильству та жорстокому поведінню щодо дітей (на допомогу працівникам служб у справах дітей) / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, місцевого самоврядування, держ. п-в, уста-нов і орг.; Уклад. Ю. І. Олифіренко, О. М. Чередник : Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2018. 72 с. URL: https://sivertraining.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/METHOD_domashne-nasilstvo.doc (дата звернення: 13.02.2022).

² Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. Київ, 2020. 316 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/471033.pdf> (дата звернення: 13.02.2022).

За наявності підстав для взяття дитини на профілактичний облік поліцейський підрозділу ЮП у триденний строк виносить постанову про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи, яку затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП. ОПС реєструється в журналі реєстрації обліково-профілактичних справ дітей, взятих на профілактичний облік, який ведеться в електронній формі. ОПС містить: прізвище, ім'я, по батькові, дату народження дитини, адресу її проживання, а також документи, передбачені у пункті 6 Наказу МВС України від 19.12.2017 № 1044.

Під час заведення ОПС поліцейський підрозділу ЮП зобов'язаний повідомити дитину, її батьків чи інших законних представників про взяття дитини на профілактичний облік, провести ознайомлювальну бесіду і роз'яснити умови перебування на обліку в поліції, за результатами якої дитина та її батьки чи інші законні представники ставлять свій підпис у повідомленні.

Про взяття дитини на профілактичний облік і заведення ОПС поліцейський підрозділу ЮП письмово повідомляє відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а про дитину, узятую на профілактичний облік відповідно до підпунктів 5 або 7 пункту 2 Наказу МВС України від 19.12.2017 № 1044 – також відповідну службу у справах дітей¹.

До ОПС долучаються такі документи: постанова про взяття на профілактичний облік дитини та заведення ОПС; копія повідомлення дитини, її батьків, інших законних представників про взяття дитини на профілактичний облік; матеріали, що містять відомості про підстави взяття на профілактичний облік; характеристики з місця проживання, навчання або роботи дітей; копія повідомлення для відповідної служби у справах дітей про взяття дитини на про-

¹ Методичні матеріали з питання протидії домашньому насильству та жорстокому поведінню щодо дітей (на допомогу працівникам служб у справах дітей) / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, місцевого самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; уклад. Ю. І. Олифіренко, О. М. Чередник. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2018. 72 с. URL: https://sivertraining.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/METHOD_domashne-nasilstvo.doc (дата звернення: 13.02.2022).

філактичний облік; план заходів індивідуальної профілактики, до якого можуть вноситися корегування за умов зміни інформації про дитину; копія постанови про оголошення в розшук дитини, яка перебуває на профілактичному обліку, як такої, що безвісти зникла або переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду чи ухиляється від відбуття кримінального покарання; постановою про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи; інші документи щодо проведеної профілактичної роботи з дитиною та її результатів.

Ведення ОПС контролюють: начальник підрозділу превентивної діяльності територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП або його заступник – один раз на квартал; начальник підрозділу ЮП ГУНП – один раз на півроку. Профілактичний облік дітей із заведенням ОПС триває строком один рік з моменту взяття на облік, якщо інше не передбачено вироком суду, який набрав законної сили¹.

Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізації, передачі), знеособлення і знищення визначених цим Законом даних про випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі².

Реєстр ведеться з метою: 1) захисту життєво важливих інтересів постраждалих осіб, зокрема постраждалих дітей; 2) попередження повторних випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; 3) забезпечення здійснення заходів у сфері запобі-

¹ Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. кїв, 2020. 316 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/471033.pdf> (дата звернення: 13.02.2022).

² Білінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 8.

гання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; 4) надання комплексної та своєчасної допомоги постраждалим особам суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; 5) обліку випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; 6) координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі¹.

До Реєстру вносяться відомості (окремо за кожним випадком насильства) про: 1) працівника суб'єкта, що здійснює заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, або суб'єкта, що здійснює заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, який вніс відомості про випадок насильства до Реєстру або відкоригував їх (дата внесення; прізвище, ім'я, по батькові; посада; номер контактного телефону; найменування та адреса відповідного суб'єкта); 2) особу, яка повідомила про вчинення насильства (прізвище, ім'я, по батькові; число, місяць, рік народження; місце проживання; номер контактного телефону), за згодою, наданою у порядку, визначеному Законом України; 3) постраждалу особу (прізвище, ім'я, по батькові; число, місяць, рік народження; стать; громадянство; місце проживання; місце навчання та/або місце роботи; номер контактного телефону) – за згодою, наданою у порядку, визначеному Законом України; 4) кривдника (прізвище, ім'я, по батькові; число, місяць, рік народження; стать; громадянство; місце проживання; місце навчання та/або місце роботи; номер контактного телефону) та про характер відносин між кривдником і постраждалою особою, у тому числі відповідно до статті 3 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; 5) випадок домашнього насильства, насильства за ознакою статі (дата вчинення; місце вчинення; форма домашнього насильства; вид шкоди чи страждань, завданих внаслідок насильства за ознакою статі; короткий опис); 6) потреби постраждалої особи; 7) суб'єктів, що

¹ Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. Київ, 2020. 316 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/471033.pdf> (дата звернення 13.02.2022).

здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, або суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, у зв'язку з виявленням випадку насильства (найменування; повноваження; місцезнаходження та номер контактного телефону (крім спеціалізованих служб підтримки); 8) вичерпний перелік заходів, здійснених у зв'язку з виявленням випадку насильства, та їх результат¹.

Згода на внесення персональних даних про особу, яка повідомила про вчинення насильства, або про постраждалу особу, надається відповідною особою з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних». Персональні дані про особу, яка повідомила про вчинення насильства, зберігаються у Реєстрі протягом одного року з дня надходження відповідної інформації про вчинення насильства. Персональні дані про постраждалу особу зберігаються у Реєстрі протягом трьох років з дня вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі.

Персональні дані про кривдника зберігаються у Реєстрі:

- 1) у разі відсутності кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням домашнього насильства, насильства за ознакою статі або інших форм насильства стосовно постраждалої особи, рішення суду про застосування обмежувального припису або накладення адміністративного стягнення, вироку суду про визнання кривдника винуватим за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі або інших форм насильства стосовно постраждалої особи, що набрали законної сили, – протягом року з дня надходження відповідної інформації про вчинення насильства;
- 2) у разі виправдувального вироку суду, що набрав законної сили, – до часу набрання чинності відповідним рішенням суду;
- 3) у разі порушення кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням домашнього насильства чи насильства за ознакою статі або інших форм насильства стосовно постраждалої особи – протягом періоду розслідування кримінального провадження;
- 4) у разі ухвалення рішення суду, що набрало законної

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

сили, про застосування обмежувального припису або накладення адміністративного стягнення – протягом трьох років з дня набрання чинності відповідним рішенням суду; 5) у разі винесення вироку суду, що набрав законної сили, про визнання кривдника винуватим за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі або інших форм насильства стосовно постраждалої особи з відбуванням покарання – протягом десяти років з дня закінчення строку відбування покарання; 6) у разі винесення вироку суду, що набрав законної сили, про визнання кривдника винуватим за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі або інших форм насильства стосовно постраждалої особи без відбування покарання – протягом десяти років з дня набрання чинності відповідним рішенням суду.

Доступ до Реєстру надається працівникам уповноважених підрозділів органів Національної поліції України та працівникам служб у справах дітей – у частині випадків насильства, в яких кривдниками або потерпілими особами є діти. Доступ відповідних працівників до Реєстру здійснюється з використанням електронного цифрового підпису, сумісного з програмним забезпеченням цього Реєстру. Держателем Реєстру є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Адміністратором Реєстру є державне підприємство, визначене центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що належить до сфери його управління, здійснює заходи із створення, впровадження і супроводження програмного забезпечення Реєстру, відповідає за його технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист даних Реєстру, здійснює технічні і технологічні заходи з надання, блокування та анулювання доступу до Реєстру, організовує та проводить навчання щодо роботи з Реєстром¹.

Сукупність відомостей про фізичних осіб (персональні дані), що містяться в Реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом.

¹ Блінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 12.

Обробка цих відомостей здійснюється з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних». Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру визначається Кабінетом Міністрів України. Реєстр – автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, адаптування, зміни, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізації, передання), знеособлення і знищення визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» даних про випадки домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Держателем Реєстру є Мінсоцполітики. Адміністратором Реєстру є державне підприємство, визначене Мінсоцполітики, що належить до сфери його управління.

Реєстраторами Реєстру є працівники суб'єктів, зазначених у абзаці другому частини шостої статті 16 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема¹: 1) працівники уповноважених структурних підрозділів Мінсоцполітики; 2) уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі місцевих держадміністрацій та сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад; 3) уповноважені особи районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у місті (у разі їх утворення) рад, до функціональних обов'язків яких належить приймання та реєстрація заяв і повідомлень про вчинення насильства; 4) працівники уповноважених підрозділів органів Національної поліції; 5) працівники служб у справах дітей (у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти); 6) керівники та уповноважені працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді².

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

² Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF#n9> (дата звернення: 18.01.2022).

Користувачами Реєстру є особи, які мають право ознайомлюватися з даними, що містяться в Реєстрі, у тому числі працівники уповноважених підрозділів органів Національної поліції¹.

До запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі реєстрація заяв і повідомлень про насильство, внесення інформації про заходи, вжиті суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству, визначеними статтею 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до постраждалих осіб та кривдників, проводиться шляхом внесення відповідних відомостей до журналів реєстрації заяв (повідомлень) про вчинення насильства та узагальнення (зведення) даних журналів згідно з Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

Важливим сервісом є Електронна картка ІП «Пошук Дітей», що входить до Інформаційного порталу Національної поліції України. Цей сервіс створено для організації розсилання sms-повідомлень про зниклу дитину на мобільні телефони, які перебували у радіусі від 1000 до 3000 метрів від місця зникнення дитини на момент її зникнення.

30.08.2017 між Національною поліцією України та ПрАТ «Київстар» підписано Меморандум про співпрацю, відповідно до якого оператор телекомунікацій з метою розширення співробітництва щодо розшуку зниклих дітей у рамках проєкту «Пошук дітей» і підтримуючи основні напрями дій, зазначених у Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень та інших європейських конвенціях, ратифікованих Україною, здійснює розсилку громадськості коротких текстових sms-повідомлень про дітей, які безвісно зникли².

¹ Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF#n9> (дата звернення: 18.01.2022).

² Нацполіція і «Київстар» підписали меморандум про співпрацю у розшуку безвісти зниклих дітей. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=250232144&cat_id=244277212

Слідчий або уповноважена особа за його дорученням під час виїзду за кожним зареєстрованим фактом безвісного зникнення дитини після прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення з урахуванням обставин події зникнення дитини приймає рішення щодо надсилання громадськості коротких текстових sms-повідомлень про дитину, яка безвісно зникла. В такому разі отримує письмову заяву (додаток) від заявника про надання дозволу на повну обробку персональних даних зниклої дитини, зокрема дозвіл на передачу цих даних третім особам, та висвітлення їх у sms-повідомленнях, які надсилаються оператору телекомунікацій для оповіщення абонентів (далі – згода).

У письмовій згоді, яку підписує заявник, зазначаються такі обов'язкові для заповнення реквізити: повні анкетні дані заявника (прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, адреса реєстрації та проживання, контактний номер телефону); родинний зв'язок (інше відношення) заявника стосовно зниклої дитини; дані документа, що посвідчили особу заявника; анкетні дані зниклої дитини (прізвище, ім'я та по батькові, дата та місце народження, громадянство); час, дата (період) та місце (адреса) зникнення; роз'яснення заявникові його прав та обов'язків у межах проєкту «Пошук дітей» та посилання на інтернет-ресурс, на якому буде розміщуватися оголошення. Коротке текстове інтернет-посилання, що зазначається в кожному sms-повідомленні, погоджується з відповідним оператором телекомунікацій. Під ним оператором запрограмується адреса посилання на створену спільноту з розшуку дітей у соціальній мережі Фейсбук¹.

Розроблення веб-сторінок у рамках проєкту «Пошук дітей» здійснюється працівниками підрозділів ювенальної превенції ГУНП таким чином. У соціальній мережі Фейсбук створюється службовий акаунт переважно під ім'ям керівника або одного з працівників територіального підрозділу ювенальної превенції. Від цього акаунту (за його допомогою) створюється сторінка під назвою

¹ Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 14.06.2019 № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>

«Розшук дітей ГУНП у _____ області» для розміщення інформації про дітей, які розшуковуються виключно в регіоні та за сприянням операторів телекомунікацій (наразі це ПрАТ «Київстар»). Кожний територіальний підрозділ ювенальної превенції ГУНП реєструє та використовує свою окрему сторінку та її назву¹.

Адреса посилання за створеною сторінкою в розшуку дітей у соціальній мережі Фейсбук надається представникові оператора телекомунікацій для її подальшого програмування у коротке посилання (з метою зменшення тексту sms-повідомлення, яке надсилається громадянам). Зображення заставок сторінок з розшуку дітей є однаковими у всіх територіальних підрозділах ювенальної превенції ГУНП та погоджуються з підрозділом ювенальної превенції центрального органу управління поліції. Зареєстрований службовий акаунт та сторінка з розшуку дітей у соціальній мережі Фейсбук використовуються для наповнення працівниками територіальних підрозділів ювенальної превенції ГУНП та не є власними (приватними) сторінками будь-кого з працівників поліції. Після отримання слідчим або уповноваженою особою за його дорученням згоди та фотокарток дитини працівниками територіальних підрозділів ювенальної превенції ГУНП уживаються невідкладні заходи щодо розміщення на відповідній регіональній сторінці з розшуку дітей у соціальній мережі Фейсбук відомостей про зниклу дитину, її зображення та місце зникнення. Без отримання згоди дані про зниклу дитину в соціальній мережі Фейсбук не розміщуються².

У разі встановлення місце знаходження дитини та не скоєння стосовно неї злочину або правопорушення заголовок публікації змінюється на:

**«РОЗШУК ПРИПИНЕНО, ДИТИНА РОЗШУКАНА!
ЖЕРТВОЮ ЗЛОЧИНУ АБО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕ СТАЛА!»,**
в іншому випадку: **«РОЗШУК ПРИПИНЕНО, ДИТИНА
РОЗШУКАНА!».**

¹ Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 14.06.2019 № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>

² Там само.

В інформаційних даних сторінки з розшуку дітей у соціальній мережі Фейсбук зазначається така інформація: контактна інформація ГУНП (адреса, контактні телефонні номери, адреса відомчої інтернет-сторінки); опис сторінки: «Проект «Пошук дітей» – це інформаційна розсилка від оператора телекомунікацій, мета якої допомогти Національній поліції України в розшуку зниклих дітей. На запит Національної поліції України оператором телекомунікацій будуть надсилатися sms-повідомлення абонентам, які могли бути свідками зникнення і можуть повідомити поліції інформацію, що допоможе відшукати дитину»; посилання на інтернет-сторінки операторів телекомунікацій, які співпрацюють у межах проекту «Пошук дітей».

«Пошук дітей» – це інформаційна розсилка від Київстар, мета якої – допомогти Національній поліції України у розшуку зниклих дітей. На запит Національної поліції Київстар надсилатиме sms-повідомлення абонентам, які могли бути свідками зникнення і можуть повідомити правоохоронним органам інформацію, що могла б допомогти відшукати дитину.

Послуга працює так:

1. Київстар отримує від Національної поліції України запит на sms-розсилку, що містить інформацію про зниклу дитину та місце, де її бачили востаннє.

2. Київстар розсилає інформаційні sms на номери телефонів абонентів, які могли бути свідками зникнення, адже вони користувалися послугами зв'язку (телефонували, писали sms або користувалися мобільним інтернетом) у радіусі 1–3 км від місця події.

3. У тексті sms є інформація з прикметами зниклої дитини та посилання на сайт МВС з її фотокарткою.

4. Ті абоненти, які володіють інформацією стосовно дитини, можуть допомогти у пошуках, зателефонувавши на номер 102¹.

Усі операції з відбору номерів мобільних телефонів здійснюють інтелектуальні автоматичні ІТ-системи, дотримуючись усіх

¹ Інформаційні технології : навч. підручник / В. Б. Вишня, К. Ю. Ісмаїлов, І. В. Краснобрижій, С. О. Прокопов, Е. В. Рижков. Дніпро : ДДУВС, 2020. 418 с.

вимог щодо повної конфіденційності процесів моніторингу й інформації про абонентів¹.

Послуга «Пошук дітей» доступна всім абонентам Київстар, а керування нею здійснюється на таких умовах:

- перше підключення здійснюється автоматично;
- для відключення, повторного підключення або перевірки статусу послуги необхідно зателефонувати за номером 477*102;
- плата за підключення та використання послуги, а також дзвінки на номери 102 та 477*102 не стягується².

5.5. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей

Збільшення кількості злочинів, учинених дітьми або проти дітей, різноманітні вияви насильства, агресії, жорстокості, булінгу, поява суїцидальних груп, інші девіації в дитячому середовищі набули недавніми роками масового характеру та привернули увагу громадянського суспільства, педагогів, психологів, соціальних працівників, правоохоронців.

Орієнтованість нашої країни на світові стандарти захисту прав і свобод людини актуалізує необхідність змінити державну політику стосовно дитячої злочинності та виявів насильства в дитячому середовищі³.

¹ Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 14.06.2019 № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>

² Там само.

³ Спринчук С. В. Особливості професійної підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 128.

Із цього приводу В. Оржеховська та С. Кириленко зазначають, що динаміка збільшення протягом останнього десятиліття кількості молодих людей з девіантною поведінкою, а також урізноманітнення форм девіацій не лише засвідчують складність, глибину, полімотивованість цієї проблеми, а й підтверджують неефективність здійснюваних превентивних заходів і недосконалість науково-методичного забезпечення превентивного виховання дітей різних вікових періодів¹.

Актуальним завданням сучасного етапу реформування правоохоронних органів, на думку О. Дручек, є переформування органів й установ, що займаються питаннями захисту прав дітей, та вдосконалення організаційно-правових засад їхньої діяльності. До таких інституцій, зокрема, належить Національна поліція України, підрозділи якої наділені загальною і спеціальною компетенцією в зазначеній сфері. Зміна функцій та завдань Національної поліції України щодо забезпечення прав дитини привертає посилену увагу до питання оптимального поєднання форм і методів її правоохоронної діяльності².

Водночас Д. Швець зазначає, що сучасні методи й підходи до діяльності відповідних органів і підрозділів поліції потребують оновлення, позаяк саме від них безпосередньо залежать здоров'я, безпека й навіть життя дітей, які опинилися в складній життєвій ситуації³. Для виконання поставлених перед підрозділами ювенальної превенції завдань вважаємо за доцільне вдосконалити систему професійної підготовки щодо посилення психологічної складової, тому що особливості ювенальної превенції як діяльності

¹ Концепція превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти України : проєкт для обговорення / розробл. В. М. Оржеховська, С. В. Кириленко. 23 с. URL: http://fz-09.at.ua/Vuhovna/proekt_konsepsiyi_preventivnogo_vihovannyi.doc

² Дручек О. М. Правоохоронна діяльність Національної поліції щодо забезпечення прав і свобод дитини: основні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 7–12.

³ Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 29–31.

вимагають від персоналу і розвинених особистісних якостей, і використання ґрунтовних психологічних знань¹.

Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, основними завданнями підрозділів ювенальної превенції є: 1) профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 2) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики; 3) участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; 4) вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; 5) вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; 6) провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти². Зважаючи на наведені завдання, можна дійти висновку про доцільність виокремлення таких функцій підрозділів ювенальної превенції, як охоронна, відновна, реабілітаційна, функція примирення.

Характерною особливістю реалізації підрозділами ювенальної превенції своїх функцій є віковий ценз суб'єктів: малолітні та неповнолітні, тобто особи віком до 18 років. Це вимагає від інспекторів ювенальної превенції застосування специфічних форм взаємодії з такими особами з урахуванням їх емоційної, фізіологічної та соціальної незрілості, використання різноманітних психологічних методик. З огляду на це важливого значення набуває оновлення

¹ Спринчук С. В. Особливості професійної підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 129.

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (дата звернення: 22.02.2022).

наєвних підходів до підготовки фахівців підрозділів ювенальної превенції¹.

На думку Є. Зеленського, діяльність працівників ювенальної превенції Національної поліції України в умовах реформування МВС України недооцінюють, на що негативно позначилися такі чинники: ліквідація відділів кримінальної міліції у справах дітей, скорочення штатних посад відділів ювенальної превенції, відсутність прогресивного реального розвитку на пряму запобігання вчиненню правопорушень дітьми, обмеженість технічних можливостей ювенального інспектора, відсутність приміщень для окремого утримання дітей і дорослих осіб тощо. Хоча саме дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини, забезпечення можливостей спілкування з дитиною досвідчених поліцейських, застосування світових методик роботи з дітьми є одним зі свідчень розвинутості та цивілізованості держави².

Із цього приводу І. В. Іщенко зазначив, що нині можна констатувати певний прогрес в організації діяльності підрозділів ювенальної превенції (порівняно з колишніми підрозділами кримінальної міліції у справах дітей), який простежується в посиленні компонента захисту прав дітей, передусім тих, які перебувають у складній життєвій ситуації та конфлікті із законом.

В арсеналі поліції з'явилися такі нові організаційні форми ювенальної превенції:

- а) експериментальна модель співпраці закладів освіти й поліції «Шкільний офіцер поліції»;
- б) спільна соціальна послуга «Пошук дітей»;
- в) система «Поліна».

Поширеним стало формування та використання в системі ювенально-превентивних заходів баз (банків) даних, що належать

¹ Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 30.

² Зеленський Є. С. Пріоритетні напрями вдосконалення запобігання поліцейськими вчиненню адміністративних правопорушень дітьми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 16.

до єдиної інформаційної системи МВС України, а також вебсайтів і соціальних мереж інтернету¹.

Специфіка роботи працівників ювенальної превенції полягає в тому, що вони витрачають забагато часу на надання консультацій із питань законодавства всім учасникам освітнього процесу й на виконання правоосвітньої діяльності, а отже, опиняються на значній правовій та психологічній дистанції від нагальних проблем і складних життєвих ситуацій дітей. Тому в неповнолітніх формуються неправильні стереотипи стосовно правоохоронців. Водночас потрібно навести й позитивні зрушення: дедалі частіше працівники підрозділів ювенальної превенції вдаються до вирішення юридичних конфліктів за участю дітей засобами, запропонованими дієвими програмами відновного правосуддя, застосовують методичку опитування та допиту «Зелена кімната», беруть участь у шкільних програмах примирення, активно взаємодіють з учителями та шкільними психологами, іншими фахівцями служб для дітей і молоді тощо. Недавніми роками, зазначає Є. Пліско, актуальним є поєднання органів ювенальної юстиції та державних служб соціальної допомоги неповнолітнім в один державний соціально-правовий інститут².

На переконання Г. Карпеченкової, формування спеціалізованої ювенальної компетентності – актуальне питання під час підготовки майбутніх працівників поліції превентивної діяльності, результатом діяльності яких буде і посилення довіри до поліції, виховання правосвідомого покоління молоді, і зниження рівня дитячої злочинності, зокрема рецидивної³. Дослідниця зазначає, що працівнику ювенальної превенції дуже важливим є використання знань широкого кола наук: усіх юридичних дисциплін, зокрема ювенального права, фізіології та патофізіології, вікової психології, психофі-

¹ Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 98. DOI: 10.32366/2523-4269-2018-64-3-94-99.

² Пліско Є. Зв'язок ювенальної юстиції з сучасною соціально-педагогічною роботою із неповнолітніми правопорушниками. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.158317>.

³ Карпеченкова Г. В. Особливості діяльності поліції ювенальної превенції. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 79–82.

зіології, соціології. Авторка дійшла висновку щодо необхідності мультидисциплінарної підготовки кадрів для підрозділів ювенальної превенції у відомчих закладах вищої освіти України.

Ми поділяємо думку Д. Швеця, який вважає, що в межах підготовки та підвищення кваліфікації працівників підрозділів ювенальної превенції увагу слід зосередити на вивченні таких питань, як розроблення дієвого алгоритму спільних дій дільничних офіцерів поліції, слідчих, працівників підрозділів ювенальної превенції та інших поліцейських служб; налагодження чіткої взаємодії поліції з учителями, психологами, соціальними працівниками; активізація участі органів Національної поліції України в програмах Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ); ознайомлення зі світовими методиками роботи з дітьми і працівників поліції, і представників громадських організацій, окремих волонтерів. Це дасть змогу працівникам підрозділів превенції розробляти ефективні цільові превентивні заходи, що мають попередити факти загибелі дітей, насильства стосовно них, утечі з дому та злочинів у дитячому середовищі¹.

Ми цілком поділяємо думку О. Давидової, яка зазначає, що у своїй професійній діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції мають вирішувати низку питань, що потребує високопрофесійної психологічної підготовки, а саме: урахування психологічних і фізіологічних особливостей розвитку дитини під час проведення її опитування та допиту, здійснення індивідуально-профілактичної роботи з дітьми, схильними до вчинення правопорушень, і такими, які перебувають на профілактичних обліках у поліції. Очевидно, що діти, які є об'єктом професійного спілкування працівників підрозділів ювенальної превенції, часто мають травматичний досвід, що спричиняє складність встановлення з ними психологічного контакту. Основоположним у налагодженні контакту з такими дітьми є позитивний емоційний фон, створення ситуації безпеки, безумовного прийняття, довіри й відкритості.

¹ Швец Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 29.

Саме зміна емоційного досвіду дитини завдяки появі в її житті принципово інших відносин – доброзичливих, позитивних, приймаючих – забезпечує можливість корекції вихідної негативної моделі світу¹.

На необхідності підвищення якості підготовки фахівців для підрозділів ювенальної превенції акцентує І. Іщенко. Це можливо реалізувати, включивши до навчальних планів окремої дисципліни «Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції»². Вчені А. Ревть, І. Гриник вважають за доцільне підвищення кваліфікації для фахівців, що працюють у сфері захисту дітей і профілактики насильства³.

На думку С. В. Спринчук, варто впроваджувати в практику професійної психологічної підготовки спеціалізовані тренінгові програми, спрямовані на підвищення професійної майстерності працівників підрозділів ювенальної превенції:

- тренінги, спрямовані на підвищення стресостійкості та попередження професійної деформації;
- тренінги ефективної комунікації та толерантності;
- тренінги адекватного своєчасного втручання в ситуацію психологічного насильства;
- тренінг роботи з поліпшення психологічного клімату в колективі школярів, підвищення соціального статусу особи;
- тренінги ненасильницького спілкування;
- тренінги креативності;
- подолання внутрішньої ізоляції, формування в дітей здатності бачити та розуміти інших, таких якостей, як емпатія та довіра, виховання доброзичливого ставлення до однолітків;

¹ Давидова О. В. Психологічні особливості спілкування поліцейських ювенальної превенції з дітьми різного віку. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Кривий Ріг, 7 лют. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 207–210.

² Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 95. DOI: 10.32366/2523-4269-2018-64-3-94-99.

³ Ревть А., Гриник І. Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики насильства щодо дітей. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.158316>.

- тренінг навчання прийомів ефективного конструктивного реагування в конфліктних ситуаціях;
- тренінг визначення способів саморегуляції, вміння володіти собою, опанування конструктивними формами виявів агресії;
- навчання прийомам психологічної самопомоги, прийнятним способам вираження гніву;
- соціально-психологічні тренінги з побудови ефективного спілкування з батьками, призначені реалізовувати потенціал сімейного виховання в попередженні та подоланні насильства щодо підлітків через підвищення рівня педагогічної культури батьків;
- тренінг формування та усвідомлення позитивної Я-концепції дорослих, виховання без насилля;
- тренінги з програм здорового способу життя родини;
- тренінги з підготовки до співпраці з відповідними фахівцями, які працюють з підлітками, – учителями, соціальними педагогами, шкільним адміністративним персоналом;
- тренінги для роботи з підлітками: з розширення їхнього соціального досвіду, формування життєвих навичок із захисту прав та інтересів у різних формах самоврядування тощо.

Використовувати можливості дистанційної освіти, зокрема різноманітні психологічні дисципліни та курси, які пропонують заклади вищої освіти різних форм власності з метою забезпечення професійного становлення, підвищення рівня професійної майстерності та самореалізації.

На наш погляд, такі тренінгові заняття допоможуть працівникам підрозділів ювенальної превенції активно впроваджувати технології та програми ефективної взаємодії за схемою «ювенальна превенція – школа – батьки – діти» для запобігання порушенню прав і свобод дітей¹.

Слід зазначити, що нині зроблено низку кроків у цьому напрямі, зокрема розроблено необхідні організаційно-управлінські документи та запроваджено за погодженням із Міністерством освіти і науки України у навчальні програми та плани відповідних

¹ Спринчук С. В. Особливості професійної підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 132.

навчальних дисциплін для всіх форм навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання модулі тематики «Забезпечення прав дитини». Також узято участь у розробленні варіативної частини проєкту навчального плану підготовки працівників поліції, зокрема на тему «Забезпечення прав дитини».

Із метою підвищення фахової підготовки кадрів ДПД Національною поліцією України та Міжнародною програмою підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування Департаменту юстиції США (ICITAP) організовано навчання окремих категорій поліцейських.

Програма підвищення кваліфікації складається з нормативної та варіативної частин та передбачає курс теоретичних і практичних занять, у тому числі з тематики «Попередження насильства в сім'ї», «Права людини», «Толерантність і недискримінація у роботі поліцейського», «Ефективна комунікація» тощо.

Водночас типовими навчально-тематичними планами підвищення кваліфікації працівників поліції передбачено обов'язкове вивчення тематики з питань кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, зокрема з питань «Робота працівника поліції щодо захисту прав та законних інтересів дітей», «Особливості розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених неповнолітніми та відносно неповнолітніх», «Затримання та тримання під вартою неповнолітнього» та «Діти як жертви торгівлі людьми». Водночас протягом 2017–2019 років проведено підвищення кваліфікації поліцейських підрозділів ювенальної превенції на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку працівників поліції.

Варто зазначити, що в рамках підготовки та підвищення кваліфікації працівників підрозділів ювенальної превенції необхідно особливу увагу приділяти вивченню таких питань: вироблення дієвого алгоритму спільних дій дільничних офіцерів поліції, слідчих, працівників підрозділів ювенальної превенції та інших поліцейських служб; налагодження чіткої взаємодії поліції з учителями, психологами, соціальними працівниками; активізація участі органів Національної поліції України у програмах ЮНІСЕФ (Дитячого фонду ООН); ознайомлення зі світовими методиками роботи з дітьми і працівників поліції, і представників громадських організацій

та окремих волонтерів. У результаті це дасть змогу працівникам підрозділів превенції розробляти ефективні цільові превентивні заходи, покликані попередити факти загибелі дітей, насильства стосовно них, втечі з дому та злочинів у дитячому середовищі.

Важливим напрямом удосконалення роботи інспекторів ювенальної превенції є взаємодія із закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Основним завданням такої взаємодії має бути вплив на свідомість дітей, формування правомірної моделі поведінки, здійснення правової освіти дітей¹.

Така взаємодія має відбуватися шляхом проведення інформаційних зустрічей із дітьми в дитячих навчальних закладах, під час яких мають розглядатися такі питання: «Дитина та поліція. Знайомство з роботою поліцейських», «Наслідки вчинення правопорушення», «Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх», «Як запобігти домашньому насильству», «Захист від булінгу. Причини та шляхи запобігання жорсткому поводженню в дитячому середовищі», «Формування негативного ставлення до згубних звичок, які викликають залежність: тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків», «Подбай про безпеку та захисти себе від негативних ситуацій: «дитина і незнайомиць», «дитина заблукала (загубилася)», «дитина сама вдома», «Попередження дитячого травматизму: на дорозі, на воді, на будівельних об'єктах, з підозрілими предметами», «Кібербезпека», «Як захистити себе в Інтернет-просторі від небезпечних тенденцій: квести, екстремальні розваги, екстрім-селфі, зацепінг». Під час проведення наведених занять потрібно давати практичні поради щодо уникнення правопорушень і вчинених дітьми, і щодо дітей із використанням реальних прикладів, засобів наочності, в інтерактивному форматі. Це дасть змогу порушити такі важливі теми, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія насильству в сім'ї, булінгу тощо.

¹ Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 30.

Підсумовуючи викладене, варто наголосити на важливості налагодження відкритого продуктивного діалогу учнів із працівниками поліції під час обговорення важливих правових проблем та формування їхньої правосвідомої поведінки і у школі, і поза нею¹.

5.6. Взаємодія правоохоронних органів України та ЄС у сфері ювенальної превенції

Сфера захисту та забезпечення прав і свобод людини та громадянина, регулювання та забезпечення публічного порядку тощо є важливими для розвитку та вдосконалення діяльності правоохоронних органів. Бесіди з дітьми, різні вебінари, тренінги спрямовані на попередження та профілактику вчинення правопорушень².

Важливими є налагодження роботи і співпраця між органами поліції України та Європейського Союзу для забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина тощо.

Варто зауважити, що визначення захисту й окреслення прав дитини є важливими під час з'ясування механізму й аспектів правового статусу неповнолітнього в суспільстві, наукових поглядів на систему конституційного, міжнародного права. Вивчення прав і проблем дитини свідчить про те, що проблемні аспекти неповнолітніх зовсім не аналізувалися на правовому рівні, зокрема міжнародному. Це поняття вивчалось тільки всередині країни, її внутрішніми законами й нормами, і розглядалося у двох блоках: регіональному та вітчизняному. На законодавчому рівні, що вивчає

¹ Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 31.

² Панова О. О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 191.

напрями співпраці України та ЄС, важливим є прийняття 2014 року Угоди про асоціацію між нашою державою та Європейським Союзом¹.

Проблемним аспектам і напрямам співпраці у галузі юстиції, забезпеченню свободи та безпеки присвячений Розділ III цієї Угоди. В наведеному документі затверджено основні положення співпраці сторін. Головними є пріоритет верховенства права й удосконалення та врегулювання положень відповідних інституцій, а саме: у сфері діяльності поліції та встановлення правосуддя, зміцнення судової системи, забезпечення її самостійності. Співпраця у галузях юстиції, свободи та безпеки здійснюється на основі загальних принципів поваги та забезпечення прав людини й основоположних свобод, насамперед прав дітей².

Варто виокремити види співпраці органів поліції та інститутів ЄС у сфері ювенальної превенції, поділивши їх за певними ознаками, а саме за: дією функцій сторін у публічному адмініструванні³; визначенням завдань і напрямів роботи, які вирішують сторони під час співпраці; критерієм органів співпраці. Широкий спектр видів взаємодії правоохоронних органів з інституціями Європейського Союзу обґрунтувати та визначити складно, тому, на нашу думку, варто їх об'єднати в такі основні групи: двостороння співпраця і здійснення роботи щодо боротьби з проступками, які скоюються неповнолітніми; обговорення та вивчення алгоритму заходів щодо напрямів боротьби з правопорушеннями превентивного характеру та виду; співпраця та взаємодія наших органів поліції з європейськими правоохоронними інститутами (консультативні дорадчі органи, вебінари, тренінги тощо); підтримка міжнародних організацій працівників поліції в проведенні заходів щодо боротьби

¹ Панова О. О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 192.

² Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії: офіц. сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/justice/cooperation> (дата звернення: 20.03.2019).

³ Адміністративна діяльність : навч. посіб. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаєнов та ін. Київ : Правова єдність, 2009. С. 369.

з проступками; напрями організації та спеціального навчання осіб, які хочуть помагати поліції та виконувати певні завдання¹.

На цьому етапі роботи розглянемо детально й проаналізуємо форми співпраці органів поліції та органів ЄС. Варто зазначити, що одне з головних місць з-поміж інших завдань і напрямів роботи посідає взаємодія, розвиток та вдосконалення заходів, спрямованих на профілактику проступків. Саме до найбільш ефективних і дієвих заходів варто включити сферу роботи щодо вивчення різних факторів та причин, які впливають на заходи щодо боротьби з проступками, їх аналіз, вивчення та аргументування щодо цих заходів для більш ефективних профілактичних напрямів роботи; систематизацію та підготовку планів правоохоронної діяльності тощо. Взаємна організація спільних заходів і дій указана в різних організаційних документах: планах, рішеннях, протоколах. Але також використовують і усні домовленості й угоди щодо організації застосування поліцейських функцій. У ході організації та виконання заходів щодо спільної співпраці в сфері попередження провипоршень, по-перше, аналізується та вивчається оперативна обстановка; по-друге, організовуються напрями роботи з припинення правопорушень; по-третє, по факту виділяються в їх розпорядженні сили і засоби; по-четверте, в ході цих заходів організовується робота, яка пов'язана з обміном позитивним досвідом².

Ефективна організація та планування сприяє досягненню мети і завдань правоохоронної діяльності, акцентуючи на найвагоміші проблемні питання ювенальної превенції. Важливими є ефективна аналітична робота і ґрунтовний аналіз криміногенної ситуації. Роботи щодо планів мають включати особливо вагомні проблемні питання, які стосуються превентивних дій і заходів, спрямованих на боротьбу з правопорушеннями, що належать до ювенальної превенції, з вивченням спільних інтересів органів поліції та інституцій

¹ Ковалів М. В. *Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична.* 2011. Вип. 2. С. 182.

² Панова О. О. *Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. Сучасна європейська поліцейська та можливості її використання в діяльності Національної поліції України.* Харків, 2019. С. 192.

ЄС; мати характерні ознаки та містити у планах, які заходи мають бути реалізованими, виконавців, терміни виконання тощо¹.

Варто зауважити на структурний підрозділ, який виконує правоохоронну функцію в Європейському Союзі, а саме Європол. Співпраця МВС України з Європолом передбачена Законом України від 12.07.2017 р. № 2129-VIII «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво». З метою здійснення та виконання положень Угоди про асоціацію України і ЄС у галузі реалізації та виконання спільної стратегії протидії злочинності наказом МВС України від 29.11.2018 № 968 затверджено Інструкцію про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, в якій описано взаємодію з Європолом^{2; 3}. Саме ця Інструкція регулює порядок направлення працівників Національної поліції України до Генерального секретаріату Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Стратегічними напрямами взаємодії у цей період є:

– регулювання та визначення послуг з оперативної підтримки в роботі органів поліції;

– ефективне поліпшення оперативних заходів органів поліції в Європейському Союзі⁴. Треба зауважити на нові заходи протидії правопорушенням і не зупинятися на фактичних організаційно-правових формах ювенально-превентивної роботи, а вивчати й удо-

¹ Ковалів М. В. *Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична.* 2011. Вип. 2. С. 182–183.

² Про затвердження Інструкції про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 29.11.2018 № 968. *База даних «Законодавство України».* Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-18>

³ Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво: Закон України від 05.10.2010 № 2576-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 6. Ст. 48.

⁴ Сірант М. М. *Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Юридичні науки. 2016. № 850. С. 357.

сконалювати роботу поліції, беручи до уваги досвід розвинутих країн Європи і Північної Америки¹.

Вивчення напрямів роботи поліції у сфері ювенальної превенції варто показати з опису (варіантах спеціалізації) підрозділів, які задіяні у роботі та вивченні організації напрямів ювенальної превенції та вивченні особливостей їх діяльності у системі поліцейських підрозділів та інших органів публічної влади.

Стосовно досвіду Франції, то завдання з превентивної роботи із дітьми виконують спеціалісти з превенції злочинності серед дітей, тобто у цій країні є підрозділи французької жандармерії спеціалізованого напрямку. Структуру цих підрозділів складає персонал (від 5 до 7 жандармів), що має спеціальні принципи комунікативного підходу до дітей. Такі служби займаються профілактикою ювенальної злочинності й наданням підтримки дітям, які є потерпілими від наслідків проступку або опинилися у складній життєвій ситуації. Спеціалісти таких бригад самостійно, або співпрацюючи з іншими підрозділами у відносинах із дітьми, взаємодіють із соціальним працівником відомчої жандармерії групи «Gard» та лікарями-психологами судово-медичної служби поліції. Жандарми цих бригад взаємодіють із соціальними службами району, вчителями та адміністрацією закладів освіти, батьками, втручаються у фактичні події з приводу вчинення насильства у школах, родинах; роз'яснюють фактори небезпеки комунікаційних технологій (GSM, інтернет, соціальні мережі), розпиття алкоголю, вживання наркотиків, вчинення розбою, грабежів; повадять бесіди й анкетування з дітьми, які вчинили правопорушення, або потерпілими, свідками, відбираються пояснення про провадження, дають поради. Підрозділи з попередження злочинності серед неповнолітніх є атиповими підрозділами жандармерії (у напрямах роботи інших бригад або відділів переважають примусові заходи), основний пріоритет яких полягає в тому, щоб бути більш толерантними та чуйними до дітей, надавати їм допомогу. Варто відмітити осіб із певними знаннями, людей-професіоналів, які допомагають батькам, що є в певних ситуаціях безпорадними. Як висновок, можна аргументувати, що

¹ Веселов М., Іщенко І. Міжнародна практика діяльності поліції у сфері ювенальної превенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 12.

розглянута система організації та напрями роботи підрозділів поліції є дещо схожою до сучасного українського варіанту підрозділів ювенальної превенції.

У Швейцарії (на прикладі м. Цюріха) в поліції діє спеціалізована служба, яка вживає заходів для боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх. Ця служба використовує не лише репресивні способи, а й превентивні заходи.

Підрозділи поліції м. Цюріха у справах неповнолітніх відповідають за здійснення слідчих дій стосовно підлітків віком до 18 років, які скоїли правопорушення, щоправда, лише в тяжких і резонансних провадженнях. Простими складами правопорушень, як ми бачимо, займаються звичайні органи поліції. Також варто вказати, що до сфери завдань служби поліції у справах неповнолітніх належить робота з неповнолітніми та вивчення певних звітів й інформації. Всі відомості, де підозрюваними у скоєнні злочину є неповнолітні особи, потрапляють до спеціальних органів саме через службу в справах неповнолітніх. Із-поміж завдань служби поліції у справах неповнолітніх також є розшук дітей, які втекли або зникли. Якщо з інформації та повідомлень громадян або інших підрозділів поліції стає відомо про загрозу життю та здоров'ю дитини, саме ця служба одразу надсилає так зване «повідомлення про загрозу» конкретним соціальним службам. Окрім цих напрямів, служба поліції у справах неповнолітніх здійснює і превентивну роботу. Саме ці підрозділи провадять і негласні дії (у цивільному одязі) з патрулювання вулиць міста після 18.00 год. Головним напрямом превентивних заходів поліції є робота з населенням.

У поліції Угорщини не створено спеціалізованих відділів ювенальної превенції на кшталт Франції чи Швейцарії. Напрями роботи щодо захисту дітей і молоді, запобігання домашньому насильству, вияву проявів агресії в школі, підтримки потерпілих, компенсації, яка містить допомогу психолога, запобігання наркоманії, покладені на служби профілактики злочинності, що включають у систему директоратів кримінальної поліції штабів поліції округів (медьє) Угорщини. Підрозділи превенції правопорушень серед своїх напрямів роботи активно співпрацюють із місцевим урядом окружної ради, що ефективно піднімає напрями роботи стосовно превенції. Мета їхньої служби полягає в тому, щоб запобігти наслідкам, від яких страждає певна категорія населення, запобігти

нещасним випадкам незалежно від віку, матеріального становища, расової та етнічної належності тощо. Вони чималу увагу в своїй роботі приділяють саме такій віковій категорії, як діти і молодь. Вони вживають таких заходів, як виступи з лекціями, бесіди, анкетування, зустрічі з дитячими колективами у навчальних закладах, санаторіях, таборах відпочинку тощо¹.

До найголовніших завдань поліції Швеції належать протидія і запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Досудове розслідування та аналіз справ щодо ювенальних злочинів і допит дітей проводять спеціально підготовлені правоохоронні органи. Важливим елементом діяльності поліції Швеції є попередження злочинності, і найголовніше – застосовується організація роботи поліції. Саме в такій послідовності алгоритму дій поліцейські підрозділи застосовують різноманітні способи: патрулювання в районах із підвищеною криміногенною обстановкою, де неповнолітні збираються і можуть вчиняти правопорушення; зупинення вживання неповнолітніми алкоголю. Головною складовою профілактичної роботи поліції є робота із соціальними службами, школами та громадськими організаціями.

Проблемні питання у Польщі щодо здійснення ювенальної превенції вирішуються Управлінням профілактики, з-поміж напрямів роботи яких є: 1) утворення стандартів у сфері діяльності, а саме вирішення проблем серед неповнолітніх; організація напрямів роботи, що застосовуються під час насильницьких дій у сім'ї, застосовуючи систему «синіх карток»; 2) контроль за роботою органів поліції у сфері напрямів, які скеровані на запобігання та зменшення низької якості моральних цінностей і правопорушень серед дітей та молоді². Саме у відділах поліції району (на прикладі Штабу поліції воєводства в Кракові) є департамент превенції, до

¹ Веселов М., Іщенко І. Міжнародна практика діяльності поліції у сфері ювенальної превенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 13.

² Decyzja Dyrektora Biura Prewencji Komendy Głównej Policji № 2 z dnia 18.04.2016 r. w sprawie szczegółowej struktury organizacyjnej i schematu organizacyjnego Biura Prewencji Komendy Głównej Policji, zadan dyrektora oraz katalogu zadan komörek organizacyjnych. URL: <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/struktura-organizacyjn/22759,STRUKTURAORGANIZACYJNA-KOMENDY-GLOWNEJ-POLICJI.html>

системи напрямів завдань якого можна віднести: узагальнення та нагляд за організацію виконання завдань у галузі протидії насильству в сім'ї та застосування системи «синіх карток»; координація, контроль за виконанням завдань організаціями, і саме їхні напрями роботи спеціалізовані у справах дітей та молоді; узагальнення фактів та явища, які потребують вивчення справ про дітей і підлітків, а також можна включити вивчення та впровадження програм боротьби з такими фактами.

Потрібно звернути увагу на вивчення практики зарубіжних країн у сфері ювенальної превенції, де важливим є узагальнення ознак у понятті та забезпеченні засад ювенальної політики, функцій відділів правоохоронних органів ювенальної превенції, напрямів організації та виконання цих повноважень, способів здійснення профілактичної діяльності¹.

До головних елементів алгоритму дій органів поліції належать превенція ювенальної деліктності, охорона дитини від агресії та насильницьких дій, регулювання та забезпечення певного піклування, запобігання безпритульності, розшук зниклих дітей, здійснення провадження (небезпечних дій), що були вчинені дітьми. Узагальнивши міжнародну сферу діяльності підрозділів поліції різних країн у сфері ювенальної превенції, можна зробити висновок, що єдиної систематизованої системи не існує².

Узагальнивши певні напрями співпраці правоохоронних органів з ЄС, можна зробити такі висновки:

– реальні події, які нині відбуваються, показують на недостатню ефективність нормативно-правових підстав захисту та підтримки прав, честі і гідності дитини, які містяться у положеннях міжнародного права, що свідчить про недостатню вивченість певного питання органів публічного адміністрування;

– співпраця органів поліції з ЄС має відбутися на певних стадіях в умовах глобалізації, а саме: світовому, державному-внутрішньому (робота і заходи визначаються кордонами), районному й місцевому.

¹ Веселов М., Іщенко І. Міжнародна практика діяльності поліції у сфері ювенальної превенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 14.

² Там само. С. 16.

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

6.1. Заходи загальної профілактики адміністративних правопорушень, учинених дітьми

Варто наголосити, що підрозділи правоохоронних органів у сфері забезпечення та захисту прав і свобод дітей в Україні працюють із часу проголошення незалежності нашою державою. Найголовнішими завданнями та функціями підрозділів ювенальної превенції є попередження, профілактика й розкриття правопорушень, які вчиняються дітьми. Періодичних видань і наукових праць, присвячених цій темі, є чимало. Тому, на нашу думку, питання захисту та забезпечення прав дітей мають бути проаналізовані й всебічно вивчені. Наша держава постійно розвивається в законодавчому напрямі світової інтеграції. Тому, обравши курс на євроінтеграцію, її обов'язком є забезпечення якісного функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини й громадянина. З огляду на це важливим є вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з оновленими завданнями та напрямками організації їхньої роботи. Підрозділи ювенальної превенції є одним із суб'єктів адміністративної діяльності, який забезпечує громадський порядок і безпеку¹.

¹ Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 244.

Саме для вивчення та узагальнення сутності поняття «адміністративна діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» необхідно з'ясувати особливості здійснення і напрями організації її роботи.

Як зазначено в законодавстві, основними завданнями підрозділів ювенальної превенції, згідно з п. 1 р. II «Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», є: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей¹.

Законодавець описує головні завдання підрозділів ювенальної превенції, якими є профілактика правопорушень, захист, забезпечення прав та інтересів дитини.

Зміст роботи підрозділів ювенальної поліції залежить від того, що об'єктом сфери діяльності є спеціальний суб'єкт – малолітні та неповнолітні, тобто особи, які не мають 18-ти років. Однією з особливостей співпраці поліцейського з неповнолітніми

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

є врахування їхньої емоційної, фізіологічної та соціальної незрілості¹.

В. Оржеховська зазначає, що правопорушення, скоєні неповнолітніми, – це небезпечні соціальні явища, тому що вони негативно впливають на формування особистості; завдають значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина з тих осіб, які відбули покарання, можуть повернутися до нормального суспільного життя); відіграють неабияку роль у створенні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів починають свій злочинний шлях, будучи дітьми)².

Дуже важливими є аспекти роботи, спрямовані на попередження вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень такими особами, як діти. Індивідуальні профілактичні заходи, які вживають підрозділи ювенальної превенції, – ознайомлювальні, попереджувальні й виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, анкетування, навчання або роботи (1 раз на місяць); пізнавальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою виявлення та усунення причин і умов, які призвели до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; узагальнення та складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі аналізу документів і матеріалів справи та характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини; а також приїзд до дитини за місцем її проживання для з'ясування умов проживання, а також вивчення та в'яснення причин і умов, що призводять до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень; інші профілактичні заходи, які передбачені в НПА³.

Види адміністративної діяльності підрозділів ювенальної превенції умовно поділяється на два види: зовнішню та внутрішню.

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Оржеховська В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : ВІАН, 1996. 351 с.

³ Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 245.

Сфера внутрішня – регулювання та забезпечення діяльності, що сприяє якійсній та постійній роботі підрозділів ювенальної превенції. Саме ця робота передбачає кадрове забезпечення підрозділів, службові наради, організацію заходів, підвищення кваліфікації та атестування поліцейських підрозділів тощо.

Сфера зовнішньої діяльності підрозділів ювенальної превенції спрямована на виконання завдань і функцій, які поставлені перед підрозділами органами публічного адміністрування та поліцейськими підрозділами, щоб забезпечити публічну безпеку та порядок й охорону прав і свобод дітей. Можна виокремити такі аспекти зовнішньої діяльності в професійній роботі: профілактична, адміністративна, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна.

Профілактичну діяльність підрозділів ювенальної превенції, згідно із Законом України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) та Наказом Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (далі – Інструкції)¹, поділяють на:

1) профілактику як спосіб попередження, який містить вжиття профілактичних заходів у дитячому середовищі для усунення негативних явищ серед дітей; превентивні заходи щодо попередження дитячої бездоглядності та правопорушень серед дітей; сприяння в межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів»²; співпрацю з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами публічного адміністрування й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями із попередження правопорушень у дитячому

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку та учнів : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

середовищі, запобіганню та протидії домашньому насильству та дитячій бездоглядності; інші заходи профілактичного характеру, які містяться в законодавстві;

2) профілактику як спосіб і засіб контролю та нагляду за дітьми, які скоїли правопорушення, або проти яких було вчинене правопорушення, до таких способів належать: проведення пізнавальних, ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід із дитиною за місцем проживання, навчання або роботи 1 раз на місяць; проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід із батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення факторів та причин, які призвели до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; узагальнення та заходів з індивідуальної профілактики та вивчення, узагальнення матеріалів справи і характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини; відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень; вжиття заходів щодо взяття на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дітьми-кривдниками; та застосування профілактичних заходів роботи, що передбачені в законі¹.

Види адміністративної діяльності охоплюють такі заходи: притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не займаються дітьми й обов'язками щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей; нагляд за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування; вжиття заходів для запобіганню протиправним діям стосовно

¹ Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 246.

дитини і припинення таких; унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень; затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства; виклик дітей та їхніх батьків, інших законних представників під час провадження в справі про адміністративне правопорушення, яке скоєне дитиною¹.

Також напрямом зовнішньої діяльності підрозділів ювенальної превенції є оперативно-розшукова діяльність, яка спрямована на організацію заходів з розшуку дитини, яка зникла безвісті.

Саме до таких заходів можна віднести: встановлення часу, місця, обставин, причин зникнення дитини, індивідуальних характеристик дитини, її якостей, фізичного та психічного стану на момент зникнення; опитування батьків, інших свідків, законних представників, сусідів або інших осіб, що можуть знати будь-яку інформацію щодо зникнення дитини; отримання фото дитини, відомостей щодо особливих прикмет зовнішності, одягу та речей, які були в дитини, у що дитина була одягнена під час зникнення; складання опису зовнішніх ознак, особливих прикмет, речей та одягу з метою розроблення орієнтування; в'яснення стосунків, що склалися в дитини у сім'ї, навчально-виховному закладі чи спеціальній установі для дітей; розроблення схеми родинних, шкільних і поза-шкільних зв'язків, встановлення даних контактів зниклої дитини в соціальних мережах; встановлення наявності мобільного телефону, його IMEI та номера абонента; розроблення заходів щодо встановлення можливих місць перебування дитини з урахуванням рельєфу місцевості в районі зникнення, а також гідрометеорологічних умов у день зникнення; відпрацювання місцевості оперативними підрозділами, де зникла дитина².

¹ Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 246.

² Там само.

Проблемні аспекти кримінальної процесуальної діяльності передбачають: виявлення фактів або ж приймання і розгляд заяв та повідомлень про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення і надання допомоги постраждалим особам; інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; співпраця з іншими органами, що вживають заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, передбаченому законодавством.

К. О. Пісоцька вважає, що адміністративна діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України – види виконавчо-розпорядчої, державно-владної діяльності з організації та захисту публічного порядку, гарантування публічної безпеки, попередження і припинення правопорушень, скоєних дітьми та стосовно дітей, за допомогою профілактичної, адміністративної, оперативно-розшукової, кримінально-процесуальної сфери діяльності підрозділів ювенальної превенції¹.

Удосконалення системи МВС України в суспільстві прийнято асоціювати з реформою патрульної поліції, яка відбувалася відкрито, прозоро та показово, а її наслідком є високий рівень довіри до патрульних (40,4%) порівняно з іншими поліцейськими (37,8%)². Але напрями зміни формату і специфіки роботи інших підрозділів Національної поліції України, зважаючи на статистику, також мають позитивні та якісні показники.

Саме таким підрозділом Національної поліції України, який завжди розкриває свою діяльність у засобах масової інформації, прагне до самовдосконалення, перебуває у постійному пошуку якісних форм діяльності, як зазначалося, є підрозділ ювенальної превенції. За офіційними даними Національної поліції України, з 3980 правопорушень, скоєних неповнолітніми у 2018 році, 3050 є злочи-

¹ Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 246.

² Соціологи Центру Разумкова зафіксували високий рівень довіри громадян до органів системи МВС. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/18610_Sociologi_Centru_Razumkova_zafiksuvali_visokiy_riven_doviri_gromadyan_do_or_ganiv_sistemi_MVS.htm

нами проти права власності. Тобто ці злочини становлять 77% правопорушень, учинених дітьми¹. Насамперед поліцейськими ювенальної превенції складено 61085 протоколів про адміністративні правопорушення, 44438 із яких за невиконання або неефективне виконання батьками своїх обов'язків щодо виховання дітей. Дані статистичних показників підтверджують необхідність продовження роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у сфері запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, скоюваних дітьми².

Одним із основних завдань підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України визначено превентивну діяльність, напрями якої спрямовані на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, що цьому сприяють, вжиття заходів для усунення причин у своїй діяльності³. Реалізація інноваційних підходів до організації виконання поставленого завдання забезпечує ефективність такої роботи.

Вдосконалення та організація сучасного інформаційного простору дає змогу застосовувати нестандартні, альтернативні підходи до превентивної роботи щодо забезпечення та захисту прав дітей. Але можна сказати, що традиційними є заходи запобігання вчиненню правопорушень дітьми, які можна поділити на 3 блоки: *первинний*, коли заходи спрямовані на всіх неповнолітніх загалом; *вторинний*, під час якого діти навчаються самостійному розв'язанню конфліктів шляхом медіації (посередництва), отримують практичні знання і допомогу; *третинний* – спрямований

¹ У 2018 році 23 неповнолітніх в Україні скоїли навмисні вбивства – Генпрокуратура. URL: https://humanrights.org.ua/material/levova_chastka_zlochiviv_jiaki_2018_roku_vchinili_diti_porushennjia_proti_prava_vlasnosti_gen_prokuratura

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 66.

³ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

на роботу зі специфічними видами девіантної (протиправної) поведінки¹.

Розглянемо новітні методики запобігання вчиненню правопорушень дітьми, що застосовуються поліцейськими в Україні. Саме до первинного блоку заходів запобігання вчиненню правопорушень дітьми ми віднесли такі проекти, як «Шкільний офіцер поліції», «Маю право бути собою», «Ми – одна команда»².

Ще однією новелою в діяльності поліцейських є *проект «Шкільний офіцер поліції»*, що здійснюється патрульними поліцейськими, які пройшли тренінгову підготовку. Головним завданням проекту «Шкільний офіцер поліції» є створення безпечного середовища у загальноосвітніх навчальних закладах, що реалізується через здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів, застосування відновних практик задля попередження конфліктів, правопорушень та інших негативних явищ³.

Українські спеціалісти разом із канадськими колегами розробили методичні рекомендації до програми «Школа і поліція» щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1–11 класів. Згодом її ухвалило Міністерство освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах⁴.

Програма складається з двадцяти п'яти занять, з яких шість – для молодших класів і дев'ятнадцять – для старших. «Школа і поліція» у інтерактивній формі дає змогу розкрити такі важливі теми, як безпечна поведінка на дорозі та в побуті, поведінка у стресових

¹ Профілактика підліткової злочинності базуватиметься на відновному підході. URL: <http://police.dn.ua/news/view/profilaktika-pidlitkovoї-zlochinnosti-bazuvatimetsya-na-vidnovnomu-pidhodi>

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 66.

³ Проект «Шкільний офіцер поліції». URL: <http://cop.org.ua/ua/ukrainyskiy-dosvid/zahalnoukrainskiy-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji>

⁴ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 68.

або небезпечних ситуаціях, права дитини, запобігання та протидія насильству в сім'ї, булінгу тощо¹.

Заняття побудовані так: після короткої теоретичної частини учні перевіряють ті чи інші тези на практиці. Для учнів молодшого класу заняття проводять у формі гри – використовують спеціальні ігрові набори та ляльки. З середніми та старшими класами під час групової роботи відпрацьовуються різні практичні ситуації. Оскільки заняття проводять одночасно для груп максимум з тридцяти дітей, кожен учень задіяний і долучається до гри або обговорення, що сприяє ліпшому засвоєнню матеріалу².

Необхідно виокремити напрям роботи шкільних офіцерів поліції з налагодження взаємодії із батьками, які загалом позитивно ставляться до шкільних офіцерів поліції. Проте трапляються і випадки, коли батьки, на жаль, не розуміють, що саме вони несуть повну відповідальність за здоров'я та благополуччя своєї дитини, а деякі методи виховання, якими вони користуються, не завжди ефективні для сучасної молоді.

Проєкт діє у всіх містах, де є управління патрульної поліції. До цієї програми загальноосвітні навчальні заклади долучаються виключно за власним бажанням³.

«Маю право бути собою» – це проєкт Національної поліції України з протидії булінгу, який розроблено разом з Українським інститутом дослідження екстремізму⁴.

Основним завданням проєкту є активна протидія дискримінаційним діям учнів одні проти одних. Зміст проєкту полягає у проведенні поліцейськими роз'яснювальної роботи в школах

¹ Проєкт «Шкільний офіцер поліції». URL: <http://cop.org.ua/ukrain-skyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji>

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 69.

³ Проєкт «Шкільний офіцер поліції». URL: <http://cop.org.ua/ukrain-skyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji>

⁴ Ювенальна поліція впроваджує проєкт із протидії булінгу у навчальних закладах. Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/yuvenalna-policzziya-vprovadzhuje-proekt-iz-protidiji-bulingu-u-navchalnix-zakladax/>

щодо змісту й особливостей булінгу, способів запобігання, припинення та подолання таких дій. Окрім того, в рамках проекту «Маю право бути собою» відкрито національну дитячу «гарячу лінію», куди цілодобово й анонімно може зателефонувати жертва шкільної дискримінації та отримати допомогу від соціальних служб¹.

«Ми – одна команда» – це Всеукраїнський футбольний флешмоб, організатором якого є Національна поліція України². Метою проекту є популяризація здорового способу життя, профілактика правопорушень серед неповнолітніх, а також показати дітям, що поліцейський – друг, який завжди готовий допомогти. Адже під час спортивної гри відбувається зближення її учасників, обмін думками, поглядами на життя, життєвими принципами, що є позитивним прикладом для дітей³.

Позитивний досвід західноукраїнських колег заслуговує на увагу та, на наш погляд, потребує розширення своїх меж до загально-державного рівня. Відчуття значимості дітей, знання основ законодавства України, тактики дій у конфліктних ситуаціях можуть знадобитися у майбутньому кожному шкільному поліцейському та попередити вчинення ними протиправних дій⁴.

Проект «Маю право бути собою» також може бути віднесений і до вторинного рівня запобігання правопорушенням, вчинених дітьми, якщо відбуватиметься навчання дітей способам та методам протидії булінгу. Це можуть бути майстер-класи із врегулювання конфліктів у шкільному середовищі, під час якого відпрацьовуватимуться практичні навички такої діяльності, тренінги щодо

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 69.

² Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6.

³ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 69.

⁴ Там само. С. 70.

відпрацювання алгоритмів дій у разі виявлення факту булінгу в колективі. Діти зможуть бути медіаторами, які не розгубляться у випадку булінгу, не замовчуватимуть виявлені факти.

Третинний рівень запобігання вчиненню дітьми правопорушень реалізується у випадках наявності девіантної поведінки дитини.

Так, *проект «Пошук дітей»* – одна із найефективніших інноваційних форм діяльності ювенальної превенції. У серпні 2017 року оператор мобільного зв'язку Київстар і Національна поліція України підписали Меморандум про співпрацю у проекті «Пошук дітей». Послуга почала працювати у Києві з вересня 2017 року та показала свою ефективність. Впродовж 2018 року до проекту долучились усі регіони України. За весь час роботи «Пошуку дітей» абоненти Київстар допомогли Національній поліції розшукати більше 130 дітей. За даними Національної поліції України у 2018 році було зареєстровано 11305 заяв про зникнення дітей. 89% дітей вдалося знайти і повернути додому в першу добу після зникнення¹.

Абоненти, які хочуть допомагати Національній поліції України у пошуку зниклих дітей і могли бути свідками таких інцидентів, отримують на свої мобільні телефони sms-повідомлення з інформацією про дитину, обставини її зникнення, посилання на Facebook-сторінку Національної поліції України з докладними даними та фотографією дитини, а також контакти, за якими можуть звертатися потенційні свідки, котрі хочуть допомогти в пошуку. У кожному регіоні Національною поліцією була створена своя Facebook-сторінка. Перелік таких сторінок є за посиланням <https://kyivstar.ua/uk/about/responsibility/kidsearch125>.

Відповідно до Законів України «Про захист персональних даних» і «Про телекомунікації», Київстар не повідомляє інформацію про місцезнаходження своїх абонентів та інші персональні дані третім особам. Усі функції з відбирання номерів мобільних телефонів здійснюють інтелектуальні автоматичні ІТ-системи, дотри-

¹ Абоненти Київстар допомогли Національній поліції України розшукати більше 130 дітей. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/abonenty-kyivstar-dopomogly-nacionalniy-policiyi-ukrayiny-rozshukaty-bilshe>

муючись конфіденційності процесів моніторингу й інформації про абонентів¹.

Можна зробити висновок про активне запровадження поліцейськими альтернативних засобів запобігання правопорушенням серед дітей. Проте слід наголосити, що в достатньо інформатизованому суспільстві людське спілкування та увага відіграють важливу роль. Тому, на наш погляд, саме комбіновані методики, що поєднують традиційну роз'яснювальну роботу з досягненнями сучасної техніки, інформатизації та телекомунікації, дають позитивний результат. Діяльність підрозділів ювенальної превенції має базуватися на принципах індивідуалізації профілактичної роботи із застосуванням сучасних технологій, що крокують поряд із будь-якою сучасною дитиною².

6.2. Ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики

Індивідуальна профілактика передусім спрямована на особу, її негативні нахили, поведінку, на мікросередовище, що формує чи сприяє подальшому розвитку цих негативних якостей, властивостей та ознак у структурі особистості правопорушника. Метою індивідуальної профілактики правопорушень (злочинів), зокрема неповнолітніх, є зміна їх антисуспільної поведінки на законослухняну³.

Як системна діяльність індивідуальна профілактика з неповнолітніми правопорушниками повинна спиратися на такі ключові принципи:

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 72.

² Там само. С. 75.

³ Там само. С. 76.

– взаємозв'язок профілактичних заходів із вирішенням загальносоціальних проблем неповнолітніх і молоді;

– вузька спеціалізація суб'єктів профілактики, зважаючи на досконале володіння навиками у галузі педагогіки, дитячої психології та психіатрії;

– гнучкість форм і методів виховно-профілактичної роботи з урахуванням різних соціальних категорій і вікових груп неповнолітніх, а також їх національних та етнічних традицій, регіональних особливостей;

– гуманне ставлення до неповнолітніх і неприпустимість приниження їх честі та гідності, жорстокого поводження, незважаючи на соціальну занедбаність;

– підтримка сім'ї та взаємодія з нею у питаннях реалізації індивідуальної профілактики правопорушень;

– застосування методів виховання і переконання (заходи примусу застосовуються у крайньому випадку, коли менш жорсткі заходи не дали бажаного профілактичного результату);

– гласності, що означає систематичне інформування про стан правопорушень серед неповнолітніх, роботу спеціальних суб'єктів профілактики¹.

Неповнолітній правопорушник як об'єкт індивідуально-профілактичного впливу підпорядковується профілактичному впливу ієрархічно, у міру того, як діяльність суб'єктів порівняно нижчого рівня виявилась неефективною².

Відтак залежно від ступеня розвитку протиправної поведінки неповнолітнього виокремлюють такі групи суб'єктів індивідуальної профілактики:

– суб'єкти первинної соціальної профілактики (дитячі садки, школи, установи додаткової освіти, медичні установи тощо), діяльність яких спрямована на забезпечення адекватної соціалізації основної маси дітей, реалізацію їх прав і законних інтересів;

¹ Миненок М. Г., Миненок Д. М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. С. 194.

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 76.

– суб'єкти первинної спеціальної профілактики, які надають допомогу соціально дезадаптованим дітям і дітям, які опинилися у скрутній життєвій ситуації (наприклад, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я). Цей рівень системи профілактики працює з дітьми, які характеризуються підвищеним ризиком учинення правопорушень (злочинів);

– суб'єкти спеціальної вторинної профілактики (насамперед підрозділи ювенальної превенції, відкриті та закриті спеціальні навчально-виховні заклади), які повинні здійснювати ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників та дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до досягнення віку настання кримінальної відповідальності;

– суб'єкти кримінально-правової та кримінально-виконавчої профілактики (виховні колонії, центри соціальної адаптації, піклувальні ради тощо), головним завданням яких є попередження рецидивної злочинності неповнолітніх¹.

Заразом у межах індивідуальної профілактики суб'єкти діють узгоджено.

До специфічних методів вивчення неповнолітніх правопорушників, зокрема, варто віднести:

1. Метод спостереження, за допомогою якого виявляють домінуючі риси характеру неповнолітнього, що враховується під час прогнозування його поведінки у конкретній ситуації.

2. Метод вивчення полягає у дослідженні результатів фізичної та інтелектуальної праці неповнолітнього, його нахилів, здібностей, захоплень тощо. Результати такого вивчення мають братись до уваги, коли необхідно переорієнтувати поведінку підлітка із суспільно небезпечної на суспільно схвальну, з урахуванням його особистих уподобань (спорт, музика, малювання тощо).

3. Метод бесіди дає змогу з'ясувати ставлення неповнолітнього правопорушника до оточуючих, соціальних цінностей, важливих суспільних подій, до власної поведінки.

¹ Коновалова А. И. Роль государственной политики у предупреждении преступности несовершеннолетних. *Вестник МГОУ*. 2012. № 3. С. 24–25.

4. Біографічний метод, що полягає у зборі, аналізі, узагальненні матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психологічних властивостей неповнолітнього правопорушника, дає змогу виявити глибинні мотиви його протиправної поведінки. Джерелами такої інформації можуть стати: автобіографії, заяви; документи до вступу у вищі навчальні заклади, характеристики; листи, щоденники (у виняткових випадках з дозволу неповнолітнього).

5. Метод експерименту полягає у штучному створенні умов із метою прогнозування поведінки неповнолітнього у реальній ситуації. Цей метод застосовується у виняткових випадках, вкрай обережно та з обов'язковим залученням психолога, педагога.

6. Метод експертних оцінок передбачає залучення експертів у галузі вікової психології, педагогіки, педіатрії, коли необхідно отримати додаткову інформацію, яка дасть змогу уточнити заходи та методи профілактики стосовно конкретної особи¹.

За результатами вивчення особистості неповнолітнього можуть використовуватися такі спеціальні методи індивідуальної профілактики:

1. Метод формування суспільної свідомості застосовується у разі переконання підлітка в необхідності відмовитися від помилкових поглядів, уявлень із метою формування суспільно схвальних переконань, поведінкових норм для повсякденного використання.

2. Метод прикладу має на меті стимулювати поведінку неповнолітнього до аналогічної діяльності або ж, навпаки, утриматися від подібної поведінки. Зокрема, як позитивний приклад, варто обирати лише ту особу, яка є авторитетною для неповнолітнього, з яким проводиться профілактична робота.

3. Метод формування навичок соціально корисної поведінки передбачає тренування та розвиток позитивних якостей, зразків поведінки у типових ситуаціях, роз'яснення доцільності такої поведінки, а також завдяки наданню допомоги – здійснення систематичного контролю.

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 78.

4. Метод передачі інформації полягає в ознайомленні соціально занедбаного неповнолітнього з нормами моралі, права, правилами співжиття, спілкування зі старшими й однолітками, що сприятиме його подальшій соціалізації.

5. Метод переконання має застосовуватися на емоційному рівні й розвивати самокритичність та активізувати інтелектуальну діяльність неповнолітнього з метою усвідомлення небезпечних наслідків і переосмислення своєї негативної поведінки¹.

Як видно з практичних дій, здійснення та реалізація індивідуальної профілактики стосовно неповнолітнього правопорушника складається з таких послідовних етапів, як:

1) детальне вивчення особи неповнолітнього за спеціальною програмою з метою виявлення психологічних особливостей, яскраво виражених рис характеру, захоплень, уподобань, негативних якостей, кола спілкування, складу сім'ї, сімейно-побутових умов і проблем тощо;

2) розроблення анкети, яку неповнолітній має заповнити особисто;

3) застосування індивідуальної програми профілактики на підставі узагальнених даних про неповнолітнього. Для одержання ретельніших даних доцільно запропонувати заповнити класному керівнику психолого-педагогічну характеристику на підлітка, з яким проводитиметься профілактична робота².

Із метою здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейській підрозділу ЮП заводить обліково-профілактичну справу (далі – ОПС) та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, стосовно яких поліцейські ЮП здійснюють профілактичну роботу, яка охоплює:

– проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;

¹ Миненок М. Г., Миненок Д. М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. С. 194.

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 79.

– проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід із батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

– складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

– відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

– вжиття інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України¹.

Взяття на профілактичний облік підлягає дитина:

1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;

2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;

3) звільнена зі спеціальної виховної установи;

4) вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене статтею 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;

5) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

6) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;

7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

Підставами для взяття дитини на профілактичний облік є:

1) вирок (постанова) суду, що набрав(ла) законної сили, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;

2) рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;

3) довідка про звільнення зі спеціальної виховної установи для дітей;

4) матеріали, які підтверджують факт вчинення дитиною домашнього насильства (копія термінового заборонного чи обмежувального припису, постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173⁻² Кодексу України про адміністративні правопорушення);

5) рапорт поліцейського підрозділу ЮП про дитину, яка впродовж року два і більше разів притягалася до адміністративної відповідальності, з долученням копій постанов суду про притягнення до адміністративної відповідальності;

6) рапорт поліцейського підрозділу ЮП щодо виявлення дитини, яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей, з долученням витягів з Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події щодо зареєстрованих фактів безвісного зникнення дитини;

7) копія постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173⁻⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють.

За наявності підстав для взяття дитини на профілактичний облік поліцейський підрозділу ЮП у триденний строк виносить постанову про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП.

Обліково-профілактична справа реєструється в журналі реєстрації обліково-профілактичних справ дітей, взятих на профілактичний облік, який ведеться в електронній формі.

Обліково-профілактична справа містить: прізвище, ім'я, по батькові, дату народження дитини, адресу її проживання, а також документи, передбачені у пункті 6.

Під час заведення обліково-профілактичної справи поліцейський підрозділу ЮП зобов'язаний повідомити дитину, її батьків чи інших законних представників про взяття дитини на профілактичний облік, провести ознайомлювальну бесіду і роз'яснити умови перебування на обліку в поліції, за результатами якої дитина та її батьки чи інші законні представники ставлять свій підпис у повідомленні.

Про взяття дитини на профілактичний облік і заведення ОПС поліцейський підрозділу ЮП письмово повідомляє відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а про дитину, узятую на профілактичний облік, в також відповідну службу у справах дітей¹.

До обліково-профілактичної справи долучаються такі документи:

- постанова про взяття на профілактичний облік дитини та заведення ОПС;
- копія повідомлення дитини, її батьків, інших законних представників про взяття дитини на профілактичний облік;
- матеріали, що містять відомості про підстави взяття на профілактичний облік;
- характеристики з місця проживання, навчання або роботи дітей;
- копія повідомлення для відповідної служби у справах дітей про взяття дитини на профілактичний облік;
- план заходів індивідуальної профілактики, до якого можуть вноситися корегування за умов зміни інформації про дитину;
- копія постанови про оголошення в розшук дитини, яка перебуває на профілактичному обліку, як такої, що безвісти зникла або переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду чи ухиляється від відбуття кримінального покарання;

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

- постанова про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи;
- інші документи щодо проведеної профілактичної роботи з дитиною та її результатів¹.

Поліцейський підрозділу ЮП вносить інформацію до відповідної інформаційної підсистеми бази даних, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, про взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку дітей, щодо яких заведено обліково-профілактичну справу відомості про дитину (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, адреса проживання, номер і дата заведення ОПС, категорія обліку) поліцейський підрозділу ЮП протягом доби після заведення обліково-профілактичної справи вносить до електронної картки інформаційної підсистеми. Категорія обліку проставляється відповідно до розмежувань, зазначених у довіднику електронної картки.

Якщо категорія профілактичного обліку дитини змінюється, поліцейський підрозділу ЮП упродовж доби вносить відповідні корективи до електронної картки.

На автоматизованому обліку дитина перебуває лише за однією категорією обліку, ступінь пріоритетності якої визначається поліцейським підрозділу ЮП за принципом – кримінальне правопорушення поглинає адміністративне правопорушення².

Якщо однією з категорій є «домашнє насильство», зберігаються дві категорії обліку.

У разі зміни дитиною, яка перебуває на профілактичному обліку, місця фактичного проживання поліцейський ЮП повідомляє про це орган поліції, на території обслуговування якого проживатиме дитина. Після одержання відповідної інформації щодо прибуття дитини до нового місця проживання поліцейський ЮП надсилає до органу поліції, на території обслуговування якого проживатиме дитина, обліково-профілактичну справу для подальшого здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини.

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Там само.

Після одержання інформації про отримання ОПС та взяття дитини на облік за новим місцем проживання поліцейський ЮП вносить відповідну інформацію до журналу реєстрації ОПС дітей, взятих на профілактичний облік.

У разі переїзду дитини за кордон або на тимчасово окуповану територію, якщо з моменту переїзду минув рік, профілактичний облік автоматично припиняється.

Як зазначено в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, ведення ОПС контролюють:

– начальник підрозділу превентивної діяльності територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП або його заступник – один раз на квартал;

– начальник підрозділу ЮП ГУНП – один раз на пів року.

Профілактичний облік дітей із заведенням обліково-профілактичної справи триває один рік із моменту взяття на облік, якщо інше не передбачено вироком суду, який набрав законної сили¹.

Підставами для зняття дитини з профілактичного обліку є:

- 1) досягнення нею 18-річного віку;
- 2) закінчення строку покарання, визначеного вироком суду;
- 3) набрання законної сили вироком суду щодо призначення покарання у вигляді позбавлення волі;
- 4) рішення суду про визнання дитини в установленому законом порядку померлою чи безвісно відсутньою або отримання офіційного документа про смерть дитини;
- 5) відсутність випадків вчинення домашнього насильства впродовж року після останнього такого факту;
- 6) відсутність випадків вчинення адміністративного та/або кримінального правопорушення впродовж року з моменту взяття на облік;
- 7) відсутність випадків самовільного залишення сім'ї, навчально-виховного закладу чи спеціальної установи для дітей упродовж року з моменту взяття на облік;

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

8) обрання стосовно дитини, яка перебуває на обліку, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

9) відсутність випадків вчинення булінгу (цькування) впродовж року після останнього такого факту.

За наявності підстав для зняття дитини з профілактичного обліку поліцейський підрозділу ЮП протягом однієї доби:

- вносить постанову про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профлактичної справи, яку затверджує начальник територіального (відокремленого) підрозділу ГУНП;

- вносить відповідні корективи до електронної картки інформаційної підсистеми бази даних, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, із обранням підстави зняття (зміни) відповідно до довідника електронної картки;

- письмово повідомляє батьків, законних представників, інші органи і служби, які раніше були інформовані про взяття дитини на профілактичний облік.

Закриті обліково-профілактичні справи зберігаються в територіальних (відокремлених) підрозділах ГУНП протягом двох років, після чого знищуються. Після знищення ОПС працівники, які виконали цю роботу, затверджують факт знищення підписами в акті, а в журналі реєстрації ОПС узятих на профілактичний облік дітей роблять відмітки про знищення справ із зазначенням номера акта і дати його реєстрації¹.

Новелою у діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є прийняття Наказу МВС України «Про затвердження змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 25.06.2020 № 488², який є черговою спробою організувати діяльність підрозділу відповідно до вимог сучасного світу.

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Про затвердження Змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 25.06.2020 № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-20#n14>

Одним із нововведень прийнятого нормативно-правового акта є запровадження електронного формату профілактичного обліку дітей у поліції та наповнення відповідної інформаційної підсистеми, яка входить до єдиної інформаційної системи МВС України. Загалом змінюється процедура профілактичного обліку дітей і вимоги до ведення обліково-профілактичної справи. Проблема полягає у тому, що фактично такої інформаційної системи створено не було, а її наповнення лише започатковано.

Варто виокремити такі особливості облікової діяльності поліцейських ювенальної превенції Національної поліції України:

1) дотримання елементів електронного документообігу під час профілактичного обліку дітей підрозділами ювенальної превенції (єдина інформаційна система МВС України дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота, та електронна форма журналу реєстрації обліково-профілактичних справ дітей, узятих на профілактичний облік);

2) категорії дітей, які підлягають профілактичному обліку, підстави для взяття дитини на профілактичний облік, підстави для зняття дитини із профілактичного обліку, які, крім іншого, відповідають нормам Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству», акцентуючи окремо на дітях, які вчинили домашнє насильство, та булінг;

3) процес профілактичного обліку дитини підрозділами ювенальної превенції поділяється на три етапи: 1) взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи; 2) профілактичний облік дитини (застосування до дитини заходів індивідуальної профілактики) та ведення обліково-профілактичної справи; 3) зняття (зміну) із профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи¹.

¹ Зеленський Є. С., Карпенко О. М. Особливості облікової діяльності поліцейських ювенальної превенції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 261.

Організація заходів щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла

Діяльність підрозділів ЮП щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла, охоплює:

- участь у проведенні першочергових заходів у взаємодії з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ щодо встановлення місцезнаходження безвісти зниклої дитини;
- збирання даних про дитину та їх аналіз з метою встановлення причини самовільного залишення дитиною сім'ї, навчально-виховного закладу, спеціальної установи для дітей;
- інформування громадськості та засобів масової інформації про зникнення дитини безвісти;
- у разі відкриття кримінального провадження за фактом безвісного зникнення дитини, ужиття заходів у взаємодії з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ з метою отримання даних щодо її можливого місцезнаходження.

Поліцейський підрозділу ЮП у взаємодії з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ після отримання повідомлення про дитину, яка безвісти зникла, бере участь у проведенні першочергових заходів щодо встановлення її місцезнаходження, які передбачають:

- встановлення часу, місця, обставин зникнення дитини, індивідуальних особливостей дитини, її уподобань, фізичного та психічного стану на момент зникнення;
- опитування батьків, законних представників, сусідів або інших осіб, що можуть висвітлити обставини зникнення;
- отримання фото дитини, інформації щодо особливих прикмет зовнішності, одягу та речей, які були в дитини на час зникнення;
- складання опису зовнішніх ознак, особливих прикмет, речей та одягу з метою розроблення орієнтування;
- з'ясування взаємовідносин, що склалися у дитини в сім'ї, навчально-виховному закладі чи спеціальній установі для дітей;
- складання схеми родинних, шкільних і позашкільних зв'язків, а також встановлення контактів зниклої дитини в соціальних мережах;

- встановлення наявності мобільного телефону, його ІМЕІ та номера абонента;
- вжиття заходів щодо встановлення можливих місць перебування дитини з урахуванням рельєфу місцевості в районі зникнення, а також гідрометеорологічних умов у день зникнення;
- відпрацювання місцевості, де зникла дитина.

Під час встановлення місцезнаходження дитини, яка перебувала в розшуку як безвісти зникла, поліцейський підрозділу ЮП у взаємодії з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ вживає заходів щодо передання дитини батькам, іншим законним представникам, в разі їх відсутності – представникові органу опіки і піклування або доставляє до закладів соціального захисту дітей, про що інформує ініціатора розшуку.

Поліцейський підрозділу ЮП із метою усунення причин та умов, які сприяють зникненню дітей, вносить відповідні подання до органу освіти і науки та служби у справах дітей¹.

6.3. Особливості застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб

На теперішньому етапі вдосконалення та реформування системи МВС України є одними із центральних подій у нашій державі, які мають суспільний резонанс і підлягають контролю та огляду з боку громадськості, а також і світової громадськості.

Варто наголосити, що одним із важливих кроків нашої влади на шляху до змін і перетворень є прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Національну поліцію», в якому описано засади функціонування поліцейських підрозділів та напрями діяльності окремих відділів і підрозділів. Новими положеннями

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

у діяльності Національної поліції України є запровадження у практичну роботу застосування превентивного поліцейського заходу – поліцейського піклування¹. Дуже ґрунтовним та актуальним, на нашу думку, є вивчення суті й особливостей застосування поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб, навіть якщо зважати на спеціальний об'єкт застосування такого заходу.

Зазначимо, що питання заходів, які уповноважені застосовувати поліцейські в Україні, є ще не повністю вивченими у зв'язку із прийняттям відповідного Закону. І саме в цьому підрозділі ми розглянемо зміст, порядок й особливості застосування поліцією України поліцейських заходів стосовно дітей.

До таких основних положень, які були затверджені в Законі України «Про Національну поліцію», належить запровадження до функцій поліцейського повноважень щодо виконання превентивного поліцейського заходу – поліцейського піклування, який раніше не застосовувався і не мав практичного впровадження. Для вивчення принципів застосування такого превентивного заходу, як поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб, передусім необхідно з'ясувати етимологію поняття «поліцейське піклування», визначити його зміст та особливості, а також навести власне бачення поняття «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб»².

Поняття «піклування» вживається у значенні «турбота», «допомога», «захист прав і свобод» тощо³.

Поліцейське піклування, яке застосовується, також спрямоване на надання допомоги особам, які її потребують, а саме: неповнолітній особі віком до 16 років, яка залишилася без догляду; особі, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення; особі, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі; особі, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 86.

² Там само. С. 88.

³ Там само. С. 89.

самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі¹.

Варто зазначити, що в деяких зарубіжних країнах закріплено обов'язок забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і тому з цією метою вживають усіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів та прийомів². І тому, на нашу думку, діти є найбільш не захищеними з-поміж тих осіб, стосовно яких може відбуватися поліцейське піклування, захист і гарантування прав та свобод дитини є однією із найбільших соціальних цінностей кожної країни. Тому в цьому підрозділі ми розглянемо поліцейське піклування стосовно неповнолітніх осіб віком до 16 років.

Такий захід, як поліцейське піклування стосовно неповнолітніх осіб, є превентивним поліцейським заходом³, тому необхідно з'ясувати, що означають терміни «превентивний захід» і «поліцейський захід».

Відповідно, до прийняття Закону України «Про Національну поліцію» у законодавстві України термін «превентивні заходи» не застосовувався. Крім того, універсальним для наших правників є поділ заходів, які уповноважені були застосовувати працівники поліції України, на заходи переконання та примусу. Тому з'ясуємо сутність слова «превенція», «превентивні заходи».

Як описано у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «превентивний» означає той, який попереджає що-небудь, запобігає чомусь; профілактичний, упереджувальний; сутність поняття «превенція» виражена через запобігання, попередження⁴.

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

² Конвенція про права дитини від 20.11.1989. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. С. 205. Ст. 3.

³ Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1104.

Вітчизняні юридичні енциклопедії наводять думки зазвичай учених-фахівців кримінального, кримінально-виконавчого права, відповідно до яких «превенція» також означає попередження, запобігання. Крім того, зазначено, що у чинному українському законодавстві цей термін не використовується. В теорії кримінального та кримінально-виконавчого права, у кримінології він вживається як синонім терміну «запобігання злочинності»¹.

Як висновок, превентивний захід «поліцейське піклування» щодо неповнолітніх є заходом попередження вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень, який скерований на недопущення їх учинення стосовно неповнолітніх осіб віком до 16 років, а також самими неповнолітніми.

Поліцейське піклування є поліцейським заходом, тобто таким заходом, який уповноважені застосовувати співробітники поліції. Зауважимо, що «поліцейський» означає той, хто працює в поліції; прикметник до «поліція»². Тобто, суб'єктом застосування поліцейського піклування є співробітники поліції.

Як висновок, складність, актуальність, важливість реалізації поліцейського піклування щодо неповнолітніх в Україні підтверджується міжнародно-правовими стандартами у сфері захисту та забезпечення прав дитини, які з-поміж іншого визначають обов'язки поліції щодо забезпечення таких прав, надання допомоги особам, які цього потребують і які опинилися в складних життєвих ситуаціях, тощо.

Основним міжнародно-правовим актом у сфері захисту прав дитини є «Декларація прав дитини», яка визначає основоположні принципи, яких мають дотримуватися її держави-учасниці³.

Так, наприклад, поліція України під час здійснення поліцейського піклування стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, повинна дотримуватися принципу

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр.енцикл.,1998. Т. 5: П-С. 2003. С. 39; 58; 700.

² Там само.

³ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 91.

рівності. Принцип рівності означає, що всі діти є рівними незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або інших обставин, що стосуються самої дитини або її сім'ї, без винятків і без дискримінації¹. Тому і ставлення поліцейського має бути однаковим до всіх неповнолітніх, які залишилися без догляду.

У випадку, коли неповнолітній віком до 16 років залишається без догляду, обов'язком держави в особі її органів є забезпечення реалізації дитиною вказаних прав, зокрема шляхом здійснення поліцейського піклування. Під час виконання такого превентивного заходу поліцейський насамперед має з'ясувати, хто є батьками (усиновителями, опікунами, піклувальниками) дитини, та повідомити їх або орган опіки та піклування про місце перебування дитини, а згодом – передати їм особу, яка знаходиться під поліцейським піклуванням. Цей поліцейський захід процесуально оформлюється протоколом, копія якого передається особам або органам, якому передано неповнолітню особу віком до 16 років².

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», наслідком поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб віком до 16 років є передання їх батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування³.

Якщо говорити про процесуальний бік здійснення поліцейського піклування, то слід наголосити, що про застосування поліцейського піклування складається протокол, в якому зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) застосування поліцейського заходу; підстави застосування; опис вилученої зброї чи інших предметів; клопотання, заяви чи скарги особи, якщо

¹ Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_384

² Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 93.

³ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

такі надходили, наявність чи відсутність видимих тілесних ушкоджень¹.

Протокол підписується поліцейським і особою. Копія протоколу негайно під розпис вручається особі. Протокол може не надаватися особі для підписання, а його копія – вручатися особі у випадку, коли є достатні підстави вважати, що вона не може усвідомлювати свої дії і керувати ними. У такому випадку протокол надається особі чи органу, яким передається особа, відносно якої застосовувалося поліцейське піклування².

Про застосування до неповнолітньої особи віком до 16 років такого превентивного заходу, як поліцейське піклування, поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи³.

Також про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції⁴. На нинішньому етапі функціонування Національної поліції України таким підрозділом є підрозділи ювенальної превенції, які підпорядковані підрозділам превентивної діяльності Національної поліції України.

Кожна особа, стосовно якої застосовується поліцейське піклування, має право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування, про що їй повідомляє поліцейський зрозумілою для неї мовою⁵. Водночас потрібно наголосити, що для неповнолітньої особи віком приблизно до 10 років такі роз'яснення будуть мало зрозумілими, тому завданням поліцейського є забезпечити дотримання прав і свобод такої особи шляхом застосування психологічних прийомів у спілкуванні з дитиною, виявити її потреби та їх задовольнити тощо. Крім того, поліцейський має з'ясувати

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

обставини, за яких неповнолітня особа віком до 16 років залишилася без догляду, а також застосувати відповідні заходи стосовно винних осіб (повідомити органи опіки та піклування, повідомити про вчинене адміністративне або кримінальне правопорушення, вчинене стосовно неповнолітнього, тощо). У всіх діях відносно неповнолітньої особи поліцейський має виявляти турботу про її інтереси і забезпечити всі гарантовані законом права і свободи, тоді, на наш погляд, ефективність застосування поліцейського піклування буде найвищою.

До заходів, які мають застосовуватися під час здійснення поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб, потрібно віднести надання медичної, правової, психологічної, побутової, матеріальної допомоги. Розглянемо їх детальніше.

Оцінивши стан здоров'я неповнолітнього, поліцейський має прийняти рішення про необхідність надання йому медичної допомоги самостійно або із застосуванням кваліфікованої медичної допомоги (наприклад, викликати швидку допомогу або звернутися безпосередньо до лікаря)¹.

У спілкуванні з неповнолітнім поліцейський має застосовувати психологічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я неповнолітнього (наприклад, заспокоїти його; створити атмосферу надійності та впевненості в обставинах, що склалися, та власних діях, спрямованих на їх подолання; у дружній бесіді з'ясувати обставини, в які потрапив неповнолітній), оскільки психіка неповнолітніх осіб є нестійкою, а обставини, в яких опинилася неповнолітня особа, можуть спонукати до виникнення психологічних травм різної тяжкості².

Під час реалізації заходів поліцейського піклування стосовно неповнолітньої особи дуже важливо проявляти ініціативу у вирішенні побутових і матеріальних питань відповідно до можливості поліцейського (наприклад, за необхідності надати теплі речі, харчування, ліки тощо).

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 96.

² Там само.

Окрім того, у спілкуванні з неповнолітнім і забезпеченні його нагальних потреб, необхідно не забувати про надання йому правової допомоги, забезпечення його прав і свобод у спілкуванні із зовнішнім середовищем (наприклад, необхідно з'ясувати причини, за яких неповнолітній опинився у цій ситуації; винних у цьому осіб; повідомити відповідального поліцейського у підрозділі поліції про ситуацію, що виникла; повідомити батьків або осіб, що їх замінюють, про місце перебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію, що виникла, тощо)¹.

Сукупність указаних заходів є сутністю поліцейського піклування стосовно неповнолітньої особи, а їх комплексна реалізація забезпечить ефективність досягнення мети такого піклування².

Вивчивши положення законодавства України, зміст енциклопедичних джерел, а також власні умовиводи, можна зробити висновки про наявність таких особливостей поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб віком до 16 років:

1) поліцейське піклування стосовно неповнолітніх осіб – це превентивний захід, тобто захід попередження адміністративних і кримінальних правопорушень, який не передбачає застосування примусових заходів;

2) поліцейське піклування стосовно неповнолітніх осіб – це поліцейський захід, тобто такий, який уособлює волю держави, спирається на владу поліції, застосовується працівниками поліції (суб'єкти застосування цього заходу);

3) поліцейське піклування стосовно неповнолітніх осіб – це сукупність заходів піклування (медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру) про неповнолітню особу;

4) спеціальний об'єкт застосування поліцейського піклування – неповнолітня особа віком до 16 років, яка залишилася без догляду;

¹ Зеленський Є. С. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. Вип. 35. Ч. I. Т. 2. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. С. 115.

² Святокум І. О. Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні: наук.-метод. рекомендації. Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. С. 15.

5) метою поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб є забезпечення прав і свобод неповнолітньої особи, тобто всі дії поліцейського мають відповідати інтересам неповнолітньої особи;

б) наслідком застосування поліцейського піклування стосовно неповнолітніх осіб є передання їх батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо під поняттям «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб» розуміти сукупність заходів медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру, що застосовуються працівниками поліції стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод, наданих законодавством України¹.

Поліцейські органи під час організації своєї діяльності, насамперед під час здійснення поліцейського піклування стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду та допомоги, повинні дотримуватися принципу рівності та справедливості. Саме цей принцип рівності означає, що всі діти є рівними незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або інших обставин, що стосуються дитини або її сім'ї, без винятків і без дискримінації. Тому ставлення поліцейського має бути однаковим до всіх неповнолітніх, які залишилися без догляду.

Хотілося б наголосити, що превентивний захід «поліцейське піклування», який застосовується до неповнолітніх, є заходом попередження вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень, спрямований на недопущення їх учинення стосовно неповнолітніх осіб віком до 16 років, а також самими неповнолітніми.

Як висновок, важливість застосування поліцейського піклування стосовно неповнолітніх в Україні підтверджується

¹ Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 97.

міжнародно-правовими стандартами у сфері захисту прав дитини, і можна сказати, що вони також визначають обов'язки поліції щодо забезпечення таких прав, надання допомоги особі, яка опинилася в складних життєвих ситуаціях, в безпорадному стані тощо.

6.4. Організація роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них

Поліцейські підрозділів ЮП уживають заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству в межах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Так, запобігання домашньому насильству – система заходів, що спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей. Своєю чергою, протидія домашньому насильству – це система заходів, спрямованих на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки¹.

Повноваження поліцейських підрозділів ЮП у сфері запобігання та протидії домашньому насильству поширюються на випадки, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка зазнала домашнього насильства чи стала свідком (очевидцем) такого насильства, не досягла 18-річного віку².

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

Так, підрозділи ЮП у сфері запобігання та протидії домашньому насильству виконують такі повноваження:

- виявляють факти домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагують на них в порядку, визначеному законодавством;

- приймають і розглядають заяви та повідомлення про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вживають заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам;

- виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників;

- вживають заходів щодо взяття на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дітьми-кривдниками;

- здійснюють контроль за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;

- інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, визначеному законодавством;

- здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків;

- проводять оцінку ризиків вчинення домашнього насильства у визначеному законодавством України порядку.

Поліцейські ювенальної превенції здійснюють поліцейське піклування стосовно дітей відповідно до законодавства України.

У разі надходження повідомлення про вчинення домашнього насильства дитиною та стосовно неї, поліцейський проводить оцінку ризиків, за результатами якої може бути винесений терміновий заборонний припис, та негайно інформує службу у справах дітей про виявлену дитину для організації її соціального захисту.

До проведення такої оцінки можуть бути додатково залучені інші суб'єкти виявлення та/або організації соціального захисту дітей у межах їх повноважень.

Поліцейські ювенальної превенції можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням учинення акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи¹.

Проблеми розмежування домашнього насильства із суміжними складами кримінальних правопорушень

Найчастіше виникає потреба розмежувати домашнє насильство та заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Тут виникає проблема відмінності у підходах до кваліфікації випадків домашнього фізичного насильства чи то як множинності злочинів, чи як одиничних злочинів². Незважаючи на розроблені наукою кримінального права правила і рекомендації щодо кваліфікації злочинів, під час їх відмежування від суміжних органи досудового розслідування і суди й досі іноді допускають неправильну кваліфікацію сукупності злочинів, передбачених статтями 125 та 126-1 КК України. Зауважимо, що для вирішення цієї ситуації варто керуватися розумінням того, що склад злочину, передбачений статтею 126-1 КК України, є складеним, а заподіяння тілесних ушкоджень є вмонтованим до його об'єктивної сторони. Саме тому потреба у додатковій кваліфікації за правилами сукупності виникає лише в тих випадках, коли санкції статей, що передбачають відповідальність за заподіяння тих чи інших тілесних ушкоджень, є такими ж або більш суворими, ніж санкція ст. 126-1 КК України. Отже, за сукупністю із ст. 126-1 КК України можуть бути кваліфіковані злочини, передбачені ч. 2 ст. 126, ст.ст. 121, 122 КК України тощо. Це ж стосується і незаконного позбавлення волі як прояву фізичного насильства (ст. 146 КК України). Водночас погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України), експлуатація дітей (лише щодо діянь, передбачених ч. 1 ст. 150 КК України, як прояв економічного

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

² Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції : метод. рекомендації / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, М. В. Пашковська. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 6.

домашнього насильства) охоплюються ст. 126-1 КК України. Сексуальне насильство – ні, воно завжди потребує окремої (а не додаткової) кваліфікації за ст.ст. 152–154, 156 КК України¹.

Також проблемним питанням є розмежування кримінального домашнього насильства й ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) чи непрацевдатних батьків (ст. 165 КК України). У науці та практиці справедливо висловлюється думка, що злісне ухилення від сплати аліментів цілком можна розглядати як прояв економічного насильства. Проте це не дає підстав уважати, що такі дії охоплюються ст. 126-1 КК України чи вимагають кваліфікації за сукупністю цієї статті зі ст. 164 чи ст. 165 КК України. Натомість слідча та судова практика в низці випадків вдається до кваліфікації за сукупністю, порушуючи принцип неможливості подвійного інкримінування.

Під час вирішення цього питання варто відштовхуватися від правила про кваліфікацію в разі конкуренції загальної та спеціальної норм. Норми ст.ст. 164 та 165 КК України є спеціальними щодо загальної, зафіксованої у ст. 126-1 КК України, а тому мають застосовуватись тільки вони, без сукупності².

Що ж до визнання поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» оціночним, то з цього приводу необхідно зазначити, що оціночним поняттям слід визнавати суспільну небезпечність злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Зміст же поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» чітко визначений і окреслений вище.

Із урахуванням наведеного варто підкреслити, що не кожна сварка у сім'ї є домашнім насильством і не кожен акт домашнього насильства є злочином. Вельми значущим у теорії і практиці є питання розмежування ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» зі змінами, внесеними Законом України

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-П.

² Юрій Орлов. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/420/306>

«Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., та ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»¹.

Думається, що загальні підходи, напрацьовані кримінально-правовою наукою, що стосуються розмежування злочинів та адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпечності, достатньо вдало можуть працювати у цій сфері й підкреслюють важливість і практичну цінність категорії «суспільна небезпечність», необґрунтовані нападки на яку недавнім часом є нерідким явищем у науково-практичному просторі.

Для визнання певного правопорушення злочином необхідно говорити про доволі високий ступінь суспільної небезпечності, тривалість, інтенсивність, можливо, комбінування декількох форм насильства, тощо. Очевидно, що вирішити проблему домашнього насильства можна лише за умови консолідованого фронту боротьби з ним, з'ясування переваг у використанні спеціалізованих контекстів перед загальними підходами. Домашнє насильство актуалізує пошук балансу між кримінальним та іншими галузями права. Бачення того, що боротьба з домашнім насильством потребує забезпечення і негайного захисту, і довгострокового, артикулює необхідність пошуку оптимальних правових меж для зниження рівня поширення насильства, визначає потребу в інших правових інтервенціях, окрім кримінально-правової².

Пропорційність кримінально-правової «відповіді» на домашнє насильство вимагає встановлення розумного співвідношення між метою, яка має бути досягнута, та засобами її досягнення. В цьому контексті розроблений у доктрині та практиці ЄСПЛ тест на пропорційність втручання держави в реалізацію прав особи є надзвичайно важливим у справах про домашнє насильство для практики національних судів. Не менш значущим у частині визначення пропорційності є також і балансувальний тест, який передбачає судовий розгляд, за якого суддя оцінює відносну важливість різноманітних факторів, що мають значення для вирішення справи³.

¹ Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рекомендації / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, М. В. Пашковська. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 6.

² Там само. С. 7.

³ Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації (20.01.2020). URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats

6.5. Запобігання вживанню наркотичних засобів серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції

«Здорова нація – здорове суспільство» є головним пріоритетом для будь-якої розвиненої демократичної держави. Проте, на жаль, нині потрібно констатувати, що чимало негативних чинників безпосередньо впливають на зазначений процес. Проблема полягає у вживанні та розповсюдженні наркотичних засобів серед молоді¹.

Стрімко поширюється явище наркоманії в Україні та світі. Суспільна небезпечність наркоманії полягає в змарнованому здоров'ї та скалічених долях осіб, які вживають наркотики, та їх оточення. Згідно зі статистичними даними, в Україні та світі дедалі частіше наркоманами стають діти, насамперед у період підліткового віку. Однією з причин поширення наркоманії серед дітей є вільний доступ до інформації, зокрема протиправної, яку поширюють у соціальних мережах інтернет-простору².

Наркоманія (від грец. *narke* – заціпеніння, сон, *mania* – божевілля, пристрасть, потяг) – група хвороб, що виникають унаслідок систематичного вживання речовин, які належать до затвердженого на офіційному рівні списку наркотиків (такий поділ зумовлений передусім правовими, а не медичними чинниками, адже з клінічних позицій наркоманія і токсикоманія патогенетично схожі). Виявами наркоманії є психічна і фізична залежність від цих речовин, а також розвиток абстиненції внаслідок припинення їх прийому.

Наркозалежність – непереборний потяг, пов'язаний із психічною (психологічною), а подекуди фізичною (фізіологічною) залежністю від наркотиків (*Speech*).

¹ Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 135 с.; Лазарева Я. А., Рижкова С. Я. Запобігання вживанню наркотичних засобів серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції. С. 56.

² Остроушко А. В., Букалеров А. А. О необходимости совершенствования нормативной базы сферы информационной безопасности детей. *Полицейская деятельность*. 2016. № 2. С. 218–226. DOI: 10.7256/2222-1964.2016.2.18077.

У законодавстві України визначено, що *наркоманія* – це психічний розлад, спричинений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цими засобом або речовиною. Особа, хвора на наркоманію, страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до Закону, встановлено діагноз «наркоманія»¹.

Поділяємо позицію А. С. Політової стосовно того, що дослідження стану протидії наркоманії в Україні потрібно спрямовувати на розроблення механізму боротьби із цим явищем².

За результатами дослідження, здійсненого за сприяння ЮНІСЕФ в Україні, серед дітей щороку збільшується кількість неповнолітніх осіб, зокрема жіночої статі, які курять, уживають наркотичні речовини³.

Експерти стверджують, що нині 18% підлітків віком 14–17 років мали досвід уживання будь-яких наркотиків.

Так, згідно з даними дослідження 2019 року 18,3% дівчат-підлітків мали досвід уживання наркотичних речовин протягом життя, 16,6% – хлопців.

Для порівняння, 2015 року, коли проводили шосту хвилю дослідження ЮНІСЕФ, цей відсоток становив 11,9 поміж дівчат, 17,8% – серед хлопців, 2011 року – 8,4% і 21,2% відповідно.

Також у дослідженні аналізували поведінкові практики підлітків, які вживали наркотики. Зокрема, 14% респондентів, що вживали дві та більше наркотичних речовин, грали в азартні ігри протягом 12 останніх місяців щонайменше два–три рази на тиждень.

¹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>

² Політова А. С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 136–145. DOI: 10.32366/2523-4269-2018-64-3-136-145.

³ Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 104.

Серед тих, хто вживає понад дві речовини, також удвічі більше жертв булінгу, ніж серед тих, хто не практикує полінаркоманію, – 21,2% та 9,5% відповідно.

Ті, хто вживає понад дві наркотичні речовини, у 3,7 рази частіше виявляють агресивні форми поведінки, ніж ті, хто не вживає наркотичних речовин, – 17,4% та 4,7% відповідно.

Міжнародний проєкт «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин (ESPAD)» реалізують за підтримки Європейського центру моніторингу наркотиків і наркоманії (EMCDDA) з 1995 року. Нині дослідження охоплює понад 45 європейських країн, зокрема Україну. Опитування проводять щотири роки. Сьома хвиля опитування 2019 року в Україні охопила 8509 респондентів (4108 хлопців і 4401 дівчину) віком 14–17 років – учнів сільських і міських закладів загальної середньої освіти, закладів професійної технічної освіти та закладів фахової передвищої освіти¹.

Згідно з положеннями Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, протидію злочинності та правопорушенням, зокрема у сфері наркообігу, покладено на підрозділи Національної поліції України².

Світовими лідерами за поширенням наркоманії є країни СНД, в тому числі й Україна. Тільки за офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України щороку 10 тисяч молодих людей помирають від наркотиків. Наркозалежність стала для України загрозливим викликом нації й державі. На часі маємо захворювання, яке з окремих, рідкісних випадків перетворюється на епідемію. На практиці отримуємо тенденцію, що свідчить про подальше збільшення випадків захворювання на наркоманію, а також про їх значне «омолодження». Відтак наркоманія стає реальною загрозою національній безпеці держави, оскільки вона перебуває у площині соціальної безпеки.

¹ Статистичні дані ЮНІСЕФ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2797060-v-ukraini-divcatapidlitki-pereversili-hlopciv-zi-vzivanna-narotikiv-unisef.html>

² Про основи національної безпеки України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Відповідно до цих умов, профілактика й протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними у підлітковому середовищі є важливим чинником консолідації всіх державних інституцій. Зазначена проблематика потребує зосередження всіх зусиль, зокрема й центральних, місцевих органів виконавчої влади, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій, налагодження тісного співробітництва з відповідними державними органами і громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, визначення основних напрямів державної політики у цій сфері.

Потрібно зазначити, що нині набуло значної популярності поширення наркотичних засобів і речовин поміж підлітками через інтернет-ресурси, до яких належать анонімні переписки із чат-ботами щодо придбання наркотичних речовин у режимі он-лайн.

Політика нашої держави спрямована на профілактику та протидію наркоманії. Органи державної влади, правоохоронні органи та громадськість у межах своєї компетенції вживають заходів із протидії наркоманії, передусім у дитячому середовищі. На жаль, досі є низка проблем, які не сприяють виконанню поставлених завдань. Розглянемо головні з них¹.

Важлива роль щодо профілактики та запобігання таким негативним випадкам серед молоді в Україні належить й органам Національної поліції України, які з огляду на покладені на них державою повноваження протидіють зазначеним негативним явищам.

Також значний спектр роботи з протидії наркоманії проводять дільничні офіцери поліції. Згідно з наказами МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції»² та «Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими

¹ Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 104.

² Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : Наказ МВС України від 28 лип. 2017 р. № 650. URL: <https://xn--80aagahqwiybe8an.com/mvs-ukrajini-nakazi/nakaz-mvs-ukrajini-vid-28072017-650-pro321802.html>

з місць позбавлення волі»¹, визначено порядок і завдання здійснення профілактичних заходів спостереження та контролю за поведінкою осіб, звільнених із місць позбавлення волі, які були засуджені за вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним наркообігом, що покладені на зазначені підрозділи Національної поліції. Порядок організації здійснення адміністративного нагляду за такими особами визначено в Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», у якому зазначено, що адміністративний нагляд встановлюють лише стосовно повнолітніх осіб. Закон не передбачає здійснення адміністративного нагляду за неповнолітніми, які систематично вживають наркотики. На думку О. В. Максименко, професійний нагляд є необхідним для такої категорії дітей. Доцільно було б покласти функцію нагляду за неповнолітніми, які систематично вживають і розповсюджують наркотичні засоби або їх аналоги, на підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України².

Позитивним досвідом протидії розповсюдженню наркотичних речовин в інтернеті є запровадження МВС всеукраїнського чат-боту «Стоп-наркотик», який був розроблений спеціалістами Харківського національного університету внутрішніх справ. Варто зазначити, що цей метод виявився дієвим та ефективним. На початку роботи чат-бота було заблоковано понад 300 адрес «наркокрамниць», понад 15 тисяч користувачів познайомилися з чат-ботом. Частина користувачів регулярно допомагає блокувати наркоадреси³.

У цій роботі потрібно виокремити підрозділ ювенальної превенції Національної поліції України. Відповідно до Наказу МВС

¹ Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Наказ МВС України від 4 листоп. 2003 р. № 1303/203. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/mvsukrajini-nakazi/nakaz-mvs-ukrajini-vid-04112003-1303-203-pro-273248.html>

² Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 105.

³ Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.4020.0>

України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»¹, основними завданнями якого є дотримання профілактичних заходів для припинення правопорушень серед неповнолітніх, постійне проведення та затвердження превентивного обліку дітей, які потенційно можуть скоювати правопорушення різного типу та змісту, а також проведення з ними індивідуальних профілактичних заходів для запобігання новим правопорушенням даного характеру, тощо.

Зважаючи на суспільну небезпечність наркоманії в дитячому середовищі, вважаємо за доцільне конкретизувати й доповнити положення зазначеної Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України.

Поділяємо також позицію А. Є. Сівчука, який стверджує, що ефективність протидії наркоманії серед неповнолітніх залежить від вивчення та впровадження світового досвіду в діяльність органів, підрозділів і служб, які функціонують в Україні².

Отже, на підставі зазначеного, необхідно виокремити деякі фактори, які, на нашу думку, сприятимуть ефективній роботі підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України в профілактиці поширення та зловживання наркотичними речовинами серед молоді³:

– запровадження гарячої лінії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, де б працівники ювенальної превенції консультували молодь по всіх питаннях, які належать до профілактики та запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням серед молоді, залучення до цього процесу психологів;

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

² Сівчук А. Є. Профілактика наркоманії неповнолітніх. *Правова позиція*. 2019. № 1 (22). С. 95–102. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-1-95-102>.

³ Лазарева Я. А., Рижкова С. Я. Запобігання вживанню наркотичних засобів серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції. С. 56–59. *Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 135 с.

– проведення тематичних зустрічей (обговорення питань юридичної відповідальності за зберігання, реалізацію наркотичних речовин тощо) із учнівською молоддю;

– проведення профілактичних бесід із неповнолітніми особами, які вживають наркотики, на ранніх стадіях;

– для надійного самоконтролю та впевненості, що інформація буде доведена до неповнолітніх, активізація взаємодії із ЗМІ саме на підґрунті висвітлення інформації про шкідливий вплив наркотичних речовин, адаптуючи інформацію до молодіжного рівня;

– створення тематичних відеороликів та відеолекцій з обговоренням зазначеної проблематики;

– розроблення та впровадження разом із правозахисними організаціями фільмів, наочних плакатів про шкідливий вплив вживання наркотичних речовин, адже вживання наркотичних речовин викликає звичку та залежність, що погіршує ситуацію із протидії цьому негативному явищу.

Стрімке поширення наркоманії в дитячому середовищі, за статистичними даними, засвідчує наявність прогалин у законодавстві й неналежний рівень проведення профілактичних заходів за цим напрямом.

Однією з актуальних проблем протидії наркоманії, на думку О. В. Максименко, є недостатня конкретизація повноважень діяльності підрозділів ювенальної превенції, що потребує вдосконалення¹. Вважаємо, що діяльність підрозділів ювенальної превенції з протидії наркоманії буде ефективнішою, якщо конкретизувати відповідні повноваження. Пропонуємо доповнити пункт 1 розділу II Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України такими положеннями:

1) профілактична діяльність, спрямована на запобігання розповсюдженню та вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів у дитячому середовищі, виявлення причин й умов, які цьому сприяють, ужиття в межах компетенції заходів для їх усунення;

¹ Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 105.

2) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до розповсюдження та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

3) облік і контроль за дітьми, які живуть у сім'ях, в яких принаймні один з батьків притягувався до відповідальності за незаконне вживання, виготовлення та розповсюдження наркотичних речовин і їх аналогів або має діагноз «наркоманія»;

4) здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, передусім щодо змушування дитини вживати чи розповсюджувати наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Чітко визначений порядок співпраці, спільна й злагоджена робота органів і підрозділів Національної поліції України, які наділені особливими повноваженнями у сфері протидії наркоманії в дитячому середовищі, сприятиме ефективнішому запобіганню цьому негативному соціальному явищу¹.

¹ Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 106.

6.6. Зразки документів у діяльності підрозділів ювенальної превенції

Зразок пояснення від неповнолітньої особи щодо вчиненого правопорушення

Начальнику
Шевченківського відділу поліції (№ 1)
ГУНП у Львівській області
підполковнику поліції
Володимиру ІВАНЕНКУ
Івченка Генадія Петровича,
11.02.2006 р.н.,
прож. вул. Чайковського, 66, кв.13, м. Львів
учня 9 класу ЗОШ № 133 м. Львів

Стаття 63 Конституції України мені роз'яснена _____
(підпис Г. П. Івченка)

ПОЯСНЕННЯ

По суті поставлених мені питань можу пояснити, що 01.04.2021 р. близько 16.40 год, перебуваючи на дитячому майданчику біля будинку № 18 по вул. Миру м. Львів, розпивав алкогольний напій – пиво «Рогань», пляшка 0,5 л, 9%.

Про те, що я розпиваю алкогольний напій у забороненому законом місці я не знав. З моїх слів записано вірно, мною прочитано _____.
(підпис Г. П. Івченка)

Син опитаний у моїй присутності, з його слів записано вірно, доповнень, зауважень не маю _____.
(підпис батька П. П. Івченка)

Пояснення відібрано у присутності батька неповнолітнього: Петра Петровича Івченка.

Дільничний офіцер поліції
Шевченківського відділу поліції (№ 1)
ГУНП у Львівській області
лейтенант поліції

Олексій ПЕТРОВ

Зразок рапорта про виявлене правопорушення, вчинене неповнолітнім

Начальнику
Шевченківського відділу поліції (№ 1)
ГУНП у Львівській області
підполковнику поліції
Володимиру ІВАНЕНКУ

РАПОРТ

Доповідаю Вам, що 01.04.2021 о 16.40 год під час відпрацювання території Шевченківського району м. Львова, мною був виявлений неповнолітній гр. Івченко Генадій Петрович, 11.02.2006 р.н., прож. вул. Чайковського, 6, кв. 13, м. Львів, учень 9 класу ЗОШ № 133 м. Львів, який перебуваючи на дитячому майданчику біля будинку № 18 по вул. Миру м. Львів, розпивав алкогольний напій – пиво «Рогань», пляшка 0,5 л, 9%, у забороненому законом місці, за що передбачена адміністративна відповідальність за ч. 1 ст. 178 КУпАП.

Із метою встановлення особи та складання протоколу про адміністративне затримання, гр. Івченко був затриманий в адміністративному порядку на підставі ст.ст. 260, 262 КУпАП.

Гр. Івченко Г. П. був мною опитаний щодо скоєного ним правопорушення в присутності його батька гр. Івченка Петра Петровича, складено відповідні пояснення.

**Дільничний офіцер поліції
Шевченківського відділу поліції (№ 1)
ГУНП у Львівській області
лейтенант поліції**

Олексій ПЕТРОВ

Зразок супровідного листа справи про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітнім

Голові
Шевченківського районного суду
м. Львів
Роману СЛЮСАРЮ

Надсилаємо матеріали адміністративної справи (протокол про адміністративне правопорушення серії КК № 000000 від 01.04.2021) про вчинення гр. Івченком Генадієм Петровичем адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 178 КУпАП для розгляду та притягнення винного до адміністративної відповідальності.

Додатки: адміністративна справа в 1 прим. на 12 аркушах.

Начальник
Шевченківського відділу поліції (№ 1)
ГУНП у Львівській області
підполковник поліції **Володимир ІВАНЕНКО**

Зразок повідомлення про взяття на профілактичний облік

ПОВІДОМЛЕННЯ

20 ____ року

Повідомляємо, що дитину _____

у зв'язку з _____
взято на профілактичний облік ВП ГУНП _____
області строком на _____.

Індивідуально-профілактичну роботу з дитиною проводитиме поліцейський ЮП _____ ВП _____
(службовий телефон _____).
(назва органу поліції) (ПІБ поліцейського)

Під час перебування на профілактичному обліку необхідно:
дотримуватися вимог законодавства України;

у разі виїзду за межі місця фактичного проживання на строк понад один місяць або у разі його зміни повідомляти про це поліцейського підрозділу ЮП органу поліції за місцем перебування на обліку;

за необхідності та за вимогою з'являтися до відділу, відділення територіального органу поліції.

Інформуємо, що:

1. Обробка персональних даних дитини (ПІБ, дата народження, адреса проживання, номер та дата заведення ОПС, категорія обліку) здійснюється з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних» та з метою виконання обов'язку уповноважених підрозділів Національної поліції України щодо ведення обліку правопорушників, які не досягли 18 років, з метою проведення з ними профілактичної роботи.

2. Володільцем зазначених персональних даних є Міністерство внутрішніх справ України.

3. Відповідно до статті 8 Закону України «Про захист персональних даних», Ви маєте право:

на доступ до своїх персональних даних, що містяться у відповідній базі персональних даних;

на захист своїх персональних даних від незаконної обробки та випадкової втрати, знищення, пошкодження у зв'язку з умисним приховуванням, ненаданням чи несвоєчасним їх наданням, а також на захист від надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи;

отримувати не пізніше як за тридцять календарних днів з дня надходження запиту, крім випадків, передбачених Законом України «Про захист персональних даних», відповідь про те, чи зберігаються персональні дані у відповідній базі персональних даних, а також отримувати зміст персональних даних, які зберігаються;

застосовувати засоби правового захисту в разі порушення законодавства про захист персональних даних та інші права, визначені статтею 8 Закону України «Про захист персональних даних».

Ознайомлені:

_____ 20 __ року _____
(підпис) (ПІБ дитини)

_____ 20 __ року _____
(підпис) (ПІБ батьків або осіб,
що їх замінюють)

Зразок постанови про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник

Шевченківського відділу поліції (№ 1)

ГУНП у Львівській області

підполковник поліції

_____ **Володимир ІВАНЕНКО**

ПОСТАНОВА

**про взяття на профілактичний облік дитини
та заведення обліково-профілактичної справи
на Івченка Генадія Петровича**

м. Львів

10.04.2021 року

Я, інспектор з ювенальної превенції Шевченківського відділу поліції (№ 1) ГУНП Львівської області майор поліції Сидоренко Катерина Олексіївна, розглянувши матеріали на Івченка Генадія Петровича, 11.02.2006 року народження, що проживає по вул. Чайковського, 66, кв. 13,

ВСТАНОВИВ:

03.04.2021 року старшим слідчим СВ Шевченківського ВП ГУНП у Львівській області підполковником поліції Коршуном Олексієм Петровичем було вручено повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 Кримінального кодексу України, гр. Івченку Генадію Петровичу, 11.02.2006 року народження. На підставі підпункту 3 пункту 2 розділу III Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 19 грудня 2017 року № 1044,

ПОСТАНОВИВ:

Взяти на профілактичний облік Івченка Генадія Петровича, 11.02.2006 року народження, та завести обліково-профілактичну справу.

Інспектор з ювенальної превенції

Шевченківського відділу поліції (№ 1)

ГУНП у Львівській області Катерина СИДОРЕНКО

Зразок постанови про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник

Шевченківського відділу поліції (№ 1)

ГУНП у Львівській області

підполковник поліції

_____ **Володимир ІВАНЕНКО**

10.08.2021 року

ПОСТАНОВА

**про зняття з профілактичного обліку дитини
та закриття обліково-профілактичної справи
на Івченка Генадія Петровича**

м. Львів

10.08.2021 року

Я, інспектор з ювенальної превенції Шевченківського відділу поліції (№ 1) ГУНП у Львівській області майор поліції Сидоренко Катерина Олексіївна, розглянувши матеріали на Івченка Генадія Петровича, 11.02.2006 року народження, що проживає по вул. Чайковського, 66, кв. 13

ВСТАНОВИВ:

08.08.2021 року старшим слідчим СВ Шевченківського ВП (№ 1) ГУНП у Львівській області підполковником поліції Коршуном Олексієм Петровичем було знято підозру в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 187 Кримінального кодексу України, з гр. Івченка Генадія Петровича, 11.02.2006 року народження.

На підставі підпункту 8 пункту 10 розділу III Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044,

ПОСТАНОВИВ:

Зняти з профілактичного обліку Івченка Генадія Петровича, 11.02.2006 року народження, із закриттям обліково-профілактичної справи та направленням її до архіву.

**Інспектор з ювенальної превенції
Шевченківського відділу поліції (№ 1)**

**ГУНП у Львівській області
майор поліції**

Катерина СИДОРЕНКО

**Розділ
7**

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КУпАП У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

7.1. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції щодо дітей

У статті 1 Конвенції про права дитини йдеться про те, що «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше».

Усі діти незалежно від свого походження та від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, рівні у своїх правах (ст. 52 Конституції України)¹.

Чинне законодавство України відокремлює групи дітей за віковою категорією: малолітніми є діти віком до 14 років, а неповнолітніми – від 14 до 18 років (ст. 6 Сімейного кодексу України)².

Вік, з якого настає адміністративна відповідальність, – 16 років, а отже, загальним суб'єктом адміністративного правопорушення є фізична осудна особа, яка на момент учинення правопорушення досягла 16-річного віку. Скоєння адміністративного проступку неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність (ст. 34 КУпАП). Потрібно зазначити, що кримінальна відповідальність настає з 14-річного віку (за тяжкі й особливо тяжкі злочини)³.

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

³ Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції: навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 207.

Під час роботи з дітьми працівникам поліції необхідно враховувати їхні вікові особливості та рівень зрілості. Співробітник поліції має поважати особисті права і гідність усіх дітей та брати до уваги їхню вразливість.

У разі виявлення працівником поліції дитини, яка вчинила правопорушення, насамперед потрібно назвати своє прізвище, посаду, спеціальне звання та пред'явити на вимогу дитини службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією. Далі потрібно встановити вік дитини. Якщо неповнолітній правопорушник досяг 16-річного віку, стосовно нього складається протокол про адміністративне правопорушення. Під час складення протоколу неповнолітньому, який притягається до адміністративної відповідальності, мають бути в обов'язковому порядку роз'яснені його права, передбачені ст.ст. 55, 56, 59, 63 Конституції України, ст. 268 КУпАП¹, про що у протоколі робиться відмітка та ставиться підпис особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Згідно зі ст. 63 Конституції України, неповнолітній порушник не несе відповідальності за відмову давати пояснення стосовно себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів.

Якщо адміністративне правопорушення вчинено неповнолітньою особою, яка на момент його вчинення не досягла 14-річного віку, працівник поліції складає протокол про адміністративне правопорушення за ч. 3 ст. 184 КУпАП відносно батьків правопорушника або осіб, які їх замінюють.

У разі виявлення правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, якщо воно вчинене особами віком від 16 до 18 років або його розгляд не віднесено до компетенції Національної поліції України, поліцейський відповідно до ст. 255 КУпАП складає протокол про адміністративне правопорушення. Розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами, здійснюється лише в судовому порядку².

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

² Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. Харків : ХНУВС, 2017. 432 с.

Зміст протоколу про адміністративне правопорушення визначений ст. 256 КУпАП.

Слід зауважити, що чинним законодавством не визначено, чи буде правомірним адміністративне затримання або доставлення неповнолітнього правопорушника, а також складення протоколу про адміністративне правопорушення відносно неповнолітнього без присутності батьків або осіб, які їх замінюють. Окрім того, законодавець не регламентує порядок їх повідомлення, а також не передбачає, як правоохоронні чи інші уповноважені органи й особи можуть дізнатись інформацію про батьків неповнолітнього правопорушника та повідомити їх про затримання.

Протокол про адміністративне правопорушення необхідно складати на місці події, але в разі необхідності надання неповнолітньою особою пояснення обов'язкова присутність або одного з батьків (особи, яка їх замінює), або педагога чи психолога. Отже, у такому випадку є необхідність проінформувати вищевказаних осіб про факт учинення дитиною правопорушення та за можливості дочекатись їх прибуття на місце події. У разі неможливості складення протоколу на місці події доцільне доставлення неповнолітнього правопорушника до територіального відділу поліції з одночасним повідомленням про це його батьків або законних представників для складання протоколу про адміністративне правопорушення в їх присутності.

Також необхідно проінформувати чергову частину відповідного територіального підрозділу поліції про особисте виявлення поліцейським адміністративного правопорушення, вчиненого неповнолітньою особою¹.

Особи, які вчинили адміністративні правопорушення, зокрема й неповнолітні правопорушники, яких доставлено до відділу поліції, приміщення громадського пункту охорони порядку, підлягають реєстрації в журналах обліку доставлених осіб, які вчинили адміністративні правопорушення (додаток № 4 до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення

¹ Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 208.

в органах поліції, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015) № 1376¹.

Про виявлення факту правопорушення, вчиненого неповнолітньою особою, а також її доставлення для оформлення протоколу поліцейській, який доставив правопорушника, складає рапорт на ім'я керівника відповідного підрозділу поліції із зазначенням: дати, місця, способу вчинення адміністративного правопорушення; відомостей про особу правопорушника, стан психічного та фізичного здоров'я, в якому знаходилась особа під час доставлення; чи надавалась невідкладна медична допомога (лікарем якої бригади швидкої допомоги); чи були застосовані до особи, яка доставлена, інші превентивні поліцейські заходи, чи були застосовані до особи, яка доставлена, заходи поліцейського примусу; як поводить себе правопорушник під час доставлення; місце та час, куди доставлено особу для складання протоколу².

Слід зазначити, що забороняється застосовувати спеціальні засоби до малолітніх, окрім випадків учинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю людей, працівників поліції, або збройного нападу чи збройного опору.

Доставлення правопорушника має бути проведено у можливо короткий строк. Строк доставлення обчислюється з часу доставлення правопорушника до відповідного приміщення, а щодо особи, яка була у стані сп'яніння, – з часу її витверження. Перебування доставленої особи у штабі громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону чи громадському пункті з охорони громадського порядку, приміщенні виконавчого органу сільської, селищної ради не може тривати більш як одну годину. Проте законодавець не встановлює строку перебування доставленої особи у приміщенні поліції. Протокол про доставлення

¹ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: Наказ МВС від 06.11.2015 р. № 1376 27.08.2021 (зі змінами від 27.08.2021 № 635). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>

² Голобородько Д. В., Кравченко І. С. Особливості оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення за участю неповнолітньої особи : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 40 с.

правопорушника не складається, але про факт безпосереднього виявлення поліцейським адміністративного правопорушення необхідно складати мотивований рапорт на ім'я керівника відповідного підрозділу поліції із подальшим його реєструванням, який долучається до інших матеріалів справи та є доказом поряд з іншими доказами у справі. Виходячи із зазначеного, можна вважати, що перебування правопорушника у приміщенні поліції може тривати більш як одну годину. Вбачається, що в такому випадку доставлення правопорушника набуває нового якісного значення – як адміністративне затримання.

Адміністративне затримання – це захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, який полягає у тимчасовому обмеженні свободи пересування і місцезнаходження та застосовується в разі, коли інші заходи адміністративного припинення неефективні для забезпечення належного виконання провадження у справі про адміністративне правопорушення і забезпечення притягнення правопорушника до відповідальності.

Згідно зі ст. 262 КУпАП, адміністративне затримання як запобіжний захід провадиться поліцейським у випадках, прямо передбачених законами:

- вчинення дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП);
- вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування (ст. 173⁻² КУпАП);
- поширювання неправдивих чуток (ст. 173⁻¹ КУпАП);
- вчинення злісної непокори законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також військовослужбовця чи образи їх (ст. 185 КУпАП),
- публічних закликів до невиконання вимог поліцейського (ст. 185⁻⁷ КУпАП);
- порушення правил про валютні операції (ст. 162 КУпАП);
- порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин (ч. 1 ст. 44 КУпАП);
- порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями, тютюновими виробами, електронними

сигаретами та рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, пристроями для споживання тютюнових виробів без їх згоряння (ст. 156 КУпАП);

– торгівлі з рук у невстановлених місцях (ст. 160 КУпАП);

– розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП);

– коли є підстави вважати, що особа займається проституцією (ст. 181⁻¹ КУпАП);

– порушення правил дорожнього руху (ст. 121–133⁻² КУпАП);

– порушення правил полювання, рибальства й охорони рибних запасів та інших порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу;

– порушення правил перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні і транзитного проїзду через територію України, а також в інших випадках, прямо передбачених законами України¹.

Під час адміністративного затримання неповнолітньої особи співробітник поліції має забезпечувати дотримання прав дитини, а саме:

– права бути проінформованою у такий спосіб і такою мовою, що відповідають рівню розуміння дитини, про причини її затримання;

– права на зв'язок з батьками або з дорослою особою, якій дитина довіряє;

– права на безоплатного адвоката;

– права на медичну допомогу;

– права не давати свідчень проти себе та членів своєї родини;

– права не піддаватись катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження;

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *БД «Законодавство України». ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

– права на гуманне ставлення і повагу до гідності з урахуванням потреб дитини відповідно до віку;

– права надати пояснення з приводу свого затримання¹.

У разі адміністративного затримання неповнолітньої особи поліцейський складає протокол про адміністративне затримання, який складається відповідно до ст. 261 КУпАП та розділу III Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376.

Про адміністративне затримання неповнолітнього обов'язково повідомляють його батьків або законних представників із подальшим занесенням до протоколу про адміністративне затримання даних щодо часу, дати повідомлення, кого повідомлено і в який спосіб.

У разі адміністративного затримання дитина має бути забезпечена доступом до послуг безоплатного адвоката шляхом повідомлення до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги за телефоном 0800213103².

Під час складання протоколу про адміністративне затримання поліцейський роз'яснює правопорушникові його права, передбачені ст.ст. 55, 56, 59, 63 Конституції України та ст. 268 КУпАП.

Адміністративне затримання здійснюється не більше ніж на 3 години. За цей час поліцейський має скласти протокол про адміністративне правопорушення, опитати свідків та провести інші необхідні дії. Протокол про адміністративне затримання додається до інших матеріалів справи та надсилається до районного суду (як зазначалося, справи про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, розглядаються виключно судовими органами).

Покарання неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень теж є однією з особливостей їх адміністративної відповідальності. Перелік заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, передбачений ст. 241 КУпАП, які не є адміністративними стягненнями.

У разі вчинення неповнолітньою особою віком від 16 до 18 років адміністративних правопорушень, передбачених ст. 44

¹ Кобзін Д. О., Бугаєць Т. І., Стросва Н. М., Янковець В. В. Як поводитись із дитиною при затриманні: інформація для поліцейських. Київ : Волонтер, 2019. 14 с.

² Там само.

(незаконного виробництва, придбання, зберігання, перевезення наркотичних речовин без мети збуту у невеликих розмірах), ст. 51 (дрібного викрадення чужого майна), ст.ст. 121–127 (порушень правил дорожнього руху), ч.ч. 1–3 ст. 130 (керування транспортними засобами у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння чи під впливом лікарських засобів), ст. 139 (пошкодження автомобільних доріг та вулиць), ст. 173 (дрібного хуліганства), ст. 174 (стрільби з вогнепальної, холодної металевий, пневматичної зброї, споряджених гумовими металевими снарядами несмертельної дії в не відведених для цього місцях), ст. 185 (злісної непокори законним розпорядженням поліцейських), ст.ст. 190–195 КУпАП (порушень правил придбання, зберігання, носіння, передачі вогнепальної, холодної та пневматичної зброї), вона підлягає адміністративній відповідальності на загальних підставах, тобто на неї може бути накладено штраф, застосовано до неї громадські роботи, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям чи об'єктом учинення адміністративного правопорушення. Слід зазначити, що до неповнолітніх не застосовується адміністративний арешт. У разі притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності впродовж року два та більше разів відносно таких дітей заводиться обліково-профілактична справа з подальшим унесенням відомостей про взяття на профілактичний облік до відповідної підсистеми бази даних, що входить до єдиної інформаційної системи МВС, дітей, стосовно яких поліцейські ювенальні превенції здійснюють профілактичну роботу.

У разі вчинення неповнолітнім домашнього насильства, крім складення протоколу про адміністративне правопорушення, відносно правопорушника може бути винесено терміновий заборонний припис, який виноситься в разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Припис може бути винесено відносно дитини кривдника (особи, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі), яка на момент його винесення досягла 16-річного віку. Як захід термінового заборонного припису відносно особи, яка на момент винесення припису не досягла 18-річного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою, може бути застосована лише заборона

в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою¹. Процедура винесення припису регламентована Порядком винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, затвердженим наказом МВС України від 01.08.2018 № 654. Дитина, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі, підлягає представленню на профілактичний облік. Підставами для цього є матеріали, що підтверджують факт учинення дитиною домашнього насильства: копія термінового заборонного припису, рішення суду щодо адміністративного провадження за ст. 173-2 КУпАП².

Опитування особи – це засіб спілкування поліцейського з громадянином, під час якого працівниками поліції досягається мета щодо отримання інформації від осіб, яких опитують, про скоєні кримінальні та адміністративні правопорушення або такі, що мають бути вчинені, про осіб, причетних до їх вчинення, та про інші події, що мають значення для підтримання публічного порядку і громадської безпеки, або такі, що належать до сфери діяльності поліцейських служб³.

Окремо слід зважати на випадки опитування поліцейськими дітей, які вчинили певні адміністративні правопорушення, або є потерпілими у справах про такі правопорушення. Це статті Кодексу про адміністративні правопорушення, на кшталт: 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», 173-4 «Булінг (цькування)

¹ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *БД «Законодавство України». ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *БД «Законодавство України». ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

³ Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування. *Криміналістика XXI сторіччя : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, Ін-т вивч. проблем злочинності, Нац. акад. правових наук України. Харків : Право, 2010. С. 427–430.*

учасника освітнього процесу»; 180 «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння»¹ тощо.

Варто погодитись із позицією Г. Христової, що серед міжнародних стандартів у галузі дотримання прав і забезпечення потреб дітей груп ризику, одним із документів, в якому найбільш докладно визначаються вимоги до допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань, – є Конвенція Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Зазначена Конвенція передбачає окремий розділ, який стосується «розслідування, кримінального переслідування та процесуального права». У статті 35 Конвенції «Опитування дитини» вказується, що кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

- проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, одразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
- можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше².

Звичайно, у КУпАП відображено окремі положення, що відповідають міжнародним стандартам. Приміром це стосується

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. № 51. Ст. 1122.

² Христова Г. Відповідність процедури допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, що стали свідками або потерпіли від злочинних діянь, міжнародним стандартам. URL: <https://rescentre.org.ua/dytyna-vidok/vidpovidnist-protseduri-dopitu-malolitnikh-ta-nepovnitnikh-osib-scho-stali-vidkami-abo-poterpili-vid-zlochinnikh-diiian-mizhnarodnim-standartam>

участі законних представників (ст. 270)¹, але комплексне впровадження нових підходів до процедури опитування дитини (неповнолітньої особи) дедалі частіше стає на часі².

Д. В. Голобородько та І. С. Кравченко зазначають, що, відповідно до ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України, участь законного представника, педагога або психолога є обов'язковою. Але водночас кримінальне процесуальне законодавство України чітко не регламентує права й обов'язки педагога і психолога. Вони виступають у цьому випадку як спеціалісти. Педагог повинен займатися вихованням і навчанням малолітніх або неповнолітніх такого ж віку, що й дитина, яка підлягає допиту. Психолог має бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології. Завдання педагога або психолога допомогти слідчому встановити психологічний контакт, виробити правильну тактику проведення допиту, сформулювати запитання з урахуванням дитячої психіки або індивідуальних особливостей психіки неповнолітнього³.

Поліцейські опитують дітей у зв'язку із учиненням адміністративного або кримінального правопорушення, за фактом якого діти стали свідками, потерпілими або особами, які вчинили такі правопорушення.

Проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника, педагога або психолога. На початку опитування співробітник поліції має роз'яснити дитині підстави та мету застосування вказаного поліцейського заходу. Законний представник має допомогти налагодити контакт із дитиною, а не в примусовій формі заставляти неповнолітнього надавати відповіді поліцейському.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. № 51. Ст. 1122.

² Івашенко В. О. Протидія підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України домашньому насильству, вчиненому дітьми. *Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 30–33.

³ Голобородько Д. В., Кравченко І. С. Особливості оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення за участю неповнолітньої особи : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 27.

Бажано проводити опитування дітей кваліфікованими фахівцями у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати.

Мова спілкування має бути зрозумілою дитині залежно від її вікових, розумових, соціальних, національних особливостей (прості речення-звертання до малолітньої дитини; рідна мова сприйняття дитини; сленг, звичний для неповнолітнього, тощо).

Час проведення опитування дитини не може перевищувати годину без перерви, а загалом – понад дві години на день. Проведення опитування пов'язано з важким психологічним напруженням. Залежно від вікових особливостей діти можуть швидко втомлюватися, ставати неуважними.

Для більш емоційно-комфортного перебування дитини у відділі поліції створюються «зелені кімнати».

«Зелена кімната» – це спеціально організована система заходів, що має на меті забезпечити законність, гуманність та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом чи перебуває у контакті із законом.

Одним з основних завдань «зелених кімнат» є попередження, профілактика, корекція негативних наслідків відхилення в поведінці та психологічної деформації дітей, схильних до скоєння правопорушень і злочинів. «Зелена кімната» допомагає дітям відчутти затишну, доброзичливу атмосферу, сприяє відкритому спілкуванню з дорослими. Обладнання кімнат, призначених спеціально для проведення опитувань дітей, має відповідати положенням міжнародних і регіональних стандартів із питань правосуддя, дружнього до дитини. Ключовою вимогою кімнати є забезпечення можливості опитування дитини лише одним фахівцем (наприклад, слідчим, інспектором ювенальної превенції, поліцейським), тоді як усі інші зацікавлені особи можуть спостерігати за проведенням інтерв'ю з інших кімнат та спілкуватися з інтерв'юером через систему дистанційного зв'язку¹.

¹ Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. С. 215.

У «зелених кімнатах» не можуть перебувати діти у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного тощо) та діти з вираженими симптомами психічного захворювання¹.

Поліцейське піклування як превентивний поліцейський захід може здійснюватися щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду. В разі виявлення такої дитини поліцейському насамперед потрібно встановити потребу дитини в отриманні медичної допомоги, яку він може надати самостійно, а в разі необхідності викликати бригаду швидкої медичної допомоги або звернутися до лікаря у заклади охорони здоров'я. До інших заходів під час здійснення поліцейського піклування слід також віднести надання правової, психологічної, побутової та матеріальної допомоги.

Під час спілкування з дитиною поліцейський має застосовувати психологічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я неповнолітнього: у дружній бесіді з'ясувати обставини, в які потрапила дитина, заспокоїти її, за можливості дізнатися в дитини інформацію про її батьків. У разі необхідності надати побутову та матеріальну допомогу: дати теплі речі, продукти харчування, ліки. Дуже важливо, щоб дитина у присутності поліцейського почувалася у безпеці.

З урахуванням вікових можливостей дитини необхідно з'ясувати причини, через які неповнолітній опинився у цій ситуації, та інформацію про винних у цьому осіб; повідомити відповідального поліцейського у підрозділі поліції про ситуацію, що виникла; повідомити батьків або осіб, які їх замінюють, про місце перебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію, що виникла, тощо.

Поліцейському заборонено здійснювати обшук дитини, стосовно якої здійснюється поліцейське піклування.

У разі застосування поліцейського піклування складається протокол, в якому зазначається: місце, дата і точний час застосування поліцейського заходу; підстава його застосування; опис

¹ Голобородько Д. В., Кравченко І. С. Особливості оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення за участю неповнолітньої особи : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 40 с.

вилучених предметів; клопотання, заяви чи скарги особи, якщо такі надходили, наявність чи відсутність видимих тілесних ушкоджень. Протокол підписується поліцейським. Протокол може не надаватись особі для підписання, а копія – не вручатись особі, коли є достатні підстави вважати, що вона не може усвідомлювати свої дії і керувати ними. У такому випадку протокол надається особі чи органу, передбаченому абзацом 2 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію»¹.

Наслідком поліцейського піклування є передання неповнолітньої особи батькам (біологічним матері та батькові дитини) або усиновителям, опікунам, піклувальникам чи органам опіки та піклування².

7.2. Дитина як учасник провадження у справах про адміністративні правопорушення

Провадження у справах про адміністративні правопорушення – це нормативно врегульована діяльність Національної поліції, інших уповноважених законом суб'єктів по реагуванню на адміністративний проступок шляхом застосування адміністративної відповідальності, а також попередження протиправної поведінки³.

Загальним суб'єктом адміністративної відповідальності є фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. Редакція від 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

² Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 216.

³ Мармута О., Даценко Д., Кононець В. П. Дитина – учасник провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 67–69.

Є певні особливості адміністративної відповідальності двох груп суб'єктів: неповнолітніх осіб (тобто осіб віком від 16 до 18 років) та військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Розглянемо особливості відповідальності осіб віком від 16 до 18, які полягають у тому, що дільничний офіцер поліції не має права накладати адміністративні стягнення на таких осіб. Справи щодо адміністративних правопорушень, які вчинені неповнолітніми, розглядаються виключно судом (ст. 221 КУпАП).

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані заходи впливу відповідно до ст. 24-1 КУпАП:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Такі заходи впливу застосовуються виключно судом. У тому разі, коли вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 44, 51, 121–127, 130, 139, ч. 2 ст. 156, ст.ст. 173, 174, 185, 190–195 КУпАП¹, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах.

Наприклад, дільничний офіцер поліції зупинив двох осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, за які накладати стягнення має право поліцейський. Одному правопорушнику 17 років, а іншому – 19.

Щодо першого порушника (17 років) дільничний офіцер поліції зможе лише скласти протокол за порушення і направити його до суду.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. № 51. Ст. 1122.

Щодо другого порушника (19 років) дільничний офіцер поліції має право винести постанову про накладення адміністративного стягнення і притягнення до адміністративної відповідальності.

У разі затримання неповнолітнього, поліцейські обов'язково повідомляють його батьків або осіб, які їх замінюють. У протоколи про адміністративне затримання зазначається час, дата повідомлення, кого повідомлено і в який спосіб. За неможливості поінформувати родичів та в разі відмови затриманої особи надати інформацію для їх повідомлення про це робиться відповідний запис затриманої особи та посадової особи, яка склала протокол про адміністративне затримання, із зазначенням поважних причин.

Учасниками провадження є також законні представники та представники, статус яких визначається ст. 270 КУпАП. Відповідно до закону, інтереси особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, які є неповнолітніми або особами, що через свої фізичні або психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення, мають право представляти їх законні представники: батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники.

Законні представники та представники мають право: ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти клопотання; від імені особи, інтереси якої вони представляють, приносити скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу.

Вчинення адміністративного правопорушення неповнолітньою особою вважається пом'якшуючою обставиною під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, а втягнення неповнолітнього в правопорушення – обтяжуючою обставиною для повнолітнього правопорушника.

Отже, головними проблемами, які виникають в Україні при здійсненні захисту прав та інтересів дітей, є відсутність регламентованої державної політики у сфері захисту прав дитини, оскільки законодавство має більш декларативний, аніж практичний характер.

В Україні ще не напрацьовано чіткого механізму забезпечення реалізації та контролю за виконанням норм законодавства, що стосуються захисту прав дитини.

7.3. Особливості провадження у справах про булінг

У ч. 1 ст. 16 Конвенції про права дитини передбачено, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання у здійснення її права на особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність¹. Стаття 52 Конституції України декларує, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом².

Водночас проблема булінгу (цькування) залишається критичною не лише в школах України, а й у школах світу. Ця проблема нині набула глобальних масштабів і вимагає негайного реагування. Спробою вирішення цієї проблеми є прийняття Верховною Радою України наприкінці 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»³, яким доповнено КУпАП статтею 173-4⁴, що передбачає настання адміністративної відповідальності за боулінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Практика застосування нововведеної норми КУпАП свідчить про необхідність удосконалення діяльності підрозділів Національ-

¹ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року : ратифікована Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 01.02.2022).

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.06.2020).

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії боулінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 20.06.2020).

⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. № 51. Ст. 1122.

ної поліції України щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-4 КУпАП.

Так, упродовж 2019 року суди України розглянули 316 справ про булінг, з яких у 123 справах (40% від загальної кількості справ) винесено рішення про накладення стягнення:

у 103 випадках (84%) – штраф (найчастіше на матір дитини);

у 10 випадках (8%) – громадські роботи (які, на думку суддів, рідко призначаються, оскільки не є ефективними);

у 9 випадках – попередження;

в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися.

В інших випадках суд обмежився усним зауваженням (у 21 справі (6%). Окрім того, 88 справ (28%) суд відправив на доопрацювання до органів Національної поліції України, а 84 справи (26%) закрито за відсутністю складу правопорушення або у зв'язку із закінченням строку позовної давності¹.

Тобто у 54% справ про булінг (а це більше половини) адміністративне стягнення не призначено, тобто мета провадження у справах про адміністративне правопорушення не досягнута.

Отже, виникає необхідність виявлення причин такої ситуації, їх дослідження та усунення.

Проведений нами аналіз судових рішень у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-4 КУпАП, дає змогу виокремити три основні проблеми, з якими стикаються органи Національної поліції України: неправильна кваліфікація вчинюваних діянь; недоліки складання протоколів про адміністративне правопорушення; відсутність будь-яких належних та допустимих доказів. Розглянемо їх детальніше.

Першою з них є проблема неправильної кваліфікації вчинюваних діянь. Так, найчастіше замість того, щоб кваліфікувати дії за частиною 3 або 4 статті 173-4 КУпАП (боулінг (цькування) учасника освітнього процесу), поліцейські стандартно кваліфікують дії винних за частиною 3 статті 184 КУпАП (невиконання батьками

¹ Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета*. 2020. № 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshhe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaci-yizakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення: 20.02.2022).

або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей)¹. Окрім того, деякі суди так само неправильно кваліфікують дії батьків, чий діти вчинили булінг.

Тобто у разі вчинення булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років необхідно кваліфікувати дії за спеціальною нормою статті 173-4 КУпАП², а не за загальною нормою, передбаченою статтею 184 КУпАП, про що прямо вказано в Законі. Так, частина 3 статті 184 КУпАП чітко передбачає адміністративну відповідальність за вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173-4 Кодексу³.

Зокрема, спеціальним суб'єктом в частинах 3 та 4 статті 173-4 КУпАП є батьки або особи, які їх замінюють, чий малолітні або неповнолітні діти віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років учинили булінг⁴. Проте на практиці відбувається таке.

Наприклад, у справі № 234/2837/19 суд встановив, що 31.01.2019 року о 09:00 годині надійшла ІНФОРМАЦІЯ_5 про те, що гр. ОСОБА_1 ухилялась від виконання передбачених ст. 150 СК України обов'язків щодо виховання доньки ОСОБА_2, внаслідок чого остання 31.01.2019 року вчинила дії, передбачені ст. 173-4 КУпАП. Таким чином, ОСОБА_1 вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 184 КУпАП, та суд визнав ОСОБА_1 винною у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 184 КУпАП України⁵.

Другою проблемою провадження у справах про булінг є недоліки складання протоколів про адміністративні правопорушення, які є підставою для повернення судом справи на доопрацювання до органів Національної поліції України.

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.02.2022).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Справа № 234/2837/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79992685> (дата звернення: 20.06.2020).

Серед таких недоліків основним є те, що фабула протоколу про такі адміністративні правопорушення є загальною, без уточнення об'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення. Зокрема, у протоколах не зазначається, які саме насильницькі дії були вчинені порушником стосовно потерпілого, які наслідки спричинили вказані дії у потерпілого та чи були вони взагалі, чи мало діяння систематичний характер, якщо так, то в який період часу, з конкретною вказівкою на час кожної події тощо¹.

Наприклад, у справі № 584/1805/19 суддя чітко зазначає: «Складений протокол про адміністративне правопорушення не містить відомостей про те, що вчинене неповнолітнім ОСОБА_17 діяння по відношенню до ОСОБА_5 має систематичний (повторюваний) характер, а також не містить відомостей про те, які саме дії насильницького характеру ОСОБА_17 вчинив по відношенню до ОСОБА_5 (в чому саме виявилось насильство)», постановивши матеріали про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, стосовно ОСОБА_1 повернути до Путивльського відділення поліції Глухівського відділу поліції ГУНП в Сумській області для належного оформлення².

Третьою проблемою, на наш погляд, є закриття справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП, судом у зв'язку з відсутністю складу правопорушення або закінченням строку позовної давності. Відсутність події та складу адміністративного правопорушення виключають провадження у справі, тому воно підлягає закриттю.

Зокрема, підставою для закриття судами направлених справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП, є відсутність будь-яких належних та допустимих доказів, які підтверджували б факт вчинення особами булінгу. Матеріали будь-якої справи про адміністративне правопорушення необхідно доповнювати доказами: поясненнями свідків, довідками з медичних закладів, фото-, відеоматеріалами, речовими доказами тощо.

¹ Дрок І. Провадження у справах про булінг. *Підприємництво, господарство і право*. № 7/2020. С. 152.

² Справа № 584/1805/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86039595> (дата звернення: 20.06.2020).

Наприклад, у справі № 127/16367/19 суддя прийняв рішення про закриття справи про адміністративне правопорушення у зв'язку з відсутністю в діях особи складу адміністративного правопорушення. Такого висновку суддя дійшов на підставі того, що, зазначивши в протоколі про адміністративне правопорушення те, що з лютого 2019 року ОСОБА_1 вчинила правопорушення, інспектор не надав жодного доказу, який би це підтверджував. Окрім того, у протоколі про адміністративне правопорушення не вказано, які саме дії вчинені ОСОБА_1 стосовно учня ОСОБА_2 і чи внаслідок таких дій могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Тобто доведення вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-4 КУпАП, має відбуватися більш ґрунтовно, підтверджуючи наявність усіх ознак булінгу.

Підсумовуючи, необхідно вказати, що наведені проблеми можна легко подолати, якщо більш уважно та професійно здійснювати провадження у справах про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-4 КУпАП. Вважаємо, що здебільшого причинами виникнення цих проблем у провадженнях у справах про булінг є низький рівень кваліфікації поліцейських, які здійснюють таке провадження.

Вирішення цієї проблеми вбачаємо у просвітницькій діяльності керівників структурних підрозділів, які, наприклад, під час занять зі службової підготовки мають наголошувати на особливостях кваліфікації подібних діянь, специфіці складання протоколів про адміністративні правопорушення, а також нюансах документування адміністративного правопорушення.

Окрім того, центрам підвищення кваліфікації Національної поліції пропонується внести зміни та доповнення, які стосуються особливостей провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП, у програми підвищення кваліфікації дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів ювенальної превенції та поліцейських груп реагування патрульної поліції.

Управлінням превентивної діяльності Національної поліції України також пропонуємо на підставі аналізу практики застосу-

вання норми статті 173-4 КУпАП розробити алгоритми провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП, у вигляді схем, малюнків, зразків документів тощо, які розповсюдити серед підлеглих поліцейських.

На думку І. Дрок, лише комплексна інформаційна, роз'яснювальна, просвітницька робота серед поліцейських, які здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП, може дати результат у виді зменшення кількості справ про булінг, які суди відправляють на доопрацювання до органів Національної поліції України або закрияють за відсутністю складу правопорушення¹.

7.4. Особливості адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх заміняють, обов'язків щодо виховання дітей

Головною цінністю будь-якої демократичної соціальної держави, що турбується про гідне майбутнє своїх громадян, традиційно вважається сім'я, де основна увага приділяється дітям. Державна сімейна політика є важливим інструментом впливу на забезпечення умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення життєвого рівня, зміцнення й розвитку соціального інституту сім'ї загалом. Так, відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики», мета державної сімейної політики полягає в забезпеченні сприятливих умов поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства. Адже неналежне виховання або повне ігнорування обов'язків щодо виховання та розвитку дітей батьками або особами, на яких законом покладено такі обов'язки, позначається на поведінці неповнолітніх,

¹ Дрок І. Провадження у справах про булінг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 153.

має наслідком збільшення кількості правопорушень серед неповнолітніх¹.

З огляду на головні напрями сучасної державної сімейної політики в Україні, підтримка сім'ї, надання допомоги батькам, що позбавлені батьківських прав, з метою повернення дитини в біологічну сім'ю, такі заходи відповідальності, як позбавлення батьківських прав, відсторонення опікуна чи піклувальника від виконання покладених на них обов'язків, не є пріоритетними. Водночас адміністративна відповідальність батьків (інших законних представників) неповнолітніх за неналежне виконання обов'язків продовжує бути дієвим заходом профілактики правопорушень, а застосування заходів такої відповідальності дає змогу впливати на батьків або інших законних представників неповнолітніх, не перешкоджаючи їх спілкуванню з дитиною.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, виховання в сім'ї є першоосною розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання та розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право й зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці².

Згідно з ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, тягнуть за собою накладення штрафу

¹ Кисельова О. І. Особливості адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 3. С. 95.

² Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян¹.

Стаття 150 Сімейного кодексу України передбачає, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя².

Аналіз приписів Законів України «Про освіту» та «Про охорону дитинства» дає змогу дійти висновку, що під невиконанням обов'язків щодо виховання та навчання дітей варто розуміти різні форми бездіяльності, у результаті яких немає належної турботи про виховання та навчання неповнолітніх. Ухилення батьків та осіб, що їх замінюють, від виконання своїх обов'язків може виражатися в тому, що вони не піклуються про моральне виховання, фізичний розвиток дітей і зміцнення їхнього здоров'я, створення необхідних умов для своєчасного одержання ними освіти, успішного навчання, підготовки до трудової діяльності тощо.

Отже, правовою підставою для покладання відповідальності на батьків (законних представників), за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є наявність ознак та елементів складу правопорушення, що полягає в невиконанні батьками чи іншими особами, які їх замінюють, обов'язків щодо утримання, виховання, навчання, захисту прав та інтересів неповнолітніх. З'ясування цих ознак і правильне застосування норми сприяють дотриманню принципів законності й презумпції невинності³.

Об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є суспільні відносини, що складаються в процесі реалі-

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.02.2022).

² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22.

³ Кисельова О. І. Особливості адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 3. С. 96.

зації конституційних прав неповнолітнього, передбачених законодавством.

Права неповнолітніх дітей закріплюються Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законом України «Про охорону дитинства», Сімейним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини в цій сфері.

Сімейний кодекс України містить спеціальну Главу 13 «Особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей», яка охоплює норми, що регулюють особисті взаємини батьків і дітей.

У разі скоєння адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, обмежуються законні права та інтереси дитини й, відповідно до вказаної статті, неповнолітній, який зазнав порушення законних прав та інтересів, визнається потерпілим.

Тому під час застосування ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення важливо розуміти, хто вважається неповнолітнім. І саме в цій частині постає перша проблемна ситуація. Адже, згідно зі ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», неповнолітній – громадянин у віці до 18 років, тобто нібито всі діти у віці до 18 років – неповнолітні. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України та ч. 1 ст. 32 Цивільного кодексу України, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, існування норм, які по-різному вказують, хто є неповнолітнім, призводить до різного тлумачення.

З об'єктивного боку аналізоване правопорушення полягає в дії або бездіяльності батьків чи інших законних представників неповнолітніх, тобто в тому, що вони не виконують або неналежно виконують свої обов'язки щодо виховання та навчання дітей: не дбають про моральне виховання, фізичний розвиток дітей і зміцнення їхнього здоров'я, створення необхідних умов для здобуття ними освіти, успішного навчання тощо.

У частині 2 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30.03.2007 № 3 визначено, що означає «не піклування

про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя»:

- незабезпечення необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складник виховання;

- не спілкування з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення;

- ненадання дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей;

- не сприяння засвоєнню нею загально визнаних норм моралі;

- не виявлення інтересу до її внутрішнього світу;

- не створення умов для здобуття нею освіти¹.

Але можна зазначити, що недоліком законодавчої норми, закріпленої в ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є відсутність ознак, характерних для цього правопорушення. Законодавець у диспозиції ч. 1 зазначеної норми лише перелічує обов'язки батьків, невиконання яких тягне адміністративно-правові санкції.

Якщо аналізувати зміст указаної норми, то ухиленням від виконання батьківських обов'язків не повинна вважатися будь-яка дія, а вважатиметься невиконання обов'язків, чітко передбачених законодавством, і лише тих, які стосуються забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання дітей. А оскільки пояснення терміна «законодавство» в Кодексі України про адміністративні правопорушення не наведено, то можна використовувати його в значенні, вказаному в Рішенні Конституційного Суду України від 09.07.1998 у справі про тлумачення терміна «законодавство».

Так, варто виходити з того, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети й постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах

¹ Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 5. С. 7–11.

їхніх повноважень і відповідно до Конституції України й законів України. Тобто, якщо вказані акти передбачають обов'язки батьків стосовно дітей, які стосуються забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання останніх, то за їх невиконання таких батьків мають притягувати до відповідальності згідно з ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як приклад, про обов'язки, які щодо дітей повинні виконувати батьки, йдеться в ст.ст. 150, 180 Сімейного кодексу України і ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства». Зокрема, зі змісту положень ст. 150 Сімейного кодексу вбачається, що батьки повинні піклуватися про здоров'я дитини. Тобто якщо дитина захворіла, а батьки не вживають заходів щодо її лікування, то це є порушенням. Підтверджує вказане й судово практика.

Наприклад, постановами Теплицького районного суду Вінницької області по справі № 144/254/14-п від 27.02.2014 та Ічнянського районного суду Чернігівської області по справі № 733/470/13-п від 28.02.2013 матерів притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення через те, що їхні діти захворіли, але вони для їхнього лікування не зверталися до лікарів. Однак часто суди у своїх постановках, що стосуються невиконання батьками обов'язків щодо дітей, не вказують, які саме обов'язки особа не виконала. Так, відповідне порушення, допущене судом першої інстанції, встановив у постанові по справі № 607/9557/13-п Апеляційний суд Тернопільської області 29.07.2013. У ній Апеляційний суд указав: «... судом не досліджено і у постанові не наведено, які саме обов'язки не виконує ОСОБА_1 щодо забезпечення необхідних умов життя та виховання своїх неповнолітніх дітей». І це не єдиний подібний приклад, оскільки подібне трапляється в практиці судів доволі часто¹.

Однак відсутність кваліфікуючих ознак у цій нормі тягне однакову відповідальність батьків за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення незалежно від характеру і ступеня вчиненого неповнолітнім діяння, це може бути порушення непов-

¹ Ухилення від виконання батьківських обов'язків. *Адміністративна відповідальність: проблемні питання правозастосування*. URL: <http://cvu.com.ua/analytics/ukhileniya-vid-vikonannya-batkiivskikh-obovyazkiv-administrativna-vidpovidalnist-problemni-pitannya...>

нолітнім правил дорожнього руху (перехід проїжджої частини в невстановленому місці), знаходження неповнолітнього в громадському місці в нічний час без супроводу батьків (законних представників), ухилення від навчання, дрібне хуліганство, розпивання алкогольних напоїв у громадських місцях, учинення суспільно небезпечного діяння або злочину тощо, що, на нашу думку, не є справедливим.

Суб'єктами цього правопорушення є особи, які володіють батьківськими правами:

- батьки дитини, тобто особи, офіційно записані у свідоцтві про народження як батько або мати дитини;
- або особи, які замінюють батьків.

До осіб, що замінюють батьків і мають обов'язки щодо дитини, відповідно до положень Сімейного кодексу України, належать: 1) опікун (ч. 4 ст. 249); 2) піклувальник (ч. 4 ст. 249); 3) особа, яка усиновила чи удочерила (ч. 4 ст. 232); 4) патронатний вихователь (ст. 255); 5) прийомні батьки (ч. 2 ст. 256-2); 6) батьки-вихователі дитячого будинку (ч. 2 ст. 256-6); 7) фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (ст. 261).

Тому, на нашу думку, потребує уваги термінологічне визначення кола осіб, що можуть бути суб'єктами відповідальності за цією статтею, і внесення відповідних уточнень до цієї статті. Адже не зрозуміло, чи можуть бути суб'єктами цього правопорушення родичі дитини: бабуся, дідусь, брат, сестра, тітка, дядько, інші особи, які не визнані в законодавчому порядку законними представниками неповнолітнього, але насправді утримують цю дитину.

Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу або необережності (ч. 1 статті 184). Ухилення від виконання батьківських прав – це психічне ставлення батька, матері до протиправної поведінки щодо виконання батьківських обов'язків, що виражається у формі умислу чи необережності.

Відповідальність у цьому випадку настає, якщо батько, мати розуміли, могли усвідомлювати свої дії (бездіяльність), передбачати їх наслідки й керувати ними, якщо вони мають юридичну і фактичну можливість.

Частиною 1 статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління й за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Так, прикладом необхідності доведення вини може слугувати Постанова Новозаводського районного суду м. Чернігова від 05.07.2017 № 751/3373/17, відповідно до якої розглядалася справа про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з невиконанням батьківських обов'язків стосовно неповнолітньої доньки, яка з 26.05.2017 20 год 00 хв по 27.05.2017 01 год 00 хв не була вдома й була повернута додому працівниками поліції. У судовому засіданні мати вину не визнала та пояснила, що в той день її донька пішла гуляти й у зазначений час не повернулася додому. Вона хвилювалась і тому пішла її шукати. Потім звернулася до працівників поліції, а вони на неї склали протокол. Пізніше вона дізналася, що донька загубила телефон і шукала його в темряві. Зазначила, що це був єдиний такий випадок, її донька добре навчається, має позитивні характеристики, відзнаки. За цією справою суд дійшов висновку про відсутність складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в діях матері¹.

Проблема безвідповідального ставлення батьків до утримання своїх дітей є однією з найактуальніших в Україні. Тому адміністративна відповідальність батьків за неналежне виконання батьківських обов'язків має бути дієвим заходом профілактики правопорушень, а застосування заходів такої відповідальності дає змогу впливати на батьків або інших законних представників неповнолітніх. Але, на жаль, в Україні притягнення до відповідальності за ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення

¹ Постанова Новозаводського районного суду м. Чернігова по справі № 751/3373/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/67578923>

часто використовується лише як додатковий каральний захід, не маючи на меті не допустити повторного порушення прав дітей.

Отже, підсумовуючи матеріал, можемо зробити такі висновки, що на теперішній час доречним буде внести зміни до статті 184 КУпАП, де конкретно встановити, що батьків (законних представників) може бути притягнуто до відповідальності за ухилення від виконання обов'язків щодо виховання малолітніх дітей та/або неповнолітніх осіб. Ця норма буде остаточно прибирати колізійні аспекти при вирішенні цих справ на стадії судового розгляду. Судді під час розгляду справ повинні враховувати всі обставини справи та діяти справедливо до встановленого законодавства, позаяк основними вимогами до судових рішень є законність, обґрунтованість і мотивованість. Батьки (законні представники), своєю чергою, повинні сумлінно, усвідомлюючи всю важливість відповідно до норм права та правосвідомості, виконувати покладені на них обов'язки з виховання неповнолітніх дітей. Права батьків щодо виховання неповнолітніх дітей закріплені в Конституції України, Сімейному кодексі та у Законі України «Про охорону дитинства». При порушенні своїх обов'язків батьки (законні представники) мають понести юридичну відповідальність та надалі вживати всіх заходів щодо недопущення вчинення аналогічних девіантних дій¹.

На підставі викладеного також хочеться зазначити, що кожна дитина – це майбутнє нашої країни. Тому виховання, розвиток дитини та її навчання мають бути важливими для кожного з нас, а притягнення до адміністративної відповідальності батьків (законних представників) за невиконання ними батьківських обов'язків повинно дійсно мати виховну функцію.

¹ Шевяков М. О. Адміністративна відповідальність батьків (законних представників) за невиконання обов'язків. *Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 127–130.

**Розділ
8**

**ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ
З ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ТА ОРГАНАМИ
ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ**

**8.1. Взаємодія поліцейських офіцерів громади
з підрозділами ювенальної превенції
у сфері захисту прав дітей**

Поліцейський офіцер громади – це офіцер поліції, який орієнтований на вирішення безпекових проблем своєї територіальної громади. Він доступний до населення, тому що постійно є поруч із людьми. Утворення інституції поліцейського офіцера громади дало змогу створити новий рівень поліцейського сервісу не лише у великих містах, де працює патрульна поліція, а й на всій території держави, у віддалених населених пунктах. Також проєкт допомагає забезпечити відкриту й тісну співпрацю громади та поліції заради створення безпечного середовища, де поліцейський офіцер – це частина громади¹.

Усього проєкт охоплює всі регіони держави: близько 30 тисяч населених пунктів, де мешкає майже 28 мільйонів громадян. Його метою є тісна взаємодія поліцейського з об'єднаною територіальною громадою та орієнтація на її потреби².

¹ Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 135 с.

² В Україні запустили проєкт «Поліцейський офіцер громади». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi>

Важливим напрямом роботи поліцейських офіцерів громади є захист прав дітей, що реалізується у тісній співпраці із працівниками служби ювенальної превенції. Впродовж 2019 року в поліції зареєстровано 142 тисячі заяв і повідомлень тільки про випадки вчинення домашнього насильства. З них понад 2 000 надійшло від дітей¹. Взаємодія підрозділів ювенальної превенції та поліцейських офіцерів громади у сфері протидії домашньому насильству стосовно дітей є одним із важливих напрямів. Така взаємодія може виявлятися у спільних діях щодо виявлення фактів домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагування на них у порядку, визначеному законодавством; винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися².

З метою додержання гарантій із захисту прав та інтересів дітей, які постраждали від домашнього насильства, а також забезпечення належного реагування на випадки такого насильства, надання своєчасної допомоги постраждалим дітям, створення умов для реалізації кожною дитиною права на зростання у безпечному сімейному оточенні уповноважені підрозділи Національної поліції (патрульна поліція, групи реагування патрульної поліції, мобільні групи з протидії домашньому насильству, дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громади, ювенальна превенція) вступають у взаємодію з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами.

Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами у сфері протидії домашньому насильству стосовно дітей – це вид правовідносин, які потребують організації і планування спільних заходів

¹ Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf?fbclid=IwAR1cTo8Gt4y18ZncroCLceM_7ZT w_kQC7pD1HnhqKR_HvmJIUT6wGUcAEdc

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

у цій сфері, об'єднання інформаційних, технічних, людських та інших ресурсів для спільного їх використання.

Координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей і моніторинг їх реалізації на місцевому рівні здійснюють уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування¹.

Правовою основою виникнення відносин взаємодії у діяльності Національної поліції є Закон України «Про Національну поліцію»², Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»³, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»⁴, Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»⁵ тощо.

Аналіз цих нормативно-правових актів указує на їх відповідність міжнародним стандартам, але ситуація з пандемією COVID-19 та оголошеним у країні карантиним виявила прогалини в системі протидії домашньому насильству, зокрема стосовно дітей. Кількість заяв і повідомлень зросла майже вдвічі порівняно з першим півріччям минулого року (2020 рік – 101 584 заяви, 2019 рік – 68 490 заяв).

Для усунення вказаних прогалин, зокрема і поліпшення співпраці в цій сфері, 21 вересня 2020 року Президент України

¹ Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 91.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>

³ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19>

⁴ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%B>

⁵ Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF>

підписав Указ № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»¹.

Із-поміж головних напрямів, на яких зосереджено увагу в Указі, – заходи для запобігання та мінімізації домашнього насильства, вдосконалення координації та взаємодії суб'єктів, що вживають заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, вдосконалення порядку прийому і розгляду заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей і за участю дітей, виявлення дітей, які постраждали від домашнього насильства, а також організації надання їм допомоги й захисту, розбудова системи сервісів та притулків для постраждалих осіб, проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань неприпустимості насильницької моделі стосунків, невідворотність покарання за насильство та надання максимальної підтримки й допомоги постраждалим особам, забезпечення особливої опіки та захисту для людей похилого віку, дітей і недієздатних осіб тощо.

Сучасне законодавство України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству сприяє досягненню узгодження дій та спільної діяльності Національної поліції з іншими суб'єктами протидії домашньому насильству стосовно дітей².

До обов'язків поліцейського офіцера входить насамперед робота з громадою, допомога населенню. Офіцери не мають бути каральним органом і забезпечувати якісь показники, передусім, вони вирішують питання, що непокоять громаду. Проблеми в сім'ї, громадський порядок тощо. Наразі вони виконують функції дільничного, оскільки в законодавстві не прописано вимоги до поліцейського офіцера громади та його обов'язки³.

¹ Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: Указ Президента України від 21 вересня 2020 р. № 398/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>

² Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники: матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 91.

³ Таких поліцейських ще не бачили: про різницю з дільничним і довіру людей розповів офіцер Пісочинської громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12220>

Згідно із Наказом МВС «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» від 28.07.2017 № 650, основними завданнями поліцейських офіцерів громади у сфері захисту прав дітей є провадження профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Для реалізації цього завдання поліцейських офіцерів громади вживати у взаємодії зі службою у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій заходів щодо встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, інших родичів, місця їх проживання (перебування) у разі надходження повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування. У разі виявлення дитини, розлученої із сім'єю, поліцейський невідкладно повідомляє про такий факт територіальний орган Державну міграційну службу і орган опіки та піклування за місцем виявлення дитини. Тому що у разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини на підставі рішення районної, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської, районної у місті ради служба у справах дітей разом із представниками закладу охорони здоров'я вживають заходів до відібрання дитини у батьків та тимчасове влаштування її відповідно до чинного законодавства¹.

Згідно з чинним законодавством, формами взаємодії підрозділів ювенальної превенції та поліцейських офіцерів громад у сфері захисту прав дітей є спільні наради, конференції, круглі столи, тренінги; інформування щодо стану злочинності в дитячому середовищі та заходи для його поліпшення, які вживаються поліцейськими, а також дають рекомендації батькам, законним представникам щодо запобігання вчиненню дітьми та стосовно них правопорушень, поширення негативних явищ серед дітей; організація профілактичних заходів серед дітей тощо².

¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17/print>

² Там само.

Дієвим інструментом попередження правопорушень у підлітковому середовищі є проведення профілактичних бесід із дітьми в закладах освіти, на яких поліцейські офіцери громади розповідають про те, як не стати жертвою правопорушення, наголошують на необхідності відповідального ставлення до навчання та відвідування учнями занять. Неповнолітнім, схильним до вчинення правопорушень, приділяється особлива увага, їм також роз'яснюється, що у разі порушення вимог законодавства до них можуть бути застосовані заходи і виховного, і правового впливу. Такі виховні бесіди є важливим напрямом превентивної діяльності поліцейських офіцерів громади.

Важливу частину роботи при взаємодії із працівниками ювенальної превенції займає пошук зниклих дітей. Напрямами взаємодії поліцейських офіцерів громади із підрозділами ювенальної превенції при зникненні дитини є участь у проведенні першочергових заходів щодо встановлення місцезнаходження безвісти зниклої дитини; збирання даних про дитину та їх аналіз з метою встановлення причини самовільного залишення дитиною сім'ї, навчально-виховного закладу, спеціальної установи для дітей; інформування громадськості та засобів масової інформації про зникнення дитини безвісти; ужиття заходів з метою отримання даних щодо її можливого місцезнаходження¹. Завдяки швидкому розшуку неповнолітніх багатьох дітей вдається вберегти від біди. З такими дітьми проводяться профілактичні бесіди та їх повертають до місць проживання. Коли до поліції надходить повідомлення про зникнення дітей – це завжди надзвичайна подія. Щоб знайти неповнолітніх цілими та неушкодженими до пошуків залучається максимальна кількість правоохоронців, і передусім важлива співпраця поліцейських офіцерів громади та працівників підрозділів ювенальної превенції.

Самі дільничні офіцери поліції зазначають, що в результаті проведеної реформи, у них з'явився час для проведення профілактичної роботи з «важкими» дітьми, які купують слабоалкогольні напої, беруть участь у бійках, розписують стіни тощо. Проведення

¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

активної роз'яснювальної роботи серед молоді підвищує рівень громадського порядку¹.

Ще одним важливим напрямом роботи поліцейських офіцерів громади є профілактична робота із багатодітними родинами та не благополучними сім'ями. Поліцейські офіцери громади час від часу навідуються до проблемних сімей та у разі потреби допомагають їм або попереджають про можливі штрафи за неналежне виконання батьківських обов'язків². Інформацію про такі сім'ї поліцейські офіцери громади отримують від соціальних служб і працівників ювенальної превенції.

Отже, головними напрямками взаємодії поліцейських офіцерів громади з підрозділами ювенальної превенції є обмін інформацією, проведення спільних зустрічей із дітьми та їх батьками у закладах освіти, робота із багатодітними та проблемними сім'ями, пошук зниклих дітей, профілактична робота із «важкими» дітьми та молоддю, протидія домашньому насильству щодо дітей.

8.2. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх

Правове регулювання діяльності виконавчої влади України здійснюється на основі відповідних принципів. Ці принципи є дієвим інструментом формування нормативних актів адміністративного напрямку.

¹ Таких поліцейських ще не бачили: про різницю з дільничним і довіру людей розповів офіцер Пісочинської громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12220>

² Я – ваш поліцейський. Чим нові офіцери громади відрізняються від дільничного. URL: <https://hromadske.ua/posts/ya-vash-policejskij-chim-novi-oficeri-gromadi-vidriznyayutsya-vid-dilnichnogo>

У тлумачному словнику поняття «принцип» трактується як основне, вихідне положення будь-якої теорії, науки; переконання, погляд на речі; основна особливість у будь-якому пристрої¹.

У гносеологічному розумінні правові принципи є ідеями та положеннями, які, з одного боку, відображають панівні погляди з питань права, що характерні для цієї історичної епохи, а з іншого – формулюють певні вимоги, виражені в узагальненій формі й адресовані учасникам правових відносин².

До складу принципів можливо віднести лише ті основні положення або ідеї, що характеризують найбільш важливі сторони правової діяльності та визначають її суть, спрямованість і характерні особливості.

Взаємодія владних структур у питаннях запобігання правопорушенням серед неповнолітніх також основана на відповідних принципах. Діяльність органів місцевого самоврядування ґрунтується на таких принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законами; підзвітності й відповідальності перед територіальними громадами органів влади та їх посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування (ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Діяльність місцевих державних адміністрацій на підставі статті 3 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» ґрунтується на таких принципах: відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність; верховенства права; законності; пріоритетності прав людини; гласності; поєднання державних і місцевих інтересів. Національна поліція провадить свою діяльність відповідно до принципів, що визначені у другому розділі Закону України «Про Національну поліцію».

¹ Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. С. 519.

² Дуженко С. А. Проведення у справах про порушення митних правил : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 27.

О. М. Музирчук вважає, що взаємодія органів внутрішніх справ та громадськості ґрунтується на загальних і спеціальних принципах. До загальних принципів вчений відносить принципи науковості, правової упорядкованості, законності, гласності, плановості. Спеціальні принципи за своєю природою є похідними від принципів першої групи та від загальних принципів управління.

До спеціальних належать такі принципи: спільності інтересів, безперервності, скоординованості дій, паритетності, спеціалізації, взаємодопомоги, пропорційної відповідальності за наслідки взаємодії¹.

Взаємодія органів місцевого самоврядування, державних органів та ювенальної превенції у сфері запобігання злочинності серед неповнолітніх ґрунтується на принципах верховенства права, законності, єдності цілей і завдань, науковості, гласності й інформованості, демократизму, рівноправності, плановості, системності, взаємної відповідальності, безперервності².

Принцип верховенства права – це принцип, що поширюється на всі сфери державного управління та передбачає всебічний захист прав людини. У контексті нашої роботи принцип верховенства права розглядається в тому сенсі, що взаємодія органів влади й місцевого самоврядування повинна бути спрямована на захист прав, свобод, особистої безпеки дітей і забезпечення їх соціальними стандартами.

Принцип законності (детальна правова регламентація діяльності) передбачає всебічне й повне дотримання законодавства України і під час прийняття рішень, і в процесі роботи. Відносини між органами місцевого самоврядування та державними органами влади мають доволі надійне правове підґрунтя.

¹ Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2007. С. 155.

² Дудченко В. В. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 49.

Чинним законодавством визначений механізм взаємозв'язків владних структур. Цей зв'язок регламентований такими правовими актами, як Конституція України, закони України «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, Закон «Про Національну поліцію». У пункті 4 Загальних положень Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України зазначено, що підрозділи ювенальної превенції під час здійснення своїх повноважень взаємодіють з органами і підрозділами поліції, органами державної влади, міжнародними і громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та об'єднаними територіальними громадами відповідно до законодавства України. Крім того, статтею 88 Закону України «Про Національну поліцію» визначений характер взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування. Пунктом 5 ст. 35 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» передбачено, що для здійснення спільних програм місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть укладати договори, створювати спільні органи й організації.

Принцип єдності цілей і завдань виявляється в узгодженості дій під час планування та проведення спільних заходів, прийняття спільних рішень. Робота владних органів у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх передбачає єдині цілі та завдання, що спрямовані на зменшення протиправних учинків у дитячому середовищі. Наявність спільної мети, загальна спрямованість, а також узгодженість дій та оперативність у прийнятті рішень значно підвищують результативність роботи.

Ю. С. Назар вважає, що метою взаємодії є досягнення між правоохоронними органами й органами місцевого самоврядування оптимального рівня організаційних зв'язків, що дасть змогу більш ефективно здійснювати нейтралізацію, блокування та усунення причин і умов правопорушень¹.

¹ Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2007. С. 2.

Принцип науковості передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, включення в засоби навчання науково перевірених знань, які відповідають сучасному рівню розвитку науки¹.

Бортенев І. уважає, що в юридичній літературі наукова обґрунтованість належить до найбільш істотних рис (ознак) правової політики.

Цей принцип полягає, по-перше, у розробленні науково обґрунтованої стратегії, прогнозуванні соціальних наслідків і кінцевого результату роботи, по-друге, у тому, що необхідно враховувати різнопланові наукові розробки та дослідження і вітчизняних, і зарубіжних науковців із метою виявлення природи, причин виникнення протиправних учинків у дитячому середовищі та грамотного їх попередження. Науковий підхід є нагальною потребою, що впливає з об'єктивних передумов розвитку суспільства, принципової мети щодо забезпечення прогресу в усіх сферах життя².

Принцип гласності й інформованості полягає у загальнодоступності діяльності, тобто у постійному та своєчасному інформуванні всіх верств населення про діяльність владних органів щодо запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Це може виявлятися через засоби масової інформації, проведення брифінгів і круглих столів із представниками громадськості.

Принцип демократизму виявляється у можливості прийняття важливих рішень у дискусійному форматі із залученням профільних державних і недержавних структур. Ще один із шляхів вияву демократизму – це запрошення представників громадських організацій до обговорення важливих проєктів, що пов'язує цей принцип із принципом гласності.

Принцип рівноправності передбачає рівні адміністративні, правові, фінансово-економічні можливості під час прийняття рішень. Органи виконавчої влади здійснюють виконавчу і розпорядчу функції держави. Органи місцевого самоврядування виконують

¹ Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. С. 238.

² Винограй Э. Г. Основы общей теории систем : учебник. Новосибирск : НИП, 1993. С. 32.

виконавчу та розпорядчу (на локальному рівні) функції, а також повноваження місцевого самоврядування.

Між системами є розмежування повноважень, проте функціонально вони є практично однорідними, оскільки вирішують однакові питання на різних рівнях. Законодавством передбачається поняття «делеговані повноваження», тобто повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

У контексті взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування питання фінансування є дуже неоднозначним і складним. Фінансування органів поліції, зокрема і структури ювенальної превенції, здійснюється згідно із державними та відомчими нормативно-правовими актами. Статтею 105 Закону України «Про Національну поліцію» передбачається, що фінансування і матеріально-технічне забезпечення поліції здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, не заборонених законом¹. Виконавчі комітети об'єднаних ОТГ надають безоплатно органам і підрозділам поліції службові приміщення, обладнані меблями і засобами зв'язку, транспорт та інші матеріально-технічні засоби. Комунальні та приватні підприємства можуть виділяти органам і підрозділам поліції кошти, транспорт та інші матеріально-технічні засоби, необхідні для виконання повноважень поліції.

Кошти на фінансування органів державної влади передбачаються у Державному бюджеті України, а додаткові кошти з місцевих бюджетів можуть бути отримані лише для виконання делегованих законами України повноважень органів місцевого самоврядування. Відповідно до статті 44 Закону України «Про місцеве самоврядування», районні й області ОТГ делегують місцевим державним адміністраціям підготовку і внесення на розгляд ради проєктів програм соціально-економічного та культурного розвитку районів і областей. За рішенням сесії рад щодо виділення коштів на відпо-

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>

відні програми регіонального розвитку в структурних підрозділах обласних державних адміністрацій, що будуть визначені розпорядниками цих коштів, відкриваються спеціальні рахунки.

Також, згідно із ст. 67 вищезазначеного Закону, держава фінансує у повному обсязі здійснення органами місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади. Кошти, необхідні для здійснення органами місцевого самоврядування цих повноважень, щороку передбачаються в Законі України «Про Державний бюджет України».

Проте фінансування здійснюється не лише за рахунок державних коштів. Бюджет місцевого самоврядування – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування, тобто місцевий бюджет є самостійним та не включається до Державного бюджету України.

З одного боку, заходи, що запроваджуються у форматі взаємодії владних органів, доречно віднести до програми соціально-економічного розвитку регіону. З огляду на це їх фінансування необхідно проводити за рахунок регіональних бюджетів. Проте, з іншого боку, профілактичну роботу серед неповнолітніх можливо віднести до делегованих повноважень, що призводять до додаткових видатків органів місцевого самоврядування, а, відповідно до ст. 67 Закону України «Про місцеве самоврядування», такі витрати, що виникли внаслідок рішень органів державної влади і попередньо не забезпечені відповідними фінансовими ресурсами, компенсуються державою. На законодавчому рівні фактично не встановлений порядок фінансування профілактичної діяльності, що, на нашу думку, є значним недоліком.

Принцип плановості дає змогу враховувати велику кількість обставин, що можуть виникнути в процесі взаємодії, за рахунок розроблення чітких програм узгоджених дій і можливості прогнозування зміни оперативної обстановки¹.

¹ Дудченко В. В. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 49.

Принцип системності означає, що суб'єкти взаємодії повинні виступати як взаємопов'язані елементи, наділені своїм місцем і роллю у ході здійснення заходів, а їх дії, що об'єднані однією цільовою програмою, мають спрямовуватися на досягання єдиної мети.

Принцип взаємної відповідальності передбачає встановлення для всіх представників взаємодії загальної відповідальності за прийняті рішення та отриманий результат.

Принцип безперервності означає, що процес взаємодії владних структур повинен запроваджуватися на постійній основі як погодження дій, так і виконання затверджених заходів. Визначений нами перелік принципів не є вичерпним, однак з погляду досягнення максимально значущого результату вони є найбільш важливими. Звичайно, проводити поділ принципів на основні та другорядні, більш або менш значущі недоречно, проте відзначити принципи, що дають найбільшу ефективність і щодня використовуються, вважаємо за доцільне¹.

Підрозділи ЮП взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями за напрямками:

- 1) профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності;
- 2) забезпечення прав та інтересів дітей;
- 3) упровадження кращих міжнародних методик і практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, зокрема реалізація спільних проєктів щодо профілактики правопорушень серед дітей;
- 4) підвищення професійного рівня, набуття знань, умінь і навичок шляхом участі в семінарах, тренінгах та інших практичних і теоретичних заходах.

¹ Дудченко В. В. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 50.

Така взаємодія здійснюється на засадах партнерства і спрямована на задоволення потреб територіальних громад та виконання завдань, покладених на підрозділи ЮП.

Поліцейські підрозділи ЮП із питань, що входять до їх компетенції:

- 1) беруть участь у нарадах, конференціях, круглих столах;
- 2) висвітлюють (зокрема й через ЗМІ) інформацію щодо стану злочинності в дитячому середовищі і заходи для його поліпшення, які вживаються поліцейськими, а також дають рекомендації батькам, законним представникам щодо запобігання вчиненню дітьми та стосовно них правопорушень, поширення негативних явищ серед дітей;
- 3) організують спільно з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, заінтересованими органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, громадськими організаціями профілактичні заходи серед дітей.

8.3. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей

Профілактика правопорушень серед дітей є пріоритетним завданням правоохоронних органів. Відповідно до Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р), для зниження рівня впливу правопорушень і мінімізації чинників формування протиправної поведінки дітей необхідно запровадити цілісну систему заходів, що охоплюватиме забезпечення дієвого правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, профілактичні й освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок із розв'язання соціальних і побутових проблем, створення можли-

востей для навчання керувати власною поведінкою та виважено ставитися до своїх учинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї та громаді. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України та центри соціальних служб є одними з основних суб'єктів профілактики правопорушень серед дітей, які вживають профілактичних заходів для запобігання правопорушень. З метою досягнення найбільш оптимального результату профілактичної діяльності підрозділи ювенальної превенції взаємодіють з центрами соціальних служб, застосовуючи різні методи взаємодії¹.

Як зазначено в звіті Голови Національної поліції України про результати роботи відомства, у 2019 році особливе місце у роботі поліції посідає захист прав дітей. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України здійснюють профілактичні заходи з метою запобігання правопорушенням серед дітей, зокрема, впроваджено платформи комунікації ювенальної поліції та громади («Діти! Поліція! Безпека!», «Безпечна школа» тощо); розроблено правову платформу протидії булінгу в дитячому середовищі. У результаті проведеної роботи кількість злочинів, учинених неповнолітніми, зменшилася на 13% (з 5,7 тис. до 4,9 тис.)².

Взаємодія підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з центрами соціальних служб у сфері профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень є важливою умовою їх функціонування. Для забезпечення ефективної профілактичної діяльності суб'єкти профілактики правопорушень застосовують різні методи взаємодії.

У тлумачному словнику поняття «метод» визначається як прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі³. Вчені у наукових працях наводять своє бачення цього визначення. Так, В. О. Бурбика під методами взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами розуміє

¹ Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78.

² Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf

³ Тлумачний словник української мови. Київ, 1973. Т. 4. 1973. С. 92.

сукупність науково обґрунтованих і закріплених на законодавчому рівні засобів та прийомів, які виникають унаслідок організації та здійснення взаємодії між органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами¹.

В. Р. Остропілець, вивчаючи питання взаємодії органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами, сформулював визначення методів взаємодії цих органів як закріплену на законодавчому рівні сукупність засобів (прийомів, способів) керуючого впливу на правовідносини, що виникають у результаті організації та реалізації взаємодії вказаних органів².

У наукових дослідженнях пропонуються різноманітні класифікації методів управлінської діяльності. Зокрема, виокремлюють такі групи методів: адміністративні, організаційні, соціально-психологічні й економічні методи³. В. Р. Остропілець використовує такі критерії класифікації методів взаємодії органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами, як види за ступенем впливу (методи регулювання, загального керівництва та безпосереднього управління) та за ступенем організації діяльності (методи планування, координації діяльності, вироблення рішень, організації виконання, контролю за виконанням рішень та роботи з кадрами апарату)⁴. В сфері забезпечення прав і свобод дитини Національна поліція України використовує універсальні (переконання, заохочення, примус)

¹ Бурбика В. О. Методи взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 98–101. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.29-2/part_3/24.pdf

² Остропілець В. Р. Методи взаємодії органів досудового розслідування МВС України з іншими правоохоронними органами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип 3. Т. 2. С. 98.

³ Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. С. 109.

⁴ Остропілець В. Р. Методи взаємодії органів досудового розслідування МВС України з іншими правоохоронними органами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип 3. Т. 2. С. 117–120. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Nvkhdur_2016_3\(2\)_30.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Nvkhdur_2016_3(2)_30.pdf)

і спеціальні (поліцейський нагляд; поліцейське піклування; поліцейська допомога тощо) методи¹. Дещо інший підхід до класифікації методів діяльності центрів соціальних служб застосовано науковцями у соціально-педагогічній науці. Зокрема, діяльність центрів соціальних служб здійснюється у процесі реалізації таких методів: залучення партнерів до реалізації власних заходів; підвищення кваліфікації; реалізація заходів; збір інформації; перевірка; контроль². Запропонована класифікація методів діяльності центрів соціальних служб дає змогу зробити висновок, що ці методи мають координаційний характер і сприяють налагодженню взаємодії у середині системи суб'єктів профілактики правопорушень серед дітей.

На думку Т. Назар, для характеристики методів взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з центрами соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей доцільно виокремити такі групи методів:

- адміністративні (субординаційні);
- координаційні;
- соціально-психологічні³.

Як зазначає Л. В. Коваль, адміністративні методи полягають у впливі суб'єкта управління на його об'єкт через режим владно-розпорядчих указівок і організаційно-структурні упорядкування⁴. Такі методи дають змогу впорядковано впливати на поведінку різних суб'єктів профілактики правопорушень. Вони здебільшого пов'язані з адміністративно-правовою формою діяльності, якою є правові акти управління, організаційно-розпорядчі заходи, засоби

¹ Адміністративна діяльність поліції : підручник / В. В. Серeda, М. П. Гурковський, Ю. С. Назар та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 776 с.

² *Форми та методи діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді в напрямі адаптації підростаючого покоління до повноцінного життя в суспільстві. Наукове електронне видання «Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти» : збірник наукових праць. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».* 2015. Вип. 2. Слов'янськ. С. 148–154. URL: <http://pptma.dn.ua/files/2015/2/18.drugov.148-154.pdf>

³ Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право.* 2020. № 3. С. 79.

⁴ Коваль Л. В. Адміністративне право : курс лекцій для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

стимулювання і правового примусу, контроль тощо. Адміністративні (субординаційні) методи передбачають, що взаємодія підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб організується і здійснюється на підставі імперативних приписів нормативно-правових актів або владних рішень органів публічної адміністрації, наділених щодо взаємодіючих сторін управлінськими функціями.

Так, на підставі адміністративних методів взаємодії виконується обов'язок працівників підрозділів Національної поліції України, зокрема підрозділів ювенальної превенції, у разі виявлення безпритульної дитини негайно повідомити про це центри соціальних служб відповідно до п. 2.1.6 спільного наказу «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги бездомним особам»¹.

Координація розглядається як організаційний етап взаємодії, як організація узгодженої діяльності суб'єктів профілактики. Тому координаційні методи взаємодії характеризують цей процес із погляду належної організації взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей, причому в цьому разі узгоджена діяльність здійснюється на диспозитивних началах, з ініціативи однієї з сторін, без застосування адміністративних методів. У процесі взаємодії між Національною поліцією України та центрами соціальних служб використовується комплекс координаційних методів, серед яких можна виокремити такі:

– метод прогнозування – це метод, за допомогою якого використовується і накопичений у минулому досвід, і поточні припущення щодо майбутнього з метою його визначення. Зазначений метод є способом дослідження об'єкта, що спрямований

¹ Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07 вересня 2009 р. № 3131/386. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>

на розробку прогнозів. Змістом наведено методу є передбачення на основі аналітичних даних напрямів, характеру й особливостей розвитку взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб, а також її результатів;

– метод планування полягає у визначенні конкретних заходів щодо взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб, термінів їх проведення, відповідальних за проведення цих заходів осіб;

– метод погодження актів і рішень – так, під час взаємодії підрозділів Національної поліції України та центрів соціальних служб повинен досягатись певний консенсус чи компроміс із вирішення їхніх спільних завдань, що в результаті призводить до вироблення спільних рішень (здебільшого організаційного характеру);

– метод контролю полягає в тому, що сторони зазначених відносин мають право здійснювати взаємний контроль за тим, як кожна з них виконує свої обов'язки в межах спільних рішень, що були прийняті ними;

– метод інформаційного забезпечення пов'язаний із отриманням, опрацюванням, використанням і зберіганням інформації, що відображає реальні явища, події, факти тощо. Щодо взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб, то головним тут є виокремлення важливої для такої взаємодії інформації й чітко окреслення її меж. Цей метод дає змогу визначити необхідну інформацію для досягнення поставлених перед зазначеними суб'єктами взаємодії завдань, підвищення їх ефективності, вирішення поточних і перспективних завдань. Значення інформаційного забезпечення в цьому разі полягає в тому, що всі заходи, спрямовані на вказану взаємодію, повинні ґрунтуватися на систематизованих даних про реальні події. Ідеться про інформаційну систему Національної поліції України та центрів соціальних служб, де переплітаються різні види інформації;

– метод роботи з кадрами (підготовка, перепідготовка, стажування тощо) дає змогу підготувати висококваліфікованих спеціалістів, які мають чітко розуміти роботу іншого органу, з яким

відбувається взаємодія, в результаті ефективніше будуть використані кадрові ресурси обох сторін указаних відносин для досягнення ними спільної мети.

Координаційні методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб є засобом налагодження ефективного, а головне, дієвого зв'язку між зазначеними суб'єктами взаємодії, який суттєво сприяє виконанню спільних завдань, що стоять перед ними. Прикладом координаційних методів взаємодії може бути проведення профілактичної роботи з метою виявлення дітей, які схильні до вчинення правопорушень. Зокрема, ці суб'єкти профілактики правопорушень проводять вечірні рейди-перевірки щодо дотримання чинного законодавства з продажу алкогольних напоїв закладів торгівлі та в місцях масового відпочинку дітей, профілактичні рейди з метою попередження дитячої бездоглядності та профілактики негативних виявів поведінки, вчинення правопорушень. На нашу думку, координаційні методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції з центрами соціальних служб найбільш сприяють їх спільній меті – профілактиці правопорушень серед дітей.

До соціально-психологічних методів зазвичай відносять примус і переконання. Примус є методом, що ґрунтується на організаційній підпорядкованості суб'єктів і реалізується через владні веління або прямий вплив. Цей метод застосовується у разі порушення правових норм, їх невиконання.

Метод переконання полягає в доведенні суб'єктів суспільних відносин до впевненості в необхідності певної поведінки, яка відповідає загальним інтересам без застосування силового тиску¹. Метод переконання, на який дуже схоже превентивне виховання (за характером впливу на об'єкт і формами здійснення), є пріоритетним серед методів ювенальної превенції. Ці методи реалізуються в таких формах: проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід із дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї для усунення причин та умов, які сприя-

¹ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. ВНЗ / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2009. 584 с.

ли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною; залученні дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи психокорекційних програмах; виступи в засобах масової інформації, використання наочної агітації та пропагування, створення й обмін користувацьким контентом через інтернет тощо¹.

Метод примусу характеризується тим, що є допоміжним, здійснюється на підставі переконання і тільки після застосування переконання. Завдяки методу переконання реалізовується взаємодія підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України та центрів соціальних служб у формі соціального партнерства, що передбачає таку організацію відносин між цими суб'єктами, яка виявляється у комплексі виховних, роз'яснювальних, рекомендаційних і заохочувальних заходів.

Підсумовуючи, варто зауважити, що під час здійснення взаємодії між Національною поліцією України, зокрема підрозділами ювенальної превенції та центрами соціальних служб, застосовуються різні за своїм характером методи взаємодії, які спрямовані на організацію й забезпечення ефективної співпраці між вказаними суб'єктами взаємодії, а також мають на меті підтримання дисципліни й належне виконання сторонами своїх обов'язків. Під методами взаємодії підрозділів ювенальної превенції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей слід розуміти сукупність прийомів і способів, за допомогою яких забезпечується належна організація й реалізація узгоджених заходів із метою запобігання правопорушенням, усунення причин та умов виникнення таких правопорушень².

Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з центрами соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей доцільно виокремити в наступні групи:

¹ Іщенко І. В. Види методів та форм діяльності суб'єктів ювенальної превенції. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 161–167. URL: [http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-1\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-1(povn_text).pdf)

² Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 81.

адміністративні (субординаційні), координаційні, соціально-психологічні.

Вказані методи взаємодії сприяють ефективній діяльності цих суб'єктів і дозволяють досягнути спільної мети. Варто зазначити, що наведені методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції та центрів соціальних служб не мають належного законодавчого оформлення, оскільки відсутні нормативно-правові документи, які б комплексно й більш менш чітко регулювали механізм цієї взаємодії¹.

¹ Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 81.

ГЛОСАРІЙ

Багатодітна сім'я – сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років (*абзац 18 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III*).

Батьки (усиновлювачі) – є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей (*частина перша статті 242 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV*).

Батьки-вихователі – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування, та яким, за рішенням органів опіки та піклування, надано статус батьків-вихователів (*абзац 12 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу – особи, які беруть на виховання та спільне проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*пункт 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564*).

Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу – подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для

виховання та спільного проживання (*частина перша статті 256-б Сімейного кодексу України*).

Батьківська відповідальність включає повноваження, що випливають з батьківських чи будь-яких аналогічних відносин, які визначають права, обов'язки та представництво стосовно особи чи майна дитини батьків, опікунів або інших законних представників (*стаття 1(2) Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р.*).

Безоплатна первинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Безоплатна первинна правова допомога охоплює такі види правових послуг:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України (*статті 7 і 8 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 р. № 3460-VI*).

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Безоплатна вторинна правова допомога охоплює такі види правових послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших держав-

них органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу <...> мають діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту (*стаття 13 і частина перша статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 р. № 3460-VI*).

Безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання (*абзац 12 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III та абзац 5 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV*).

Близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (*пункт 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI*).

Випускники закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, – особи, які перебували на повному державному забезпеченні у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і закінчили своє перебування у зазначеному закладі у зв'язку із закінченням навчання (*абзац 16 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Вихованці дитячого будинку сімейного типу – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (*частина перша статті 256-7 Сімейного кодексу України*).

Відпочинкова зміна – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 14 днів (*абзац 2 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Відпочинкові послуги – заходи, спрямовані на організацію дозвілля дітей з дотриманням періоду активного та пасивного відпочинку, організацію раціонального харчування та забезпечення відповідними до вимог умовами проживання (*абзац 17 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Відпочинок – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що забезпечують організацію дозвілля дітей, відновлення фізичних і психічних функцій дитячого організму, сприяють розвитку духовності та соціальної активності дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом відпочинкової зміни (*абзац 6 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Відпочинок – комплекс спеціальних заходів, спрямованих на відновлення фізичних і психічних функцій дитячого організму, соціальної активності (*абзац перший розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33*).

Встановлення опіки та піклування – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають, переважно, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів (*абзац 8 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї (*абзац 2 статті 1 Закону України*

«Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01 червня 2000 р. № 1768-III).

Державне утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа – повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа для задоволення їх життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності (*абзац 20 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).*

Державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами мінімальні норми і нормативи забезпечення дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, та осіб з їх числа (*абзац 19 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).*

Державні соціальні стандарти оздоровлення та відпочинку дітей – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій щодо забезпечення необхідними послугами з оздоровлення та відпочинку дітей (*абзац 9 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI).*

Дитина – кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше (*стаття 1 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р.*).

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (*абзац 2 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).*

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше (*абзац 2*

статті 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII).

Дитина – це особа віком до 18 років (*абзац 8 статті 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III).*

Дитина-біженець – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (*абзац 14 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).*

Дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (*пункт 1 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Дитина, розлучена із сім'єю, – особа віком до вісімнадцяти років, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри, опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини (*пункт 2 частини першої статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. № 3671-VI).*

Дитина, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства (*пункт 2 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття (*абзац 3 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III*).

Дитяча порнографія – будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях (*стаття 2(с) Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, від 25 травня 2000 р.*).

Дитяча порнографія – зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях (*абзац 4 частини першої статті 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV*).

Дитяча проституція – використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування (*стаття 2(б) Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, від 25 травня 2000 р.*).

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*частина перша статті 256-5 Сімейного кодексу України*).

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку – постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку (*абзац 8 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Дитячий заміський оздоровчий заклад – заклад, який знаходиться у приміщенні (окремому будинку) за межами населеного

пункту, де діти перебувають цілодобово (абзац п'ятий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Дитячий оздоровчий заклад – позашкільний заклад, що надає оздоровчі послуги дітям. Незалежно від форми власності дитячі оздоровчі заклади можуть бути таких типів: заміський, санаторний, профільний, з денним перебуванням, праці та відпочинку тощо (абзац четвертий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Дитячий оздоровчий заклад з денним перебуванням – заклад, який створюється на базі навчального або санаторно-курортного (за умови збереження кількості стаціонарних ліжок та дотримання вимог санітарного законодавства) закладу і в якому діти перебувають протягом дня (абзац восьмий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Дитячий оздоровчий заклад праці та відпочинку – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими надається комплекс послуг, спрямованих на формування у дітей трудових інтересів та навичок (абзац дев'ятий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Дитячий оздоровчий заклад санаторного типу – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими надається комплекс медичних профілактичних послуг, спрямованих на запобігання захворюванням. З урахуванням специфіки захворювань дітей такі заклади можуть бути спеціалізованими (абзац шостий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Дитячий профільний оздоровчий заклад – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими

надається комплекс послуг, спрямованих на розвиток у дітей певних здібностей та інтересів (абзац сьомий розділу «Визначення понять» Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 р. № 33).

Діти підліткового віку (15–17 років включно) – діти віком від 15 років до 17 років 11 місяців 29 днів (пункт 2.6. Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку» від 12 грудня 2002 р. № 465).

Дитина з інвалідністю – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (абзац 13 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Дитина з інвалідністю – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист (абзац 3 статті 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06 жовтня 2005 р. № 2961-IV).

Дитина, розлучена із сім'єю, – дитина, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри або опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини (абзац 11 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки (абзац 7 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III; абзац 2 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»

від 13 січня 2005 р. № 2342-IV та абзац 6 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV).

Дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поведінням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини (абзац 10 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні (абзац 9 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Дитина, яка потребує додаткового захисту, – дитина, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», але потребує захисту, оскільки вона була змушена прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок виникнення загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження, через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння чи покарання (абзац 15 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Дитячий будинок – навчальний заклад, який забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт

та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку (*пункт 2.1. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 р. № 995/557*).

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*абзац 20 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III; пункт 2 Положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564*).

Діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти (*абзац 8 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III; абзац 3 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV та абзац 7 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV*).

Діти-вихованці – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу (абзац 11 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, – діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування; діти осіб, визнаних учасниками бойових дій відповідно до пункту 19 частини першої статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; діти, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій чи збройних конфліктів або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій чи збройних конфліктів, а також внаслідок захворювання, одержаного у період участі в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; діти, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту; діти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи; діти, які проживають у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, рідні діти батьків-вихователів або прийомних батьків, які проживають в одному дитячому будинку сімейного типу або в одній прийомній сім'ї діти, взяті на облік службами у справах дітей як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах; діти з інвалідністю; діти, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; діти, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф; діти з багатодітних сімей; діти з малозабезпечених сімей; діти, батьки яких загинули від нещасного випадку на виробництві або під час виконання службових обов'язків; діти, які перебувають

на диспансерному обліку; талановиті та обдаровані діти – переможці міжнародних, всеукраїнських, обласних, міських, районних олімпіад, конкурсів, фестивалів, змагань, спартакіад, відмінники навчання, лідери дитячих громадських організацій; діти – учасники дитячих творчих колективів та спортивних команд; діти працівників агропромислового комплексу та соціальної сфери села (*абзац 14 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Діти, які потребують особливих умов для оздоровлення, – діти з особливими фізичними та психічними потребами, які не можуть перебувати в закладах оздоровлення та відпочинку самостійно, потребують індивідуального догляду та створення спеціальних умов (*абзац 15 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Діти, які потребують тимчасового захисту, – діти, які є іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження (*абзац 16 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III*).

Догляд за дитиною з інвалідністю – сукупність соціальних послуг, спрямованих на соціально-побутову допомогу та підтримку, захист і забезпечення життєдіяльності дитини з інвалідністю (*абзац 34 статті 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06 жовтня 2005 р. № 2961-IV*).

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (*пункт 3*

частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру (*пункт 4 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини (*абзац 5 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).*

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з вико-

ристанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини (*пункт 4 Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення, затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 р. № 564/836/945/577 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 р. за № 1105/25882).*

Забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити (*абзац 4 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).*

Забезпечення найкращих інтересів дитини – комплекс заходів, спрямованих на захист прав та забезпечення повноцінного життя, виховання і розвитку дитини (*пункт 4 Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення, затвердженого Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 р. № 564/836/945/577 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 р. за № 1105/25882).*

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність (*частина перша статті 8 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР).*

Загальноосвітня санаторна школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей-сиріт та

дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують тривалого лікування (*пункт 2.1. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 р. № 995/557*).

Загальноосвітня школа-інтернат – навчальний заклад, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (*пункт 2.1 Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 р. № 995/557*).

Заклади для бездомних осіб і безпритульних дітей – соціальні заклади, діяльність яких спрямована на допомогу бездомним особам і безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію (*абзац 8 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV*).

Заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, – заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, – медичні, навчальні, виховні заклади, інші заклади та установи, в яких проживають діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (*абзац 15 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Законні представники – батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують функції опікунів і піклувальників (*пункт 2 частини першої статті 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 р. № 3460-VI*).

Законні представники – батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують обов'язки

опікунів і піклувальників (абзац 7 статті 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III).

Законні представники дитини, розлученої із сім'єю, – орган опіки та піклування, опікуни та піклувальники, призначені відповідно до законодавства України, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, адміністрація закладу охорони здоров'я, навчального або іншого дитячого закладу (пункт 6 частини першої статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. № 3671-VI).

Законні представники особи віком до вісімнадцяти років – один з батьків, усиновителів, дід чи баба, повнолітні брат чи сестра, опікуни чи піклувальники, призначені такими до прибуття в Україну, або інша повнолітня особа, яка до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяла на себе відповідальність за виховання дитини (пункт 7 частини першої статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. № 3671-VI).

Запобігання бездомності і безпритульності – система заходів, спрямованих на усунення правових, соціальних та інших причин виникнення бездомності та безпритульності, запобігання їм, у тому числі заходів щодо зниження ризику втрати особою прав на жилі приміщення і запобігання втраті цих прав, а також на запобігання виникненню негативних суспільних наслідків, пов'язаних з відсутністю в особи житла (абзац 11 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV).

Запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про

соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються (*пункт 5 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Клініка, дружня до молоді (КДМ), – центр (відділення) або кабінет медико-соціальної допомоги дітям та молоді, що надають медичну допомогу підліткам та молоді на засадах Дружнього підходу до молоді, рекомендованого Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), основними принципами яких є добровільність, доброзичливість, доступність, конфіденційність, анонімність та неосудливий підхід до відвідувача. Клініки, дружні до молоді, створюються з метою надання медичної допомоги підліткам віком 14–18 років та молоді віком до 24 років за їх особистим зверненням або за направленням центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших лікувально-профілактичних закладів установ тощо (*пункти 1–3 Примірного положення про Центр/відділення медичної допомоги підліткам та молоді «Клініка, дружня до молоді» і пункти 1–3 Примірного Положення про кабінет медичної допомоги підліткам та молоді «Клініка, дружня до молоді», затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації надання медичної допомоги підліткам та молоді» від 02 червня 2009 р. № 383*).

Контакт з дитиною – реалізація матір'ю, батьком, іншими членами сім'ї та родичами, у тому числі тими, з якими дитина не проживає, права на спілкування з дитиною, побачення зазначених осіб з дитиною, а також надання їм інформації про дитину або дитині про таких осіб, якщо це не суперечить інтересам дитини (*абзац 21 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III*).

Кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (*пункт 6 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Малозабезпечена сім'я – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї (*абзац 4 статті 1 Закону*

України *«Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»* від 01 червня 2000 р. № 1768-III).

Малозабезпечена сім'я з дітьми – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї (*абзац 4 статті 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»* від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII).

Малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (*частина друга статті 6 Сімейного кодексу України*).

Менеджмент у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю – управління системою соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію її завдань та пошук оптимальних шляхів їх вирішення (*абзац 2 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»* від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Місце походження дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, – місце проживання або перебування її біологічних батьків на момент їх смерті або виникнення обставин, що призвели до позбавлення дитини батьківського піклування. У разі, якщо батьки та їх місце проживання чи перебування невідомі, місцем походження дитини визначається місце, де дитину знайшли, або місце розташування медичного закладу, де дитину залишили (*абзац 17 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»* від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Місце проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, – місцезнаходження закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, жиле приміщення дитячого будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, опікунів або піклувальників, житло, в якому дитина проживає, інше житло (*абзац 18 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»* від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Наставник – повнолітня дієздатна особа, яка здійснює діяльність з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для

дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя (абзац 23 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Наставництво – добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя (абзац 24 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Неповна сім'я – сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей) (абзац 17 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).

Неповнолітні – громадяни віком до 18 років (абзац 3 статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05 лютого 1993 р. № 2998-XII).

Неповнолітня особа – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (частина друга статті 6 Сімейного кодексу України).

Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно. Неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини. Неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правову допомогу (стаття 156 Сімейного кодексу України).

Неправомірне переміщення (дитини) – переміщення дитини через міжнародний кордон на порушення рішення стосовно опіки над нею, яке було ухвалене в договірній державі та є обов'язковим для виконання в такій державі; неправомірне переміщення також уключає: і) неповернення дитини через міжнародний кордон після закінчення періоду здійснення права на доступ до цієї дитини або після закінчення будь-якого іншого тимчасового перебування на території іншій, ніж та, на якій здійснюється опіка; ii) переміщення, яке згодом проголошується незаконним (стаття

1(d) Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 р. ETS No. 105).

Опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. **Опіка** встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а **піклування** – над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених Цивільним кодексом України (*стаття 243 Сімейного кодексу України*).

Опікун – законний представник малолітньої особи (*частина друга статті 242 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV*).

Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа (*частина перша статті 244 Сімейного кодексу України*).

Органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад. Права та обов'язки органів, на які покладено здійснення опіки та піклування, щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами (*стаття 56 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV і пункт 3 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866*).

Органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень:

– спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

– уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) *(частина перша статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР).*

Особа, яка постраждала від домашнього насильства, – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі *(пункт 8 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування *(абзац 5 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).*

Охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав *(абзац 6 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III).*

Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин *(частина перша статті 252 Сімейного кодексу України).*

Патронатний вихователь – це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї (*частина третя статті 252 Сімейного кодексу України*).

Передача до дитячого будинку сімейного типу – прийняття в окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, на виховання та для спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, включаючи рідних, у такій сім'ї не може перевищувати десяти осіб (*абзац 10 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Передача до прийомної сім'ї – добровільне прийняття за плату сім'єю або окремою особою, яка не перебуває у шлюбі, із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей на виховання та для спільного проживання (*абзац 9 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Підлітки – особи у віці 10–18 років (*Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та молоді, затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02 червня 2009 р. № 382*).

Послуги з оздоровлення – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що надаються дитячим закладом оздоровлення та відпочинку і спрямовані на відновлення та поліпшення фізичного і психічного стану здоров'я дитини (*абзац 16 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI*).

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (*частина перша статті 6 Сімейного кодексу України*).

Працездатна молодь – громадяни України віком від 15 до 28 (*стаття 197 Кодексу законів про працю України*).

Приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються положенням про приймальники-розподільники для дітей (*частина перша статті 7 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР*).

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання (*абзац 19 статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III*).

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*частина перша статті 256-1 Сімейного кодексу України*).

Прийомна сім'я – сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (*пункт 2 Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565*).

Прийомні батьки – подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*частина перша статті 256-2 Сімейного кодексу України*).

Прийомні батьки – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування (*абзац 14 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Прийомні батьки – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та спільне проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (*пункт 2 Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565*).

Прийомні діти – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї (*абзац 13 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV; пункт 2 Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565*).

Прийомні діти – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї (*частина перша статті 256-3 Сімейного кодексу України*).

Притулок для дітей служби у справах дітей – це заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування у ньому дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. Основними завданнями притулку є: соціальний захист позбавлених сімейного виховання дітей, які опинилися в складних житлово-побутових умовах, залишили навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості для навчання, праці та змістовного дозвілля. Діти можуть перебувати у притулку протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб. Не підлягають розміщенню у притулках діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі з вираженими симптомами хвороби, а також ті, які вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких є рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення в приймальник-розподільник для дітей (*стаття 23 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV; частини перша – п'ята статті 11 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР; Типове положення про притулок для дітей служби*

у справах дітей, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 09 червня 1997 р. № 565).

Програма для кривдника – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (*пункт 10 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Програма для постраждалої особи – комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування (*пункт 11 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII).*

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для дітей віком до 6 років і дітей віком від 6 до 18 років (*стаття 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV).*

Прожитковий мінімум для сім'ї – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих і затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення (*абзац 5 статті 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII).*

Протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки (*пункт 12 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Професійне училище соціальної реабілітації (далі – училище) – державний професійно-технічний навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОН. Особливою умовою створення училища є одностатевість контингенту, чисельність якого не перевищує 200 осіб. Головним завданням училища є забезпечення захисту прав дітей, які потребують особливих умов виховання, на професійно-технічну освіту, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я (*пункти 1 і 3 Положення про професійне училище соціальної реабілітації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859*).

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи (*пункт 14 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Реінтеграція бездомних осіб і безпритульних дітей – процес повернення бездомних осіб і безпритульних дітей до життя в суспільстві як повноправних його членів (*абзац 12 частини першої*

статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV).

Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану (*частина третя статті 21 Сімейного кодексу України*).

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності (*пункт 15 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Сім'я – сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає (*частина друга статті 3 Сімейного кодексу України*).

Сім'я – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (*абзац 3 статті 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01 червня 2000 р. № 1768-III*).

Сім'я з дітьми – поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, у якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування (*абзац 3 статті 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII*).

Сім'я патронатного вихователя – це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі (*частина друга статті 252 Сімейного кодексу України*).

Сім'ї (особи), які перебувають у складних життєвих обставинах, – це сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин:

- 1) жорстоке поводження з дитиною в сім'ї;
- 2) відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- 3) відсутність житла, призначеного та придатного для проживання;
- 4) відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);
- 5) тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;
- 6) спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;
- 7) ухиляння батьків від виконання обов'язків з виховання дитини;
- 8) відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав;
- 9) стихійне лихо;
- 10) дискримінація осіб та/або груп осіб (*пункт 4 Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896*).

Складні життєві обставини – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті (*абзац 3 статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. № 966-IV*).

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб (абзац 4 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді (абзац 7 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Соціальна реабілітація – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді (абзац 8 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Соціальне інспектування – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи (абзац 5 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності (абзац 6 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).

Соціальне патрулювання – мобільна форма надання соціальних послуг відповідними фахівцями поза межами закладів для бездомних осіб і безпритульних дітей (*абзац 14 частини першої статті 2 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV*).

Соціальний захист дітей – комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіти, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки (*частина третя статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР*).

Соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (*абзац 9 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III*).

Соціальний супровід – робота, спрямована на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (*абзац 21 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Соціальне житло – жила площа, яка надається за нормами державних соціальних стандартів відповідно до законодавства за рахунок державного та/або комунального житлового фонду (*абзац 22 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування (*частина перша статті 25 Закону України «Про*

основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-IV і частина перша статті 11-2 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР).

Спеціалізована школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію обдарованих дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (*пункт 2.1. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 р. № 995/557*).

Спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів – навчальний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (*пункт 2.1. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 р. № 995/557*).

Спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України – це установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі (*частина перша статті 10 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР*).

Покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх виконують виховні колонії (*стаття 19 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV*).

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування (*абзац 4 статті 1*

Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Супервізія – вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці (*абзац 10 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III).*

Тематична зміна – оздоровча або відпочинкова зміна, протягом якої дитина, крім послуг з оздоровлення та відпочинку, отримує комплекс додаткових послуг, спрямованих на розвиток її здібностей та інтересів за напрямками позашкільної освіти, фізичної культури та спорту, соціальної реабілітації, соціального захисту тощо за спеціальною програмою (*абзац 5 статті 1 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04 вересня 2008 р. № 375-VI).*

Тимчасовий притулок для неповнолітніх – організація тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості, насильства, домашнього насильства та постраждали від торгівлі дітьми або з інших причин потребують соціального захисту (*абзац 9 статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. № 966-IV).*

Торгівля дітьми – будь-який акт або угода, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування (*стаття 2 (а) Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 25 травня 2000 р.).*

Усиновлення – прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 Сімейного кодексу («Усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України») (*абзац 7 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-*

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV).

Усиновлювач дитини – дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини. Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років. Усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі (*частини перша – третя статті 211 Сімейного кодексу України*).

Фахівець із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади у справах сімей, дітей та молоді і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (*абзац 11 статті 1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III*).

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (*пункт 17 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII*).

Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (*абзац 6 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV*).

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для

дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації (*частина перша статті 9 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР*).

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (*абзац 8 статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05 лютого 1993 р. № 2998-ХІІ*).

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. Дитина може перебувати у центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців – денного перебування. Строк перебування дитини у центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією за погодженням з відповідною службою у справах дітей (*частина перша статті 24 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02 червня 2005 р. № 2623-ІV; частина перша статті 11-1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР; Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 87*).

Члени сім'ї біженця чи особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, – ... діти віком до вісімнадцяти років за умови, що вони не перебувають у шлюбі і знаходяться на утриманні ... (*пункт 24 частини першої статті 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. № 3671-VI*).

Члени сім'ї іноземця або особи без громадянства – чоловік (дружина), неповнолітні діти, в тому числі неповнолітні діти

чоловіка (дружини), непрацездатні батьки та інші особи, які вважаються членами сім'ї відповідно до права країни походження (пункт 26 частини першої статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI).

Школа соціальної реабілітації (далі – школа) – державний навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання, що належить до сфери управління МОН. До школи за рішенням суду направляються учні (вихованці), які вчинили правопорушення, що мають ознаки суспільно небезпечного діяння, у віці від 11 до 14 років. Учні (вихованці) утримуються у школі в межах встановленого судом строку, але не більш як три роки (пункти 1, 3 і 4 Положення про школу соціальної реабілітації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абоненти Київстар допомогли Національній поліції України розшукати більше 130 дітей. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/abonenty-kyivstar-dopomogly-nacionalniy-policiyi-ukrayiny-rozshukaty-bilshe>
2. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти : матеріали V Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 22 жовтня 2020 року). Полтава, 2020. 223 с.
3. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; за ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2017. 432 с.
4. Адміністративне право України : навч. посіб. у 2 т. Т. 1. Загальне адмін. право / В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короєд та ін. ; за ред. В. В. Галуцька. Херсон : Вид-ць Грінь Д. С., 2015. 272 с.
5. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
6. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол. В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юрид. думка, 2004. 584 с.
7. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч.-метод. посіб. / уклад. : М. В. Корнієнко, А. Г. Пишна, А. А. Десятник. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. 236 с.
8. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 468 с.
9. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч.-метод. посіб. / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. І. Безпалової. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 2021. 468 с.
10. Алексійчук М. М. Адміністративно-правовий статус міського, районного органу внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2009. 18 с.

11. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации : учебник. Москва : ИКД «Зерцало-М», 2003. 608 с.
12. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник для вузов. Москва : БЕК, 1996. 368 с.
13. Белікова М. І., Крамінська Д. М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 243–245.
14. Блінова Г. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 64 с.
15. Борисюк І. Е. Конвенції ради Європи та законодавство України у сфері захисту прав дитини: проблеми співвідношення. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 69–72.
16. Бурбика В. О. Методи взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 98–101. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.29-2/part_3/24.pdf
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. С. 1104.
18. Веселов М. Ю., Коваленко П. О., Устименко А. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: порівняльний аналіз міжнародного і національного (українського) правового регулювання. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 83–87.
19. Веселов М., Іщенко І. Міжнародна практика діяльності поліції у сфері ювенальної превенції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 12–17.
20. Глазунова С. М. Система суб'єктів і учасників правотворчої політики в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту пра-ва ім. Короля Д. Галицького*. 2012. № 6. С. 108–112.
21. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_384
22. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / М. Ф. Криштанович, Я. Я. Пушак, М. І. Флейчук, В. І. Франчук. Львів : Сполум, 2020. 418 с.
23. Державна програма відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 р. № 33. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/33-2003-п> (дата звернення: 01.02.2022).

24. Довідник поліцейського офіцера громади / В. М. Братковський, В. М. Висоцький, Р. Г. Гранківський, Н. І. Дідик, Д. І. Йосифович та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 240 с.
25. Довідник працівника поліції превентивної діяльності: навч. посіб. / кол. авт.; кер. авт. кол. А. Є. Фоменко. Дніпро : ДДУВС, 2018. 180 с.
26. Донченко В. В., Кунин Ю. И., Казьмин Д. М. К вопросу о разработке и реализации единой государственной политики в области организации дорожного движения. *Транспортная безопасность и технологии*. 2007. № 3. С. 25–37.
27. Дрок І. Провадження у справах про булінг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 149–153.
28. Дудченко В. В. Принципи взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ювенальної превенції у сфері запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 48–50.
29. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. ВНЗ / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2009. 584 с.
30. Закриницька В. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері соціального захисту сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х., 2014. 26 с.
31. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції : метод. рек. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, М. В. Пашковська. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
32. Зеленський Є. С. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. Вип. 35. Ч. І. Т. 2. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. С. 115–118.
33. Зеленський Є. С., Карпенко О. М. Особливості облікової діяльності поліцейських ювенальної превенції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 261–263.
34. Зеленський Є. С., Кравченко І. С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 154 с.
35. Ищенко И. В. Ювенальная превенция как новая парадигма профилактики правонарушений среди детей. *Труды Академии МВД Респ. Таджикистан*. Душанбе : Типография МВД Респ. Таджикистан. 2017. Вып. 4 (36). С. 104–110.
36. Іващенко В. О. Протидія підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України домашньому насильству, вчиненому дітьми : мате-

ріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 8 жовтня 2020). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 30–33.

37. Інформаційний бюлетень про реформу органів правопорядку в Україні. Вип. 2: черв.-серп. 2017 р. Київ : Експертна група «Поліція під контролем», 2017. 16 с.

38. Іщенко І. В. Адміністративна відповідальність як засіб ювенальної превенції. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 97–100.

39. Іщенко І. В. Види методів та форм діяльності суб'єктів ювенальної превенції. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 1 (81). С. 161–167. URL: [http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-1\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-1(povn_text).pdf)

40. Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис*. 2018. № 3 (64). С. 97–99.

41. Іщенко І. В. Проблеми та досягнення в організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 94–99.

42. Іщенко І. В. Система суб'єктів ювенальної превенції в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Південно-український правничий часопис*. 2017. № 3. С. 81–85.

43. Казначесва Д. В. Проблеми призначення покарання щодо неповнолітніх. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 177–183.

44. Кисельова О. І. Особливості адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 3. С. 95–100.

45. Ковалів М. В. Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2011. Вип. 2. С. 179–187.

46. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. Редакція від 15.12.2021 (дата звернення: 01.02.2022).

47. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

48. Коломоєць Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 352 с.

49. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року, Конвенцію ратифіковано Постановою ВР від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

50. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. С. 205. Ст. 3.
51. Коновалова А. И. Роль государственной политики у предупреждении преступности несовершеннолетних. *Вестник МГОУ*. 2012. № 3. С. 24–25.
52. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
53. Корнієнко В. М. Деякі особливості адміністративної відповідальності дітей згідно з чинним законодавством України. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. № 2 (82). С. 162–170.
54. Костицкий М. В., Настюк М. И. Особенности профилактики правонарушений учащейся молодежи. Львов : Редакционно-издательская группа Львовского госуниверситета, 1983. С. 82.
55. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.02.2022).
56. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 01.09.2022).
57. Лазарева Я. А., Рижкова С. Я. Запобігання вживанню наркотичних засобів серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції. С. 56–59.
58. Ластович Д. М. Поняття адміністративно-правового статусу поліції як суб'єкта надання поліцейських послуг. *Наше право*. 2015. № 6. С. 71–75.
59. Максименко О. В. Аспекти вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з протидії наркоманії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 104.
60. Мармута О., Даценко Д., Кононець В. П. Дитина – учасник провадження у справах про адміністративні правопорушення. Дніпро : ДДУВС. 2020. С. 67–69.
61. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство : метод. посіб. / авт.-упор.: Д. Пурає, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ : ФОП Клименко, 2015. 114 с.
62. Методичні рекомендації щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1–11 класів за програмою «Школа і поліція» / МОН України, Національна поліція України. Київ, 2016. 197 с.
63. Миненок М. Г., Миненок Д. М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. С. 194.
64. Молчанов Р. Ю. Дитина, як потерпіла від адміністративного правопорушення, – особа за нормами КУпАП. *Ювенальна деліктологія: діти як*

жертви, діти як правопорушники : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 135 с.

65. Назар Т. Я. Адміністративно-правовий статус підрозділів ювенальної превенції Національної поліції як суб'єктів профілактики правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 188–200.

66. Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78–81.

67. Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78–81.

68. Ніколайчук А. І. Сучасний стан захисту прав дітей. *Форум права*. 2014. № 1. С. 378–381. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_66.pdf

69. Опацький Р. М. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації : монографія / за наук. ред. Б. О. Логвиненка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 520 с.

70. Опольська Н. М., Бабой А. М., Бабой В. С. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. Вінниця : Твори, 2021. 408 с.

71. Оржеховська В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-метод. посіб. Київ : ВІАН, 1996. 351 с.

72. Остропілець В. Р. Методи взаємодії органів досудового розслідування МВС України з іншими правоохоронними органами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 98–101.

73. Остропілець В. Р. Методи взаємодії органів досудового розслідування МВС України з іншими правоохоронними органами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 98–101.

74. Панова О. О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцейська та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 191–193.

75. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Н. В. Заварова, Ю. С. Кіцул та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Пилипас, О. В. Ковальнової, Т. В. Журавель. Київ : Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», 2019. 416 с.

76. Пісоцька К. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 1 (30). С. 117–121.

77. Пісоцька К. О. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України як суб'єкти адміністративної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 244–247.

78. Поліцейська діяльність : навч. посіб. / Р. В. Мукоїда, В. Б. Любчик, А. Г. Пишна, А. І. Берендєєва, Д. С. Афонін ; за ред. М. В. Корнієнка. Одеса : ОДУВС, 2021. 349 с.

79. Поліцейська діяльність : навч. посіб. / Р. В. Мукоїда, В. Б. Любчик, А. Г. Пишна, А. І. Берендєєва, Д. С. Афонін ; за ред. М. В. Корнієнка. Одеса : ОДУВС, 2021. 349 с.

80. Положення про дитячий будинок сімейного типу : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-п> (дата звернення: 01.02.2022).

81. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : затв. Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 р. № 995/557 (зарєєстровано в Міністерстві юстиції України від 20.09.2012 р. за № 1629/21941). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12> (дата звернення: 01.02.2022).

82. Положення про Міністерство охорони здоров'я України : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 90). Редакція від 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

83. Положення про Міністерство соціальної політики України : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. Редакція від 23.12.2020. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п> (дата звернення: 01.02.2022).

84. Положення про прийомну сім'ю : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 565. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п> (дата звернення: 01.02.2022).

85. Положення про професійне училище соціальної реабілітації: затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 13.10.1993 р. № 859 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 734). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/859-93-п> (дата звернення: 01.02.2022).

86. Положення про Управління превентивної діяльності Національної поліції у Львівській області від 17 березня 2016 р.

87. Положення про школу соціальної реабілітації: затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 13.10.1993 р. № 859 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 734). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/859-93-п> (дата звернення: 01.02.2022).

88. Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 896. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-p> (дата звернення: 01.02.2022).

89. Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення : затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 р. № 564/836/945/577 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 р. за № 1105/25882). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14> (дата звернення: 01.02.2022).

90. Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371 «Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 213. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2022).

91. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 01.02.2022).

92. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 01.02.2022).

93. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 01.02.2022).

94. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (дата звернення: 01.02.2022).

95. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення: 01.02.2022).

96. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 01.02.2022).

97. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF>

98. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 01.02.2022).

99. Про затвердження Змін до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України від 11.10.2021 № 746. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1611-21#Text>

100. Про затвердження Змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 25.06.2020 № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-20#n14>

101. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

102. Про затвердження Інструкції про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : Наказ МВС України від 29.11.2018 № 968. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-18>

103. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07 вересня 2009 р. № 3131/386. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>

104. Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільно віку, шкільного віку та учнів : Постанова КМУ від 13.09.2017 р. № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

105. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 01.02.2022).

106. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

107. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21 вересня 2020 р. № 398/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>

108. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17> (дата звернення: 01.02.2022).

109. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 01.09.2018).

110. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (дата звернення: 01.02.2022).

111. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.02.2022).

112. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 01.02.2022).

113. Про призначення Д. Герасимчук Радником уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації : Указ Президента України від 15 червня 2021 року № 245/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2452021-39169#>

114. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 01.02.2022).

115. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво : Закон України від 05.10.2010 № 2576-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 6. Ст. 48.

116. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 01.02.2022).

117. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення: 01.09.2022).

118. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 01.09.2022).

119. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 01.02.2022).

120. Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12.12.2002 р. № 465. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2111> (дата звернення: 01.02.2022).

121. Про удосконалення організації надання медичної допомоги підліткам та молоді : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від

02.06.2009 р. № 383. URL: http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20090602_383.html (дата звернення: 01.02.2022).

122. Проект «Шкільний офіцер поліції». URL: <http://cop.org.ua/ua/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proekt-shkilnij-ofitser-politsiji>

123. Профілактика підліткової злочинності базуватиметься на відновному підході. URL: <http://police.dn.ua/news/view/profilaktika-pidlitkovoizlochinnosti-bazuvatimetsya-na-vidnovnomu-pidhodi>

124. Ревть А., Гриник І. Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики насильства щодо дітей. *Молодь і ринок*. 2019. № 1 (168). С. 33–37. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.158316>

125. Річний звіт проєктного офісу при Міністерстві внутрішніх справ України. 21.12.2017 / МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/ua/infographic/2017/COVV/nacionalna_policiya/Richniy_zvit_Proektnogo_ofisu_pri_Ministerstvi_vnutrishnih_sprav_Ukraini.htm

126. Святокум І. О. Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні : наук.-метод. рек. Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 31 с.

127. Сердюк А. М. Поняття й елементи адміністративно-правового статусу патрульної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Вип. 1. Т. 3. 2016. С. 76–80. URL: http://lj.kherson.ua/2016/pravo01/part_3/22.pdf

128. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 01.02.2022).

129. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 01.09.2018).

130. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 353–360.

131. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. ; за заг. ред. Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

132. Соціологи Центру Разумкова зафіксували високий рівень довіри громадян до органів системи МВС. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/18610_Sociologi_Centru_Razumkova_zafiksuvali_visokiy_riven_doviri_gromadya_n_do_organiv_sistemi_MVS.htm

133. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії: офіц. сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/justice/cooperation> (дата звернення: 20.02.2022).

134. Спринчук С. В. Особливості професійної підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 128–131.

135. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Харків : Право, 2019. 392 с.

136. Стоян Є. О. Реформування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-правовий аспект. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2022. № 96. С. 71–75.

137. Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 182 с.

138. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

139. Тимчасові стандарти, критерії та індикатори надання медичної допомоги підліткам та молоді в центрах (відділеннях, кабінетах) медичної допомоги підліткам та молоді : затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2009 р. № 382. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ9574.html (дата звернення: 01.02.2022).

140. Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 р. № 565. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/565-97-п> (дата звернення: 01.09.2022).

141. Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 р. № 87. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-п> (дата звернення: 01.09.2022).

142. У 2018 році 23 неповнолітніх в Україні скоїли навмисні вбивства – Генпрокуратура. URL: https://humanrights.org.ua/material/levova_chastka_zlochiviv_jiaki_2018_roku_vchinili_diti_porushennjia_proti_prava_vlasnosti_gen_prokuratura_

143. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

144. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.02.2022).

145. Чернецький О. Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх : теоретико-правові питання. *Форум права*. 2008. № 1. С. 439–444.

146. Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей.

Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 29–31.

147. Школа С. М. Правові засади профілактичної роботи Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 129–132. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2016/31.pdf

148. Штукер Рольф. Превентивні заходи поліції міста Цюріха в боротьбі зі злочинністю серед неповнолітніх. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2008. № 3 (11). С. 84–85. URL: <http://aau.edu.ua/static/III/texts/mediation/RJU.Vol.11.pdf>

149. Щебетун І. С., Михайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 33–37.

150. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2020 рік про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. URL: www.ombudsman.gov.ua. URL: https://dpsu.gov.ua/upload/file/zvit_2020_rik.pdf

151. Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 135 с.

152. Ювенальна поліція впроваджує проект із протидії булінгу у навчальних закладах. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/yuvenalna-policzziya-vprovadzhuje-proekt-iz-protidiji-bulingu-u-navchalnix-zakladax/>

153. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр.енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. С. 39; 58; 700.

154. Butković Ana, Valenta Zdravko, Tišma Velimir (2016). Važnost policijskih preventivnih programa za mlade – rezultati istraživanja. *Časopis «Policija i sigurnost»* (Zagreb), godina 25. broj 4, str. 397–408.

155. Convention on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Cooperation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. Done at The Hague, on the 19th day of October 1996. Entry into force: 1-I-2002. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70> (дата звернення: 01.02.2022).

156. Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entered into force on 2 September 1990, in accordance with article 49. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

157. Decyzja Dyrektora Biura Prewencji Komendy Główniej Policji № 2 z dnia 18.04.2016 r. w sprawie szczegółowej struktury organizacyjnej i schematu organizacyjnego Biura Prewencji Komendy Główniej Policji, zadan dyrektora oraz

katalogu zadan komörek organizacyjnych. URL: <http://bip.kgp.policja.gov.pl/kgp/struktura-organizacyjn/22759,STRUKTURAORGANIZACYJNA-KOMENDY-GLOWNEJ-POLICJI.html>

158. Delinquency Prevention & Intervention: Juvenile Justice Guide Book for Legislators / National Conference of State Legislatures. 12 p. URL: <http://www.ncsl.org/documents/cj/jjguidebookdelinquency.pdf> (23.06.2018).

159. European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children (ETS No. 105). Luxembourg, 20/05/1980, entry into force 01/09/1983. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/105> (дата звернення: 01.02.2022).

160. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000 entered into force on 18 January 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opscrc.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

Авторський колектив:

Мороз Оксана Богданівна,

кандидат юридичних наук, доцент;

Ковальчук Ольга Вікторівна,

доктор філософії у галузі права;

Хатнюк Юрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

ДОВІДНИК
ЮВЕНАЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Редагування *Галина Ялечко*

Макетування *Надія Лесь*

Друк *Іван Хоминець*

Підписано до друку 18.05.2022.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 22,56.
Тираж 100 прим. Зам. № 10-22.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.